

Науково-дослідний інститут
публічної політики і соціальних наук

**ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
І ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ:
ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Тези доповідей учасників
III Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 19 червня 2020 року)

Харків 2020

УДК 34(477)(063)
Т33

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук
(протокол № 6 від 19 червня 2020 року)

Конференція зареєстрована Українським інститутом
науково-технічної експертизи та інформації
(посвідчення № 294 від 08 травня 2020 року)

Т33 **Теоретичні** питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 19 черв. 2020 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2020. 236 с.

Збірник містить матеріали, у яких висвітлено сучасні проблеми теорії права, адміністративного, конституційного, цивільного, трудового, екологічного, кримінального, кримінального процесуального та інших галузей права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних закладів вищої освіти, а також юристів-практиків.

УДК 34(477)(063)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори та їх наукові керівники. Деякі доповіді та повідомлення мають дискусійний характер, оскільки в них висловлюється особиста думка автора, яка не завжди збігається з поглядами членів редколегії.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук (<https://pp-ss.pro>).

© Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук, 2020

ЗМІСТ

Актуальні питання державно-правового розвитку України та міжнародного права

ДЗЮБАК К. М.

Відповідальність експерта у галузі права: чи передбачена вона
процесуальним законодавством? 9

ЗОЗУЛЯ О. І.

Гарантії економічних і соціальних прав людини в умовах
запобігання поширенню COVID-19 в Україні..... 12

КАЛЄНІЧЕНКО А. І.

Юридична відповідальність у публічному та приватному праві..... 16

КОРОБКО О. Ю.

Становлення та розвиток адвокатури у Великобританії 19

КРУГОВА С. С.

Зміст законодавчих засад забезпечення рівності прав і свобод
жінок та чоловіків у Данії..... 21

КУЧЕРЕНКО Д. С.

Понятійно-правове мислення у Давній Греції: онтологія понять і
гілеморфізм Аристотеля 25

ПАТЛАЧУК В. Н.

Основні положення Проекту закону від 30.06.2010 р. «Про
внесення змін до Конституції Республіки Польща 1997 р.» 28

ПАТЛАЧУК О. В.

Наукові підходи до методології юридичної техніки
природоохоронного законодавства 32

ПОЗНЯК Я. С.

Критерії пропорційності втручання у права особи під час
кримінального провадження відповідно до практики
Європейського суду з прав людини 35

СІВЧУК І. П.

Трансформація національної правової системи в контексті світової
глобалізації..... 38

СЛИНЬКО Д. В.

Основні принципи установчого процесу 40

ШЕЛЕВЕР Н. В.

Місце та значення принципу справедливості у конституційному
праві 42

Проблеми теорії та практики приватного права в Україні

ІВАНОВ А. В.

Особливості сучасного стану забезпечення відповідності інформаційного законодавства України міжнародним стандартам у контексті інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин..... 45

ІНШИН М. І.

Види та зміст переваг дистанційної зайнятості працівників в Україні..... 48

КАЙДА Н. Я.

Загальнотеоретична характеристика адаптації трудового законодавства України до законодавства ЄС..... 51

КОМАРНИЦЬКА М. В.

Співвідношення концепту «припинення трудових відносин» із суміжними правовими категоріями..... 54

ЛОМЕЙ Д. В.

Стандарти права працівника на професійну (службову) кар'єру в актах МОП..... 58

МЕЛЬНИК К. Ю.

Забезпечення продуктивної зайнятості населення як стратегічне завдання української влади в сучасних умовах..... 61

МУЗИЧУК Е. О.

Сучасний стан розвитку туристичної сфери в Україні..... 64

ПИЛИПЧУК Н. П.

Специфіка та зміст міжнародних нормативно-правових актів, в яких регулюється право на відпочинок 66

РЕШЕТНІКОВА С. Б.

Проблема досягнення балансу інтересів при отриманні антимонопольними органами конфіденційної інформації..... 69

СІДОРОВА А. О.

Делегування повноважень з реєстрації авторського права на твір органам місцевого самоврядування..... 73

СТРАШКО О. П.

Актуальні проблеми спадкового права..... 76

Адміністративно-правові аспекти організації та здійснення публічної влади

БРУСАКОВА О. В.

Загальна характеристика державного регулювання в галузі
авіаційного транспорту 78

БУДНИК Л. А.

Принципи податкового права: зміст і класифікація 81

ВОРОНИЙ О. О.

Сутність та особливості корупції та організованої злочинності як
об'єкту правоохоронного впливу 84

ДОРОФЄЄВА Л. М.

Здійснення ОРД митними органами: правові можливості та
організаційна неспроможність 86

ЗАВАЛЬНИЙ М. В.

Визначення строків проведення процедурних дій щодо розгляду
заяв про надання дозволу на імміграцію 89

ЗОЗУЛЯ І. В.

Відвід (самовідвід) в законодавстві України 91

КАЗАНЧУК І. Д.

Які перспективи для України у запозиченні досвіду європейського
союзу в сфері природоохорони та раціонального
природокористування? 95

КОШИКОВ Д. О.

Адміністративно-правові засади застосування форм реалізації
державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки 98

МУЗИЧУК О. М.

Щодо розуміння мети контролю за діяльністю правоохоронних
органів в Україні..... 101

НЕСТЕРЕНКО О. В.

Поняття та рівні територіальної оборони України 103

НОВІЧЕНКО А. В.

Державна міграційна служба України як суб'єкт протидії
нелегальній міграції 106

ПАНАСЮК О. В.

Щодо класифікації адміністративних стягнень..... 110

СОЛОМАХА Д. А.

Публічне адміністрування забезпечення безпеки підприємницької
діяльності в Україні: проблемні питання 113

СОЛОНЕЦЬКИЙ І. І.

Сутність поняття адміністративних правопорушень у сфері
забезпечення безпеки дорожнього руху 115

ХОВПУН О. С.

Загальна характеристика суб'єктів адміністративно-правового
забезпечення фармації в Україні 118

ХУДОБ'ЯК Д. Я.

Правовий статус префекта: світовий досвід та перспективи для
України..... 120

***Теоретичні та практичні аспекти функціонування
системи кримінальної юстиції в Україні***

МАЛІАРОВА V. O.

Some actual issues of offence prevention in Ukraine 124

БДАЙЦІЄВА Х. М.

Використання слідів дактилоскопічного походження в процесі
доказування по кримінальному провадженні..... 127

БОНДАРЕНКО О. О.

Окремі питання початку досудового розслідування 130

БУРЛАКА Я. А.

Процесуальний статус слідчого за законодавством деяких
зарубіжних країн..... 132

ВАСИЛЮК Т. В.

Інститут цивільної відповідальності суддів в зарубіжних країнах..... 134

ВЕРЕТУН Г. С., БЕРЕГОВЕЦЬ Я. Б.

Актуальність впровадження загального дактилоскопіювання
населення України..... 138

ВЕРЬОВКІНА Д. І.

Щодо стану та перспектив реформування прокуратури України..... 140

ВОРОБІЙОВА Н. В., ГАПЧЕНКО К. О.

Взаємодія експертних установ із слідчими органами при
проведенні судово-почеркознавчих експертиз 143

ГОЛУБОВ А. Є.

Щодо статусу та функцій Офісу Генерального прокурора України
та перспектив їх удосконалення 145

ЗУБЦОВА Л. С.

Особливості проведення окремих слідчих дій при розслідуванні
фальшивомонетництва 147

КАРПЮК С. В.

Аналіз механізмів державно-правового забезпечення органів
державної виконавчої служби України в умовах реформування
системи примусового виконання рішень: дієві реформи чи
знищення ДВС..... 153

КІНДЮК Б. В.

КК Республіки Литви 2000 р., КК України 2001 р.: аналіз норм
відповідальності за злочини в сфері незаконного обігу
наркотичних речовин 159

КОНОВАЛЬЦЕВА О. С.

Потенціал можливостей та перспективи використання
анатомічних особливостей будови зовнішнього вуха людини з
метою ідентифікації особи 163

КОРНІЄНКО В. В.

Криміналістичне 3D-моделювання місця події..... 165

КОРЧИНСЬКИЙ В. Р.

Інститут відсторонення суддів від посади в зарубіжних країнах 167

КУЗНЕЦОВ Р. В., СТІЛЕЦЬ С. О.

Пропозиції щодо уніфікованого підходу з визначення
працездатності та справності механізмів замків та доцільність
вирішення зазначених питань за умови надання на дослідження
замка або лише його механізму 171

ЛИТВИНОВ О. М., ГЛАДКОВА Є. О.

Онтологія кримінологічного знання: на шляху до нового
усвідомлення..... 175

МАКСИМІВ А. В.

Участь спеціаліста при отриманні зразків для експертного
дослідження: окремі аспекти..... 180

ПАВЛИКІВСЬКИЙ В. І.

Кримінальна відповідальність за використання спеціальних
технічних засобів отримання інформації та конституційне право
людини на свободу слова та поширення інформації..... 182

ПЕРАЛІН С. І.

Історія становлення та перспективи розвитку Харківського
НДЕКЦ МВС України..... 185

ПЕЧЕРСЬКА І. О.

Судово-технічна експертиза документів в розслідуванні злочинів
пов'язаних з підбійкою грошових знаків України 187

РОГ В. Є., МЕЛАЩЕНКО О. П.

Статистичний аналіз: виявлення факторів, які обумовлюють стан
та динаміку злочинності..... 192

РОМАНЮК В. В.

Чи замінить слідчий дізнавача під час досудового розслідування
кримінальних проступків?..... 194

РУСОВА О. А.

Особливості підготовки порівняльного матеріалу при призначенні
судово-почеркознавчих експертиз рукописних записів, в основі
яких лежить латинський алфавіт 196

САМОЙЛОВА О. Ф., ДІКЕВИЧ К. Г.	
Відновлення ветхих документів	201
СИДОРЕНКО Д. В.	
Права учасників кримінального провадження у ході проведення судової експертизи	205
СИРОТА О. О.	
Судова товарознавча експертиза на захисті інтелектуальної власності.....	206
СОКАЛЬСЬКИЙ С. П.	
Щодо загальної державної дактилоскопічної реєстрації.....	209
СТЕПАНЮК Р. А., КІКІНЧУК В. В.	
Напрями розвитку криміналістичного дослідження ДНК в Україні ..	213
ТЕМНИК І. М., КОЛІСНИК Н. І.	
Взаємодія дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України з правоохоронною системою зарубіжних країн	215
ХИЖНЯК А. С.	
Інноваційне впровадження нових діагностичних завдань в комплексній експертизі в дактилоскопічному дослідженні сфальсифікованих відбитків пальців рук	220
ХЛІВНЯК О. М.	
Історія формування судового почеркознавства	224
ЧЕРВЯКОВА О. В.	
Проблеми та наслідки визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду	227
ЮРТАЄВА К. В.	
Кваліфікація діянь осіб, що беруть участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, в контексті змін до законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою	230
ЯЩЕНКО А. М.	
Заходи кримінально-правового реагування на вчинення окремих категорій кримінальних правопорушень у зв'язку з впровадженням до КК України інституту кримінальних проступків .	233

**Актуальні питання
державно-правового розвитку
України та міжнародного права**

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЕКСПЕРТА У ГАЛУЗІ ПРАВА: ЧИ ПЕРЕДБАЧЕНА
ВОНА ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ?**

Катерина Миколаївна ДЗЮБАК,

*Миколаївське відділення Одеського
науково-дослідного інституту судових експертиз*

Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII [1] запровадив інститут нового учасника судового процесу – експерта з питань права. Норми ст. 73 Цивільного процесуального кодексу [2], ст. 70 Господарського процесуального кодексу [3] та ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства [4] містять положення про те, що як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Додаткові вимоги та деталізація правового статусу особи експерта в галузі права, його права та обов'язки, складання та оформлення відповідного документу експертом в галузі права, методи та методики, які він використовує при наданні відповідей на поставлені питання, порядок призначення та проведення експертиз в галузі права та багато інших аспектів діяльності експерта в галузі права вищенаведеними кодексами та іншими законодавчо-нормативними актами не визначені.

Так само законодавство не містить застережень про притягнення експерта в галузі права до відповідальності. Актуальність обраної теми даного дослідження викликана тим, що на сьогоднішній момент залишаються дискусійними питання чи несе взагалі експерт в галузі права будь-яку відповідальність та за які правопорушення; на підставі яких законів здається можливим притягнути його до відповідальності в разі необхідності; чи можна вважати висновки експерта в галузі права достовірними без попереднього попередження експерта в галузі права про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок або за відмову без поважних причин від виконання своїх обов'язків?

Аналіз юридичної літератури засвідчив про відсутність наукових досліджень з наведеної проблематики. Вчені та практикуючі юристи більшу увагу зосередили на визначенні правової природи інституту експерта в галузі права, на правосуб'єктності експерта в галузі права як учасника цивільних, господарських, адміністративних процесуальних правовідносин. Це зрозуміло, оскільки за ніч «сконструювана» судова реформа для отримання чергового траншу від МВФ виявилася неспроможною вирішити

© Дзюбак К. М., 2020

правові колізії й так недосконалого законодавства нашої держави. Навпаки, кожне подальше нововведення, як модно казати «реформа», поглинає країну у все більшу інституційну прірву. На цей раз вона торкнулася інституту експерта в галузі права.

Обсяг та зміст прав й обов'язків експерта в галузі права викладено в трьох пунктах процесуальних кодексів. Так, експерт з питань права має право:

- знати мету свого виклику до суду;
- відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями;
- право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Серед обов'язків експерта в галузі права визначено, що експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом [2; 3; 4].

Наведені вище норми є вичерпними з точки зору їх закріплення процесуальним законодавством, що породжує різноманітний «політ фантазії» стейкхолдерів права та неоднозначність трактування статусу експерта в галузі права під час його участі в судовому процесі. Якщо звернутися до того самого законодавства, а саме статті 115 ЦПК, виходить, що висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду; суд може посилається в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань.

Зазначене дає нам підстави провести аналогію між висновком експерта в галузі права та висновком експертного дослідження. Зміст поняття «висновок експертного дослідження» закріплено в п. 1.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертизи та експертних досліджень, затвердженої Міністерством юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (надалі – Інструкція про судову експертизу) [5], яким передбачено, що «відповідно до чинного законодавства для юридичних і фізичних осіб на договірних засадах експертами проводяться експертні дослідження, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи». Підставою для проведення експертного дослідження є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи) з переліком питань, які підлягають вирішенню, а також об'єктів, що надаються для дослідження. Висновок експертного дослідження не розглядається судом у якості доказу, оскільки законодавець не надав цьому документу юридичного визнання.

При цьому в п. 4.23 Інструкції про судову експертизу знаходимо, що експертні дослідження виконуються в порядку, передбаченому для проведення експертиз. Висновок експертного дослідження складається за структурою і змістом висновку експерта, за такими винятками:

- у вступній частині висновку зазначається, хто і коли звернувся до установи чи безпосередньо до експерта із замовленням про проведення дослідження;

- опускається запис, який стосується відповідальності особи, що проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку.

Необхідно зауважити, що кримінальна відповідальність експерта за надання завідомо неправдивого висновку визначена ст. 384 Кримінального кодексу України [6]. Тобто у випадку складання висновку експертного дослідження експерт не попереджається про кримінальну відповідальність. За таких умов експерт в галузі права звільняється від притягнення до кримінальної відповідальності.

Проте, з іншого боку, якщо ми розглядаємо постать експерта в галузі права як експерта, який володіє спеціальними знаннями, а саме юридичними, ймовірно, що в цьому разі на нього поширюється дія галузевого Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII [7]. Стаття 7 цього Закону встановлює, що «судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом». Також цей Закон, зокрема стаття 14, передбачає можливість судового експерта на підставах і в порядку, передбачених законодавством, бути притягнутим до юридичної відповідальності. До 03.10.2017 ця стаття передбачала можливість притягнення судового експерта до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності [7].

Крім того, серед вимог, які пред'являються до висновку експерта, міститься положення про попередження (обізнаність) експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку за статтею 384 Кримінального кодексу України або за відмову від надання висновку за статтею 385 Кримінального кодексу України.

Виходячи із запропонованого законодавцем підходу до визначення правового статусу експерта в галузі права, ми вважаємо необхідним та виправданим включення у висновок експерта в галузі права запису про обізнаність експерта в галузі права про кримінальну відповідальність за статтею 384 КК України, а у випадках неможливості надання відповідей на поставлені перед ним питання – також за статтею 385 КК України.

Наша позиція підкріплюється й тим, що, якщо розглядати експертизу в галузі права як науково-правову експертизу, про що викладено авторами в інших своїх публікаціях, тоді слід звернутися до Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 № 51/95-ВР [8], в статті 21 якого визначено, що «експерт наукової і науково-технічної експертизи несе відповідальність за несвоєчасне, неякісне і протиправне проведення наукової і науково-технічної експертизи, невиконання умов договору на її проведення».

Отже, порушуючи питання про відповідальність експерта в галузі права, наші міркування ґрунтуються на чинному галузевому законодавстві, що стосується експертної діяльності. Необхідно зауважити, що така невизначеність у діяльності експерта в галузі права існує через

відсутність постійно діючого нормативного документа, який регулював би експертну діяльність [9]. Тому подальші наукові дослідження слід спрямувати на розробку законодавчо-нормативної бази з питань експертної діяльності експертів в галузі права для всебічного та об'єктивного встановлення істини при розгляді справ.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-19. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/> (дата звернення: 28.05.2020).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змінами). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення – 28.05.2020).
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змінами). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення – 28.05.2020).
4. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змінами). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення – 28.05.2020).
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами). Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 11.06.2020).
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змінами). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.06.2020).
7. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII (зі змінами). Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/ed20170101> (дата звернення: 11.06.2020).
8. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР (зі змінами). Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 24.05.2020).
9. Круковес В. Правовий статус експерта з питань права в цивільному судочинстві України. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 2 (18), 2019. С. 122-126.

ГАРАНТІЇ ЕКОНОМІЧНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ COVID-19 В УКРАЇНІ

Олександр Ігорович ЗОЗУЛЯ,

*доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри
фундаментальних та юридичних дисциплін
Харківського національного університету
внутрішніх справ*

Протиепідемічні заходи із запобігання поширенню COVID-19 в Україні передбачають істотне обмеження реалізації низки основних прав людини. А зумовлена запровадженими карантинними заходами складна соціально-економічна ситуація виявляє необхідність додаткової підтримки Україною
© Зозуля О. І., 2020

як соціальною державою своїх громадян. У зв'язку із цим в контексті забезпечення дотримання економічних і соціальних прав людини в умовах пандемії COVID-19 й актуалізуються питання їх гарантування.

Передусім, слід відзначити затвердження Закону України від 17.03.2020 р. № 530-IX [1], що закріпив низку соціально-економічних, організаційних й інших гарантій (заборона примусового виселення із житла і нарахування неустойки за несвоєчасну оплату житлово-комунальних послуг, заборона проведення планових перевірок у сфері господарської діяльності, не включення відпустки без збереження заробітної плати на період карантину у загальний термін тощо). Загалом це мало на меті створення додаткових умов реалізації громадянами гарантованих Конституцією України та Європейською соціальною хартією від 03.05.1996 р. прав на підприємницьку діяльність, працю, соціальне забезпечення та захист, охорону здоров'я, безпечне довкілля та інших. Однак, маємо не погодитись із рекомендаційно-дозвільним характером формулювання частини положень Закону України від 17.03.2020 р. № 530-IX (наприклад, роботодавець «може» доручити працівнику виконувати роботу вдома, надати за його згодою відпустку), що не можуть істотно впливати на дотримання відповідних конституційних прав людини. Подібний суперечливий інформаційно-рекомендаційний характер має й Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2020 р. № 256, що замість розширення реальних гарантій трудових прав громадян обмежується лише заклик до дотримання прав працюючих вдома державних службовців і працівників й утримання від їх звільнення.

Як недолік також зауважимо затвердження Закону України № 530-IX лише 17.03.2020 р., хоча передбачені ним гарантії конституційних прав людини мали би запроваджуватись одночасно із встановленням карантину ще 12.03.2020 р., що сприяло би не тільки дотриманню конституційних прав людини, але й ефективності заходів із запобігання поширенню COVID-19 (наприклад, щодо звільнення від податків лікарських засобів, медичних виробів і обладнання).

Гарантії реалізації соціальних, економічних й інших прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 дістали більш розгорнутої регламентації у Законах України від 17.03.2020 р. № 533-IX [2] і від 30.03.2020 р. № 540-IX [3]. Попри непоодинокі недоліки юридичної техніки та ухвалення значно пізніше після запровадження карантинно-обмежувальних заходів, дані законодавчі акти загалом встановили необхідні гарантії забезпечення дотримання конституційних прав людини на охорону здоров'я, безпечні умови праці, підприємницьку діяльність, соціальний захист тощо. Перш за все, йдеться про призупинення нарахування (застосування) низки податків, зборів і платежів (зокрема плати за землю, податку на нежитлове нерухоме майно, страхового внеску, ввізного мита на певні товари), що з огляду на істотні урядові обмеження в рамках запобігання поширенню COVID-19 права на свободу пересування та роботи суб'єктів господарювання покликано створити умови реалізації гарантованого ст.48 Конституції України [4] і ст.11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. Водночас вважаємо

дискусійним запропоноване законопроектом від 30.03.2020 р. № 3293 звільнення від сплати «усіх податків і зборів» юридичних осіб і підприємств, діяльність яких була призупинена на час карантину, що могло би негативно позначитись на спроможності державного фінансування заходів запобігання поширенню COVID-19, соціальних виплат і та ін.

З іншого боку, незастосування штрафних санкцій за порушення податкового законодавства та звільнення споживача від відповідальності за прострочення платежів по споживчому кредиту (як і запропонована у різних законопроектах повна заборона нарахування штрафів за договорами) не тільки є дієвими соціально-економічними заходами підтримки громадян в умовах пандемії COVID-19, але й може заохочувати їх до подібних порушень. Те ж саме загалом стосується й встановленої заборони здійснення контролю у сфері господарської діяльності (за деяким виключенням), що не лише стимулює підприємництво, зосереджує діяльність держави на заходах запобігання поширенню COVID-19 та мінімізує контакти працівників контролюючих органів із громадянами, але й може мати наслідком своєчасне не виявлення порушень, наприклад, прав людини на якісну і безпечну продукцію та усі види послуг і робіт, а також на належні, безпечні і здорові умови праці. З іншого ж боку, варто позитивно відзначити передбачене державне регулювання та контроль цін на лікарські засоби, товари медичного призначення та соціально значущі товари, що, обмежуючи свободу підприємництва, покликано забезпечити права на охорону здоров'я та на достатній життєвий рівень в умовах пандемії COVID-19.

Зазначимо, що згідно Закону України від 30.03.2020 р. № 540-IX «наймач може бути звільнений від плати за користування майном» [3], що за своїм формулюванням було суто рекомендаційним приписом, а не реальною гарантією прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 (хоча, наприклад, у законопроекті від 06.04.2020 р. № 3308 подібна норма мала саме імперативний характер). На нашу ж думку, з урахуванням прав та інтересів як наймача, так і наймодавця, держава мала би сформулювати більш розгорнутий механізм і критерії звільнення/відтермінування плати за користування майном, зменшення її розміру тощо. Зокрема досить виваженим вбачається запропоноване у законопроекті від 22.04.2020 р. № 3377 зменшення плати за користування нерухомим майном на вимогу наймача, який під час карантину не може його використовувати у підприємницькій діяльності, до розміру відповідних податків, зборів і платежів, які вносяться за таке майно. Натомість же до дійсно істотних гарантій економічних, соціальних та інших прав людини, передбачених Законом України від 30.03.2020 р. № 540-IX, можна віднести, наприклад, продовження на строк дії карантину відповідних юридично значущих строків, надання статусу безробітного та призначення допомоги по безробіттю з першого дня реєстрації такої особи, автоматичне продовження строку низки соціальних виплат та інше.

Поза цим, досить дискусійним вбачається встановлення Законами України від 17.03.2020 р. № 533-IX [2] і від 07.05.2020 р. № 587-IX розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності особам, які перебувають у закладах охорони здоров'я або на самоізоляції у зв'язку з заходами

запобігання поширенню COVID-19, у 50 відсотків середньої заробітної плати незалежно від страхового стажу. Адже вказане фактично обмежує конституційне право на соціальний захист, а саме право застрахованих осіб, які мають страховий стаж більше трьох років, на отримання більшого розміру допомоги. Натомість встановлення у таких випадках виключення для медичних працівників (для яких розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності складає 100 відсотків середньої заробітної плати незалежно від страхового стажу) має ознаки дискримінації. У той же час як позитив слід відзначити надання допомоги по тимчасовій непрацездатності саме за весь період до відновлення працездатності незалежно від звільнення чи припинення підприємницької діяльності застрахованої особи, що водночас потребує узгодження з закріпленими ст. 23 Закону України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV підставами відмови в наданні такої допомоги, зокрема у разі перебування у відпустці без збереження заробітної плати.

Крім того, Законом України від 07.05.2020 № 588-IX як додаткові соціальні гарантії передбачено відповідні страхові виплати медичним працівникам у разі встановлення інвалідності протягом року внаслідок захворювання COVID-19 або смерті, надання медичним працівникам, померлим внаслідок інфікування COVID-19, статусу військовослужбовців. Погоджуючись із важливістю подібних гарантій, відзначимо потребу їх поширення й на інших працівників, що здійснюють заходи із запобігання поширенню COVID-19, запровадження страхових виплат і у разі лише захворювання на COVID-19, напрацювання порядку встановлення групи інвалідності через захворювання COVID-19 тощо.

Забезпечення прав людини в умовах пандемії COVID-19 потребує встановлення й інших істотних гарантій. Так, наприклад, станом на 11.05.2020 р. до парламенту було подано понад 20 законопроектів щодо економічної та соціальної підтримки населення в умовах пандемії COVID-19. Проте більше половини таких законодавчих ініціатив, навіть не супроводжуючись необхідним фінансово-економічним обґрунтуванням, мають ознаки законодавчого спау.

Таким чином, чинне законодавство наразі встановлює низку дієвих гарантій реалізації економічних, соціальних й інших конституційних прав людини в умовах запобігання поширенню COVID-19 в Україні. Їх удосконалення першочергово має спрямовуватись на забезпечення системності та своєчасності встановлення таких гарантій і механізму їх реалізації, відповідності гарантій суспільним інтересам і можливостям держави, надання їм юридично обов'язкового та недискримінаційного характеру. Гарантії економічних і соціальних прав людини в умовах пандемії COVID-19 мають передбачати різні форми соціальної та фінансової підтримки вразливих груп населення, водночас не заохочуючи порушення громадянами податкового та іншого законодавства.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 № 530-IX. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 52.

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 № 533-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 26. Ст. 958.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 30. Ст. 1059.

4. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПУБЛІЧНОМУ ТА ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Лідія Іванівна КАЛЕНІЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і
права факультету № 1 Харківського
національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-4068-4729*

У романо-германській правовій сім'ї, як правило, система права поділяється на дві підсистеми – публічну та приватну. Такого роду поділ здійснюється за предметом та методом правового регулювання зазначених підсистем.

Як відносно відокремлені самостійні частини одного цілого – системи права, приватне та публічне право мають низку спільних та специфічних ознак. При цьому специфічні ознаки приватного та публічного права тією чи іншою мірою впливають на сутність всіх правових явищ, що притаманні зазначеним підсистемам.

Юридична відповідальність відноситься до числа правових явищ, що забезпечують захист прав і свобод людини і громадянина у приватно-правових та публічно-правових відносинах. Юридична відповідальність як відносно відокремлене правове явище має низку суттєвих ознак.

Аналіз юридичної відповідальності як форми державно-правового примусу дає підстави до числа її специфічних ознак віднести наступні: 1) має спільну юридичну природу з державно-правовим примусом; 2) здійснюється на підставі і у межах закону; 3) настає лише за умови наявності необхідних підстав; 4) неможлива поза процесуальною формою (порядок залучення до юридичної відповідальності визначається нормами процесуального права і має певний процесуальний порядок); 5) реалізується лише спеціально уповноваженими суб'єктами; 6) виражається в обов'язку зазнати конкретного виду і міри позбавлення благ особистого, майнового, організаційного характеру [1, с. 28].

Звернімо увагу на те, що зміст деяких зазначених суттєвих ознак юридичної відповідальності як форми державно-правового примусу у

приватному та публічному праві буде мати певну специфіку, що обумовлена особливостями цих підсистем права.

Приміром, така ознака юридичної відповідальності як «настає лише за умови наявності необхідних підстав» у публічному та приватному праві буде розкриватися по-різному.

У публічному праві заходи юридичної відповідальності до особи, яка скоїла правопорушення, застосовуються за умови наявності таких підстав: 1) нормативно-правова підстава; 2) фактична підстава; 3) процесуальна підстава [1, с. 28].

Зазначені вище підстави необхідні для настання юридичної відповідальності у публічних галузях права (приміром, кримінальному, адміністративному праві). Проте у галузях приватного права (приміром, цивільному праві) для настання юридичної відповідальності може бути достатньо нормативно-правової та фактичної підстави. Такий стан речей пояснюється специфікою методів правового регулювання публічних та приватних галузей права, а також суб'єктним складом їх правових відносин.

У межах публічних галузей права з однієї сторони у відносинах пов'язаних із реалізацією юридичної відповідальності завжди виступає держава. Відповідно притягнення до юридичної відповідальності «завершується винесенням правозастосовного акту, в якому повинні бути встановлені як фактичні, так і юридичні підстави застосування відповідальності до особи, що скоїла правопорушення [1, с. 28]. Тобто, для реалізації юридичної відповідальності у публічно-правових галузях права необхідна наявність трьох вищезазначених підстав (нормативно-правової, фактичної, процесуальної).

Натомість, у приватних галузях права притягнення та покладання юридичної відповідальності можливе за умови наявності лише двох вказаних підстав, – нормативно-правової та фактичної. Існують випадки у галузях приватного права, коли правові відносини відповідальності виникають на підставі домовленості її учасників. Приміром, якщо суб'єкт правопорушення, вчинення об'єктивно протиправного діяння (у передбачених законом, договором випадках) погоджується із «покаранням», що застосовується до нього, він може його добровільно прийняти та виконати. У цьому випадку необхідності щодо процесуальної підстави юридичної відповідальності немає. Якщо ж суб'єкт відповідальності не погоджується добровільно нести несприятливі наслідки організаційного, майнового, морального характеру, постраждала сторона може звернутися до компетентних державних органів і отримати відповідний правозастосовний акт, який буде процесуальною підставою юридичної відповідальності.

Таким чином, на відміну від публічних галузей права, у приватних галузях права для притягнення та покладання юридичної відповідальності інколи буває достатньо наявності двох підстав (нормативно-правової та фактичної).

Специфічним змістом у приватному праві наділена така ознака юридичної відповідальності як «поза процесуальною формою юридична відповідальність неможлива».

У зв'язку з тим, що юридична відповідальність реалізується у межах правозастосовної діяльності, є підстави стверджувати, що процесуальна форма для втілення в життя її норм є обов'язковою. Звернімо увагу на те, що у цьому контексті ми ведемо мову про інститут відповідальності як у публічних галузях права, так і у галузях приватного права.

Процес реалізації відповідальності у приватному праві відрізняється від процесу реалізації відповідальності у публічному праві. Однак, як у публічному так, і у приватному праві притягнення та покладання юридичної відповідальності регулюється процесуальними нормами і здійснюється у межах процесуальних відносин, які слугують формою відносин юридичної відповідальності. Тобто, порядок залучення до юридичної відповідальності визначається нормами процесуального права і має певний процесуальний порядок.

Звернімо увагу на те, що ознака юридичної відповідальності «реалізація норм юридичної відповідальності передбачає обов'язкову участь уповноважених на те компетентних суб'єктів» є істотною у межах лише публічних галузей права. Проте, для приватних галузей права (наприклад, цивільного права) реалізація норм юридичної відповідальності (цивільної) може здійснюватися особою, що не наділена державно-владними повноваженнями, наприклад, третейським судом. Або взагалі без спеціального уповноваженого суб'єкта, за умови, що відповідна сторона добровільно бере на себе додаткові несприятливі обов'язки, пов'язані з її неправомірною поведінкою. Наприклад, добровільне відшкодування завданої шкоди, яка настала в результаті невиконання договірних зобов'язань.

Однак, не завжди норми юридичної відповідальності у межах цивільного права реалізуються без участі спеціально уповноваженого суб'єкта. «розбіжності сторін у питаннях застосування відповідальності можуть бути розглянуті органом державної влади і вирішені у правозастосовному акті, обов'язковому для сторін» [1, с. 28].

Таким чином, за загальним правилом юридична відповідальність реалізується лише спеціально уповноваженими суб'єктами. Що стосується приватного права, то у його галузях держава виступає гарантом добровільного її виконання і у випадках відсутності домовленості між сторонами щодо несення додаткового обов'язку матеріального, морального, організаційного характеру (наприклад, щодо розміру необхідних для відшкодування збитків) забезпечує реалізацію юридичної відповідальності.

Отже, у галузях публічного та приватного права зміст ознак юридичної відповідальності розкривається по-різному. Для притягнення та покладання юридичної відповідальності у публічних галузях права необхідні три підстави (фактична, нормативно-правова та процесуальна) у приватних галузях права інколи буває достатньо наявності двох підстав (нормативно-правової та фактичної). Порядок залучення до юридичної відповідальності у публічному та приватному праві обумовлений змістом норм процесуального права даних підсистем права. У галузях публічного права держава є обов'язковим учасником відносин, у межах яких реалізується юридична відповідальність. Натомість, у галузях приватного права держава виступає гарантом добровільного її виконання і у випадках

відсутності домовленості між сторонами щодо несення додаткового обов'язку матеріального, морального, організаційного характеру забезпечує реалізацію юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 41 с.
2. Вершинина С. И. Юридическая ответственность как вид государственного принуждения. *Вектор науки ТГУ*. № 5 (8). 2009. С. 23-30

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АДВОКАТУРИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Олександра Юріївна КОРОБКО,

*студентка 1 курсу наукової магістратури
факультету адвокатури Національного
університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: *к. ю. н., доцент
Попсуєнко Л. О.*

Британська адвокатська система є однією із самих складних у світі, має давнє історичне минуле, з яким пов'язуються процеси її становлення, розвитку та організації.

Так, протягом XII-XIV столітті в Англії відбувся розподіл адвокатів на два клани: баристерів та соліситорів, який зберігся і до сьогодні. Це підтверджує наступність і вірність традиції в структурі адвокатури в Англії. Наявність двох категорій адвокатів і пов'язані з цим особливості ведення справ значно збільшують вартість адвокатських послуг [1].

Баристери – це і є звичайні адвокати, які є елітою в колі осіб серед адвокатської професії. Королівськими адвокатами можуть бути лише баристери, які мають право виступати на суді. Решта баристерів (без мантиї) займають більш низьку позицію в адвокатській ієрархії. Більшість з них зайняті у сфері бізнесу, викладацькій діяльності. До прийняття закону про суди та юридичні послуги (1990 року) баристери мали можливість працювати у контакті з соліситорами. Новий закон передбачав право баристерів укладати прямі договори з клієнтами, отримувати від них оплату за працю [2, с.29].

Баристери поділяються на дві категорії: молодші та старші. Молодші баристери після 10 років успішної роботи «отримують мантию», тобто стають професійним адвокатом. Такі баристери мали більш солідний гонорар. Призначення на посаду судді відбувається саме з цієї категорії адвокатів.

Адвокати-баристери мають право виступати в будь-якому суді. Баристери не мають прямого контакту з клієнтом. Якщо справа розглядається в англійських судах, баристер призначається через

© Коробко О. Ю., 2020

соліситора, який обирає баристера, відповідного до потреб клієнта. Однак якщо судовий розгляд ведеться за межами Англії, баристери отримують матеріали для ведення справи безпосередньо від іноземних юристів або самих клієнтів [1]. Вони також працюють самостійно або у складі палат, виконуючих роль секретаріату, де також є спеціальний клерк, який вирішує ділові питання (наприклад, обговорюють з соліситором майбутній гонорар баристера).

Баристер отримує доступ до практики лише в тому випадку, якщо він буде визнаний судовим іном (яких чотири у Великобританії). Судові іни – це школи для адвокатів, які почали своє функціонування ще у XIX столітті. Сьогодні туди приймаються тільки особи з відповідною освітою. Для того, аби стати баристером, необхідно скласти іспит з теоретичної та практичної підготовки.

У 1974 році був створений Сенат судових інів, які почали розробку загальну лінію поведінки співтовариства баристерів, а також одночасно здійснювали фінансову діяльність та застосовували міри дисциплінарного впливу. Крім того, у 1974 році була заснована Рада баристерів, основним завданням якої був контроль за незалежним статусом адвокатського співтовариства.

Соліситори – найбільша група англійських адвокатів. Соліситор особисто надає консультації клієнтам, веде справи, забезпечує належну підготовчу частину судових скарг (клопотань), опитує свідків, тобто безпосередньо контактує з клієнтами. В цьому й полягає головна відмінність соліситорів від баристерів. Саме соліситори виконують для баристерів частину «паперової» роботи. Вони також мають право виступати в судах нижчої ланки. Тільки деякі з них мають право виступати в Суді Корони. І лише в Європейському суді справедливості соліситори є рівні у правах з баристерами [2, с.29].

Соліситори, які пропрацювали на своїй посаді не менш ніж 10 років, мають право бути рекордерами, тобто поєднувати обов'язки адвоката та судді в Суді Корони. Ті соліситори, котрі мають стаж роботи не менш 5 років, можуть бути призначенні окружними суддями, а деякі навіть можуть бути призначенні суддею магістратського суду на платній основі. З 1990 року соліситори можуть отримувати мантию, тобто перейти до рангу баристерів.

Крім того, з 1845 року існує юридичне товариство – орган професійного співтовариства соліситорів. Співтовариство займається питаннями вступу до соліситорів; веденням реєстру; перевіркою їх діяльності, звіту, доходів.

Значна кількість соліситорів зайняті у сфері муніципального управління, або працюють у приватних фірмах в якості юрисконсультів. Деякі фірми мають офіси за кордоном, де вони консультують своїх клієнтів з питань англійського і міжнародного права. Близько 10% соліситорів працюють за наймом в місцевих і центральних урядових установах, а також в торгових і промислових компаніях, що мають власні юридичні відділи. Понад півтори тисячі соліситорів постійно працюють в Королівській прокурорській службі (Crown Prosecution Service), яка виступає в ролі обвинувача від імені поліції в кримінальних процесах [1].

Підсумовуючи, варто зазначити, що досі адвокати в Англії поділяються на баристерів та соліситорів, які відрізняються один від одного функціями, традиціями, орієнтацією. Головною відмінністю між ними є те, що баристери займаються судовою адвокатурою, а саме участь адвоката у судовому процесі, коли соліситори більшу частину своєї роботи виконують поза судом. Таке розмежування повноважень досить позитивно відображається на ефективності надання юридичних послуг, адже створює всі умови для повноцінної підготовки усіх матеріалів справи та представлення їх у суді.

Список використаних джерел:

1. Адвокатская деятельность и адвокатура в России : учебник для академического бакалавриата / И. А. Трунов [и др.] ; под редакцией И. А. Трунова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2014. 703 с.
2. Судебные системы зарубежных государств : учеб.-метод. пособие для студентов юрид. спец. БГУ / В. Н. Бибило. Минск : БГУ, 2012. 93 с.

ЗМІСТ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ У ДАНІЇ

Світлана Самуїлівна КРУГОВА,

*аспірантка Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

На відміну від багатьох демократичних країн, у тому числі й України, Данія не має у своєму Законі про виборчі права спеціальних положень щодо надання жінкам певної кількості місць у партійних списках кандидатів. Національна виборча комісія вносила пропозиції щодо впровадження гендерних квот, щоб гарантувати обом статям певний рівень представництва у датському парламенті та органах законодавчої влади регіонального і місцевого рівнів, але це протирічить Основному закону Данії [1]. У свою чергу, у статті 71 Конституції України [2] визначено, що «вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права». Рівне виборче право означає у тому числі й заборону привілеїв чи обмежень кандидатів за ознаками статі. Втім, на нашу думку, положення статті 8 Закону України «Про політичні партії» від 05.04.2001 № 2365-III [3] не суперечать змісту даного принципу, оскільки у ній відсутні розбалансування у бік будь-якої статі, а лише зазначено, що представництво кожної зі статей має бути представлено мінімум 30% у виборчому списку. Це означає, що в перспективі до Верховної Ради України та місцевих рад не можуть бути обрані партії, сформовані як виключно із жінок, так і виключно із чоловіків, що у цілому є позитивним у контексті забезпечення гендерного балансу.

У Законі про проведення виборчих кампаній Данії визначено, що розподіл депутатських мандатів здійснюється виключно за результатами

фактичного голосування. Однак, при цьому не існує правових норм, які забороняють партіям запроваджувати добровільні гендерні квоти. Наприклад, Соціалістична народна партія Данії використовувала гендерні квоти на парламентських виборах у 1980-х роках, але у 1990-х квоти було скасовано. Соціал-демократи застосовують квоти при формуванні керівного складу партії, а також комітетів, що назначаються урядом. Червоно-зелений альянс також запровадив гендерне квотування для своїх представників у виконавчій владі [1]. Тобто, впровадження обов'язкових гендерних квот для Данії не є актуальним, на відміну від таких країн світу, як Україна, де представництво жінок у політичних виборних органах традиційно нижче 30%. Рівень усвідомлення важливості гендерної рівності в Данії є достатнім для того, щоб представництво жінок у парламенті було високим і без гендерних квот. Партії добровільно вносять до своїх списків достатню збалансовану кількість і жінок, і чоловіків. Але, при цьому, варто звернути увагу на те, що після ухвалення в Данії Закону про гендерну рівність обов'язковою нормою в Данії стало рівне представництво жінок і чоловіків у державних установах, радах, комісіях, комітетах. А у 2009 році до цього закону були внесені поправки, що сприяють більш ефективному подоланню гендерної асиметрії в державних установах усіх рівнів [1]. Тобто, виборні державні органи у Данії формуються без урахування гендерних квот, проте все ж представництво жінок та чоловіків у державних установах є збалансованим. Саме тому, гендерна рівність забезпечується і в інших сферах суспільного життя.

Іншим позитивним досвідом Данії, на який варто звернути увагу, є створення спеціальних державних органів, які займаються реалізацією гендерної політики. Наприклад, такими органами є Міністерство з питань гендерної рівності, Служба з питань рівності статей, Національний центр досліджень і інформації з питань рівності статей, Комітет з питань рівності статей, Рада з питань гендерної рівності (створена ще у 1975 році), урядовий комітет з дотримання міжнародних домовленостей щодо проблем гендерної рівності. Так, посаду Міністра з питань рівності в Данії було засновано після прийняття Закону про рівність статей у 2000 році. Міністерство з питань гендерної рівності відповідає за діяльність уряду в галузі рівності статей, а також координує роботу інших міністерств, спрямовану на забезпечення рівності. Міністр щорічно звітує перед парламентом про виконану роботу, напрями запланованої діяльності, а також план дій, що передбачає забезпечення рівності. Служба з питань рівності статей перебуває у підпорядкуванні міністра та виконує роль його секретаріату. Завданнями Служби є підготовка законодавчих і адміністративних актів з питань рівності, координація заходів для забезпечення рівності, що ініціюються державними органами влади тощо. Ще одним органом, який здійснює діяльність у сфері забезпечення гендерної рівності, є Національний центр досліджень і інформації з питань рівності статей, який є політично незалежною установою. Завданнями даного органу є збір інформації, підготовка і поширення документації, а також організація дебатів з проблем гендерної рівності. Черговим органом у сфері забезпечення рівності прав і свобод жінок та чоловіків, який функціонує в Данії, є Комітет з питань рівності статей, який розглядає

скарги щодо дискримінації за статевою ознакою. Окрім цього, Комітет консулює громадян, організації, органи влади, підприємства щодо процедури подання скарг, пов'язаних з гендерною дискримінацією [4, с. 149-150]. Щодо інших органів, які в тій чи іншій мірі здійснюють діяльність у сфері гендерної рівності, варто відзначити консультативні центри з питань рівності при муніципалітетах і місцевих органах влади, комітети з питань рівності при різних організаціях, університетах і підприємствах, недержавні організації, які займаються гендерними питаннями, зокрема Датське жіноче суспільство, «Жінки і розвиток», Жіноча рада Данії, Чоловічий Форум тощо. При цьому, державні органи Данії підтримують діяльність таких громадських організацій. Н. А. Гербут наводить з даного приводу приклад щорічного субсидювання Міністерством з питань гендерної рівності Жіночої ради Данії в розмірі 1 мільйон датських крон, а також зазначає про регулярні зустрічі між представниками влади та жіночих неурядових організацій тощо [1]. В Україні роль спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків відіграє Міністерство соціальної політики. Зокрема, Положенням про Міністерство соціальної політики України [5] визначено, що даний орган розробляє заходи, спрямовані на забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства, формує Національний план дій щодо впровадження гендерної рівності, узагальнює виконання державних програм з питань гендерної рівності, здійснює в межах повноважень, передбачених законом, контроль за дотриманням гендерної рівності під час вирішення кадрових питань у центральних і місцевих органах виконавчої влади, здійснює разом з іншими центральними органами виконавчої влади підготовку науково обґрунтованих пропозицій щодо забезпечення гендерної рівності, разом з іншими центральними органами виконавчої влади вживає заходів до усунення дискримінаційних норм, виявлених за результатами гендерно-правової експертизи законодавства та низку інших повноважень, пов'язаних із забезпеченням гендерної рівності. В багатьох органах утворено різноманітні консультативно-дорадчі органи чи робочі групи із питань гендерної рівності. Проте, очевидно, що в Данії система органів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є значно розвиненішою, а отже такий досвід також є корисним для України.

У 2011 році вперше в історії Данії прем'єр-міністром стала жінка – Гелле Торнінг-Шмідт, лідер Соціал-демократичної партії. Експерти це розглядали як величезний крок у розвитку паритетної демократії, проте попри обіцянки уряду віддати жінкам половину міністерських посад, вони отримали лише дев'ять з двадцяти трьох [1]. Відзначимо, що в Україні жінка стала прем'єр-міністром на декілька років раніше. При цьому, Ю. В. Тимошенко була призначена на дану посаду двічі – 4 лютого 2005 року та 18 грудня 2007 року. Проте, це було швидше виключенням, аніж правилом, оскільки більше жінки в Україні не займали настільки високі державні посади. Але разом із тим, варто відзначити, що у даному аспекті Україна перебуває на рівні Данії, оскільки із 17 членів нового українського

уряду 11 міністрів – чоловіки, а 6 міністрів – жінки, тобто фактично третина, що цілком відповідає тій ситуації, яка є характерна для Данії.

Окрім політичної сфери, доцільно звернути увагу, на досвід Данії у врегулюванні питання забезпечення гендерної рівності у трудових правовідносинах. Одна із найгостріших проблем України у цій сфері – це проблема гендерного дисбалансу в оплаті праці. Звернемо увагу на те, що вона була вирішена в Данії шляхом діалогу і побудови партнерських відносин держави із приватним сектором. Як наслідок, із січня 2007 року всі основні підприємства в Данії повинні збирати статистику із оплати праці з гендерною розбивкою [6, с. 23]. В Україні аналогічна статистика також ведеться. Тому, зробимо висновок, що у даному аспекті суттєвішу роль відіграло сприйняття гендерної рівності у суспільстві. За рівних умов, роботодавці в Данії добровільно урівняли чоловіків та жінок в оплаті праці, в той час як в Україні чоловіки отримують вищу заробітну платню за однакову із жінками працю. Дана ситуація є ідентичною до тієї, яка спостерігається у політичній сфері Данії, де відсутність квотування участі жінок у виборчих списках партій ніяким чином не відображається на їх присутності у парламенті держави, яка є традиційно кількісно високою. Тобто, головною задачею України на сучасному етапі є формування у суспільстві розуміння гендерної рівності. Це допустимо здійснювати і тим шляхом, яким пішов вітчизняний законодавець – шляхом встановлення квот та норм. Варто враховувати, що процеси забезпечення рівності прав і свобод жінок та чоловіків у Данії відбуваються протягом багатьох десятиліть. Україна у порівнянні із Данією все ще перебуває на початковому етапі свого розвитку у цій сфері, а тому далеко не кожна практика даної держави спрацює у вітчизняних умовах.

Список використаних джерел:

1. Гербут Н. Участь жінок у політиці: досвід Данії: веб-ресурс «Liga.Блоги». URL: <https://blog.liga.net/user/ngerbut/article/19765> (дата звернення 12.05.2019 року)
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141
3. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 23. ст.118
4. Кисельова О. Інституційні механізми забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті європейської інтеграції. Жінки в політиці в Україні: національний рівень. 2006. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9933> (дата звернення 12.05.2019 року)
5. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 17.06.2015 № 423. Офіційний вісник України. 2015 р. № 51. стор. 52. стаття 1655. код акта 77475/2015
6. Табанова А. І. Міжнародний досвід як методологічна основа досягнення гендерного паритету в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Економіка. 2017. № 6. С. 20-25

ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ У ДАВНІЙ ГРЕЦІЇ: ОНТОЛОГІЯ ПОНЯТЬ І ГІЛЕМОРФІЗМ АРИСТОТЕЛЯ

Денис Сергійович КУЧЕРЕНКО,

консультант з юридичних питань
ТОВ «КОМРЕЦЬ» м. Запоріжжя

В Академії Платона Аристотель оволодів діалектичним методом мислення, а саме: розрізненням, співставленням та аналізом понять, виявленням усіх значень, які може мати слово. Згідно із цим методом поняття визначається через свою протилежність, наприклад, єдине – через множинність, множинність – через єдине. При цьому буття протилежностей має місце лише в їхній співвіднесеності, тому, ідеї існують тільки у системі відношень. Будь-яке поняття отримує свій зміст через відношення до своєї протилежності, тим самим вибудовується система відношень, у межах якої тільки і мають смисл усі поняття, що підлягають визначенню. Платон встановлює протилежність між сутністю та бутністю (грец. *genesis*), а також допускає протилежність між мисленням (грец. *logos*) і відчуттям (грец. *aisthēsis*).

Аристотель виступив проти цього методологічного принципу. Первинну умову будь-якого мислення Аристотель вбачає у недопустимості безпосереднього поєднання протилежностей. Недотримання вказаної умови робить неможливим наукове пізнання. Протилежності, зазначає Аристотель, не можуть виступати началом усіх речей: «...ни одна противоположность не есть начало в собственном смысле слова, а нечто другое есть такое начало» [1, с. 350]. Він вказує, що все що існує не може народжуватися із взаємодії протилежних начал, оскільки протилежності не можуть впливати одна на одну. Між ними має перебувати щось третє, яке Аристотель позначає терміном «першооснова» (грец. *hurokeimenon* – те, що лежить знизу, в основі). Першооснова є посередником між протилежностями, тобто, за Аристотелем, протилежності – це те, що говориться про першооснову: «...не всякий... справедлив или несправедлив, а есть и нечто среднее между ними» [1, с. 172]. У разі ж поєднання протилежностей без першооснови матиме місце протиріччя: «...ведь противоречие означает именно такое противопоставление, в котором одна из обеих сторон присуща любой вещи, т. е. не имеет ничего промежуточного...» [1, с. 266]. Аристотель зазначає: «... [необходимое] знание о чем бы то ни было есть знание общего. ...А наука всюду исследует главным образом первое то – от чего зависит остальное и через что это остальное получает свое название» [1, с. 118, 120].

Недоліком платонівської наукової програми Аристотель вважає її односторонність через відсутність у ній природно-наукових досліджень. Діалектика, як наука про поняття, поступово втрачає для філософа те методологічне значення, яке вона мала для Сократа і Платона. Він звертається до грецької традиції натурфілософії. Аристотель говорить, що людина є розумною твариною, тому наше пізнання починається з органів відчуттів, із чуттєвого досвіду. На початку «Метафізики» філософ пише:

© Кучеренко Д. С., 2020

«...опыт кажется почти одинаковым с наукой и искусством. А наука и искусство возникают у людей через опыт. Ибо опыт создал искусство [науку – К. Д.], как говорит Пол, – и правильно говорит, – а неопытность – случай. Появляется же искусство тогда, когда на основе приобретенных на опыте мыслей образуется один общий взгляд на предметы» [1, с. 65-66]. І далі продовжує: «...мы видим, что имеющие опыт преуспевают больше, нежели те, кто обладает отвлеченным знанием (logon eschein), но не имеет опыта. Причина этого в том, что опыт есть знание единичного, а искусство – знание общего. ...науки об умозрительном (theoretikai) – выше искусств творения (poietaikai)» [1, с. 66-67]. Коли ми отримуємо чуттєвий досвід (грец. *empeiria*), наша свідомість може утворювати із нього абстракцію (грец. *aphaesis* – одволіклість). Оскільки згідно з Аристотелем мислення починається із спостережень, то першою проблемою у цьому мисленні постає зміна. Філософська думка, яка передувала Аристотелю, протиставляла зміну та буття. Аристотель, заперечуючи теорію ідей Платона, яка багато у чому виходила із вчення піфагорійців, шукає нові способи вираження буття у поняттях, дає власне тлумачення буття і сутності. Всі значення суцього самого по собі він зводить до поняття сутності як єдиного. Підставою для такого зведення є позиція, відповідно до якої бути – отже мати закінчену смислову визначеність, а мати закінчену смислову визначеність – означає бути. Аристотель розробляє вчення про дві форми буття – буття можливого, потенційного (грец. *dynamis*) та буття дійсного, актуального (грец. *energeia*). При цьому потенційне буття не є небуттям і не є повним буттям. Вказане напрацювання дозволило Аристотелю пояснити зміну як перехід від потенційного буття до буття в дії. Для пояснення суті змін, яким піддається усе в світі, ми маємо думати, що у кожному конкретному випадку є те, що змінюється: «...то, что утрачивает что-нибудь, имеет [еще] что-то из утрачиваемого, и что-то из возникающего уже должно быть. И вообще, если что-то уничтожается, должно наличествовать нечто сущее, а если что-то возникает, то должно существовать то, из чего оно возникает, и то, чем оно порождается, и это не может идти в бесконечность» [1, с. 137]. І далі пояснює: «...то, что изменяется, необходимо есть сущее, ибо изменение происходит из чего-то во что-то» [1, с. 144]. Те, що змінюється Аристотель назвав «усія» (грец. *ousia* – те, що існує, від дієслова *to einaï* – бути): «...суть бытия каждой вещи, обозначение которой есть ее определение, так же называется ее сущностью» [1, с. 157]. Під сутністю Аристотель розуміє самодостатнє одиничне буття. Сутність не може мати загального буття, оскільки загальне є загальним для багатьох речей. Одиничне буття він розуміє як необхідне, об'єктивне, незалежне від свідомості людини буття як предмет пізнання, що відбувається у поняттях. Оскільки буття стало предметом пізнання, воно вже породило поняття про буття та стало змістом поняття.

У суцшому Аристотель вводить розрізнення на матерію (грец. *hylē* – ліс, деревина; речовина, матеріал) та форму (грец. *morphē* – вигляд, образ). При цьому матерія і форма не існують самі по собі, вони є певними аспектами суцього, тобто всередині суцього розрізняються мисленням: «...будучи определенным нечто, может быть отделено [от материи только мысленно], а

таковы образ, или форма, каждой вещи» [1, с. 157]. Він вказує на можливість філософії, науки, що базується на нашій здатності у мисленні прийняти форму без матерії, тобто мислити форму безвідносно до речей. Аристотелем форма розуміється як: 1) просторова форма та 2) сутність. Просторова форма входить у сутність, що призводить до постійного ототожнення форми та сутності. При цьому просторова форма є одиничним сущим (єдністю форми та матерії, тобто втіленою формою): «...то, что обозначено как форма или сущность, не возникает, а возникает сочетание, получающее от нее свое наименование, и что во всем возникающем есть материя, так что одно [в нем] есть материя, а другое – форма» [1, с. 201]. А сутність є формою, що дана у своєму визначенні. Тільки сутності існують відокремлено, а все інше існує лише через них. Філософ зазначає: «...под сущностью без материи я разумею суть бытия вещи» [1, с. 199]. Під формою Аристотель розуміє: 1) «...образ в чувственно воспринимаемой вещи...» [1, с. 201]; 2) «...суть бытия вещи» [1, с. 207]. Він говорить: «...материя бывает и воспринимаемая чувствами, и постигаемая умом» [1, с. 209], і в той же час підкреслює, що: «...материя есть нечто неопределенное...» [1, с. 210]. Таким чином, сутність, що сприймається чуттєво, це: 1) сутність як матерія; 2) сутність як форма (дійсність); 3) сутність, що складається із матерії та форми: «...сущность каждой вещи есть «единое», ...по существу своему есть сущее [1, с. 247]. Форма відносно буття є сутністю речі, а відносно пізнання – поняттям про річ, визначеннями самої по собі існуючої речі, що можуть бути сформульовані у понятті про річ. Форму Аристотель визначає як загальне. Якщо ж до форми приєднається щось одиничне (матерія), здатне бути вираженням поняттям, вона стане формою одиничного. При цьому загальне (форма) стане визначеністю іншого буття, а саме, формою матерії. На відміну від матерії, що є буттям «у можливості», форма є «дійсністю», тобто здійсненням можливості. Під матерією Аристотель розуміє: 1) «чисту можливість», оскільки форма є відсутньою («перша матерія»); 2) здійснену можливість, оскільки наявною є певна форма («остання матерія»). Аристотель розрізняє «першу матерію» та «останню матерію» у зв'язку із тим, що для нього матерія, з якої виникають чотири фізичні елементи (вогонь, повітря, вода та земля), вже не має жодних визначених ознак. Оскільки суть цієї матерії не може бути вираженою ні в якому понятті, тому така матерія може розглядатися лише як «можливість» дійсності та не може розглядатися як дійсність: «Если же есть нечто первое, о чем уже не говорится со ссылкой на другое как о сделанном из этого другого, то оно первая материя...» [1, с. 244]. «Остання матерія» є не тільки можливістю тієї чи іншої «форми», але й особливою «дійсністю». Зазначена матерія має особливі ознаки, тому відносно неї може бути дано визначення, сформульовано її поняття. Філософ вважав, що при чуттєвому сприйнятті речей людиною форми матеріальних об'єктів досягають органів відчуттів і сприймаються ними: «Относительно любого чувства необходимо вообще признать, что оно есть то, что способно воспринимать формы ощущаемого без его материи...» [1, с. 421]. Мислення він визначає як досягнення формою розуму без наявності необхідного спеціального органу, і відповідно, матерії: «Мышление... должно быть способным воспринимать

форми, т. е. в возможности должно быть таким, каково постигаемое умом... . Ведь иначе он... имел бы какой-то орган, как имеет его способность ощущения; но ничего такого нет» [1, с. 433]. Увесь світ складається із матерії та форми. Отже, матерія сама по собі є лише можливістю; тільки із набуттям певної форми вона отримує дійсність. Засвоєнням матерією різноманітних форм пояснюється рух або зміна. Матерія – рухоме, форма – рушійне. Тому будь-який рух має подвійну причину – матеріальну, механічну, через необхідність, і формальну, телеологічну, заради мети. Аристотель доводить, що рух не виключає буття, а навпаки, буття є наявним у русі. Для нього форма і матерія стали метафізичним і пояснювальним принципами. Таким чином, визнанням взаємообумовленості матерії та форми Аристотель примирих теорію Демокріта із теорією Платона.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Сочинения в четырех томах. Т. 1. Ред. В. Ф. Асмус. М., «Мысль», 1976. 550 с.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ ВІД 30.06.2010 Р. «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА 1997 Р.»

Василь Нікіфорович ПАТЛАЧУК,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії, історії права і держави та
конституційного права
Національного університету державної
фінансової служби України*

Актуальність теми дослідження пов'язана з тою виключною роллю, яку грають Конституції у суспільно-політичному житті країн та визначені механізми взаємодії влади та суспільства. Польський досвід конституціоналізму представляє значний інтерес для України з причини багатьох спільних рис історичного розвитку двох держав та необхідності вирішення багатьох подібних проблем при побудові демократичного суспільства. На сьогодні в Польщі діє Конституція 1997 р., до змісту якої, враховуючи динамізм політичних подій, було підготовлено значну кількість проектів її удосконалення. З цієї точки зору, значний інтерес представляє конституційний процес, який проходив протягом 2004-2010 рр., під впливом Лісабонського договору, наслідком чого став Проект закону «Про внесення змін до Конституції Республіки Польща 1997 р.» від 30.06.2010 р. Виходячи з цього, доцільно розглянути причини підготовки, основні положення даного проекту, провести їх аналіз та систематизацію. Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати з того, що на процес підготовки даного проекту вплинули положення «Лісабонського договору про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейської спільноти», підписаний на саміті ЄС

13 грудня 2007 р. Даний документ був створений з метою поліпшення функціонування Європейського союзу, до якого входило 27 країн-членів, зміцнення ролі цієї організації та її позицій на світовій арені в умовах різких глобальних змін. Документ повинен був виконати функцію «інструментарію» закладення основ функціонування Євросоюзу на найближчі 15-20 років. Як вказує Єва Май, даний договір дає чіткий перелік компетенції Євросоюзу і забезпечує процес європейської інтеграції, а також розмежовує повноваження ЄС і держав-членів організації [1, с. 131]. З метою полегшення гармонізації законодавства, ЄС і держав-членів договір передбачає п'ять типів компетенції ЄС: 1) виключна; 2) спільна; 3) координуюча; 4) підтримуюча; 5) специфічна. Згідно Лісабонського договору національні парламенти стають елементом процесу прийняття рішення в ЄС шляхом отримання можливості здійснювати моніторинг законодавчих пропозицій. Прийняття договору потребувало внесення змін до Конституції Польщі, з метою гармонізації її законодавства та законодавства ЄС. Виходячи з цього, 17 грудня 2009 р. маршал Сейму Броніслав Коморовський призначив наукову групу, завданням якої було підготовка пропозицій щодо змін до Конституції Республіки Польща. До її складу увійшли – голова проф. Кшиштоф Вуйтович, члени: проф. Ян Барч, проф. Єжи Чемневський, проф. Владислав Чаплінський, проф. Марія Крук-Ярош, д-р Ева Поплавська, проф. Пьотр Тулея, проф. Кшиштоф Войтичек, проф. Анна Вирозумська. Даний проект повинен був забезпечити збереження національної ідентичності, основні права громадян, історичні традиції польського конституціоналізму та врахувати досвід, накопичений у цій сфері. Проект передбачав участь Польщі в економічному та валютному союзі, що в перспективі означало використання на території країни єдиної валюти – євро. В цілому зміни, які планувалося внести до Конституції Польщі можна розділити на три групи. По-перше, конституційні положення повинні забезпечити функціонування ефективних національних механізмів, які гарантували виконання норм законодавства ЄС. По-друге, необхідність забезпечення ефективної діяльності органів влади Республіки Польща та можливості захисту національних цінностей в процесі європейської інтеграції. По-третє, це підготовка положень, що визначають порядок прийняття пропозицій Польщі у процедурах, передбачених Лісабонським договором. Перша група передбачала зберігання раніше підписаних договорів між Польщею та іншими країнами в різних сферах міжнародних відносин. Друга група повинна була забезпечити діяльність польських державних органів на форумах ЄС, з метою захисту польських національних інтересів в сферах політики, економіки, сільського господарства та ін. Необхідність виконання даного пункту була пов'язана з тією обставиною, що польська влада бажала зберегти експорт до країн ЄС таких товарів як продукти сільського господарства, кондитерські вироби, столярні вироби, косметики, а також меблевої промисловості, механічних транспортних засобів, частин до них, виробництво машин, сталевих конструкцій, ювелірних виробів, керамічних виробів, хімічної та фармацевтичної промисловості, будівельних матеріали тощо. Третя група була направлена на забезпечення спрощеної процедури прийняття

Польщею положень міжнародних договорів та імплементації права Європейського Союзу, а також забезпечити виконання процедури прийняття рішень про вихід з Європейського Союзу. В змісті ст. 1 знайшло відображення положення, згідно якого Польща не має право приєднатися до міжнародних організацій, членство в яких передбачає обмеження міжнародних конституційних положень та які слугують для забезпечення інтересу приватних структур. На додаток до цього, у ст. 1 встановлювалися положення, які забезпечували виконання зобов'язань Польщі щодо участі в Економічному та Валютному Союзі, наслідком чого є наступне. Так, Національний Банк Польщі має виключне право випускати гроші, визначати та здійснювати грошово-кредитну політику, а Президент Нацбанку несе особисту відповідальність за ефективне проведення грошової політики. На додаток до цього, вводилася Вища служба аудиту, яка мала право регламентувати та контролювати роботу банківських установ та видавати правила створення та ліквідації їх структурних підрозділів.

До місту Проекту увійшов розділ Х «Членство Республіки Польща в Європейському Союзі». З метою забезпечення даного процесу пропонувалося внести зміни до п. А ст. 227, в якому вказати, що Республіка Польща є членом Європейського Союзу, який поважає суверенітет та національну ідентичність держав-членів, принципи демократії, закони, повагу до гідності людини, свободу, рівність та забезпечення захисту її прав. В цьому доповненні вказувалося, що даним принципом повинні керуватися польські органи державної влади: Сейм, Сенат, Президент, Рада Міністрів, Конституційний Трибунал, а також усі підпорядковані їм структури. На додаток до цього п. А, встановлює конституційні межі членства Польщі у Європейському Союзі, тобто необхідність збереження цінностей, зафіксованих у розділі II Конституції 1997 р. З іншої сторони вказується, що Європейський Союз не є самостійною державою, а являє собою міжнародну організацію, яка поважає суверенітет, демократичні традиції Республіки Польща. Інтерес викликає зміст п. С ст. 227, в якому визначається порядок передачі частини компетенції польської влади на користь Європейського Союзу. Тому при ратифікації міжнародної угоди, пов'язаної з повноваженням органів державної влади, повинна бути надана попередня згода, яка приймається на загальнодержавному референдумі. Після цього на засіданні Сейму розглядається постанова про надання способу згоди на ратифікацію міжнародної угоди, яка вважається прийнятою при наявності абсолютної більшості голосів у присутності щонайменше половини встановленої законом кількості депутатів. Закон передбачає, що такий договір після проведення референдуму повинен бути прийнятий Сеймом при наявності більшості – 2/3 присутніх депутатів та абсолютної більшості голосів Сенату. З точки зору захисту прав громадян, виключне значення мають пункти п. Е та п. Ф, згідно яких громадяни Європейського Союзу користуються на території Польщі всіма правами, гарантованими законодавством ЄС, а громадяни Польщі мають право голосу на виборах до Європарламенту з одночасним правом бути обраним до органів місцевого самоврядування. При чому, таке право зберігається за громадянами Європейського Союзу,

які не мають громадянства Польщі, але проживають на її території. Розгляд змісту п. G показує, що зміст цієї норми спрощує та прискорює процедуру імплементації польськими державними органами норм законодавства Європейського Союзу, з метою уникнення бюрократичних перешкод та не нанесення збитку економіці країни. В разі порушення польською владою прийнятих на себе зобов'язань, керівництво ЄС може зобов'язати її вжити необхідних заходів забезпечення норм Європейського Союзу. В свою чергу Рада Міністрів РП, зобов'язується проводити політику, направлену на охорону інтересів країни в Європейському Союзі, шляхом подання до Сейму проектів актів, направлених на реалізацію вимог законодавства ЄС. Одночасно з цим, Рада Міністрів видає нормативно-правові акти для імплементації норм права Європейського Союзу, які потребують свого затвердження Сеймом. Як вказується у п. 1 ст. 227, Рада Міністрів має право прийняти рішення про вихід Польщі з Європейського Союзу на підставі норм законодавства ЄС та згодою, висловленою цими двома суб'єктами. Згідно п. 1 ст. 227 вводиться поняття невідкладної законодавчої процедури, яка може використовуватися з усіх питань, які віднесені до компетенції Європейського Союзу. Така норма дає змогу швидко прийняти рішення, наприклад, у сфері податкового законодавства шляхом стандартизації податкових питань і внесення змін до національного законодавства. Рішення про використання «термінової процедури» може прийняти лише Рада Міністрів Польщі, яка визначає порядок її подання на розгляд Сейму та Сенату. З практичної точки зору, важливе значення має п. Н, який регламентує повноваження органів державної влади у відносинах з Європейським Союзом. Так, закон визначає, що таким компетентним органом є Рада Міністрів Польщі, що відповідає змісту Конституції, в якій ст. 146 вказується, що саме цей орган проводить внутрішню та зовнішню політику країни. Даним пунктом передбачено надання нових повноважень національним парламентом, згідно яких Сейм і Сенат фактично урівнюються у своєму обсязі повноважень, але при цьому державна політика, щодо Європейського Союзу відноситься до компетенції Ради Міністрів Польщі.

Список використаних джерел:

1. Maj Ewa. Alternative projects of the new constitution of the republic of poland: national democrats case. *Horyzonty Polityki*. 2018. №9. P. 123-144.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ПРИРОДООХОРОННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Олександр Васильович ПАТЛАЧУК,

*кандидат юридичних наук,
викладач Краматорського
економіко-гуманітарного інституту*

Актуальність теми роботи пов'язана з двома причинами. По-перше, юридична техніка являє собою окремий напрямок правової науки, вивчення якої пов'язано з методологією дослідження, яка базується на застосуванні різних наукових підходів, методів та принципів в їх динамічній системі. По-друге, критичний стан природних об'єктів України вимагає корінної перебудови природоохоронного законодавства, яке сьогодні не в стані їх ефектно захистити від різного роду правопорушень та протиправних діянь.

Складність проведення комплексного історико-правового дослідження юридичної техніки природоохоронного законодавства пов'язана з тим, що при її розгляді необхідно враховувати два різних вектори. Перший – це поступовий розвиток юридичної техніки, яка пройшла складну динаміку від примітивних положень Руської Правди до розвинутої системи вимог, яка діє у сьогодишній правовій науці. Другий вектор складається з того, що історія природоохоронного законодавства починається від народних прикмет, традицій, звичаїв, які поступово трансформувалися у норми звичаєвого права, пізніше – кодифікованих актів, направлених на захист природних об'єктів. Дослідження юридичної техніки природоохоронного законодавства потребує використання різних наукових підходів, які дозволяють об'єктивно та повно розглянути історичний розвиток даного феномену. Як вказує М. С. Кельман, сукупність підходів, способів, прийомів та процедур входять як складові елементи в методологію держави і права [1, с. 33]. На сьогодні накопичено значну кількість досліджень у сфері юридичної техніки та природоохоронного законодавства, що потребує логічного упорядкування наявного матеріалу, з метою виявлення характерних тенденцій розвитку права у даній сфері. За допомогою різних наукових підходів було проведено розгляд юридичної техніки, яка використовувалася при підготовки нормативно-правових актів, їх структури, порядку викладення матеріалу та побудови.

У роботі використовувався системний підхід, згідно якого, як вказує Б. П. Ганьба, досліджуване явище розглядається як певна система, що включена до системи більш широкого порядку і виконує у ній певні функції, і пов'язана з нею зв'язками різного роду [2, с. 3]. Застосування системного підходу дозволяє розглянути особливості юридичної техніки природоохоронного законодавства, дослідити її властивості, структуру, функції, об'єкти, явища або процеси. Системний підхід дає змогу дослідити юридичну техніку природоохоронних актів з усіма складними міжелементними взаємозв'язками, взаємовпливом елементів на систему і навколишнє середовище, а також впливом системи на її структурні

елементи. Наприклад, до системи викладення матеріалу Статуту ВКЛ 1588 р. увійшов розділ Х «Про пущі, про лови, про дерево бортне, про озера і сіножаті», який був присвячений охороні природних об'єктів. Одночасно з цим, системне викладення матеріалу можна дослідити на прикладі даного розділу, в якому на першому місці стоять питання полювання, ціна звіря, охорона промислів, бортних чи бджолиних дерев, хмелю, бджіл та садових дерев. Використання даного принципу можна дослідити на прикладі Земельного Кодексу 2001 р., в якому у вигляді конкретної послідовності викладені питання права на землю, набуття реалізації права на землю, охорони земель, управління в цій галузі та відповідальність за порушення земельного законодавства.

Потребовий підхід використовувався з причини того, що юридична техніка природоохоронного законодавства функціонує в системі «природа-суспільство» і ця обставина вимагає врахування потреб людей та закономірностей функціонування природних об'єктів. Виходячи з цього, при дослідженні даної проблеми був використаний запропонований знаним українським науковцем П. М. Рабіновичем потребовий підхід [3, с. 46]. На думку вченого його використання зумовлено суспільним життям, потребами людей та встановлює ролі, функції інших предметів і явищ у задоволенні конкретних потреб суспільства. Залучення потребового підходу дозволило охарактеризувати юридичну техніку нормативно-правових актів, прийнятих в перші роки радянської влади, коли основним завданням комуністичної верхівки стало використання об'єктів природи з метою забезпечення підприємств сировиною в процесі побудови соціалізму. Аналогічним чином, починаючи з 90-х рр. минулого століття, перед українською державою повстало завдання із захисту природних об'єктів, які в радянські часи не отримали правової охорони з боку держави. До їх числа відносилися: природно-заповідний фонд, рослинний світ, тваринний світ, відходи, екологічна мережа, курорти, атмосферне повітря, ядерна безпека.

Об'єктивний підхід дав змогу встановити причини підготовки нормативно-правових актів у сфері охорони природи, виявити особливості їх юридичної техніки, а також провести оцінку наслідків прийняття. Сутність такого підходу полягає в тому, що в процесі пізнання треба підходити до досліджуваних явищ і предметів так, як вони існують в реальності, не домислюючи і не додаючи до них нічого такого, чого в дійсності в них немає. Такий підхід дозволив об'єктивно розглянути юридичну техніку нормативно-правових актів без ідеологічних нашарувань, які були властиві радянському періоду та виявити її особливості. Так, першими кодифікованими актами, прийнятими в радянській Україні стали: Земельний Кодекс УРСР 1922 р., Закон «Про ліси» 1923 р., Гірничий Кодекс УРСР 1927 р., в яких знайшли відображення норми з охорони природних об'єктів. Такий підхід радянських можновладців був пов'язаний з тією обставиною, що основним завданням цих актів було правове закріплення націоналізації, передачі природних об'єктів в систему управління органів радянської влади та встановлення порядку їх використання. При чому, об'єктивний аналіз нормативно-правових актів, прийнятих у радянський період показує, що за їх

допомогою проводилося хижацьке використання природи, знищення деяких видів тварин і птахів, забруднення території України хімічними речовинами та неконтрольовані скиди неочищених вод до водних об'єктів.

Комунікативний підхід використовувався для встановлення балансу взаємовідносин між вимогами юридичної техніки та змістом нормативно-правових актів, прийнятих у цій сфері. Так, проблеми їх взаємовідносин необхідно вирішувати з врахуванням рівня розвитку юридичної науки, а також при неспівпадінні векторів розвитку юридичної техніки та природоохоронного права. Наприклад, у період тоталітаризму приймалася значна кількість підзаконних нормативно-правових актів, присвячених питанням полювання, забезпечення якості питної води, охорони деяких природних об'єктів, які за рівнем своєї юридичної техніки відповідали виконавчо-розпорядчим документам, при цьому їх підготовка була пов'язана з необхідністю вирішення достатньо складних проблем. При цьому, в більшості з них була відсутня преамбула, термінологічний апарат, перехідні та кінцеві положення, порядок введення в дію, принципи на яких базувався зміст конкретного акту. Історична теорія комунікацій сформулювалася як альтернатива доктрині суспільного договору Ж.-Ж. Русо, який на думку прибічників цієї теорії, є свого роду контрактом. Згідно сьогоденного розуміння права, члени суспільства уклали такий договір з об'єктивних причин аби вижити, співіснувати, а також створити умови для подальшого розвитку. На відміну від цього, поняття комунікації являє собою протилежність, т. я. контракт замінюється поняттям контакту між членами суспільства. На підставі такої комунікації, не зважаючи на точку зору окремих членів суспільства, люди усвідомлюють необхідність встановлення правової системи, яка забезпечує поступ та встановлення правопорядку.

Цілями взаємодії юридичної техніки та природоохоронних питань є створення умов і можливостей для підготовки ефективних нормативно-правових актів. Одночасно з цим, необхідно вказати, що на думку провідного американського теоретика медійних ресурсів Д. Мак-Квейла існують теоретичні розбіжності до того, чи слід вважати комунікацією передавання чи висловлення повідомлення само собою, без доказів рецепції, впливу або досягнення мети. Така думка науковця не в повній мірі відповідає комунікативній природі права, яка тлумачиться скрізь призму орієнтирів правової належності, що фіксуються у регулятивних цінностях, нормативних ідеях. Така обставина потребує свого закріплення в текстах нормативно-правових актів, які потребують комунікативної процедури, у вигляді забезпечення їх дотримання усіма членами суспільства шляхом налагодження певної системи правопорядку. Наприклад, на початку XXI ст. під впливом правових комунікацій правова охорона природи зазнала суттєвого впливу з причин того, що Україною було ратифіковано значну кількість міжнародних угод пов'язаних з охороною природних об'єктів. До їх числа відноситься: Конвенція про захист Чорного моря від забруднення (Бухарестська Конвенція), Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біорізноманіття, Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані, Конвенція про охорону біологічного різноманіття.

Таким чином, комунікативний підхід дає змогу встановити об'єктивні причини необхідності використання тих чи інших засобів юридичної техніки з метою забезпечення використання відновлення та охорони природних об'єктів.

Список використаних джерел:

1. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.
2. Ганьба Н. П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2001. 21 с.
3. Рабінович П. М. Потребовий підхід – безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності права і держави. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса : Юрид. л-ра, 2009. Т. 8. С. 45–53.

КРИТЕРІЇ ПРОПОРЦІЙНОСТІ ВТРУЧАННЯ У ПРАВА ОСОБИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ярослава Сергіївна ПОЗНЯК,

*студентка міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Науковий керівник: *к. ю. н., асистент кафедри
кримінального процесу та
оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого Бабаєва О. В.*

Відповідно до статті 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права («Rule of Law»). Принцип Верховенства права є загальноправовим, що обумовлює його дотримання в різноманітних сферах суспільного життя, у тому числі, й під час кримінального провадження. Поняття верховенства права – правовладдя, закріплюється як на національному, так і на міжнародному рівні. Так, зокрема, в преамбулі Європейської Конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), зазначено, що «уряди європейських країн ... є одностайними й мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи та правовладдя» [1].

Контроль за дотриманням конвенційних гарантій здійснюється Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), який застосовує норми Конвенції відповідно до базових принципів (методів) тлумачення, до яких відносять «принцип автономного тлумачення понять», «принцип еволюційного (динамічного) тлумачення», «принцип європейського консенсусу», «принцип розсуду держави», «принцип ефективного

тлумачення» та «принцип пропорційності та балансу інтересів» [2, с. 41; 3, с. 15].

Слід зазначити, що принцип пропорційності у доктрині розглядається як одна зі складових верховенства права [3, с. 16-17]. Дотримання пропорційності втручання у права особи дозволяє захищати її права під час розслідування кримінальних правопорушень. Достатньо докладно стандарт верховенства права та пропорційність як його складова частина висвітлена у практиці ЄСПЛ.

Так, в рішенні у справі «Fressoz and Roire V. France» Суд зазначає, що «необхідність» будь-якого обмеження реалізації права завжди має бути обґрунтованою. Відсутність такого мотивування – прояв свавілля держави. У цьому рішенні ЄСПЛ вказав на неприпустимість свавільного втручання держави у права людини без нагальної на то потреби. Звичайно, насамперед уповноважені органи державної влади повинні оцінювати, чи наявна реальна суспільна потреба, яка виправдовує таке обмеження [4].

Принцип пропорційності висвітлений також у рішеннях Суду по справах «Goodwin V. United Kingdom» [5], «Goodwin V. United Kingdom» [6] та «Shvydka V. Ukraine» [7], якщо говорити про національний контекст. Так, зокрема, ЄСПЛ характеризує принцип пропорційності у три етапи. Вирішувати питання про пропорційність чи непропорційність обмеження прав людини має суд, адже судова влада – політично нейтральна гілка влади покликана урівноважувати інші гілки влади у цьому напрямі. ЄСПЛ вказав на необхідність перевіряти передбачення обмеження прав людини у національному законі, визначати наявність обставини для його застосування, та вирішувати питання співмірності. У сукупності це утворює трискладовий тест на пропорційність.

1. Обмеження прав має передбачатись національним законом. Такий закон повинен існувати на момент введення такого обмеження. Обмеження прав людини в такому разі повинно прямо передбачатись у законі, а зміст закону повинен буди доведений до відома громадянам. Закон має відповідати критеріям якості – обмеження прав людини повинно бути зрозумілим для кожного. [9, с. 55-56]

2. Обмеження прав людини повинно відповідати легітимній меті. Така мета зумовлена потребою захистити певні найбільш важливі для держави блага та принципи. Такими принципами, відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, є права людини людське життя чи здоров'я державний суверенітет суспільство верховенство права та демократія. При цьому, втручання у права окремого індивіда має бути виправданим у даному випадку і таке втручання не повинно мати співмірних альтернатив без втручання управа людини [9, с. 56].

3. Втручання у права людини має відповідати вимогам співмірності. Співмірність означає що характер та обсяг втручання держави у права людини має бути не самоціллю а засобом для захисту необхідного суспільного блага. Таке тлумачення не повинно бути самоціллю воно має бути необхідним – безальтернативним та достатнім – а не надмірним. Співмірність є найбільш складним критерієм для вирахування та встановлення. Обмеження прав людини часто є законним і відповідає легітимній меті, але характер такого обмеження є надмірним. Такий

приклад можливо виявити якщо дослідити Рішення ЄСПЛ у справ «швидка проти України». Таким чином, ЄСПЛ у цій справі встановив що накладення адміністративного арешту на Швидку є законним, відповідає законній меті, однак з урахуванням віку та стану здоров'я винної є не співмірним і суд мав обрати інше менш жорстке стягнення задля захисту прав правопорушниці [9, с. 57].

Таким чином можна зазначити, що лише при дотриманні всіх критеріїв трискладового тесту можливо визнати втручання держави у права людини пропорційним а відтак правомірним, справедливим та виправданим. В свою чергу, з позиції ЄСПЛ, суд повинен відповідно до принципу індивідуального підходу в кожному випадку конкретно вирішувати питання пропорційності з урахуванням контекстуальних обставин справи. В одному випадку, обмеження є пропорційним, а в іншому разі те саме обмеження пропорційним не вважатиметься.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків: Право, 2017. 374 с.
3. Використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні: навчально методичний посібник / І. В. Гловюк, М. М. Стоянов, В. А. Завтур. Одеса : Юридична література. 2017. 224 с.
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі Fressoz and Roire V. France §45, 21 January 1999 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_361
5. Рішення Європейського Суду з прав людини Goodwin V. United Kingdom §40, 27 March 1997 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_065
6. Рішення Європейського Суду з прав людини Worm V. Autriche §47, 29 August 1997 URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=462923#08466288182960489>
7. Рішення Європейського Суду з прав людини Shvydka V. Ukraine §33, 30 December 2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40
8. Крижова О. Г. Структура принципу верховенства права: аналіз крізь призму його правозастосування. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/4970/vnulpurn201683725.pdf>
9. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики європейського Суду з прав людини: монографія / О.П.Кучинська, Т.І.Фулей, Р.В.Бараннік; видавництво «Аспект – Поліграф» 2013. С. 55-57.
10. Доповідь Венеціанської Комісії «Верховенство Права» 25-26 березня 2011 р., URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)
11. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ірина Петрівна СІВЧУК,

*кандидат економічних наук, старший судовий
експерт сектору товарознавчих та гемологічних
досліджень Тернопільського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Сучасний розвиток інтенсифікації процесу реформування та оновлення національної законодавчої бази зумовлений трансформаційним періодом розвитку суспільства, що відбуваються під впливом глобалізації. З одного боку – це нові можливості у пізнанні права, а з іншого – розвиток та вдосконалення законодавчої бази, що проявляються у правовій свідомості та правовій культурі як населення в цілому, так і окремих громадян.

Національна правова система в умовах світових глобалізаційних процесів піддається трансформації, внаслідок чого відбуваються зміни формального та змістовного характеру. Дефініція слова «трансформація» походить від латинського «transformatio», що означає перетворення, зміна вигляду та форми.

Правову трансформацію поділяють на безпосередню та опосередковану. Відповідно до безпосередньої трансформації, або як її ще називають інкорпорація, деякі норми міжнародного права не просто за своєю юридичною силою визнаються частиною національного законодавства, але і включаються у внутрішнє право, що передбачається для певних видів норм міжнародного права. В свою чергу опосередкована трансформація національної правової системи – для визнання норм міжнародного права необхідним є видання або ухвалення відповідного нормативно-правового акту в рамках національної системи. Трансформація може відбиватися на перетворенні найрізноманітніших складових правової системи. Ступінь таких перетворень залежить від факторів, що визначають особливості цих компонентів, які за свою суттю і змістом є різними [1].

Глобалізація проникає у всі сфери суспільного життя, активно впливає на право та створює нові тенденції розвитку національної правової системи. Глобалізація являє собою об'єктивно-суперечливий процес, що містить в собі як нові можливості, так і нові ризики. Основними формами правової глобалізації є правова інтеграція, правова інтернаціоналізація та правова імплементація. На думку автора С. Щетініна правова інтеграція та правова імплементація пов'язані з необхідністю спільними зусиллями на міждержавному рівні вирішувати різні загальносвітові сучасні глобальні проблеми. Тоді як правова інтернаціоналізація є наслідком загальних процесів глобалізації, що охоплюють основні сфери суспільства [2].

Проблематика правової системи в умовах глобалізації носить комплексний характер, який має бути враховано при розробці концепції національної правової політики в цілому. В першу чергу дослідженню

повинні підлягати сучасний стан, шляхи вдосконалення та перспективи розвитку вітчизняного права і держави в загальному контексті глобалізаційних процесів [2]. На сучасному етапі розвитку для України правова глобалізація це: 1) складова частина загального процесу суспільних перетворень, зумовлена чинниками історичного, політичного, економічного та соціокультурного характеру; 2) прояв неоднорідності та суперечності динаміки соціальних процесів в середині держави та її політики на міжнародному просторі; 3) об'єктивний процес, що виступає каталізатором для розвитку національної правової системи; 4) характеристика взаємозв'язку та взаємодії національного та міжнародного права; 5) детермінанта у формуванні якісного та збалансованого національного законодавства як необхідної умови суспільного розвитку [3].

В умовах глобалізації роль держави як суб'єкта правової системи трансформується у напрямі посилення відповідальності органів державної влади перед суспільством, відповідальності виконавчої влади, її посадових осіб за свої рішення, дії або бездіяльність перед громадянами, права яких були порушені; формуються та впроваджуються механізми контролю за функціонуванням виконавчої влади з боку суспільства і прямої демократії [1].

Трансформація національної правової системи в умовах глобалізації передбачає досягнення поступової уніфікації правового регулювання суспільства, що проявляється у застосуванні визначених правил, стандартів та принципів до відповідних форм соціальної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Хаустова М. Г.. Теоретична та практичні основи трансформації правової системи України в умовах глобалізації. Порівняльно-аналітичне право. 2017. №1. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11887/1/Haustova.pdf>
2. Щетинин С. А. Правовая глобализация: понятие и основные формы: теоретико-методологические: автореф. дис....канд.юрид.наук: 12.00.01 «Теория и история права и государства, история учений о праве и государстве» / С. А. Щетинин; Рост. юрид. инт-т МВД РФ. Ростов-на Дону, 2009. 24 с.
2. Сидоренко О. О. Правова система України в контексті глобалізації. *Теорія і практика правознавства*. 2016. Вип. 1 (9). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/230566624.pdf>.
3. Бірюкова А.. Трансформація національної правової системи в умовах глобалізації. *Підприємство, господарство і право*. 2018. №5. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/39.pdf>.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ УСТАНОВЧОГО ПРОЦЕСУ

Дмитро Вікторович СЛИНЬКО,

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри теорії та історії держави і права
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0001-7960-615X*

У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі проблематика установчого юридичного процесу посіла значне місце. Зокрема, теоретико-правові засади юридичного процесу розроблялися у працях В. М. Баландіна, В. М. Горшеньова, О. Г. Лук'янової, П. О. Недбайла, с. М. Олейнікова, А. О. Павлушиної, О. В. Петришина, І. М. Погрібного та ін.

Як зазначають В. С. Журавський, В. О. Серьогін і О. Н. Ярмиш, установча форма діяльності спрямована на структурні перетворення у державному апараті і суспільному організмі [1, с. 67]. Ця діяльність пов'язана зі створенням, реорганізацією, ліквідацією органів публічної влади чи їх структурних підрозділів, а також визначенням чи зміною їх персонального складу (обранням, призначенням та усуненням з посад певних посадових осіб). Іноді її ще називають установчо-номінаційною.

Установчою діяльністю в публічно-правовій сфері покликані займатися спеціальні суб'єкти: органи та посадові особи державної влади й місцевого самоврядування, міжнародні організації. Як правило, у рамках держав і державоподібних утворень питання про суб'єктів установчого процесу звужується до органів і посадових осіб. Одні вчені обмежують зміст управлінської діяльності лише формуванням органів держави [2, с. 21], а інші включають до її змісту крім формування державних органів також призначення посадових осіб та створення юридичних осіб [3, с. 67]. Відповідно, зазначена установча діяльність здійснюється за допомогою правотворчих та правозастосовчих заходів [4, с. 134]. Проте питання про населення як носія народного суверенітету, у т. ч. й щодо формування органів публічної влади, і, отже, про розгляд його в якості суб'єкта установчого процесу, в юридичній літературі залишається відкритим.

Так, за думкою В. М. Горшеньова та його прихильників, установчий процес визначається як діяльність уповноважених органів держави, посадових осіб і громадських організацій, щодо реалізації норм матеріального права, що встановлюють їхні права щодо формування, ліквідації чи перебудови органів держави, призначення або звільнення посадових осіб та інших суб'єктів управління [3, с. 64-65]. Проявляється подібного роду діяльність, головним чином, у здійсненні дій з підготовки умов, організації, проведення виборів чи призначення керуючих суб'єктів і затвердження відповідних установчих результатів.

Підставами виникнення цього виду юридичного процесу є відповідні юридичні факти чи юридичний стан (закінчення строку повноважень

органів держави чи строку призначення посадових осіб). А в якості кінцевого юридичного наслідку у даному випадку виступає поява нового або реорганізованого органу держави, призначення посадової особи чи іншого управлінського суб'єкта. Наслідок може бути виражений і у ліквідації конкретного суб'єкта права.

Установчий юридичний процес являє собою складне матеріально-процесуальне утворення, що базується на взаємодії матеріальних і процесуальних правових норм і відповідних їм правовідносин, які є результатом правового регулювання і складаються у певній послідовності, спрямовані на формування, ліквідацію, чи реорганізацію органів, установ, посадових осіб та інших суб'єктів права, і виступають у якості особливого нормативного порядку здійснення владної управлінської діяльності з приводу реалізації відповідних правових норм.

Оскільки установчий процес за змістом і результатами є юридичною діяльністю, він є неможливим без усебічного спеціального правового регулювання з урахуванням усіх можливих деталей [5, с. 30]. Однією з таких деталей виступають принципи установчого процесу, оскільки вони: 1) визначають його різновид і зміст; 2) дозволяють визнати єдність процесу; 3) під час реалізації виступають показником правового стану; 4) визначають рівень правової досконалості процесуальної форми.

До основних принципів установчого процесу, на наш погляд, слід віднести принципи, які відображають функціональну спрямованість даного різновиду юридичного процесу. До цих принципів належать наступні.

Принцип поступовості та послідовності означає, що установча діяльність починається у визначений термін, проходить всі встановлені законом стадії і обов'язково закінчується прийняттям відповідного акту. Послідовність установчої діяльності означає заздалегідь задану законом послідовність зміни стадій процесу. Наприклад, поступальний рух виборчого процесу є однією з його характеристик [6, с. 47-49]. Виборчі дії здійснюються послідовно. Відтак, висування кандидатів є неможливим до призначення виборів, а здійснення передвиборчої агітації неможливо проводити до реєстрації кандидата [7].

Принцип засвідчуваності означає фіксування здійснення процесуальних дій у певний спосіб, переважно документально. Наприклад, призначення на посаду, як прояв установчої діяльності, документується у результаті діловодства, тобто за допомогою збору, обробки, зберігання та передачі документів, фото-, відео- та інших матеріалів. Будь-які оцінки або рішення, що відбулися в ході призначення на посаду, відображаються в процесуальних документах або вносяться у вже наявні процесуальні документи у вигляді додаткових записів. Тим самим забезпечується зберігання, передача і використання соціально значущої інформації.

Принцип територіальності означає, що установча діяльність уповноважених суб'єктів здійснюється на певній території, згідно з територіальною підвідомчістю. У виборчому процесі, наприклад, даний принцип передбачає поділ виборців на округи, неприпустимість обрання виборних осіб від будь-яких інших одиниць, крім територіальних виборчих округів. Ст. 125 Конституції України також визначає принцип

територіальності однією із засад організації системи судів загальної юрисдикції в Україні [8].

На нашу думку, виокремлення таких принципів установчого процесу дозволяє визначити їх відносну самостійність, автономність та окреслити сферу застосування. Крім того, це дає змогу визначити характер та основні закономірності такого різновиду юридичного процесу як установчий. Виступаючи в якості базових, основоположних цінностей та орієнтирів, принципи установчого процесу відображають його сутність та тенденції розвитку.

Список використаних джерел:

1. Журавський В. С., Серьогін В. О., Ярмиш О. Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник. Київ: Ін Юре, 2004. 672 с.
2. Беляев И. Д. Лекции по истории русского законодательства. Москва: Типо-литогр. С. А. Петровского и Н. П. Панина, 1879. 736 с.
3. Теория юридического процесса / В. М. Горшенев, В. Г. Крупин, Ю. И. Мельников и др.; под общ. ред. В. М. Горшенева. Харьков: Вища школа, 1985. 192 с.
4. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права: монографія. Харків: Бурун Книга, 2010. 336 с.
5. Слинько Д. В. Особливості установчого процесу в діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Право і безпека*. 2018. № 71(4). С. 29-35.
6. Минникес И. В. Принцип полноты в избирательном процессе. *Академический юридический журнал*. Иркутск, 2001. № 3. С. 47-49.
7. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
8. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Наталія Василівна ШЕЛЕВЕР,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

У відповідності до Конституції України Україна є суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава. На даний час наша держава знаходиться у складних умовах. Пандемія коронавірусу COVID-19, війна на сході України, складна економічна ситуація призводять до безробіття, еміграції, збільшення рівня злочинності, корупції тощо. Тому забезпечення дотримання принципу справедливості у всіх сферах суспільного життя є важливим питанням сьогодення. Цей принцип не закріплений прямо в Конституції України. Проте у ст. 95 Основного Закону України йдеться про те, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами [1, с. 37].

Статтею 129 Конституції України засаду справедливості не віднесено до основних засад судочинства. На перший план тут висувається принцип законності. Але це передбачає, що закони апріорі є справедливими і правовими. Якщо ж правомірність, або конституційність (адже саме Конституція є виразником суверенної волі народу, а отже, вона повинна бути уособленням найвищої справедливості в державі), законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим ставиться під сумнів, то відповідними органами державної влади може бути направлено звернення до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про їх відповідність Конституції України – волі народу. Тому загалом принцип законності можна в певний спосіб співвіднести з принципом справедливості [2].

Водночас слід нагадати, що ціла низка конституційних вимог безпосередньо випливає з принципу справедливості – це свідчить також про непряме закріплення цього принципу в Конституції. Наприклад, ідея справедливості конкретизується в принципі *non bis in idem*, закріпленому в ст. 61 Конституції України. Принцип справедливості також обумовлює обов'язок оприлюднення нормативно-правових актів (ч. 3 ст. 57 Конституції), загальну заборону зворотної дії законів (ч. 1 ст. 58 Конституції), право не бути примушеним до свідчень проти себе (ч. 1 ст. 63 Конституції), право на судовий захист (ст. 55 Конституції) та ін [3, с. 31-32].

Справедливість – це не лише моральна, філософська категорія, а, насамперед, правова. На практиці принцип справедливості реалізовує у своїх рішеннях Конституційний Суд України. Зокрема, в рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) зазначається, що одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права, як зазначається у рішенні Конституційного Суду України, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Конституційний Суд України робить висновок, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права [4].

Справедливість – це основоположний принцип права, який регулює усі сфери суспільного життя. Він повинен ефективно застосовуватися як судами при здійсненні правосуддя, так і органами державної влади. Адже дотримання принципу справедливості є показником демократичності держави. Проаналізувавши Конституції більшості держав світу, ми приходимо до висновку, що принцип справедливості згадується як регулятор усіх сфер суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: станом на 22 травня 2019 р.: офіційний текст. Київ: Паливода А. В., 2019. 72 с.
2. Головченко О. Справедливість як фундаментальний принцип права у практичній площині. Віче. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/3334/> (дата звернення: 27.05.2018).
3. Погребняк С. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. 4 (59). С. 31-39.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) №15-рп/2004 від 02.11.2004 року. URL: http://ccu.gov.ua/docssearch?tid=504&date_filter%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&body_value=&field_textindex_value=&field_speaker_value=(дата звернення: 28.05.2020).

Проблеми теорії та практики приватного права в Україні

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ У КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Антон Володимирович ІВАНОВ,

*здобувач ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»*

Одним із аспектів, та одночасно ключовим аспектом, розуміння у науковій літературі сутності інформаційно-правового забезпечення, є його тлумачення, як сукупності нормативно-правових актів, які урегульовують певну сферу суспільних відносин [1, с. 156]. Для кожної сфери суспільних відносин характерний специфічний перелік нормативно-правових актів, які забезпечують її інформаційно-правове забезпечення. Оскільки з інформацією пов'язані усі правовідносини, то не може бути жодних винятків для віднесення усіх видів правових відносин до сфери інформаційного права. Тому, основу інформаційно-правового забезпечення становлять акти інформаційного законодавства, які одночасно поширюють свою дію на усі без виключення сфери суспільного життя, зокрема Конституція України [2] закріплює ключові для інформаційної сфери положення. Велике значення для інформаційно-правового забезпечення будь-якої сфери суспільно життя відіграють такі нормативно-правові акти, як Закони України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII [3] та «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI [4], які регулюють відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації, у тому числі й публічної. В той самий час, ряд важливих інструментів інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин передбачені і в Господарському процесуальному кодексі України [5]. Зокрема у господарських судах функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, важливе значення для інформаційно-правового забезпечення діяльності якої відіграє Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР [6] та інші нормативно-правові акти. Тобто, сучасний стан інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин в Україні характеризується прийняттям законодавцем сукупності нормативно-правових актів, які врегульовують господарські процесуальні відносини. Проте, в умовах євроінтеграції України та із урахуванням того, що сучасний стан інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин фактично не досліджений на даний момент,

© Іванов А. В., 2020

питання переваг і недоліків сучасного стану інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин в умовах євроінтеграції України є актуальним для дослідження.

До питань інформаційно-правового забезпечення у різних сферах звертались такі дослідники, як: О. О. Верголяс, Н. П. Голота, В. М. Горовий, Д. А. Іванов, С. М. Клімова, В. Ю. Микулець, Є. В. Павліченко, А. М. Петренко, К. О. Струкова, Є. В. Фурманчук, О. А. Хитра, А. Г. Хромченко, М. С. Цьвок та ряд інших авторів. Окремі питання інформаційно-правового забезпечення господарських правовідносин та господарського процесу розглядались у працях таких авторів, як: В. В. Бабенко, Ю. П. Бурило, А. В. Жорняк, В. П. Калиняк, Б. А. Кормич, О. В. Кохановська, П. С. Лютіков, Е. І. Низенко та інші дослідники. Але в той самий час, питання переваг і недоліків сучасного стану інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин є новим для наукової літератури нашої держави, тому дослідження даного питання є важливим в умовах євроінтеграції України.

Так, право на інформацію є одним із фундаментальних прав людини, яке закріплюється на міжнародно-правовому рівні Загальною декларацією прав людини [7], Окінавською хартією глобального інформаційного суспільства [8] й іншими основоположними документами Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО, Європейського Союзу та Ради Європи (Резолюцією ООН про інформацію на службі людству 1996 року; Женевською конвенцією про використання радіомовлення в інтересах миру 1936 року; Декларацією ООН про недопустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1982 року; Декларацією ЮНЕСКО про принципи супутникового зв'язку 1972 року; Декларацією ЮНЕСКО про основні принципи, які торкаються вкладу засобів масової інформації у зміцнення миру і міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини і в боротьбу проти расизму, апартеїду і підбурювання до війни 1978 року; Міжнародною конвенцією електрозв'язку 1982 року (в редакції 1991 року); Конвенцією про обмін офіційними виданнями і урядовими документами між державами 1958 року; Європейською конвенцією про транскордонне телебачення 1989 року; Принципами використання державами штучних супутників Землі для міжнародного безпосереднього телевізійного мовлення, схваленими Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 37/92 від 10 грудня 1982 року; 2-м розділом заключного акту НБСЄ 1975 року тощо [9, с. 17]). Загалом, в науковій літературі відзначається позитивний характер адаптаційних процесів у сфері інформаційного законодавства. Зокрема, вказується на активну законотворчу роботу щодо змін та доповнень до Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII [3], прийняття Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI [4] (положення яких відповідають європейським стандартам), а також на активізацію дискусії щодо необхідності систематизації інформаційного законодавства [10, с. 5]. Також Україна приєдналась до ряду нормативно-правових актів міжнародного інформаційного законодавства, тож у даному аспекті вітчизняна законодавча база в інформаційній сфері відповідає змісту основних міжнародно-правових актів у сфері інформації та постійно

удосконалюється (наприклад, 17 грудня 2008 року було ратифіковано Європейську конвенцію про транскордонне телебачення [11]). Тож, зробимо висновок, що однією із переваг сучасного стану інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин в умовах євроінтеграції України, є те, що інформаційне законодавство України є адаптованим до європейських стандартів, і на сьогодні адаптація інформаційного законодавства України до *acquis communautaire* не є першочерговим завданням законодавця у контексті удосконалення сучасного стану інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин.

Отже, сучасний забезпечення відповідності інформаційного законодавства України міжнародним стандартам у контексті інформаційно-правового забезпечення господарських процесуальних відносин характеризується наступними особливостями:

- інформаційне законодавство України є адаптованим до європейських стандартів у цій сфері;
- адаптація інформаційного законодавства України до європейських стандартів у цій сфері переважно здійснюється шляхом внесення змін до національного законодавства із урахуванням положень європейського законодавства;
- Україною ратифіковано окремі європейські нормативно-правові акти.

Список використаних джерел:

1. Павліченко Є. Напрями удосконалення інформаційно-правового забезпечення суб'єктів господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 155-158
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996 р. № 30. Ст. 141.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. ст.650
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. ст. 314
5. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. ст.56
6. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 31. ст.286
7. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. Офіційний вісник України. 2008 р. № 93. стор. 89. стаття 3103. код акта 45085/2008
8. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства: Міжнародний документ від 22.07.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163 (дата звернення 29.02.2020 року)
9. Кісілевич-Чорнойван, О. М. Міжнародне інформаційне право: навч. посіб. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 160 с.
10. Коломоєць Т. О. Адаптація інформаційного законодавства України до вимог ЄС як складова сучасного вітчизняного правотворчого процесу: монографія; М-во освіти і науки України, Запор. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Д. : НГУ, 2013. 164 с.
11. Про ратифікацію Європейської конвенції про транскордонне телебачення: Закон України від 17.12.2008 № 687-VI. Відомості Верховної Ради України. 2009. N 15. ст. 203

ВИДИ ТА ЗМІСТ ПЕРЕВАГ ДИСТАНЦІЙНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Микола Іванович ІНШИН,

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений
юрист України, академік НАПрН України,
завідувач кафедри трудового права та права
соціального забезпечення Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

За останні роки відбувся ряд трансформаційних процесів. Розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, а також еволюція трудових правовідносин призвели до появи ряду нових нестандартних форм зайнятості, які набувають все більшої популярності у трудовій сфері нашої держави й дозволяють частково модернізувати ринок праці у нашій державі у відповідності до загальносвітових тенденцій. Однією із таких нестандартних форм є дистанційна зайнятість працівників, яка надала можливість багатьом особам працювати у максимально зручних та комфортних для них умовах без прив'язки до місця роботи та без встановлення соціальних зв'язків із іншими працівниками та роботодавцем. Такі працівники самостійно обирають місце для роботи, режим праці та відпочинку, більш продуктивно та ефективно використовують власний час, мають можливість більше часу приділяти власним потребам та інтересам. Роботодавці, в свою чергу, позбавляються обов'язку облаштування робочого місця працівника, але при цьому, мають можливість за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій постійно бути на зв'язку із працівниками та впливати на їх трудову діяльність.

Виникли нові економічні моделі і працівники усього світу більше не прив'язані виключно до місця проживання. Завдяки науково-технічному прогресу, працівники не зобов'язані не лише переїжджати у інше місто чи країну задля виконання трудової функції, лівовій частці працівників не потрібно навіть виходити із дому і добиратися до офісу, оскільки їх робоче місце може бути там, де у них є доступ до комп'ютера та Інтернету. У зв'язку з цим і набула популярності дистанційна зайнятість працівників.

До переваг такої форми зайнятості працівників як дистанційна варто відносити наступні:

1) здійснення трудової функції у віртуальному середовищі з використанням інформаційних та комунікаційних технологій;

2) гнучкий графік роботи, що означає можливість оптимізації робочого часу, а також самостійного визначення працівником часу відпочинку;

3) вільний вибір робочого місця та спокійна робоча обстановка, яка включає у тому числі й зменшення ймовірності конфліктів з колегами і (або) керівництвом та можливість вирішення сімейних проблем, наприклад у разі необхідності здійснення догляду за дітьми;

4) економічні фактори, зокрема скорочення витрат на поїздки на роботу чи на харчування;

5) можливість роботи без укладання довгострокового трудового договору, у разі небажання зв'язувати себе тривалими формами співробітництва як працівником, так і роботодавцем.

Серед названих однією із найважливіших переваг, на нашу думку, є здійснення трудових функцій у віртуальному середовищі з використанням інформаційних та комунікаційних технологій. Варто враховувати те, що в сучасному житті роль інформаційних та комунікаційних технологій важко переоцінити. Процеси інформатизації суспільства призвели до того, що збір, накопичення, обробка, зберігання, передача та використання інформації стали невід'ємною частиною життя кожної людини. Завдяки інформаційним та комунікаційним технологіям постійно розширюється інтелектуальний потенціал суспільства, а також відбувається інтелектуалізація трудової діяльності, що дозволило значно полегшити, як виробничі процеси, так й інші складові трудової діяльності людей. Також інформаційні та комунікаційні технології створили можливість здійснювати свої трудові функції, не перебуваючи на робочому місці. Дистанційна зайнятість, на нашу думку, є одним із проявів інтелектуалізації трудової діяльності. Для того, щоб здійснювати свої трудові обов'язки, отримувати за це дохід та приносити користь суспільству, працівник може перебувати будь-де та у будь-яких умовах. тому, в даному контексті, можливість використання інформаційних та комунікаційних технологій на нашу думку є великою перевагою, яка із однієї сторони дозволяє працівнику перебувати у комфортних для нього умовах, а із іншої сторони, забезпечує для роботодавця постійну комунікацію із працівником, не залежно від його місцезнаходження.

Перевага гнучкого графіку роботи означає можливість оптимізації ним свого робочого часу, а також можливість самостійного визначення працівником режиму робочого часу та часу відпочинку. Оптимізація робочого часу, як пояснює В. В. Сандугей, сприяє забезпеченню більш гнучкого підходу працівника до виконання своїх функцій [1, с. 23]. Гнучкий підхід у даному контексті означає, що переважно працівник самостійно визначає власний режим робочого часу та часу відпочинку. Роботодавець може встановлювати певні часові обмеження щодо виконання поставлених задач, проте працівник одноособово обирає, коли саме і як ним будуть виконуватись трудові обов'язки. Із даного приводу А. В. Доценко вказує на практику багатьох розвинених країн світу, яка підтверджує, що дистанційна зайнятість означає не тільки можливість працювати вдома, а й збільшує гнучкість режиму виконання працівником своїх функцій [2, с. 23]. Працівник оптимізовує співвідношення робочого часу і часу відпочинку, працівник не витрачає час, на такі його обов'язкові затрати, як поїздка на роботу чи робоча перерва. Тобто, по суті, кожен працівник контролює свій час, пристосовує його до свого стилю життя та до власних потреб. У такому випадку задовольняються інтереси і самого працівника, і роботодавця, адже головним критерієм роботи працівника є результативність і виконання задач згідно тих часових обмежень, які встановив роботодавець.

Наступною перевагою дистанційної зайнятості працівників є вільний вибір робочого місця та спокійна робоча обстановка. У науковій літературі

відзначаються різні аспекти цієї переваги. Наприклад, А. В. Дощенко вказує на те, що можливість дистанційної роботи зменшує ймовірність конфліктів з колегами і (або) керівництвом [2, с. 23]. Особа, працевлаштована дистанційно, не безпосередньо контактує із іншими працівниками та керівництвом, що автоматично зменшує вірогідність будь-яких трудових спорів. Також варто звернути увагу на те, що працівники, які працюють дистанційно, мають можливість вирішення сімейних проблем. Для прикладу, молоді батьки отримують більше можливостей для догляду за дітьми. Також дистанційна робота дозволяє працювати у період вагітності чи декретної відпустки. Ще один фактор, на який вказує А. В. Дощенко, – дія закону спадної граничної продуктивності факторів праці. Даний фактор полягає у тому, що чим більше людей працює в одному приміщенні, тим меншою є продуктивність їхньої роботи [2, с. 23]. Дистанційна зайнятість дозволяє особі самостійно обирати місце для роботи, подорожувати у процесі здійснення трудової діяльності, працювати у різних відмінних одна від одної умовах. Тобто, вільний вибір робочого місця відкриває перед працівником ряд можливостей, недоступних при традиційних формах зайнятості.

Важливою перевагою дистанційної зайнятості працівників є деякі із економічних факторів. Варто враховувати, що такі працівники несуть менші витрати, пов'язані із поїздками на роботу та із необхідністю харчуватись під час обідньої перерви. На багатьох підприємствах, установах чи організаціях встановлено дрес-код, тож працівники, які працюють дистанційно, не несуть додаткових витрат, пов'язаних із корпоративними правилами. Тобто, дистанційна зайнятість дозволяє працівнику нести виключно звичні для неї побутові витрати. Для роботодавця такі економічні фактори проявляються у відсутності потреби облаштовувати робоче місце для працівника, забезпечувати його харчування чи дотримуватись інших умов, які могли би бути передбачені контрактом.

Останньою серед виділених нами переваг є те, що дистанційна зайнятість дозволяє здійснювати працевлаштування без укладання довгострокового трудового договору, у разі небажання зв'язувати себе тривалими формами співробітництва як працівником, так і роботодавцем. На таку перевагу, зокрема, вказує О. Г. Серeda [3, с. 245]. На практиці, дистанційна зайнятість не відноситься до довготривалих форм зайнятості. Саме тому, працівник має більше можливостей одночасно працювати на кількох роботодавців, обирати для себе найкращі умови, контролювати, щоб доходи відповідали тому рівню, який його влаштовує. Також у працівника більше можливостей укласти трудові правовідносини на той строк, який влаштовує особисто його, або ж достроково припинити трудові правовідносини. Схожі переваги має і роботодавець, зацікавлений у виконанні поставлених ним завдань, а не у самому робочому процесі.

Отже, зважаючи на науково-технічний прогрес та розвиток інформаційного суспільства відбуваються постійні зміни в економіці, адже соціально-трудова відносина динамічно трансформуються до нових вимог ринку праці. У працівників виникають інноваційні потреби, наприклад, виконувати трудові обов'язки на відстані. Мобільність становлення нових

форм та видів трудових відносин зумовляють потребу їх загальнотеоретичного дослідження. Дистанційна зайнятість працівників станом на сьогодні є однією із найбільш актуальних проблем для наукового аналізу.

Підводячи підсумки, можемо відмітити, що дистанційна зайнятість працівників є надзвичайно потрібною формою трудових відносин в умовах ринкової економіки. Дистанційна зайнятість несе собою позитивні зміни як для окремих громадян, так і для суспільства в цілому, сприяє розвитку нових форм трудових відносин, стабілізації економіки, підвищує рівень життя населення.

Список використаних джерел:

1. Сандугей, В. В. Формування інноваційного типу зайнятості у вітчизняній економіці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 30. С. 22-28.
2. Дощенко А. В. Розвиток дистанційної зайнятості як складова трансформації соціально-трудової сфери. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2014. № 4. С. 21-25
3. Середя О. Г. Деякі аспекти впровадження регулювання дистанційної роботи в сучасному законодавстві. *Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 5-7 черв. 2014 р). Суми : СумДУ, 2014. С. 245-248.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АДАПТАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

Наталія Ярославівна КАЙДА,

*кандидат юридичних наук, проректор з
адміністративної та наукової роботи КУП НАНУ,
доцент кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства*

Звернення до наукової літератури засвідчило, що більшість науковців розглядають поняття адаптації законодавства у контексті дефініцій, визначених в актах законодавства, які були нами проаналізовані. Наприклад, О. А. Теличко у своїй статті «Процес адаптації трудового законодавства України в сфері охорони праці до європейських стандартів» надала визначення поняттю «адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу» так, «як це сформульовано в Постанові Кабінету Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу»», а саме визначила адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу як процес зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність до законодавства Європейського Союзу [1, с. 26]. Так само, автори навчального посібника «Адаптація соціальної політики та трудового законодавства України до стандартів ЄС» визначили адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, як

© Кайда Н. Я., 2020

процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*. А, відповідно, щодо *acquis communautaire*, автори встановили, що це французький термін, який використовується в рамках Європейського Союзу та вживається для визначення норм, напрацьованих за час існування Європейського Співтовариства, які мають сприйматися як факт країнами, що вступають до Союзу, і не підлягають обговоренню, і не можуть бути змінені або усунені шляхом переговорів [2, с. 7].

Схожа позиція належить О. А. Теличко, яка у своїй іншій праці визначає адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу, як процес зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС. При цьому, дослідниця підкреслює, що адаптація трудового законодавства є однією з пріоритетних складових правової реформи в Україні, у зв'язку з тим, що соціально-трудовим правам громадян у державах-членах ЄС приділяється особлива увага та відповідний високий рівень правового забезпечення їх реалізації [3, с. 9]. Перш за все, відзначимо, що підхід, згідно якого адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є процесом зближення та поступового приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС видається нам таким, який найбільш точно розкриває сутність даного явища. Як нами відзначалось раніше, «приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС» означає внесення таких змін до законодавства нашої держави, шляхом впровадження яких його зміст буде відповідати тим вимогам, які ставляться Європейським Союзом до законодавства чинних та потенційних членів ЄС.

Автори монографії «Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу» підтримують такий самий підхід, але при цьому уточнюють, що адаптація законодавства являє собою не лише приведення національних норм у відповідність до європейських стандартів, а й охоплює також процеси прийняття нових нормативних актів, оскільки досягти певних правових стандартів можливо тільки шляхом вдосконалення чинного законодавства [4, с. 35]. Таке уточнення є важливим із огляду на те, що в науковій літературі наявні позиції, у яких розуміння сутності поняття «адаптація» звужується до пристосування змісту норм без внесення будь-яких змін в законодавство [5; 6, с. 113]. Втім, на нашу думку, підходи, які обмежують зміст поняття «адаптація законодавства України до законодавства ЄС» є хибними, адже нами в даній роботі вже неодноразово підкреслювалась складність процесу приведення національних норм у відповідність до європейських стандартів. Адаптація може проявлятися у різних формах, а не лише шляхом внесення змін до вже існуючих нормативно-правових актів. Із даного приводу М. А. Смолярова зазначає, що адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу являється поступовий процес наближення її правової системи, що, включаючи в себе і законодавство, і правотворчість, і юридичну техніку, і практику, і правозастосування до правової системи Європейського Союзу відповідно до тих критеріїв, які висуваються ЄС до держав, які планують до нього

увійти [7, с. 19]. Тобто, адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу становить не лише внесення змін до чинного законодавства. Це масштабний комплекс дій компетентних суб'єктів, спрямованих на досягнення основної мети такої діяльності – формування такого законодавства України, зміст якого відповідає критеріям, які висуваються ЄС до держав, які планують до нього увійти. Як нами неодноразово наголошувалось у цій роботі, трудове законодавство у даному контексті не є винятком, і його адаптація до законодавства ЄС також включає внесення змін до законодавства, правотворчість, юридичну техніку, практику, правозастосування та інші аспекти адаптації.

Дещо інакшим чином пояснюють сутність адаптації законодавства України до законодавства ЄС автори навчального посібника «Право європейського союзу». Дане поняття роз'яснюється авторами, як «сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, соціально-економічних, науково-технічних процесів та заходів спрямованих на зближення законодавства України із сучасною європейською системою права шляхом проектування нового і внесення змін в чинне законодавство України з урахуванням загальних європейських стандартів, що відображені у чинному законодавстві Європейського Союзу та країн-членів ЄС, а також шляхом забезпечення неухильного дотримання оновленого законодавства» [8, с. 151].

Підсумовуючи здійснений аналіз наукової літератури, зробимо висновок, що на нашу думку найбільш точно розкриває сутність поняття «адаптація трудового законодавства України до законодавства ЄС» його розуміння, як приведення змісту нормативно-правових актів національного трудового законодавства до змісту європейських правових стандартів у цій сфері. Такий підхід найчастіше підтримується вітчизняними дослідниками у цій сфері, а також знайшов своє закріплення у окремих нормативно-правових актах, присвячених врегулюванню адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Тож, на основі здійсненого дослідження сформулюємо визначення поняття «адаптація трудового законодавства України до законодавства ЄС» наступним чином:

Отже, адаптація трудового законодавства України до законодавства ЄС – це поетапне приведення змісту нормативно-правових актів національного трудового законодавства до законодавства ЄС, яке реалізовується шляхом впровадження спеціально уповноваженими державними органами організаційних, правових, соціально-економічних, науково-технічних процесів та заходів, спрямованих на зближення трудового законодавства України до змісту європейських правових принципів, стандартів та інших джерел права у цій сфері, які є обов'язковими для держав, що планують увійти до Європейського Союзу для створення спільної системи правового регулювання трудових правовідносин у Європейському Союзі та в Україні відповідно до українських реалій.

Список використаних джерел:

1. Телічко, О. А. Процес адаптації трудового законодавства України в сфері охорони праці до європейських стандартів. *Юридична наука і практика*. 2011. № 1. С. 24-30

2. Мужикова Н. М., Пузирний В. Ф., Семиног Л. А. Адаптація соціальної політики та трудового законодавства України до стандартів ЄС: Навч. Посібник Сіверський інститут регіональних досліджень. Чернігів: Деснянська правда, 2007. 169 с.

3. Теличко О. А. Адаптація трудового законодавства України в сфері охорони праці до європейських стандартів : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Луганськ : Б.В., 2011 . 20 с.

4. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу : монографія / Н. М. Хуторян, Ю. В. Баранюк, с. В. Дріжчана та ін. К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2008. 304 с

5. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Міжнародні соціальні стандарти» : для студ. V курсу ф-ту підготов. кадрів для Пенс. фонду України Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» ; [уклад.: В. В. Жернаков, А. М. Юшко, І. В. Зіноватна]. Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 32 с.

6. Мостицька Т. І. Питання адаптації законодавства з охорони праці у процесі євроінтеграції. *Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах* : зб. наук. пр. (за матеріалами «Круглого столу», м. Харків, 26 трав. 2015 р.). Харків, 2015. С. 112–118.

7. Смолярова М. А., Аристархова А. С. Поняття та зміст адаптації законодавства про працю України до законодавства Європейського Союзу. *Право та державне управління*, 2011. № 2. С.19-22.

8. Бесчастний В. М. *Право європейського союзу : навчальний посібник* [Бесчастний В. М., Філонов В. П., Філонов В. М., Бабін Б. В., Кременовська І. В.]. К.: «Знання», 2010. 366 с.

СПІВВІДНОШЕННЯ КОНЦЕПТУ «ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН» ІЗ СУМІЖНИМИ ПРАВОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ

Марія Василівна КОМАРНИЦЬКА,

*аспірант кафедри трудового права та права
соціального забезпечення юридичного
факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

Перш за все слід відзначити, що за своєю суттю, припинення трудових правовідносин і припинення трудового договору – це дві взаємозв'язані, але не однакові за своїм змістом правові категорії. Зміст трудових правовідносин становлять трудові права і обов'язки їх суб'єктів, а змістом трудового договору є його умови. Отже, припинення трудового договору та припинення трудових правовідносин – це дві правові категорії, які співвідносяться як частина та ціле. Припинення трудового договору по суті можна вважати однією з підстав припинення трудових відносин. При цьому, слід вирізняти підстави та умови припинення трудових правовідносин. Умовами припинення трудових правовідносин є сукупність таких обставин, за наявності яких трудові правовідносини можуть бути припинені [1, с.197]. Фактично, припинення трудових правовідносин є найширшою категорією, яка включатиме у себе ознаки всіх інших досліджуваних категорій. Тому, доцільним, на нашу думку, є проведення диференціації суміжних категорій між собою за критеріями, наведеними в

переліку. Категорія припинення трудових правовідносин фактично буде охоплювати ознаки, притаманні усім суміжним категоріям.

Аналізуючи розглядувані категорії крізь призму ініціативності сторони правовідносин, відзначимо, що Г. І. Чанишева і Н. Б. Болотіна усі підстави припинення трудового договору класифікують залежно від двох критеріїв: 1) виду юридичного факту, що є причиною припинення (діяльність чи бездіяльність) та 2) волевиявлення яких саме суб'єктів потягло припинення трудового договору [2, с.232]. Саме в розумінні можливості проявлення свого волевиявлення в цілях припинення трудових правовідносин заключається досліджуваний критерій диференціації.

В свою чергу, Т. Ю. Коршунова поділяє всі підстави припинення трудового договору на три великі групи. До першої належать підстави, пов'язані з бажанням обох сторін або однієї зі сторін трудового договору припинити його дію. Цю групу складають підстави для розірвання трудового договору за згодою сторін, з ініціативи роботодавця, з ініціативи працівника, а також переведення працівника за його проханням або з його згоди до іншого роботодавця або перехід на виборну посаду. До другої групи належать підстави, пов'язані з неможливістю продовження трудових відносин з обставин, що не залежать від волі сторін, а також у зв'язку із закінченням строку трудового договору або порушенням встановлених правил укладення трудового договору. Третю групу становлять підстави, пов'язані з відмовою працівника з різних причин від продовження трудових відносин з роботодавцем [3, с.35]. Ми не можемо цілком погодитись із відповідною класифікацією, оскільки перша та третя групи, фактично є проявом волі сторін.

Розглядаючи можливих ініціаторів припинення трудових відносин в межах досліджуваних категорій, слід зауважити, що С. М. Глазько визначає розірвання трудового договору як припинення трудових правовідносин за волевиявленням сторін трудового договору або за вимогою інших громадських організацій чи державних органів [4, с. 18]. Подібну позицію підтримують і інші вчені, вказуючи, що термін «розірвання трудового договору» означає його припинення за одностороннім волевиявленням роботодавця, працівника, а також на вимогу профспілкового органу [5, с.507]. Таким чином, приходимо до висновку, що ініціатором розірвання трудового договору може бути одна сторона – працівник, роботодавець або третя особа.

За критерієм волі та волевиявлення, припинення трудового договору класифікують на припинення трудового договору за угодою сторін, розірвання трудового договору за ініціативою працівника, розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця, розірвання трудового договору за ініціативою третіх осіб та припинення трудового договору внаслідок подій [6, с. 128]. Отже, припинення трудового договору включає його розірвання однією із сторін, а також припинення за взаємною згодою сторін, або внаслідок подій.

Цікавим з наукової точки зору є ототожнення звільнення та припинення трудового договору, за винятком частини припинення договору внаслідок смерті. Разом з тим, ми не можемо погодитись із єдиною подією, яка є винятком згідно зазначеної позиції.

Питання наявності гарантій внаслідок припинення трудових правовідносин слід також розглядати в залежності від суб'єкту, який був ініціатором припинення трудових правовідносин.

Слід відзначити, що трудовим законодавством України передбачено низку гарантій захисту прав працівників у випадку, якщо роботодавець розриває трудовий договір зі своєї ініціативи. Зокрема, забороняється звільнення за підставами, передбаченими пунктами 1, 2 і 6 ст. 40 КЗпП України, якщо відсутня можливість перевести працівника на іншу роботу, на яку він дає згоду. Також роботодавцю не дозволяється звільняти працівників під час їх тимчасової непрацездатності, за виключенням звільнення згідно частини 5 ст. 40 КЗпП України. Працівники, які перебувають у відпустці можуть бути звільнені лише у випадку повної ліквідації юридичної особи – роботодавця. Важливою гарантією працівника є обов'язок роботодавця виплатити вихідну допомогу, розмір якої не може бути меншим середнього заробітку, у випадку, якщо звільнення здійснюється за підставами, передбаченими п. 6 ст. 36, п.п. 1, 2, 6 ст. 40 КЗпП України. Вихідна допомога в розмірі двох мінімальних заробітних плат виплачується працівнику, якщо він вступає на військову службу або наплавляється на альтернативну. Якщо ж роботодавець порушує законодавство про працю чи умови колективного договору, то розмір вихідної допомоги визначається колективним договором, водночас не може бути меншим за трикратний середній місячний заробіток. Розрахунок з працівником повинен здійснюватися в день звільнення, разом з видачою трудової книжки. При цьому, якщо звільнення здійснювалось за ініціативи роботодавця то він повинен видати копію наказу про звільнення.

Таким чином, у процесі аналізу категорії припинення трудових відносин та суміжних категорій нами встановлено наступне:

1) серед суміжних категорій до категорії «припинення трудових відносин» нами віднесено «припинення трудового договору», «розірвання трудового договору» та «звільнення працівника»;

2) встановлено, що кожен із цих категорій характеризуються як спільними, так і відмінними рисами;

3) «припинення трудових відносин» та «припинення трудового договору» характеризуються наступними спільними рисами:

- і припинення трудових відносин, і припинення трудового договору передбачають, що із моменту припинення працівник та роботодавець більше не перебувають у трудових правовідносинах між собою;

- і припинення трудових відносин, і припинення трудового договору можуть ініціюватись однією із сторін, за взаємною згодою сторін або внаслідок настання певних подій;

- і припинення трудових відносин, і припинення трудового договору потребують дотримання передбаченої законом процедури та строків;

відмінними рисами «припинення трудових відносин» та «припинення трудового договору» є:

- термін «припинення трудового договору» є таким, який найчастіше вживається науковцями та законодавцем в Кодексі законів про працю України, а припинення трудових відносин вживається значно рідше;

- не зважаючи на очевидний зв'язок двох категорій, вони не є однаковими за своїм змістом, адже зміст трудових правовідносин становлять трудові права і обов'язки їх суб'єктів, а змістом трудового договору є його умови;

- припинення трудового договору та припинення трудових правовідносин співвідносяться як частина та ціле, адже припинення трудового договору по суті є однією з підстав припинення трудових відносин;

4) «припинення трудових відносин» та «розірвання трудового договору» характеризуються наступними спільними рисами:

- наслідком і припинення трудових відносин, і розірвання трудового договору є розірвання будь-яких трудових зв'язків між роботодавцем і працівником;

- і припинення трудових відносин, і припинення трудового договору потребують додержання передбаченої законом процедури та строків;

серед відмінних рис нами відзначено наступні:

- термін «розірвання трудового договору» вживається законодавцем в Кодексі законів про працю України, а «припинення трудових відносин» ні;

- «розірвання трудового договору», який за своєю сутністю означає припинення трудового договору одностороннім волевиявленням, і при цьому, немає значення з чиєї ініціативи розірвання відбувається – працівника, роботодавця чи третьої особи, а ініціатором припинення трудових відносин може бути одна із сторін, припинення може відбуватись за взаємною згодою сторін або внаслідок настання певних подій;

- припинення трудових правовідносин є ширшою категорією, яка включає у тому числі й розірвання трудового договору, як одну із підстав;

- строк до припинення трудових правовідносин обмежено двома календарними тижнями у випадку розірвання працівником безстрокового трудового договору, а у випадках розірвання трудового договору за ініціативою роботодавця, в разі необхідності отримання згоди профспілкової організації, строк припинення трудових правовідносин обмежено 18 днями;

- у разі розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця працівникам надаються додаткові гарантії, а у випадку припинення трудових відносин за іншими підставами ні.

5) «припинення трудових відносин» та «звільнення працівника» характеризуються наступними спільними рисами:

- наслідком і припинення трудових відносин, і звільнення працівників є розірвання будь-яких трудових зв'язків між роботодавцем і працівником;

- і припинення трудових відносин, і звільнення працівника потребують додержання передбаченої законом процедури та строків;

відмінні риси:

- припинення трудових правовідносин є найширшою категорією, однією із підстав для якої є звільнення;

- звільнення працівника є одностороннім волевиявленням, а припинення трудових відносин – багатостороннім;

- звільнення не може відбутись за мовчазної згоди сторін трудового договору.

Список використаних джерел:

1. Шишляк В. Р., Краснов Є. В. До питання співвідношення понять «припинення трудового договору» та «припинення трудових відносин». *VII Міжнар. наук. конф. студ., аспір. та молод. вчених «Правове забезпечення соціальної сфери»*. 2016. С.197-199
2. Теорія держави і права: Навчальний посібник. За заг. ред. С. А. Лисенкова, В. В. Копейчикова. К., 2002.
3. Коршунова Т. Ю. Трудовой договор в современных условиях (к вопросу о найме труда). *Государство и право*. 1994. № 2. С. 30-41.
4. Глазко С. М. Правове регулювання припинення трудового договору: теоретичний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». С. М. Глазко ; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2005. 20 с.
5. Цесарський Ф. А. Підстави припинення трудового договору як проблемне питання науки трудового права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 505-511.
6. Єрьоменко В. В. Підстави виникнення, зміни і припинення трудових правовідносин. *Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення: Тези доповідей і наукових повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції, (Харків, 22-23 квітня 2009р.)*. за ред. В. В. Жернакова. -Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. 124-128.

СТАНДАРТИ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ПРОФЕСІЙНУ (СЛУЖБОВУ) КАР'ЄРУ В АКТАХ МОП

Дмитро Володимирович ЛОМЕЙ,

*аспірант кафедри трудового права та права
соціального забезпечення Національного
університету «Одеська юридична академія»*

У сучасних умовах відносної стабільності регулювання трудових відносин в Україні актуальними для галузевої науки стають проблеми, пов'язані з побудовою й розвитком працівником професійної (службової) кар'єри, оскільки саме даний процес дає можливість людині максимально ефективно реалізувати свої здібності до праці, задовольнити власні інтереси, пов'язані з професійною самовизначеністю, повагою честі, гідності та ділової репутації, професійною підготовкою, перепідготовкою, підвищенням кваліфікації, стажуванням, професійним зростанням тощо.

Варто зазначити, що не дивлячись на здавалось би ключове значення ефективної реалізації права працівника на професійну (службову) кар'єру для забезпечення продуктивної зайнятості, стабільності економічного розвитку підприємств та належного функціонування установ і організацій, тим не менше, у чинному національному трудовому законодавстві до цього часу відсутні будь-які спеціальні правові норми, які б визначали поняття відповідного права, його структуру, особливості правового статусу суб'єктів, наділених ним, механізм його реалізації, охорони та захисту. Засобом подолання названих та численних інших прогалин правового регулювання індивідуальних та колективних трудових відносин є систематизація галузевого законодавства, за результатом якої буде прийнято Трудовий кодекс України, який нині існує в якості проектів, що перебувають на розгляді Верховної Ради України.

© Ломей Д. В., 2020

Дійсно у проектах Трудового кодексу України №№ 1658, 2410 сформульовано поняття професійної (службової) кар'єри працівника, засоби її здійснення, механізм їх реалізації. Водночас з урахуванням зовнішньополітичного курсу України в напрямку європейської інтеграції – підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та триваючою роботою над змістом вказаних проектів важливого значення набуває дослідження міжнародних стандартів права працівників на професійну (службову) кар'єру, сформульованих в актах Міжнародної організації праці.

Доцільно зауважити, що у більшості міжнародно-правових актів МОП поняття професійної (службової) кар'єри не застосовується, водночас, положення численних конвенцій і рекомендацій даної міжнародної інституції так чи інакше визначають стандарти відповідного суб'єктивного права працівника.

Так, у Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці від 18 червня 1998 року зазначено, що дотримання фундаментальних принципів і прав у світі праці, якими є: свобода асоціації та реальне визнання права на ведення колективних переговорів; скасування усіх форм примусової чи обов'язкової праці; реальна заборона дитячої праці; та недопущення дискримінації в області праці та занять відіграє визначальне значення для збереження зв'язків між соціальним прогресом та економічним зростанням. На переконання МОП лише забезпечення ефективної реалізації трудових прав суб'єктів галузевих відносин забезпечує їх можливість на рівних умовах вимагати свою справедливую частку в багатстві, накопиченню якого вони допомагали, а також надає їм можливості повністю реалізувати свій людський потенціал [1]. Доцільно зауважити, що хоча й у Декларації безпосередньо не застосовується поняття професійної (службової) кар'єри, водночас саме реалізація працівником права на її здійснення забезпечує йому доступ до збільшення рівня матеріального забезпечення шляхом отримання справедливої частки доходу підприємства, ВВП держави тощо, що є проявом економічного аспекту кар'єри, та набуття ним більш значущої ролі на підприємстві, в установі, організації чи в цілому у суспільстві у процесі реалізації власного потенціалу (соціологічний аспект), а, отже, лише ефективне забезпечення усіх трудових прав працівника сприятиме здійсненню ним права на професійну (службову) кар'єру.

Положення Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці від 18 червня 1998 року в аспекті даного дослідження знайшли свій розвиток у Конвенції МОП № 122 про політику в галузі зайнятості від 9 липня 1964 року, відповідно до ст. 1 якої політика кожної держави-члена Організації, спрямована на сприяння повній, продуктивній і вільно обраній зайнятості, яка має стимулювати економічне зростання й розвиток, піднесення рівня життя, задоволення потреб у робочій силі та ліквідації безробіття і неповної зайнятості, щонайменше повинна забезпечувати свободу вибору зайнятості і найширші можливості для кожного працівника здобути підготовку та використовувати свої навички і здібності для виконання роботи, до якої він придатний, незалежно від дискримінаційних ознак [2]. Іншими словами політика у сфері зайнятості має з одного боку

сприяти ліквідації безробіття і неповної зайнятості, а з іншого орієнтуватися на прагнення й можливості кожної конкретної фізичної особи, яка шукає роботу, створюючи їй умови, зокрема, для зайняття більш високої посади, виконання ширшого кола обов'язків чи роботи більш високої кваліфікації.

Такими умовами відповідно до ст. 2 Конвенції МОП № 140 про оплачувані учбові відпустки від 24 червня 1974 року є розроблені країнами-членами Організації правила надання оплачуваних учбових відпусток для цілей: а) професійної підготовки на будь-якому рівні; б) загальної, соціальної або цивільної освіти; с) профспілкового навчання [3]. Надання оплачуваних учбових відпусток відповідно до преамбули Конвенції є засобом, що, з одного боку, забезпечує постійний процес освіти і підготовки, обумовлений науково-технічним прогресом і структурою економічних і соціальних відносин, які змінюються, а з іншого боку – задоволення реальних потреб та інтересів кожного працівника в сучасному суспільстві, пов'язаних зокрема з прагненням реалізації права на професійну (службову) кар'єру.

Відповідно до ст. 1 Конвенції МОП № 142 про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів від 23 червня 1975 року підвищити здатність окремої особи створювати та, індивідуально чи колективно, впливати на виробниче й соціальне середовище, стимулювати і забезпечити можливість всім особам, на основі принципу рівності і без будь-якої дискримінації, розвивати й застосовувати свої здібності до праці у своїх власних інтересах та відповідно до своїх прагнень, враховуючи потреби суспільства, покликані програми професійної орієнтації та професійної підготовки [4]. Саме інвестування державою та роботодавцями засобів та створення умов для подальшого розвитку освіти та підготовки кадрів на всіх рівнях забезпечує умови для використання можливостей розвитку працівником власної компетентності та як наслідок професійної (службової) кар'єри.

Як зазначено у Рекомендації МОП № 195 про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання від 17 червня 2004 року для розвитку працівником власної компетентності та професійної (службової) кар'єри держави-члени Організації зобов'язані: а) надавати підтримку та сприяти тому, щоб людина протягом усього життя мала доступ до служб професійної орієнтації та інформації про розвиток кар'єри; б) сприяти та заохочувати використання інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також традиційної практики діяльності служб професійної орієнтації та інформації про розвиток кар'єри і служб підготовки кадрів; в) визначати на основі консультацій з соціальними партнерами, роль і обов'язки служб зайнятості, освітніх закладів та інших відповідних органів та організацій, що надають послуги у галузі професійної кар'єри та професійної орієнтації [5].

Варто зазначити, що названі та деякі інші стандарти права працівника на професійну (службову) кар'єру, закріплені актами Міжнародної організації праці, в цілому відображені у положеннях чинного трудового законодавства України. Проте з огляду на їх розпорошеність по численним нормативно-правовим актам, зокрема нормам Кодексу законів

про працю України № 322-VIII від 10 грудня 1971 року, Закону України «Про відпустки» № 504/96-ВР від 15 листопада 1996 року, Закону України «Про професійний розвиток працівників» № 4312-VI від 12 січня 2012 року, Закону України «Про зайнятість населення» № 5067-VI від 5 липня 2012 року, наказу Міністерства праці України, Міністерства освіти України, Міністерства соціального захисту населення України «Про затвердження Положення про організацію професійної орієнтації населення» № 27/169/79 від 31 травня 1995 року та ін. навряд чи можна говорити про їх ефективність. Саме тому з урахуванням значення реалізації права працівника на професійну (службову) кар'єру для забезпечення цілей економічної та соціальної політики держави нагальною є необхідність прийняття Трудового кодексу України, у якому системно та виважено має бути врегульований механізм забезпечення досліджуваного суб'єктивного права основної сторони індивідуальних трудових відносин.

Список використаних джерел:

1. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці від 18 червня 1998 року. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999. Том II. Женева: Міжнародне бюро праці.
2. Конвенція МОП № 122 про політику в галузі зайнятості від 9 липня 1964 року. Конвенции и рекомендации, принятые Международной конференцией труда 1919-1966 гг. Женева: МБТ, 1983.
3. Конвенція МОП № 140 про оплачувані учбові відпустки від 24 червня 1974 року. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999. Том II. Женева: Міжнародне бюро праці.
4. Конвенція МОП № 142 про професійну орієнтацію та професійну підготовку в галузі розвитку людських ресурсів від 23 червня 1975 року. Конвенции и рекомендации, принятые Международной Конференцией Труда с 1967 г. Женева, 1983. С. 127-130.
5. Рекомендації МОП № 195 про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання від 17 червня 2004 року.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_532

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНЕ ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Костянтин Юрійович МЕЛЬНИК,

*доктор юридичних. наук, професор,
завідувач кафедри трудового
та господарського права Харківського
національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-8960-0234*

Вже більше ніж півроку йде боротьба людства з коронавірусною інфекцією (COVID-19). Так, спалах пневмонії невстановленого походження в китайському місті Ухань було зафіксовано наприкінці грудня 2019 року. Станом на 7:30 ранку за київським часом 13 червня 2020 року у світі виявлено 7 650 696 хворих на COVID-19 з початку пандемії. Вдалось

одужати 3 630 249 інфікованим, 425 869 померли. Найбільше заражених у США (2 048 986), Бразилії (828 810) та Росії (510 761) [1].

В Україні на ранок 13 червня 2020 року за даними РНБО з початку епідемії захворіли 30 тис. 506 осіб, померли 880 осіб, одужали 13 тис. 976 осіб. Уперше з початку пандемії за добу COVID-19 підтвердили у понад 700 осіб. Зокрема, найбільше випадків з COVID-19 за минулу добу зафіксовано у Львівській області – 132, в Закарпатській області – 77 і в Києві – 72 [1].

Переважна більшість країн світу для боротьби з поширенням коронавірусної інфекції (COVID-19) застосувала комплекс обмежувальних заходів. Україна також у свій час ввела відповідні обмежувальні заходи, спрямовані на запобігання поширенню цієї хвороби.

Так, з 17 березня 2020 року в Україні заборонили проведення всіх масових заходів, у яких беруть участь понад 10 осіб. Винятком стали лише заходи, необхідні для забезпечення роботи органів державної влади і органів місцевого самоврядування. На території країни тимчасово заборонили роботу торгівельно-розважальних центрів, фітнес центрів, ресторанів, кафе. Останнім було дозволено впроваджувати безконтактну доставку їжі. Відкритими залишили точки продажу продуктів харчування, пального, засобів гігієни та медикаментів, а також банки та страхові компанії. Із 18 березня 2020 року заборонили: на всій території України регулярні та нерегулярні перевезення пасажирів автомобільним транспортом у приміському, міжміському, внутрішньообласному та міжобласному сполученні; перевезення понад 10 пасажирів одночасно в трамваях, тролейбусах і автомобільному транспорті, в автобусах, що виконують регулярні пасажирські перевезення на міських маршрутах; перевезення пасажирів метрополітеном в Києві, Харкові та Дніпрі; перевезення пасажирів залізничним транспортом у всіх видах внутрішніх сполучень (приміському, міському, регіональному і дальньому) [2]. 25 березня 2020 року Кабінетом Міністрів України було запроваджено режим надзвичайної ситуації на всій території України на 30 днів, до 24 квітня 2020 р. Із 6 квітня 2020 року Уряд увів більш жорсткі обмеження для населення на всій території України. Зокрема, до кінця карантину заборонялося: перебування в громадських місцях без вдягнутої маски, респіратору; переміщення групою осіб більш ніж дві особи (крім випадків службової необхідності та супроводження дітей); перебування в громадських місцях осіб, які не досягли 14 років, без супроводу батьків; відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон (крім вигулу домашніх тварин однією особою та у випадку службової необхідності); відвідування спортивних та дитячих майданчиків; відвідування установ і закладів, що надають паліативну допомогу, соціального захисту, установ і закладів, що надають соціальні послуги; перебування на вулицях без документів, що посвідчують особу, тощо [3].

Сьогодні у світі намітилася тенденція щодо пом'якшення країнами карантинних обмежень. В Україні також було розроблено поетапний план виходу з карантину. Зокрема, з 1 червня 2020 року дозволили роботу басейнів і спортзалів; відвідування освітніх занять у групах не більш ніж 10 осіб (наприклад, автошколи); запуск залізничного транспорту і міжобласних

перевезень автотранспортом [4]. З 5 червня 2020 року дозволено кафе та ресторанам приймати відвідувачів усередині приміщень (однак не в усіх регіонах), а також відновлено авіаперельоти по Україні [5]. З 10 червня 2020 року відновлюють роботу два КПВВ на Донбасі; бази відпочинку та санаторії; заклади культури та масові заходи в них [6].

Введення карантинних обмежень не пройшло не помітно для економіки жодної країни, зокрема і для економіки України. Так, Кабінет Міністрів України погіршив прогноз щодо інфляції, зарплати й валового внутрішнього продукту в раніше опублікованому макроекономічному прогнозі на 2020 рік. Зокрема, згідно з оновленим прогнозом, рівень інфляції зросте до 11,6% з 8,7%, а ВВП України в річному вираженні впаде на 4,8% з раніше прогнозованих 3,9% [7].

Особливу тривогу викликає зростання рівня безробіття в Україні, що стало, передусім, наслідком закриття на карантин відповідних закладів, установ тощо. Так, станом на 16 квітня 2020 року за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від початку запровадження карантинних заходів в Україні, пов'язаних з коронавірусом, понад 89 тисяч українців офіційно зареєструвалися безробітними у Державній службі зайнятості. Станом на 16 квітня 2020 року кількість офіційно зареєстрованих безробітних в Україні сягнула 400,9 тисячі осіб, з яких 89,2 тисячі осіб звернулося до служби зайнятості за перші 4 тижні карантину. Кількість офіційно зареєстрованих безробітних в Україні на 27% перевищує кількість станом на 16 квітня попереднього року або на 86,5 тисячі осіб [8].

У щоквартальному інфляційному звіті Національного банку України зазначено, що у другому кварталі рівень безробіття в Україні зросте до 11,5%. Зазначається, що про зміни на ринку робочої сили свідчили соціологічні опитування населення. Так, згідно з опитуванням, проведеним 25-30 березня 2020 року серед українців, які мали роботу до запровадження карантину, 35% продовжували працювати у звичайному режимі, 29% працювали дистанційно, 32% перебували у відпустці без збереження заробітної плати, решта 4% втратили роботу. Відповідно до результатів іншого опитування, проведеного за аналогічний період, 10% тих, хто працював до запровадження карантину, втратили роботу [9].

Як відзначається у літературі високий рівень безробіття сприяє криміналізації суспільства, може призвести до соціально-політичних потрясінь, соціальних катаклізмів, політичної нестабільності суспільства [10]. Це особливо актуально для сучасної України з її нестабільною соціально-політичною ситуацією, яка ускладнюється постійними акціями радикальних активістів та триваючими бойовими діями в окремих районах Донецької та Луганської областей.

З огляду на вищезазначене, забезпечення продуктивної зайнятості населення повинно стати сьогодні стратегічним завданням української влади. Для цього необхідним є проведення системної роботи із створення нових робочих місць з гідною оплатою праці, формування сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва, забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів, робіт та послуг

українських організацій та експортного потенціалу національних виробників.

Список використаних джерел:

1. Коронавірус в Україні та світі: найважливіше за 13 червня. URL: <https://www.unian.ua/society/koronavirus-v-ukrajini-ta-sviti-nayvazhlivishe-za-13-cherhvnya-novini-ukrajini-11034944.html>
2. Закрывать все ТРЦ, кафе и рестораны. в Украине из-за коронавируса ввели жесткие ограничения. URL: <https://tsn.ua/ru/ukrayina/zakryt-vse-trc-kafe-i-restorany-v-ukraine-iz-za-koronavirusa-vveli-zhestkie-ogranicheniya-1509078.html>
3. Уряд затвердив нові обмежувальні заходи у боротьбі з коронавірусом. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-novi-obmezhuvalni-zahodi-u-borotbi-z-koronavirusom>
4. Нове послаблення карантину: які обмеження скасують з 1 червня. URL: <https://www.unian.ua/society/karantin-v-ukrajini-yaki-zaboroni-skasuyut-z-1-cherhvnya-novini-ukrajini-11011463.html>
5. Головні новини України за 5 червня: послаблення карантину та протести у Києві. URL: <https://www.unian.ua/society/novini-ukrajini-5-cherhvnya-2020-dobirka-golovnih-novin-novini-ukrajini-11025056.html>
6. Новий етап пом'якшення карантину в Україні: що відсьогодні запрацювало, правила та умови. URL: <https://www.unian.ua/society/pom-yakshennya-karantinu-shcho-zapracyovalo-v-ukrajini-z-10-cherhvnya-novini-ukrajini-11029139.html>
7. Кабмін погіршив прогноз щодо інфляції, зарплати і ВВП на 2020 р. . URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/10943993-kabmin-pogirshiv-prognoz-shchodo-inflyaciji-zarplati-i-vvp-na-2020-rik.html>
8. За час карантину у Службі зайнятості зареєструвалося майже 90 тисяч безробітних. URL: <https://hromadske.ua/posts/za-chas-karantinu-u-sluzhbi-zajnyatosti-zareyestruvalosya-majzhe-90-tisyach-bezrobitnih>
9. Нацбанк прогнозує значне зростання безробіття в Україні. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/koronavirus-i-kriza-nacbank-prognozuje-znachne-zrostannya-bezrobittya-novini-ukrajina-10983023.html>
10. Нестеров А. К. Плюсы и минусы безработицы // Образовательная энциклопедия ODiplom.ru. URL: <http://odiplom.ru/lab/plyusy-i-minusy-bezraboticy.html>

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Едуард Олександрович МУЗИЧУК,

*студент факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Необхідність своєчасної та чіткої регламентації швидко змінюваних правовідносин повинна стати пріоритетним напрямком діяльності сучасної правової та демократичної держави. Одними із таких, найбільш видозмінюваних правовідносин, вважаються правовідносини у туристичній сфері. Як і усі інші, туристичні правовідносини відбуваються між їх суб'єктами, а також спрямовані на досягнення свого кінцевого результату, яким є взаємне задоволення прав, свобод та законних інтересів, реалізація передбачених прав та обов'язків, своєчасне притягнення до юридичної відповідальності недобросовісних учасників таких правовідносин тощо.

Останнім часом, більш широкого розуміння отримують різноманітні ініціативи та пропозиції, спрямовані на внесення змін та доповнень до національного законодавства, яка регулює туристичну сферу. Адже у зв'язку із стрімким розвитком високих технологій, що знаходять своє призначення зокрема і в туристичній галузі, з'являється безліч нових проблем і питань, що потребують своєї регламентації. В додаток до вищенаведеного, слід зазначити, що необхідність реформування та покращення вітчизняного туристичного законодавства також обумовлено шляхом, який наша країна обрала для себе і свого майбутнього під час подій Революції Гідності. Тоді громадяни України остаточно заявили про те, що воліють рухатися правовим, європейським, ліберально-демократичним шляхом. Це означає, що їм вже набрид відсталий, пострадянський тип життя, що пропонувала їм Російська Федерація та її сателіти, на кшталт Білорусі та деяких країн Середньої Азії. А разом із цим про-європейським шляхом, на нашу державу чекають корінні зміни у туристичній сфері, де санаторний тип відпочинку змінюється на активний і самостійний. Тобто в Україні все більше набирає обертів такий вид туризму, який вже давно став популярним та поширеним в усій Західній Європі.

Характерними особливостями такого туризму є самодостатність туристів, що відпочивають, їх мінімальна прив'язаність до місць, у яких вони тимчасово проживають під час перебування у курортній зоні (готелів), а також максимальна взаємодія із навколишнім середовищем, що виражається у щоденному відвідуванні для своїх потреб місцевих магазинів, закладів харчування, торгівельних та розважальних центрів тощо.

У наукових дослідженнях доведено, що саме така модель та форма здійснення туристичних подорожей та проведення курортного відпочинку є найбільш ефективною для покращення економічного стану країн-власниць таких курортних зон. Місцеве населення, що розташоване неподалік від подібних курортів, отримає нагоду отримувати значні фінансові дивіденди.

Слід підкреслити, що благополуччя та розвиток самих курортних місць відпочинку безпосередньо впливає на зростання доходів державних та муніципальних бюджетів адміністративно-територіальних одиниць, на яких вони розташовані. Також варто зазначити, що курортні зони, що перебувають на пікових періодах свого зростання та розвитку, дуже часто стають привабливими місцями для інвестування збоку як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів, іншими суб'єктами, мотивованими щодо розвитку власної підприємницької діяльності у курортній зоні. Отже, у сучасному соціально-економічному середовищі усі елементи та фактори суспільної життєдіяльності є взаємопов'язаними, і тому перебувають у прямій залежності один від одного.

Перед сучасною Україною, важливим постає не тільки питання збільшення ефективності та доходності вітчизняної моделі повсякденного функціонування туристичної галузі.

Пріоритетним для сучасного українського політикуму та чиновництва повинно бути питання якісного вдосконалення законодавства, яке у тій чи іншій мірі регулює туристичну сферу. Ця проблема є надзвичайно

важливою і тому, що наразі вона значним чином уповільнює розвиток вітчизняної туристичної галузі та час від часу зводить нанівець ті зусилля, що вчиняються окремими підприємницькими спільнотами небайдужих громадян та деяких іноземців, котрі воліють допомогти нашій державі у розвитку її туристичної сфери. Звичайно, що знаходячись під гнітом збройної агресії з боку Російської Федерації та втратою Кримського півострова, який був однією з туристичних перлин України, шляхом його окупації потрібно шукати нові території, які були б привабливі для інвестицій як об'єкти туристичної інфраструктури. Проте, не дивлячись на усі ті біди та страждання, до яких призвела агресія Росії, за для свого благополучного життя, а також щасливого майбутнього своїх нащадків, українцям з усіх кутків світу слід об'єднатися та разом будувати принципово нову, демократичну, правову українську державу, яка спрямована до адаптації цінностей Західного світу, високих технологій, верховенства права і загальнолюдських цінностей. Також вкрай необхідним буде підкреслити, що таку державу потрібно буде саме будувати, а не відбудовувати, адже подібної, високотехнологічної та передової туристичної галузі в нас досі ніколи не існувало. Разом із своєю волею та допомогою наших західних партнерів українці обов'язково досягнуть своєї мети у створенні величної та привабливої з туристичної точки зору України.

СПЕЦИФІКА ТА ЗМІСТ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, В ЯКИХ РЕГУЛЮЄТЬСЯ ПРАВО НА ВІДПОЧИНОК

Наталія Петрівна ПИЛИПЧУК,

*аспірантка Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

Застосування нормативних актів на практиці часто призводить до цілого ряду проблем, причини яких обумовлені у тому числі і тим, що в чинну законодавчу базу перейшло багато «застарілих» правових норм, які не відповідають сучасному розвитку державності. Окрім цього, норми закону можуть неправильно застосовуватись або сам по собі закон може бути недосконалим. Задля вирішення такої ситуації необхідно дослідити деякі міжнародно-правові акти та проаналізувати їх окремі положення, з метою формулювання дефінітивних норм відпочинку та визначити особливості його окремих видів.

Проаналізувавши міжнародні нормативно-правові акти в яких регулюється право на відпочинок, а також позиції науковців [1-4] можна сформулювати наступну систему міжнародних стандартів права на відпочинок (відпустку):

1. Міжнародні стандарти, прийняті Організацією Об'єднаних Націй:
 - 1) Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року;

2) Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року.

Україна є членом Організації Об'єднаних Націй, а тому зазначені нормативно-правові акти є частиною вітчизняного законодавства. Роль Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 року та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року полягає у тому, що згідно їх положень кожна людина отримала право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку. Право на відпочинок визнано однією із першооснов сприятливих і справедливих умов праці. Відповідно, вітчизняне законодавство про працю та про відпустки було прийнято із урахуванням та на основі цих положень.

2. Міжнародні стандарти, прийняті Радою Європи:

1) Європейська соціальна хартія від 18.10.1961 року.

До даної групи міжнародних стандартів віднесено лише один нормативно-правовий акт, який втім має важливе значення для регулювання права на відпочинок (відпустку) в Україні. Передусім, Європейська соціальна хартія є частиною національного законодавства України, адже була ратифікована у встановленому законом порядку. Згідно положень Європейської соціальної хартії, право на відпочинок включає оплачуваний відпочинок у державні святкові дні, щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів, щотижневий відпочинок, який по можливості має збігатися з днем, що за традиціями або звичаями відповідної країни чи регіону визнається днем відпочинку, а також спеціальну тривалість відпусток для деяких категорій працівників. Відповідно, національне законодавство України про відпочинок було приведене у відповідність до зазначених положень Хартії.

3. Міжнародні стандарти, які є складовою законодавства Європейського Союзу:

1) Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 року;

2) Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями 07.02.1992;

3) Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників від 09.12.1989.

Дані нормативно-правові акти не є чинними в Україні, адже їх дія поширюється виключно на держави-члени Європейського Союзу. Але разом із тим, їх існування є важливим для України у контексті євроінтеграційного курсу та потенційного вступу до даної організації. Міжнародні стандарти, які відносяться до основоположних актів створення та діяльності Європейського Союзу, є допоміжними правовими актами для держав-членів Європейського Союзу, норми яких закріплюють вимогу щодо прав кожного громадянина держави-члена прав на відпочинок.

4. Міжнародні стандарти, прийняті Міжнародною Організацією Праці:

1) Конвенція про застосування щотижневого відпочинку на промислових підприємствах № 14 від 25.10.1921 року;

- 2) Конвенція про щорічні оплачувані відпустки № 52 від 24 червня 1936 року;
- 3) Конвенція про оплачувані відпустки в сільському господарстві №101 від 4 червня 1952 року;
- 4) Конвенція про умови праці на плантаціях № 110 від 24 червня 1958 року;
- 5) Конвенція про оплачувані відпустки № 132 від 24 червня 1970 року;
- 6) Конвенцію про оплачувані учбові відпустки № 140 від 24.06.1974 року
- 7) Конвенція про щорічні оплачувані відпустки морякам № 146 від 29.10.1976 року;
- 8) Конвенція про надомну працю № 177 від 20.06.1996 року;
- 9) Конвенцію про перегляд Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства № 183 від 15.06.2000 року.

Особливість даної групи стандартів полягає у тому, що більшість конвенцій не врегульовують безпосередньо питання відпочинку, а є переважно присвяченими регулюванню надання оплачуваних відпусток. Україна ратифікувала не всі із розглянутих Конвенцій, але лише окремі, серед яких відзначимо ратифікацію в 1956 році Конвенції про оплачувані відпустки № 52 1936 року, у 2001 році Конвенції про оплачувані відпустки № 132 (переглянуто в 1970 році), у 2002 році Конвенції про оплачувані відпустки № 140 1974 року тощо. Національні нормативно-правові акти у сфері відпочинку та відпусток відповідають нормам ратифікованих конвенцій Міжнародної Організації Праці, після ратифікації яких Україна проголосила свою готовність дотримуватися міжнародних норм з регулювання державних гарантій права людини на оплачувані відпустки, а у деяких моментах навіть розширюють права громадян України на відпочинок у порівнянні із міжнародними стандартами.

5. Міжнародні стандарти, відображені у директивах Європейського Союзу:

- 1) Директива 93/104/ЄС про робочий час від 23 листопада 1993 року;
- 2) Директива 92/85/ЄЕС про запровадження заходів щодо сприяння поліпшенню безпеки та гігієни праці на роботі вагітних працівниць та працівниць, які нещодавно народили або годують грудьми від 19 жовтня 1992 року;
- 3) Директива 2003/88/ЄС про деякі аспекти організації робочого часу від 04 листопада 2003 року;
- 4) Директива 2010/18/ЄС про імплементацію переглянутої Рамкової Угоди щодо батьківської відпустки, укладеної з BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP та ETUC, та відміну Директиви 96/34/ЄС, від 8 березня 2010 року.

Основним завданням директив Європейського Союзу як міжнародних стандартів прав на відпочинок є врегулювання національного законодавства у відповідності до вимог законодавства Європейського Союзу, зокрема, працівникам державних органів доручено забезпечити відповідність проектів законодавчих актів законодавству Європейського Союзу і визначити ступінь їх відповідності Угоді про асоціацію між

Україною та Європейським Союзом та законодавству Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Тищенко К. С. Міжнародні стандарти прав людини: поняття та класифікація. Молодий вчений. № 12 (52), грудень, 2017. С. 328-331
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення 10.05.2020)
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n53> (дата звернення 12.05.2020)
4. Аналіз рівня відповідності національного законодавства вибраним директивам ЄС з безпеки та гігієни праці, трудових відносин (Директива №2003/88/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 04 листопада 2003 року про деякі аспекти організації робочого часу). Квітень 2018. URL: https://ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/meetingdocument/wcms_627060.pdf (дата звернення 21.05.2020)

ПРОБЛЕМА ДОСЯГНЕННЯ БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ПРИ ОТРИМАННІ АНТИМОНОПОЛЬНИМИ ОРГАНАМИ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стефанія Борисівна РЕШЕТНІКОВА,

адвокат

Категорія «інтересу» є однією з базових категорій, що розкриває зв'язок між об'єктивними закономірностями і діями певних осіб. Як справедливо зазначав радянський соціолог А. Г. Здравомислов, Категорія інтересу використовується «для позначення реальних причин суспільних і індивідуальних дій» [1].

Ще Д. Дідро у своїй праці «Енциклопедія, або Тлумачний словник наук, мистецтв і ремесел» визначав інтерес як «щось корисне або потрібне», наприклад, для держави або приватної особи [2].

Р. Фон Ієрінг, автор теорії права як юридично захищеного інтересу, зазначав, що інтерес – це практична основа права в суб'єктивному сенсі, без інтересу неможливе існування права, при цьому в об'єктивному сенсі захист інтересу є основною метою права [3].

Дослідження категорії інтересу можна зустріти і в роботах К.Маркса і Ф. Енгельса. Маркс стверджував, що все те, за що бореться людина, пов'язано з його інтересом [4]. Енгельс також підкреслював, що «економічні відносини кожного даного суспільства проявляються насамперед як інтереси» [5]. Інтереси можуть змінюватися в залежності від типу виробничих відносин, оскільки розвиток виробничих відносин і продуктивних сил обумовлюють рівень поділу праці, який, в свою чергу, лежить в основі інтересу.

Таким чином, існує безліч підходів до визначення категорії «інтересу», але всі вони в цілому зводяться до єдиної думки: інтерес — це щось корисне і цінне для особи, якій він належить, і це щось служить мотивацією його вчинків.

Інтерес, в свою чергу, буває приватним і публічним. Приватний інтерес належить конкретній особі, в той час як з визначенням інтересу публічного ситуація йде складніше.

Можна виділити два основних підходи до визначення публічного інтересу:

1) підхід, заснований на визначенні публічного інтересу як суми приватних інтересів, тобто через кількісні концепції об'єднання індивідуальних інтересів, тут публічний інтерес буде визначатися більшістю.

2) підхід, відповідно до якого публічний інтерес розглядається як щось більше, ніж просто сума приватних інтересів, як особливе специфічне явище, що представляє собою самостійну цінність, в даному випадку публічний інтерес абсолютно не обов'язково означатиме збіг інтересів більшості приватних осіб [6].

Численні концепції публічного інтересу дозволяють зробити висновок про контекстуальність його характеру. У тому чи іншому суспільстві, на тому чи іншому історичному етапі в якості публічного інтересу можуть сприйматися абсолютно різні речі. Якщо в сучасній Росії захист і розвиток конкуренції є публічним інтересом, закріпленим в Конституції РФ, то в СРСР конкуренція була відсутня в принципі, а публічні інтереси швидше виражалися в зміцненні монополій.

Категорія «інтересу», як і питання про співвідношення приватного і публічного інтересу мають істотно значення для антимонопольного права. Адже саме у сфері конкурентних правовідносин особливо гостро стоїть проблема захисту публічного інтересу держави у справедливій конкуренції та приватних інтересів господарюючих суб'єктів. Боротьба протилежних інтересів спостерігається в багатьох сферах антимонопольного регулювання. Наприклад, в останні роки необхідність досягнення балансу інтересів червоною ниткою проходить через дискусії про ступінь законного втручання держави в економічні процеси, вільний ринок і право приватної власності. Сьогодні активно обговорюється, наприклад, наскільки при примусовій видачі ліцензії на лікарські препарати, що рятують від важких хвороб, публічний інтерес превалює над приватними інтересами розробників щодо даного патенту, зумовленими капітальними матеріальними вкладеннями і роками наукових розробок. І подібних прикладів значна безліч.

Одним з найбільш критично важливих і малорозроблених є питання про досягнення балансу інтересів у разі, коли якась інформація господарюючого суб'єкта, що охороняється в рамках спеціального законодавства, необхідна антимонопольному органу для здійснення його публічних функцій.

В Україні відповідно до статті 221 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» антимонопольний орган наділений широкими повноваженнями щодо отримання інформації, в тому інформації з обмеженим доступом. Суб'єкти господарювання, об'єднання, органи влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю, інші юридичні особи, їх структурні підрозділи, філії, представництва, їх посадові особи та

працівники, фізичні особи зобов'язані на вимогу органу Антимонопольного комітету України подавати документи, предмети чи інші носії інформації, пояснення, іншу інформацію, в тому числі з обмеженим доступом та банківську таємницю, необхідну для виконання Антимонопольним комітетом України, його територіальними відділеннями завдань, передбачених законодавством про захист економічної конкуренції та про державну допомогу суб'єктам господарювання [7]. Без зазначеного повноваження антимонопольному органу в багатьох випадках було б неможливо отримати докази, достатні для підтвердження факту вчинення господарюючим суб'єктом антимонопольного правопорушення, оскільки такі докази часто містяться в документах, які можуть бути віднесені до містять конфіденційні відомості, режим доступу до яких врегульовано окремими нормативно-правовими актами. Аналогічне право надано антимонопольному органу в інших країнах СНД: наприклад, в Росії дане право встановлено в статті 25 Федерального закону «Про захист конкуренції» [8], а в Білорусі – в статті 49 Закону Республіки Білорусь «Про протидію монополістичної діяльності та розвитку конкуренції» [9].

Антимонопольний комітет, і в корелюючій нормі частини 1 статті 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 7 грудня 2000 року, в якій Антимонопольний комітет названий серед органів, які мають право на отримання банківської таємниці [10]. У той же час в Росії право на отримання антимонопольними органами банківської таємниці піддається сумніву: у статті 26 Закону Про банки і банківську діяльність антимонопольний орган не вказаний в переліку органів, які мають право на отримання банківської таємниці, а в лютому 2019 року вищими судовими інстанціями було винесено рішення про те, що дана норма банківського законодавства є спеціальною по відношенню до норми Закону Про захист конкуренції, тому ФАС Росії не має права на отримання банківської таємниці [11]. Проте, поки на законодавчому рівні дане питання не вирішене.

У той же час отримання антимонопольним органом інформації, яка містить конфіденційні відомості, є вторгненням у сфери приватних інтересів окремої компанії і в тій чи іншій мірі може порушити її фундаментальні права, закріплені в Європейській конвенції з прав людини, і стати підставою для звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Ст. 1 Європейської конвенції Про захист прав і свобод людини закріплює право кожного на захист, причому під «кожним» розуміються і фізичні, і юридичні особи. Відповідно до ст. 36 Регламенту ЄСПЛ «фізичні особи, неурядові організації або групи приватних осіб можуть спочатку подати скаргу, діючи самостійно або через представника» [12]. Господарюючі суб'єкти входять до категорії неурядових організацій, згідно з практикою ЄСПЛ [13]. Таким чином, правом на звернення до ЄСПЛ господарюючі суб'єкти володіють.

Ще у справі *Hoffman-La Roche* Суд правосуддя Європейського Союзу зазначив, що фундаментальний принцип європейського права-право на захист-повинен бути дотриманий в адміністративних процедурах, здатних привести до накладення штрафу, що поширюється і на стадію процедури

попереднього розслідування [14]. Ряд рішень ЄСПЛ, винесених у справах про порушення антимонопольними органами прав господарюючих суб'єктів, крім права на захист також стосується права не свідчити проти себе, права на недоторканність житла. Ці права, так чи інакше, можуть бути порушені в результаті процедури перевірки, яка практикується антимонопольними органами по ряду справ і дозволяє отримати конфіденційну інформацію.

Підхід до вирішення проблеми визначення балансу інтересів в Антимонопольному праві повинен бути комплексним; з урахуванням принципу розумності і балансу публічних і приватних інтересів повинен бути визначений перелік охоронюваних законом таємниць, на пряме отримання яких антимонопольний орган має право, а також повинні бути визначені випадки, коли отримання такої інформації може бути здійснено тільки на підставі судового рішення. Існуюча зараз невизначеність є причиною невизначеності для господарюючих суб'єктів наслідків неподання тієї чи іншої інформації, а також наділення державного органу можливо невиправдано широкими повноваженнями на отримання інформації, здатними привести до порушення фундаментальних прав, визнаних на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Здравомислов А. Г. Проблема інтересу в соціологічній теорії. Л.: Вид-во Ленінгр. ун-ту, 1964. С. 8.
2. Мусаєв Н. М. Поняття інтересу, його види і співвідношення публічного і приватного інтересу. *Вісник Нижегородського університету ім. Н.Н. Лобачевського*. Сірій.: Право. 2000. № 1. С. 137-142.
3. Іерінг Р. Інтерес і право. Ярославль: Друкарня губернської земської управи, 1880. С. 23.
4. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. М.: Держ. Вид-во політ. літ., 1955. Т. 1. С. 72.
5. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. М.: Держ. Вид-во політ. літ., 1960. Т. 18. С. 271.
6. Theodore M. Benditt, The Public Interest. URL: <https://www.jstor.org/stable/2264914>
7. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. ст. 472
8. Федеральний закон від 26 липня 2006 № 135-ФЗ «Про захист конкуренції». *Збори законодавства Російської Федерації*. 2006. № 31 (ч. I). Ст. 3434; 2016. № 27 (ч. I). Ст. 4197.
9. Про протидію монополістичної діяльності та розвитку конкуренції: Закон Республіки Білорусь від 12.12.2013 № 94-3 // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. 19.12.2013. 2/2092.
10. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 5-6, ст.30.
11. Визначення Верховного Суду Російської Федерації від 01.02.2019 у справі № А40-199212/2017
12. Регламент Європейського суду з прав людини. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO00263>
13. Emberland M. The Human Rights of Companies- Exploring the Structure of ECHR Protection. Oxford University Press. 2008. P. 4, 14.
14. Hoffmann-La Roche & Co. AG v Commission (Case 85/76). // European Court reports. 1979. P. 00461.

ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ З РЕЄСТРАЦІЇ АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ТВІР ОРГАНІМ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Аліна Олегівна СІДОРОВА,

*аспірантка кафедри державознавства і права
ОРІДУ НАДУ*

На шляху децентралізації, який сьогодні активно проходить Україна, важливим залишається питання забезпечення єдності державної влади і можливості громад самостійно виконувати певні функції. У цей самий час місцеве самоврядування потребує розширення переліку своїх повноважень, у тому числі у сфері інтелектуальної власності. Одним з головних завдань реформи децентралізації є забезпечення доступності та якості публічних послуг, що важко сьогодні сказати про послуги з реєстрації авторських прав. Для цього органи державної влади зазвичай делегують свої повноваження органам місцевого самоврядування, що слугує меті децентралізації публічної влади, наближенню механізму надання публічних послуг до громадян та підвищенню ефективності управління.

Мета цього дослідження полягає у визначенні можливості делегування повноважень з реєстрації і видачі свідоцтва на авторське право на твір від органу виконавчої влади (Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства) до органів місцевого самоврядування, зокрема Центрів надання адміністративних послуг.

Вивченням питання делегування повноважень займалися науковці: В. Б. Авер'янов, С. С. Алексєєв, В. І. Борденюк, Л. М. Горбунова, М. Комашко, О. Крупчан, Б. М. Лазарев, А. О. Новак, В. М. Соловійов та ін. Питанням надання адміністративних послуг присвячені роботи О. М. Бандурка, В. М. Бесчасний, Н. А. Добрянська, В. К. Колпакова, О. М. Мердова, Г. М. Писаренко. Питання надання адміністративної послуги через місцеві Центри надання адміністративних послуг не було розкрито науковцями.

Основний текст. Для забезпечення якості і доступності певного виду послуг, органи державної влади зазвичай делегують свої повноваження органам місцевого самоврядування [1]. Реєстрація авторського права на твір і видача свідоцтва, що підтверджує це право – це адміністративні послуги, що надаються громадянам у сфері інтелектуальної власності в Україні [6]. У Законі України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. №5203-VI (в редакції від 01.01.2016 р.) зазначено, що адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи, відповідно до закону [4].

Сьогодні у структурі виконавчих органів місцевих рад створені Центри з надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), що вже реєструють, наприклад, місця проживання особи та зняття з реєстрації місяця проживання. Раніше ця функція належала до повноважень Державної міграційної служби та її підрозділів на місцях. Згодом надання цієї та

© Сідорова А. О., 2020

багатьох інших послуг (реєстрація нерухомого майна, видача дозвільних документів тощо) були делеговані місцевому самоврядуванню. У багатьох ЦНАПах існує достатньо широкий перелік послуг, що дає змогу говорити про реалізацію одного з найважливіших принципів надання адміністративних послуг, а саме їх територіальній доступності та зручності отримання, оскільки отримати їх можна у виконавчих органах, які знаходяться в одному приміщенні певної громади) [2].

Список послуг, які можуть надаватися на місцях, постійно розширюється. У переліку послуг, які надають ЦНАПи, також могла б бути і послуга з реєстрації авторських прав на твір, оскільки потреба у цій послугі є повсюдною, а її споживачі розподілені по всій території країни. Сьогодні, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір», якою затверджено порядок надання цієї послуги, отримати її можна лише подавши заявку та необхідний пакет документів до департаменту розвитку сфери інтелектуальної власності, що функціонує у Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства [5].

Процедура реєстрації авторського права на твір включає у себе подання заявки до якої входять: заява, викладена українською мовою, що складається за затвердженою формою; примірник твору у матеріальній формі; примірник авторського договору, що засвідчує передачу (відчуження) майнового права або передачу права на використання. Якщо передачу (відчуження) майнових прав або права на використання твору здійснює особа, яка має виключне майнове право на твір, але не є автором, до заявки додається документ, що підтверджує її виключне майнове право на цей твір. Також подається документ про сплату збору за підготовку до реєстрації договору. Реєстрація авторського права на твір має здійснюватися протягом місяця від дати надходження правильно оформлених документів заявки, а всі відомості вноситися до відповідного Державного реєстру [3]. Оскільки наразі під час реєстрації авторського права на твір департамент міністерства не проводить експертизу твору і не встановлює факт виникнення авторства, а пакет документів для реєстрації можна назвати стандартним, то саму процедуру реєстрації можна вважати не складною, такою, що не потребує залучення додаткових спеціалістів. Функцію реєстрації та видачі свідоцтва на твір міг би виконувати адміністратор ЦНАПу.

У разі, якщо функцію з реєстрування авторського права на твір та видачі відповідного свідоцтва від центрального органу державної влади делегують місцевим ЦНАПам, – це значно спростить і скоротить час і відстань авторам творів, які для отримання відповідного свідоцтва мали звертатися у Міністерство, що знаходиться у столиці. А головне, – це могло б забезпечити доступність та якість цієї послуги, що відповідає чинній Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Орган місцевого самоврядування у такому випадку матиме не тільки додаткові зобов'язання, а і відповідно отримає зарахування збору за надання такої адміністративної послуги, що справляється за місцем надання послуг, до доходів загального фонду місцевих бюджетів, адже

послуга з реєстрації і видачі свідоцтва, що підтверджує авторське право на твір, передбачає сплату мита. Також через делегування цього повноваження від міністерства до органів місцевого самоврядування потенційно може скоротитися тривалість реєстрації авторського права на твір.

Для того щоб запровадити у ЦНАПах надання послуги з реєстрації авторського права на твір необхідно вжити ряд заходів. По-перше, в Україні передача повноважень держави органам місцевого самоврядування здійснюється шляхом прийняття відповідних законів України. Тож для того, щоб ЦНАПи надавали цю послугу Верховній Раді та діючому Міністерству необхідно ініціювати внесення змін в існуючі (ЗУ «Про місцеве самоврядування», Постанову КМУ «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір», та інші) і прийняти нові нормативно-правові акти. Кабінет Міністрів має внести зміни до свого Розпорядження, що затверджує Перелік адміністративних послуг органів виконавчої влади, які надаються через ЦНАПи, до Положення

про Реєстр адміністративних послуг, також необхідно внести і затвердити зміни до Примірних положень про центри надання адміністративних послуг. Щоб на практиці спростити порядок делегування відповідних повноважень, А. О Новак взагалі вважає доцільним на законодавчому рівні закріпити положення, згідно з яким повноваження можуть бути делеговані органам місцевого самоврядування не законом, а на основі відповідного акта органу державної влади із зазначенням переліку повноважень, які делегуються, та механізму їх здійснення.

По-друге, органи самоврядування повинні також прийняти нові і внести зміни в існуючі регуляторні акти. Зокрема зміни у статуті Центрів надання адміністративних послуг, створити у їх структурі відповідний відділ, який займатиметься реєстрацією авторських прав на твір. За необхідності керівництво ЦНАПів має здійснити набір та призначити на посади адміністраторів, які здійснюватимуть реєстрацію. Також у ЦНАПах необхідно буде забезпечити підключення і доступ автоматизованих робочих місць адміністраторів до Державного реєстру свідоцтв про реєстрацію авторського права на твори.

По-третє, співробітники ЦНАПів, відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги», мають забезпечити безоплатне отримання інформації про адміністративні послуги та порядок їх надання. Надавати безоплатну правову інформацію про послугу, перелік документів, які необхідно подати для реєстрації авторського права натвір.

Обов'язковою вимогою Закону «Про адміністративні послуги» є розроблення і затвердження інформаційних і технологічних карток на підставі типових карток. По суті ці картки і є ознакою адміністративної послуги та саме у них зазначається вся необхідна отримувачеві інформація.

Висновок. За результатами дослідження можна зробити висновок, що Центри надання адміністративних послуг у містах могли б здійснювати реєстрацію авторського права на твір і видачу свідоцтва на нього. Для цього Верховній Раді та Кабінету Міністрів, шляхом ухвалення змін і

прийняття нових нормативних актів, необхідно передати ці повноваження органам місцевого самоврядування, які, у свою чергу, мають взяти на себе це повноваження і прийняти регуляторні акти на місцевому рівні. Це дозволить наблизити цю послугу до громадян, скоротити час на її надання та дозволить залучити додаткові кошти до місцевого бюджету.

Список використаних джерел:

1. Новак А. О. Делегування повноважень у механізмі децентралізації державної влади в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 151-155.
2. Новак А. О. Правова природа делегованих повноважень органів місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації*. Харків, 2016. С. 99–109.
3. Петренко І. Особливості реєстрації авторського права в Україні та інших країнах світу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. №1. С. 25-32.
4. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.12 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №32. Ст. 409.
5. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.01 р. *Офіційний вісник України*. 1998 р. № 47. ст. 1727
6. Саєнко А. І. Види адміністративних послуг, що надаються у сфері інтелектуальної власності в Україні. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 224-228.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПАДКОВОГО ПРАВА

Олександр Павлович СТРАШКО,

*курсант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: *к. ю. н.,
доцент Круглова О. О.*

Оцінюючи роль і значення спадкового права в системі законодавства України, слід звернути увагу на обставини, що зумовлюють його специфіку. Так як спадкове право в значній мірі пов'язано з ситуацією в суспільстві сімейної організацією, моральними цінностями, за своєю природою воно досить консервативне. В силу цього зміни, а тим більше реформування спадкового права, має неодмінно враховуватися зазначений нюанс. В іншому випадку юридичні конструкції, що здаються законодавцю ефективними, ризикують бути відторгнуті суспільством. Разом з тим захоплення певними традиціями і усталеними стереотипами є небезпечним.

З урахуванням сформованих на Україні економічних реалій ринкового господарства норми спадкового права повинні забезпечувати безболісний перехід майна, прав та обов'язків спадкодавця до спадкоємців з тим, щоб були дотримані інтереси як спадкоємців, так і інших осіб, у тому числі кредиторів спадкодавця, забезпечена стабільність цивільного обороту. Динаміку спадкових правовідносин пускає в хід сумний юридичний факт – смерть спадкодавця. І тут завдання цивільно-правового інституту

© Страшко О. П., 2020

спадкування в тому, щоб не допустити розриву правовідносин, учасником яких був спадкодавець і спадкоємство. З огляду на значення спадкового права для суспільства, до його норм і інститутів пред'являються досить високі вимоги. Не випадково ще на початку минулого століття дослідники відзначали, що норми спадкового права служать показником рівня культури.

На перше місце слід поставити проблематику теоретичного характеру. При всьому різноманітті юридичної літератури, різного роду коментаторських видань, в сучасній українській цивілістиці практично відсутні серйозні теоретичні розробки щодо спадкового права. Це стосується природи спадкування, поняття і сутнісних особливостей спадкових правовідносин. Прогалини в теорії унеможливають прояснення окремих протиріч чинного законодавства.

Недостатнім є регулювання спадкування окремих об'єктів (цінних паперів, майнових комплексів підприємств, часток (паїв) у статутному (складеному) капіталі підприємницьких товариств, частки у спільній сумісній власності). Це ж стосується окремих видів заповітів і порядку їх посвідчення.

Наступною проблемою є визначення складу спадщини і оцінка спадкового майна. Питання визначення вартості спадщини виникає при його розділі між спадкоємцями, він важливий в аспекті оподаткування спадщини, розрахунку державного мита при видачі свідоцтва про право на спадщину. В даний час склалася парадоксальна ситуація, коли зрівняні в вартості нерухоме майно, оцінене бюро технічної інвентаризації в кілька тисяч гривень, і внесок спадкодавця в Ощадному банку, внесений багато років тому, хоча і обчислюється десятками тисяч рублів, але реальної вартості не має.

Отже, у зв'язку з окресленим колом проблем виключно важливим є значення судової практики у вирішенні спорів про спадщину з виробленням єдиних підходів, також наразі реформування спадкового права є гострою проблемою, так як ця болюча тема, рано чи пізно, торкається кожного українця, і неефективність та неопрацьованість деяких аспектів нівелює будь-яку можливість досягнути справедливості у досягненні спадкування.

Адміністративно-правові аспекти організації та здійснення публічної влади

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ГАЛУЗІ АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ

Оксана Валеріївна БРУСАКОВА,

*кандидат філософських наук,
декан факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Одним із важливих факторів соціально-економічного розвитку держави є розширення мережі національної транспортної інфраструктури, вагоме місце в якій відводиться авіаційному транспорту. Останнім часом спостерігається невідоме зростання ролі авіаційного транспорту, особливо в контексті безпосередньої участі України у реалізації міжнародних інтеграційних програм та інфраструктурних проектів. Саме наявність високотехнологічного конкурентоспроможного авіаційного транспорту та авіаційної інфраструктури виступає важливою передумовою поєднання процесів виробництва авіаційного транспорту та споживання послуг, що надаються з його використанням, надання якісних логістичних послуг. Варто зазначити, що підтвердженням ефективності функціонування галузі авіаційного транспорту є не лише економічний розвиток держави; у даному контексті важливого значення набуває створення належних умов для забезпечення безпеки перевезення пасажирів та вантажів, мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище (зокрема дотримання екологічних норм), забезпечення якісного та ефективного використання енергії, орієнтація, у першу чергу, на потреби бізнесу і пасажирів, покращення мобільності громадян та території України та за її межами тощо. Таким чином, важливим напрямом розвитку авіаційної транспортної інфраструктури є підвищення ефективності державного регулювання галузі авіаційного транспорту. Зважаючи на це, важливого значення набуває з'ясування сутності державної регулювання галузі авіаційного транспорту як системної категорії, визначення його характерних ознак та характеристика складових елементів системи такого регулювання.

Перш за все варто зазначити, що державне регулювання, державне управління та публічне адміністрування є пов'язаними між собою правовими категоріями, які відрізняються між собою об'єктом управління (регулювання), метою, формами та способами реалізації управлінських (регуляторних) заходів, а також колом суб'єктів, що уповноважені вказані заходи реалізовувати. Вказані види управління (регулювання) можуть видозмінюватися в залежності від виду послуг, які надаються, кола суб'єктів надання таких послуг та результатів, що досягнення яких вони орієнтовані. Також необхідно звернути увагу, що державне управління

переважно має місце у тих випадках, коли мова йде про необхідність забезпечення публічних інтересів та завдань, що стоять перед державою; державне ж регулювання відбувається у тому випадку, коли необхідно забезпечення баланс дотримання публічних та приватних інтересів

Отже, можна стверджувати, що зміст державного регулювання виходить за межі діяльності органів виконавчої влади. Окрім того, регулювання спрямоване не лише на об'єкти управління, а призначене впливати і на суспільне середовище цих об'єктів, тобто на соціальні явища і процеси існування яких і забезпечує вплив на стан певного об'єкта управління.

Таким чином «державне регулювання» являє собою процес, який реалізують різні гілки державної влади, доступними правовими засобами, з метою забезпечення впорядковуючого регуляторного впливу на відповідне суспільне середовище, орієнтованого на створення умов для ефективної діяльності суб'єктів і об'єктів управління у напрямках бажаних і корисних для розвитку певної галузі та держави в цілому. Користуючись сформульованим визначенням, окреслимо межі, виділимо складові державного регулювання в галузі авіаційного транспорту.

Пропонуємо під державним регулюванням в галузі авіаційного транспорту розуміти цілеспрямований процес здійснення державою в особі уповноважених органів заходів регуляторного характеру з метою упорядкування суспільних процесів (публічно-правових відносин між суб'єктами та об'єктами авіаційної діяльності), встановлення загальних правил поведінки під час перевезення за допомогою повітряного транспорту пасажирів та вантажів, надання інших авіаційних послуг, проектування, виробництва та обслуговування авіаційного транспорту.

Отже, слід зазначити, що державне регулювання в галузі авіаційного транспорту є системною категорією, яка складається із взаємозалежних та взаємообумовлених складових, поєднання яких дозволяє досягти поставлених цілей у встановлені терміни з використанням відповідного комплексу ресурсів. Таким чином, державне регулювання в галузі авіаційного транспорту є системою, що складається з таких складових: мета та завдання; принципи регулювання; об'єкт регулювання; суб'єкт регулювання; форми та методи регулювання; відносини, що виникають під час регулювання.

Мета державного регулювання у будь-якій сфері є тим бажаним результатом, який держава прагне досягти під час здійснення відповідних заходів регулюючого впливу. Таким чином, метою державного регулювання в галузі авіаційного транспорту є створення конкурентоспроможної авіатранспортної системи, забезпечення інноваційного розвитку авіаційної галузі, розширення доступу до авіатранспортних послуг (забезпечення безперешкодної мобільності), що створить необхідні передумови для подальшого економічного зміцнення нашої держави, забезпечення належного функціонування сектору національної безпеки та оборони, реалізації прав і свобод людини і громадянина на вільне пересування та продовження курсу України на європейську інтеграцію. Досягти вказаної мети можливо у раді вироблення ефективної науково обґрунтованої державної політики у сфері авіаційного транспорту, яка одночасно

виступає складовою економічної, соціальної та екологічної політики. Таким чином, можна дійти висновку, що державне регулювання галузі авіаційного транспорту виступає невід'ємною складовою відповідної державної політики.

На нашу думку, до числа пріоритетних завдань державного регулювання в галузі авіаційного транспорту можна віднести такі:

- забезпечення економічного зростання галузі авіаційного транспорту;
- інноваційний розвиток інфраструктури авіаційного транспорту;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної авіагалузі та вітчизняних авіаперевізників на міжнародному рівні, що сприятиме стабільності національної економіки;
- формування об'ґрунтованої та раціональної концепції попиту на авіапродукцію;
- створення умов для формування клієнтоорієнтованої системи авіатранспортного обслуговування;
- посилення спроможностей авіаційного транзитного потенціалу України (наприклад, шляхом переформатування аеропорту «Бориспіль» у потужний міжнародний хаб);
- забезпечення збалансованості доходів та витрат в галузі авіаційного транспорту, зокрема надання податкових преференцій для виробників авіапродукції;
- встановлення контролю за формуванням тарифної політики у сфері надання авіатранспортних послуг;
- удосконалення форм та методів державного управління в авіаційній інфраструктурі;
- запровадження практики корпоративного управління у державному секторі економіки;
- модернізація та розширення мережі регіональних аеропортів, зокрема шляхом залучення інвестицій, з метою підвищення рівня зайнятості населення;
- вироблення системи критеріїв та показників ефективності надання транспортних послуг з використанням авіаційного транспорту;
- запровадження стандартів безпеки авіаційних перевезень (авіаційної, економічної, екологічної, інформаційної), які б відповідали міжнародним стандартам у цій сфері, та здійснення контролю щодо їх дотримання;
- створення спільного авіаційного простору в Європейським Союзом тощо.

Що стосується суб'єктів державного регулювання в галузі авіаційного транспорту, слід зазначити, що галузь авіаційного транспорту включає в себе діяльність широкого кола суб'єктів різних форм власності, які сприяють розвитку економіки України, а також виконують функції забезпечення національної безпеки і оборони держави. Одразу хотілося б підкреслити, що до числа вказаних суб'єктів не належать іноземні та приватні суб'єкти, а також авіакомпанії різних форм власності, інші експлуатанти в галузі авіаційного транспорту, оскільки їх діяльність хоча і впливає на галузь авіаційного транспорту України, проте не здатна

безпосередньо реалізовуватися у вигляді державних нормативно-правових актів. Більш детально коло суб'єктів державного регулювання у сфері авіаційного транспорту та особливості їх адміністративно-правового статусу буде розкрито нами у наступному розділі дослідження.

Враховуючи усе вищенаведене, виділимо наступні особливості, притаманні державному регулюванню галузі авіаційного транспорту:

1) упорядкованість публічно-правових відносин авіаційної галузі відповідно до єдиної мети та стратегічних завдань, які водночас синхронізовані із основним вектором розвитку держави. Серед таких загальних напрямків розвитку можна виділити – євроінтеграцію, економічне зміцнення України, забезпечення національної безпеки та оборони, реалізація прав і свобод людини і громадянина на вільне пересування;

2) суб'єктом державного регулювання виступають як органи виконавчої гілки влади, так і органи, які не маючи такого статусу, були наділені відповідним повноваженнями;

3) широкий профіль регулюючого впливу обумовлений тим, що цивільна авіація є складовою частиною транспортної галузі держави;

4) урахування, при здійсненні регулятивної діяльності, великої кількості міжнародних стандартів, правил та вимог, що в свою чергу передбачає здатність суб'єктів державного регулювання до активної тісної взаємодії з іноземними організаціями;

5) здатність до інтеграції, тобто комплексного сприйняття галузі авіаційного транспорту, яка є технологічно складною, не обмежується лише повітряними перевезеннями, включає в себе також виробництво, ремонт і модернізацію авіаційної техніки, забезпечення освітньої підготовки кадрів, вирішення господарських, земельних та інших правових питань;

6) виключення комерційних інтересів при здійсненні державними суб'єктами регулюючої діяльності, з одночасним упорядкуванням такої діяльності відповідно економічних інтересів держави.

ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА: ЗМІСТ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Людмила Андріївна БУДНИК,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
безпеки, правоохоронної діяльності та фінансових
розслідувань Тернопільського національного
економічного університету*

В сучасних умовах в Україні склалася ситуація, коли мотивація ухиляння від сплати податкового зобов'язання є надзвичайно великою, а податкові органи орієнтовані на забезпечення виключно фіскальної функції, демонструють масові порушення податкового законодавства. В цих умовах актуальним є вирішення проблеми щодо визначення змісту та класифікації принципів податкових правовідносин.

© Будник Л. А., 2020

Щодо поняття «принципи права» існують різні погляди, які можна об'єднати у дві групи. Відповідно до одних поглядів, принципи права обмежуються лише юридичними рамками і виражають лише правову специфіку системи норм, визначених законодавством. Інші погляди визначають принципи права, як принципи-ідеї, тобто трактують з позиції широкого підходу до права, коли приймають до уваги об'єктивні умови їх формування, пізнання сутності права, яке розглядають у діалектичному взаємозв'язку загальних та спеціальних норм [1, с. 142].

Крім того, принципи є важливим компонентом юридичної практики, оскільки з їх допомогою можна досягти виконання основних завдань правовідносин.

Принципи податкового права – це «керівні положення права, вихідні напрями, основні начала, що визначають суть всієї системи, галузі або інституту права» [2, с. 42]. Вони є системою координат, в рамках якої податкове право розвиваються, і, одночасно, вектором, що визначає напрямок розвитку даної галузі, що особливо актуально для податкового права в цілому в умовах податкової реформи.

До основних базових принципів податкового права відносять:

1) верховенства права, що є основоположним для податкової системи, побудованої відповідно до принципу законності, що забезпечує взаємодію податкового права по всій території держави;

2) загальність та рівність оподаткування. У Податковому кодексі України цей принцип отримав втілення у двох основних положеннях: загальності оподаткування і рівності всіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації [3, с. 23]. Цей принцип знаходить своє вираження і в розділі II ст. 67 Конституції України: «Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом» [4];

4) законодавча форма встановлення податків, на що прямо вказує Конституція України. Податок може встановлюватися, змінюватися чи скасовуватися лише шляхом прийняття закону;

5) презумпція тлумачення на користь платника податків всіх непереборних сумнівів, протиріч актів законодавства про податки і збори;

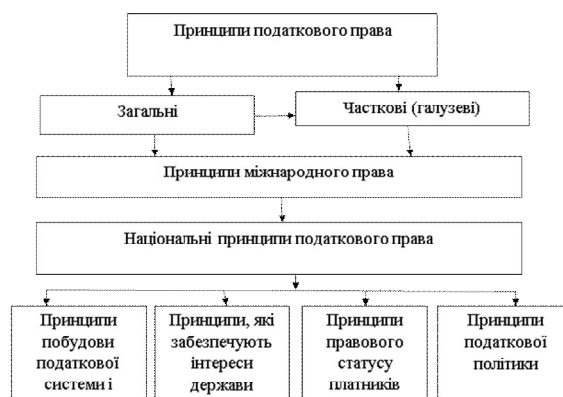
6) принцип економічного підґрунтя податків (зборів).

Логічним наслідком розвитку принципів податкового права є їх класифікація, оскільки серед інших характеристик вона чи не найперша підкреслює суспільну теоретико-практичну роль таких принципів.

В науковій літературі принципи податкового права класифікують на: матеріальні, процесуальні, розрахункові. Матеріальні принципи визначають сутність норм податкового права, які структурують у певну ієрархічну систему. Принципи податкового права класифікує на матеріальні – визначають сутність категорій, норм, які використовуються податковим правом і структуруються в певну ієрархічну систему. Процесуальні принципи регулюють сфери компетенції суб'єктів податкових правовідносин, механізм установлення, зміни та скасування податків. Розрахункові – регулюють функціонування конкретного податкового механізму, визначення основних його елементів і перерахування коштів відповідно до бюджетів [2, с. 139].

Принципи податкового права доцільно згрупувати на соціально-правові та спеціально-правові. До соціально-правових принципів відносять властиві і іншим галузям права принципи: законності, гуманізму, демократії, рівності. Спеціально-правові принципи (в літературі їх ще називають галузевими) визначають специфіку податкового права. Крім того доцільно виділити економічні принципи оподаткування і принципи організації податкової системи. Однак при цьому слід враховувати, що найважливіші для юридичної науки економічні принципи оподаткування (наприклад, принцип економічного підґрунтя оподаткування) і принципи податкової системи (наприклад, принцип її єдності) є і принципами податкового права.

На основі дослідження поглядів науковців щодо класифікації принципів податкового права доцільно побудувати таку систему (рис 1).

Класифікація принципів податкового права.

Таким чином, справедливо буде зауважити, що принципи податкового права є базовим механізмом реалізації податкових норм. Податкове право використовує загальногалузеві (конституційні) принципи, що поєднують такі норми як верховенство закону, єдність, доцільність, реальність законності; а також специфічні принципи, що стосуються лише визначених норм податкового законодавства і регулюють сплату конкретного податку. Закріплення принципів міжнародного права як складової принципів податкового права України в повній мірі відповідає вимогам міжнародного правового та економічного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
2. Кучерявенко М. П. Податкове право України : підручник. Харків. Право. 2012. 528 с.
3. Котенко А. М. До питання про принципи у податково-правовому регулюванні. *Фінансове право*. 2014. № 2 (28). С. 22–24.
4. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 // Вища рада правосуддя. Офіційний сайт. Нормативні акти. URL: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/1 (дата звернення: 02.06.2020).
5. Податковий кодекс (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 02.06.2020).

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОРУПЦІЇ ТА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ОБ'ЄКТУ ПРАВООХОРОННОГО ВПЛИВУ

Олександр Олександрович ВОРОНИЙ,

*здобувач аспірантури Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»*

Сучасні правові засади існування українського суспільства, а також євроінтеграційний вектор його подальшого розвитку викликали необхідність формування принципово нового підходу до регулювання внутрішніх процесів в середині країни. Цей момент дав можливість для проникнення у національну правову систему світових стандартів «якості» правового регулювання, що визначають особливий підхід до формування внутрішньої правової політики. Так, особливої уваги за даних обставин потребує корупція та організована злочинність. Дані категорія все ще залишаються болючою плямою української нації, які перешкоджають її політичній, економічній та соціальній інтеграції у світову спільноту. Саме тому вкрай актуальним на сьогоднішній день є проблематика змісту корупції та організованої злочинності, як об'єктів правоохоронного впливу держави.

Аналізуючи сутність та особливості корупції та організованої злочинності, як об'єктів правоохоронного впливу, на нашу думку логічно почергово розглянути обидві категорії із встановленням їх специфіки. Так, термін «корупція» походить від сполучення латинських слів «corrupti» – декілька учасників однієї зі сторін зобов'язального відношення з приводу єдиного предмета і «impere» – ламати, ушкоджувати, порушувати, відміняти. У результаті утворився самостійний правовий термін – «corrupti», що припускав діяльність декількох (не менше двох) осіб, метою яких є «псування», «ушкодження» нормального ходу судового процесу або процесу керування справами суспільства [1].

Наукові визначення корупції різняться між собою, через те що трактування відбуваються у різних аспектах. Наприклад, Л. І. Аркуша вважає, що корупція – це протиправна діяльність визначених осіб, спрямована на використання свого службового та суспільного статусу для особистого збагачення, збагачення своїх родичів і прибічників, отримання інших переваг і благ всупереч інтересам суспільства [2, с.41]. З. А. Незнамова визначає корупцію, як навмисне використання особою, уповноваженою на виконання управлінських функцій у сфері державного або муніципального управління, своїх службових повноважень з метою отримання вигоди чи переваг матеріального або нематеріального характеру, або з метою надання таких переваг іншим фізичним або юридичним особам [3]. С. С. Рогульський пропонує термін «корупція» визначити як незаконне прийняття майнових та немайнових послуг, благ і переваг особами, що уповноважені на виконання державних функцій, або особами, що відповідно до закону прирівнюються до них, з використанням свого правового статусу та пов'язаних з ним можливостей, а також підкуп зазначених осіб шляхом незаконного надання їм фізичними та

уповноваженими представниками юридичних осіб цих благ, послуг та переваг з метою отримання від осіб, уповноважених на виконання державних функцій, або осіб, що прирівнюються до них, певних привілеїв [4, с.20].

Щодо поняття «організована злочинність» то, наприклад, М. І. Єнікеев тлумачить його як функціонування стійких соціально-організованих злочинних груп, що мають матеріальну базу і корумповані зв'язки з владними структурами з метою незаконного збагачення і самозахисту від соціального контролю [5, с.110]. А. Я. Драпкін зауважує, що організована злочинність – це суспільно небезпечна діяльність, здійснювана у виді промислу злочинними об'єднаннями, які мають розвинуту організаційно-управлінську структуру, систему зовнішніх, у тому числі і корумпованих, зв'язків, і які прагнуть до монопольного територіального чи галузевого поширення кримінального впливу з метою максимального збільшення своїх незаконних доходів [6, с.337]. На думку Г. А. Матусовського, організована злочинність повинна розглядатися в науках кримінально-правового циклу в цілому як найбільш небезпечний прояв групової професійної злочинності з вираженою корисливою спрямованістю, що досягається будь-якими кримінальними засобами і способами [7, с.510;8, с.84].

Таким чином, визначення науковців показують, що за своєю формою, проявом та змістом, категорії організована злочинність та корупція є вкрай негативними та небезпечними для суспільства. Саме їх існування порушує права та свободи, честь та гідність людей та громадян, становлять загрозу прямого порушення даних категорій, визначених ключовими цінностями українського суспільства. В цьому аспекті правоохоронний вплив на корупцію та організовану злочинність є не просто даниною сучасності, а життєво важливим завданням державного значення від якості реалізації якого залежить добробут нашої країни в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: дисертація. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. 2005. 187 с.
2. Аркуша Л. И. Выявление и расследование организованной преступной деятельности при наличии коррупционных связей. Одесса: Одесская нац. юр. академия, 2003. 207 с.
3. Незнамова З. А. Понятие коррупции и коррупционных преступлений // Международное сотрудничество в сфере борьбы с организованной преступностью и коррупцией: мат. междунар. науч.-практ. конф. 30-31 марта 2000 г. Екатеринбург, 2000. С.84 – 91.
4. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ: дисертація. Київ. 2008. 208 с.
5. Еникеев М. И. Юридическая психология: Учебник для вузов. М.: Норма-М, 1999. 502 с.
6. Криминалистика: Учебник для вузов / И. Ф. Герасимов, А. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; Под ред. И. Ф. Герасимова, А. Я. Драпкина. М.: Высш. шк., 1994. 528 с.
7. Матусовский Г. А. Основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными группами // Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. / Под ред. проф. В. Ю. Шепитько. Х.: «Одиссей», 2001. С. 507-518.
8. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів: дисертація. Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ. 2007. 212 с.

ЗДІЙСНЕННЯ ОРД МИТНИМИ ОРГАНАМИ: ПРАВОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА НЕСПРОМОЖНІСТЬ

Лілія Максимівна ДОРОФЕЄВА,

*доктор юридичних наук, професор кафедри
адміністративного, фінансового та
інформаційного права Ужгородського
національного університету*

Повноваження з організації та здійснення захисту економічних і митних інтересів населення й держави у всіх країнах Європи надані митним адміністраціям, в арсеналі котрих давно є оперативно-розшукові заходи. За результатами аналізу європейського досвіду роботи митних адміністрацій відмічається, що митні органи ЄС мають право організовувати й реалізовувати оперативно-розшукову діяльність, пов'язану з: отриманням, нагромадженням, обробкою і перевіркою інформації, що стосується зовнішньоторговельною товарообігу; можливістю секретного спостереження; використанням допомоги осіб, не задіяних у митній службі, а також правом на застосування засобів безпосереднього примусу [1, с. 8-9].

Здійснення митними органами оперативно-розшукової діяльності є загальносвітовою практикою, а в контексті майбутнього розширення Євросоюзу за рахунок нових членів Європейська комісія вжила всіх необхідних заходів для того, щоб подібні повноваження були також надані і митним адміністраціям країн-кандидатів. Про необхідність надання митним органам України права здійснювати оперативно-розшукові заходи говорилося багато, довго і на різних рівнях. Не зважаючи на переважну однастайність висновків науковців та практиків митної справи [2, с. 173], за роки незалежності в Україні митниці так і не поповнили арсенал заходів протидії контрабанді оперативними діями.

На нашу думку, дану проблематику слід розглядати як в площині правового, так і організаційного забезпечення. Так, у 2013 році у законодавстві про оперативно-розшукову діяльність відбулись зміни: у переліку підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ст. 5 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»), з'явилися оперативні підрозділи органів доходів і зборів – оперативні підрозділи податкової міліції та підрозділи, які ведуть боротьбу з контрабандою. Вказані новації фактично реалізували багаторічну дискусію науковців і практиків та нарешті надали законодавчу підставу для здійснення митницями таких заходів, та підтвердили, що оперативно-розшукові повноваження митних органів це об'єктивна потреба, яка відповідає інституційному призначенню митних органів України [3, с. 195]. Проте, за цей період не було вжито організаційних заходів для практичної реалізації такої діяльності: з одного боку, підрозділи митниці, «які ведуть боротьбу з контрабандою» в структурі відсутні, а з іншого – боротьба з контрабандою є загальним завданням всієї системи митної служби. І хоча митні органи України зазнали ряд організаційних та функціональних реформ, як в складі Міндоходів, так в

Державній фіскальній службі, проте спеціалізовані підрозділи (оперативні в розумінні кримінального процесуального законодавства) створені так і не були; не було внесено змін в митне законодавство, як і не видано підзаконних нормативних актів, які б визначали спеціальний порядок здійснення такого роду діяльності та коло посадових осіб митниці, уповноважених на її проведення.

Не було знайдено вирішення цього питання і при внесенні у вересні 2019 року нового законопроекту «Про оперативно-розшукову діяльність», у котрому до переліку суб'єктів здійснення такого виду діяльності запропоновано віднести оперативні підрозділи «центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику та політику у сфері державної митної справи, та його територіальних органів – оперативними підрозділами податкової міліції, підрозділами з питань запобігання та виявлення корупції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою» [4].

Упродовж семи років залишається невизначеним, які саме підрозділи митних органів слід наділити таким повноваженнями: чи це буде лише відповідний департамент центрального апарату служби, як це пропонує О. Разумова [5; с.168], чи такі права отримують і оперативні підрозділи митниць, як територіальних органів митної служби.

На жаль, не було врегульоване це питання і при затвердженні установчих документів щодо функціонування митних органів. З одного боку, до завдань Держмитслужби (п.п.28) пункту 4 Положення про Державну митну службу України) віднесено організацію та провадження відповідно до закону оперативно-розшукову діяльність та здійснення контролю за її провадженням оперативними підрозділами Держмитслужби та її територіальних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою; а також взаємодію в межах повноважень, визначених законом, з іншими органами, що провадять таку діяльність, що ніби то передбачає існування таких підрозділів в митницях. З іншого боку, Державна митна служба України для виконання покладених на неї завдань має право: (п.п.2 пункту б) проводити, зокрема у взаємодії з іноземними органами та державними органами України, що мають право провадити оперативно-розшукову діяльність, спеціальні заходи, у тому числі контрольовані поставки щодо виявлення, попередження, припинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а також заходи з переміщення товарів під негласним контролем [6], тобто не самостійно, а як визначено в діючій редакції Митного кодексу України (ст. 456-457 МКУ) – у взаємодії з суб'єктами, що мають такі повноваження.

Оскільки відповідно до статті 546 Митного кодексу України митниця є митним органом, який у зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на митні органи, при підготовці положень про митниці, було враховано, що кожна з них має бути правоздатна виконувати всі завдання, що стоять перед митними органами, у тому числі щодо організації та провадження оперативно-розшукової діяльності [7]. Проте, ні в організаційній структурі, ні при закріпленні повноважень за різними підрозділами митних органів, Держмитслужбою не було визначено підрозділи, основним завданням яких було б виконання цих функцій.

Враховуючи наведене, слід зазначити, що проведені у період з 2012 року зміни митного та кримінального процесуального законодавства формально надають підставі для здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих дій посадовими особами митниць. Однак, станом на 2020 рік, існуюча організаційна структура та відсутність функціональних повноважень окремих підрозділів унеможливають практичну реалізацію зазначених норм. Зважаючи на пряму заборону проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених в законі органів, на нашу думку, назва наділеного спеціальними повноваженнями підрозділу обов'язково має узгоджуватись із структурою митниці та враховувати функції та завдання, що виконуються окремими управліннями та самостійними відділами. Цілком логічним видається, що поряд із внесенням змін в абзац 7 статті 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з тим, щоб надати повноваження на здійснення оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами Департаменту Держмитслужби та управлінь митниць, які забезпечують організацію протидії митним правопорушенням, слід вжити організаційних заходів – увести такі оперативні відділи до складу управлінь шляхом затвердження нової організаційної структури митних органів.

У подальшому є необхідність вдосконалення та уніфікації митного і кримінально-процесуального законодавства в частині правового забезпечення фактичної реалізації повноважень митних органів на здійснення оперативно-розшукових заходів щодо суспільно небезпечних діянь пов'язаних із незаконним переміщенням предметів через кордон. Це, насамперед, питання умов та порядку проходження служби в таких підрозділах: спеціальні вимоги до освіти та підготовки претендентів на такі посади, особливий напрямок професійної підготовки та підвищення кваліфікації, системи захисту та обробки інформації, яка буде отримана у ході оперативно-розшукових заходів тощо.

Список використаних джерел:

1. Бережнюк І. Г. Реформування митної системи Польщі. *Вісник Академії митної служби України*. 2002. № 3. С. 3–13.
2. Молдаван Е. С. Оперативно-розшукові повноваження митних органів: вітчизняних науковий дискурс. *Фіскальна політика в умовах макроекономічної стабілізації*: зб.матер. V науково-практичного семінару (м.Ірпінь, 2020). 197 с.
3. Хома В. О. Оперативно-розшукові повноваження митних органів України: об'єктивна потреба чи інституційна невідповідність: *Фіскальна політика в умовах макроекономічної стабілізації*: зб.матер. V науково-практичного семінару (м.Ірпінь, 2020). 197 с.
4. Проект закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 02.09.2019, № 1229.
5. Разумова О. Забезпечення митної безпеки України з урахуванням зарубіжного досвіду. *Адміністративне право і процес*. 2019. № 5. С. 166-169.
6. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019, № 227.
7. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012, № 4495-VI.

ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕДУРНИХ ДІЙ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ЗАЯВ ПРО НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ІМІГРАЦІЮ

Михайло Володимирович ЗАВАЛЬНИЙ,

*доктор юридичних наук, старший науковий
співробітник, директор НДІ публічної
політики і соціальних наук,
доцент кафедри адміністративного права і
процесу факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-4191-061X*

Законом України «Про імміграцію» (ч. 11 ст. 9) [1] визначено, що термін розгляду заяви про надання дозволу на імміграцію не може перевищувати одного року з дня її подання. Незважаючи на таке однозначне визначення граничного терміну розгляду відповідних заяв, серед адвокатів, які представляють інтереси заявників на отримання дозволу на імміграцію, поширеною є інша позиція щодо обчислення строків відповідних процедурних дій.

Відповідно до п. 10 Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 р. № 1983 (далі – Порядок №1983) [2] заяви про надання дозволу на імміграцію подаються до територіальних підрозділів за місцем проживання - особами, які тимчасово перебувають в Україні на законних підставах. Територіальні підрозділи за місцем проживання, до яких подано заяви про надання дозволу на імміграцію, надсилають у місячний термін разом з матеріалами справи інформацію про результати їх розгляду Територіальним органам або підрозділам (відповідно до категорії іммігрантів). Справи, прийняття рішення за якими належить до компетенції ДМС чи територіальних органів, надсилаються територіальним органам, в інших випадках - територіальним підрозділам.

Територіальні органи і підрозділи після отримання документів від зазначених у пунктах 12 і 13 цього Порядку органів перевіряють у місячний термін правильність їх оформлення, з'ясовують у межах своєї компетенції питання щодо наявності чи відсутності підстав для відмови у наданні дозволу на імміграцію, передбачених статтею 10 Закону України «Про імміграцію», надсилають відповідні запити до МВС, органів Національної поліції, регіональних органів СБУ, Робочого апарату Укрбюро Інтерполу та Держприкордонслужби (п. 14 Порядку № 1983).

МВС, органи Національної поліції, регіональні органи СБУ, Робочий апарат Укрбюро Інтерполу та Держприкордонслужба проводять відповідно до компетенції у місячний строк після надходження таких запитів перевірку з метою виявлення осіб, яким дозвіл на імміграцію не надається.

Відповідно до п. 16 Порядку № 1983 у разі коли прийняття рішення щодо надання дозволу на імміграцію належить до компетенції територіальних органів і підрозділів, ці органи аналізують у місячний

термін отриману від зазначених в абзаці другому пункту 14 цього Порядку органів інформацію та на підставі матеріалів справи приймають рішення про надання дозволу на імміграцію чи про відмову у наданні такого дозволу.

На підставі викладеного, окремі адвокати приходять до висновку, що граничним терміном, що передбачений Порядком №1983 для прийняття рішення по заяві про оформлення дозволу на імміграцію становить чотири місяці.

Однак така позиція є хибною, адже позивачі не враховують те, що окремі процедурні дії, що вказані в Порядку №1983, можуть бути подовжені на строк до одного місяця. Державна міграційна служба (її територіальні органи та підрозділи) не несе відповідальності за порушення строків здійснення окремих процедурних дій іншими державними органами. У разі потреби можуть подаватися додаткові (повторні) запити до зазначених вище органів.

Відповідно до п.п. 5 п. 6 Положення про Державну міграційну службу України, що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360 [3]. Державна міграційна служба України має право проводити перевірки стану додержання органами виконавчої влади, громадянами, органами реєстрації, підприємствами, установами та організаціями вимог законодавства у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. Крім того, відповідно до п.п. 6 п. 6 Положення має право ініціювати проведення спільних перевірок з правоохоронними органами та іншими центральними органами виконавчої влади.

Таким чином, Державна міграційна служба України, а також її територіальні органи і підрозділи мають право здійснювати як самостійно, так спільно з правоохоронними органами та іншими центральними органами виконавчої влади, заходи щодо перевірки стану додержання вимог законодавства у сфері міграції (імміграції та еміграції).

У разі затягування строків розгляду заяви Державною міграційною службою (її територіальними органами та підрозділами), заявник (його представник) має право подати позов до адміністративного суду щодо оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень відповідно до Кодексу адміністративного судочинства. Аналіз судової практики розгляду подібних справ свідчить про відсутність єдиної позиції щодо вирішення даних справ. В одних випадках суд визнає протиправною бездіяльність органу виконавчої влади (30% проаналізованих справ), що якого було подано звернення, в інших випадках такий орган визнається неналежним відповідачем (10% справ), в решті випадків, якщо не було порушено строків, що передбачені законами, у задоволенні позовних вимог було відмовлено [4].

Зважаючи на викладене, слід визначити, що предметом позову щодо оскарження дій чи бездіяльності Державної міграційної служби України з приводу порушення строків може бути або порушення річного строку розгляду заяви про надання дозволу на імміграцію, або порушення окремих

процедурних строків, що передбачені Постановою Кабінету Міністрів України №1983, і які стосуються безпосередньо Державної міграційної служби України.

Список використаних джерел:

1. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14> (дата звернення – 12.06.2020).
2. Про затвердження Порядку формування квоти імміграції, Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2002 № 1983. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1983-2002-%D0%BF> (дата звернення – 12.06.2020).
3. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF> (дата звернення – 12.06.2020).
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення – 12.06.2020).

ВІДВІД (САМОВІДВІД) В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Ігор Вікторович ЗОЗУЛЯ,

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри правоохоронної діяльності та
поліцейстики Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Відвід (самовідвід) – це усунення учасників судового процесу від участі у справі за заявою сторони, прокурора (або за власною ініціативою того, хто відводиться – *самовідвід*) за наявності передбачених процесуальним законом обставин, що викликають сумнів у їх неупередженості. Відвід (самовідвід), в залежності від виду судочинства, може стосуватись судді (суду), секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста та перекладача, а у кримінальному судочинстві – й прокурора, слідчого, захисника, представника, представника персоналу органу пробації.

Самовідвід може також стосуватись реалізації права народного депутата України відмовитись від балотування на посади, встановлені Регламентом Верховної Ради України від 10.02.2010 № 1861-VI [1].

В Україні порядок усунення учасників судового процесу від участі у справі регламентовано Кодексом адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. № 2747-IV [2], Господарським процесуальним кодексом від 06.11.1991 р. № 1798-XII [3], Цивільним процесуальним кодексом від 18.03.2004 р. № 1618-IV [4], Кримінальним процесуальним кодексом від 13.04.2012 р. № 4651-VI [5]. Кодекси визначають підстави для відводу (самовідводу) судді; підстави для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача; порядок подання та вирішення заяв про самовідводи та відводи, а також наслідки відводу суду (судді). В кримінальному судочинстві додатково виділені підстави для

© Зозуля І. В., 2020

відводу прокурора, слідчого, захисника, представника, спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта, секретаря судового засідання; порядок подання та вирішення заяв про відводи; наслідки відводу слідчого судді, судді, слідчого, прокурора, захисника, представника, експерта, спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача.

Окрему гілку судочинства становить Конституційний Суд, Регламентом від 11.09.2018 р. № 4-пс/2018 [6] якого питання відводу (самовідводу) судді пов'язані з наявним, реальним чи потенційним у нього конфліктом інтересів.

Сучасне адміністративне, господарське та цивільне законодавство України уніфікує порядок відводу (самовідводу) учасників судового процесу від участі у справі. Це стосується підстав для відводу (самовідводу) судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача; заяв про самовідводи та відводи; порядку вирішення заявленого відводу та самовідводу, а також наслідків відводу (самовідводу) судді.

Підставами для відводу (самовідводу) судді є: його участь у справі як свідка, експерта, спеціаліста, перекладача, представника, адвоката, секретаря судового засідання або надання правничої допомоги стороні чи іншим учасникам справи в цій чи іншій справі; його опосередкована заінтересованість в результаті розгляду справи; перебування членом сім'ї або близьким родичем сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу; порушення порядку визначення судді для розгляду справи; наявність інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді.

Аналогічні підстави унормовані для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача. При цьому службова або інша залежність від учасників справи забороняє брати участі у розгляді справи експерту, спеціалісту та перекладачу.

Підставами для відводу (самовідводу) судді також є недопустимість його повторної участі: у розгляді справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а так само у новому розгляді справи судом першої інстанції після скасування рішення суду або ухвали про закриття провадження в справі, якщо він брав участь у вирішенні цієї самої справи в суді першої інстанції; розгляді справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення, якщо він брав участь у врегулюванні спору у цій справі за участю іншого судді; у розгляді справи в судах касаційної або першої інстанцій (першої чи апеляційної інстанцій), а також у новому її розгляді після скасування постанови суду апеляційної (касаційної) інстанції, якщо він брав участь у вирішенні цієї самої справи в суді апеляційної (касаційної) інстанції; у розгляді заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду, якщо він брав участь у вирішенні цієї справи, рішення в якій було в подальшому скасоване судом вищої інстанції; у розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з виключними обставинами справи, якщо він брав участь у вирішенні цієї справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій.

Уніфікація порядку відводу (самовідводу) учасників судового процесу від участі у справі посилена законом України від 15.01.2020 р. № 460-ІХ, яким введено однотипний для означеного законодавства порядок вирішення заявленого відводу та самовідводу судді. Зокрема, спрощено порядок розгляду відводів судді у разі подання заяви напередодні або в день засідання (відвід розглядається тим же складом суду, що здійснює розгляд справи) – без зупинення провадження у справі і без передачі справи іншому складу суду для розгляду відповідної заяви. При цьому, оскаржити правомірність відхилення дозволяється в апеляційному або касаційному суді.

Відвід (самовідвід) судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста та перекладача повинен бути вмотивованим, заявленим протягом десяти днів з дня отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі, але не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, і відбувається за їхньою заявою, або за заявою інших учасників справи, відповідно до раніше зазначених підстав.

Вирішення заявленого самовідводу судді проводиться як до, так і після відкриття провадження у справі, ухвалою суду, що розглядає справу. Питання про відвід судді вирішується судом, який розглядає справу, або суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу, якщо заява про такий відвід надійшла до суду за три робочі дні (або раніше), або судом відповідної інстанції, найбільш територіально наближеного до цього суду, якщо його неможливо розглянути в суді, в якому розглядається справа.

У разі задоволення відводу (самовідводу) судді, який розглядає справу одноособово (чи одному із суддів або всьому складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів), справа розглядається в тому самому суді іншим суддею (чи тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів). Якщо після задоволення відводів (самовідводів) неможливо утворити новий склад суду, за розпорядженням голови суду справа передається до іншого адміністративного суду.

Питання про відвід секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача вирішується складом суду, що розглядає справу.

Сучасне кримінальне законодавство України визначає обставини, що виключають участь слідчого судді, судді або присяжного в кримінальному провадженні. Це стосується випадків, якщо вони є заявниками, потерпілими, цивільними позивачами, цивільними відповідачами, близькими родичами чи членами сім'ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача; якщо брали участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник; якщо заінтересовані в результатах провадження.

Недопустимість повторної участі судді в кримінальному провадженні настає, якщо суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування (в суді першої / касаційної інстанції), не має

права брати участі у цьому ж провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій (в судах апеляційної і касаційної інстанцій / в судах першої і апеляційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду першої інстанції / або постанови суду касаційної інстанції).

Відвід прокурора, слідчого в кримінальному провадженні відбувається за таких же обставин, як і судді, з відміною, якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач.

Відвід захисника, представника в кримінальному провадженні відбувається для осіб, які брали участь у цьому ж кримінальному провадженні як слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач; якщо особа у цьому провадженні надає або раніше надавала правову допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про надання правової допомоги; якщо зупинено або припинено право на зайняття адвокатською діяльністю; якщо є близьким родичем або членом сім'ї слідчого, прокурора, потерпілого або будь-кого із складу суду.

Відвід спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта, секретаря судового засідання відбувається на засадах, як і для прокурора, слідчого, а спеціаліст та експерт, крім того, він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні.

У системі правосуддя України відвід члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України за причин наявності даних про конфлікт його інтересів або обставини, що викликають сумнів у його безсторонності, унормовано Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [7].

Список використаних джерел:

1. Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV.
3. Господарський процесуальний кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
4. Цивільний процесуальний кодекс від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 49.
5. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Регламент Конституційного Суду України від 11.09.2018 № 4-пс/2018. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/reglament_2.pdf.
7. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

ЯКІ ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ У ЗАПОЗИЧЕННІ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ПРИРОДООХОРОНИ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ?

Ірина Дмитрівна КАЗАНЧУК,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права і
процесу Харківського національного
університету внутрішніх справ*

За останні десять років XXI століття екологічна криза набула планетарного масштабу у наслідок постійних пожег, нещадних забруднень ґрунтів, повітря і водойм токсичними відходами, неконтрольованої вирубки лісів, поширення пандемії COVID-19 тощо. Головною причиною негативного стану навколишнього природного середовища визнано безвідповідальне та хижацьке ставлення людей до природних ресурсів. Ось чому перед Україною, постало важливе завдання – удосконалення організаційно-правового механізму діяльності органів публічної влади щодо раціонального використання, збереження та відновлення природних ресурсів як пріоритетного напрямку державної політики у підтриманні життєдіяльності суспільства у майбутньому.

У цьому аспекті доречним буде вивчення та застосування в Україні позитивного зарубіжного правового досвіду використання і охорони природних ресурсів, і насамперед лісових ресурсів. Адже, не секрет, що в Україні ліси з кожним роком нещадно знищуються. Так, лише за 4 місяці 2019 року «чорні лісоруби» завдали шкоди державі понад 4,5 млн гривень. Часто незаконні вирубки здійснюють самі лісгоспи. Прикладом цього є ситуація, яка відбулася в Івано-Франківській області у 2018 році, коли в результаті планових перевірок Держекоінспекції примусово оштрафовано Надвірнянський спеціалізований агролісгосп більше, як на 4 млн гривень за незаконну рубку лісу [1].

Зважаючи на реалізацію Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом [2] та законодавчо визначений стратегічний курс на європейську інтеграцію, заслуговує досвід формування єдиної лісової політики ЄС в частині визначення правового режиму охорони й використання лісових ресурсів. Слід зазначити, що вагому роль у формуванні європейських стандартів у лісовій галузі відіграє правова компетенція ЄС, яка впливає на обсяг повноважень, що надаються Євросоюзом у співвідношенні з повноваженнями, які зберігаються за державами-членами [3]. В той же час, питання правового регулювання використання та охорони лісів в державах-членах ЄС регулюються внутрішнім адміністративним, земельним, лісовим законодавством із врахуванням тієї особливості, що правовими актами Євросоюзу встановлюються спільні стандарти у сфері охорони довкілля, які безпосередньо відносяться і до процесів лісокористування та лісоохорони. Тобто для ЄС характерною є розробка єдиної екологічної політики, яка є основою для розробки гармонізованого загальноєвропейського

© Казанчук І. Д., 2020

законодавства з охорони природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Виражається така спільна політика у реалізації шести Програм дій з довкілля, на основі яких підготовлені відповідні нормативні акти ЄС [4, с. 213].

Позитивним прикладом ефективного нормативно-правового регулювання і управлінського виконання на внутрішньо-державному рівні в ЄС є система використання та охорони лісів у Німеччини. Лісова політика в цій країні проводиться з врахуванням розмірів лісових господарств, при яких домінують невеликі за розміром лісоволодіння. З метою проведення ефективної лісової політики в приватних лісах Німеччини виділяють такі класи підприємств: площею до одного гектара (ліси повністю підпорядковуються інтересам сільського господарства); площею 1–5 га (ліси використовуються головним чином для екологічних і соціальних потреб); площею 5–20 га (ліси орієнтуються на виробництво продуктів на ринок, які потрібні для зовнішніх виробництв); площею 20–50 га (ліси орієнтуються на виробництво продуктів на ринок, які потрібні для зовнішніх виробництв; лісовласники регулярно працюють у лісі); площею 50–200 га (лісовласники регулярно працюють у лісі; господарство в лісах ведеться з метою отримання доходу і пов'язане з іноземними споживачами лісових ресурсів) [5, с. 29].

Важливо зазначити, що у Німеччині лісова політика передбачає розвиток територіального планування з метою попередження природних і антропогенних катаклізмів, збереження природного потенціалу (тобто йдеться про цілісний, системний, комплексний законодавчий та управлінський підхід до охорони лісового фонду), адже чинне законодавство зобов'язує лісові підприємства складати у так звані «рамочні» плани для окремих лісообластей. Складаються вони компетентними органами лісового господарства за участі громадських об'єднань. При цьому основними податками лісового господарства виступають земельний податок, податок на майно, податок на спадщину і дарунки, податок з обігу та прибутковий податок. Між тим дрібні власники лісів, які мають лісові ділянки площею до 0,3 га, чи використовують лісові ділянки для плантаційного вирощування деревини, від земельного податку звільняються.

У свою чергу, для Польщі характерна відносно висока частка захисних лісів. У цьому відношенні трохи попереду Німеччина (34 %) і Білорусь (32 %). Найбільшу питому вагу захисних лісів має Італія (приблизно 87 %) переважно через великі площі ґрунто- й водозахисних лісів. У деяких країнах окремо виділені ліси соціальної функції, наприклад, у лісових районах (так, у Чехії площа таких лісів становить 282 тис. га, а в Польщі – 811 тис. га) [6]. Ліси в Польщі, як один із найбільш цінних елементів середовища, захищені багатьма різними категоріями збереження. Це: національні парки, ландшафтні парки, природні заповідники, охоронювані ландшафтні території, ділянки, екологічні зони, природно-територіальні комплекси, еталонні території. Діяльність органів влади з охорони природного середовища в Польщі включає в себе багато різних аспектів, серед яких: рання діагностика загроз, що мають негативний вплив на ліси, заходи з боротьби зі шкідниками й хворобами лісу [6].

Отже, аналізуючи адміністративно-правові засади використання та охорони лісових ресурсів в державах-членах ЄС, доцільно окремо розглянути найбільш показовий та корисний досвід, слід звернути увагу на таку особливість: для країн Європи, на відміну від України, притаманно чітке розмежування повноважень між різними органами влади по горизонталі та децентралізація по вертикалі управління щодо організації, планування та контролю. У європейських державах лісовий фонд не розпорошений між різними міністерствами та відомствами, як в Україні, що дає можливість ефективно управляти та використовувати лісові ресурси. Доволі успішно функціонує подібна модель у Латвії, де питання лісового господарства цілком перебувають у компетенції міністерства сільського господарства. Цікавим у цьому аспекті є також приклад Швейцарії, де державне управління лісовим фондом здійснює окреме міністерство лісового господарства, причому йдеться саме про міністерство, а не про державний комітет, агентство чи будь-який інший орган зі спеціальним статусом, нижчим за міністерський та організаційно підпорядкованим тому чи іншому міністерству [7, с. 22-23].

Крім того у багатьох європейських країнах лісогосподарські органи є найстаріше, найбільше й найвпливовіше відомство в галузі управління природними ресурсами. Традиційно така інституція має основні повноваження щодо формулювання та проведення лісової політики, а також безпосереднього управління значною частиною лісових ресурсів [8, с. 98-101].

Підсумовуючі усе сказане, на нашу думку, основними напрямками покращення діяльності органів публічної влади в сфері охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування можна назвати:

1) удосконалення природоохоронного (адміністративного) законодавства, приведення його у відповідність до правових норм та стандартів Європейського Союзу в аспекті збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів [9];

2) імплементація європейських управлінських стандартів до національної правової системи України, а також урахування досвіду країн Євросоюзу в процесі реформування системи органів публічної влади, оскільки ці країни мають позитивний досвід економічного регулювання процесів управління і використання природних (лісових) ресурсів;

3) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої промислової діяльності на навколишнє природне середовище з урахуванням стану екологічної ситуації, що склалася в нашій країні і у світі загалом.

4) плідна співпраця представників уповноважених органів публічної влади з екологічними організаціями з метою визначення системи ефективних правових і організаційних заходів, спрямованих на покращення стану екологічної культури у суспільстві, екологічного виховання молоді у бік раціонального використання, захисту та відтворення природних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Незаконна вирубка лісу в Україні: тіньова схема махінацій. Газета «Факти» від 11.05.2019 р. URL: <https://fakty.com.ua/ua/videos/nezakonna-vyrubka-lisu-v-ukrayini-tinova-shema-mahinatsij>. (дата звернення 10.06.2020).
2. Угода про асоціацію між Україною, з одної сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. та 27.06.2014 р. URL: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/> (дата звернення: 05.06.2020).
3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU10267.html (дата звернення: 06.06.2020).
4. Європейські правові стандарти та їх імплементація в українське законодавство. Підручник: за ред. академіка НАПрН України О. В. Зайчука. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2013. 546 с.
5. Лосев М. В. Долгосрочная программа перехода лесного хозяйства Германии на устойчивое развитие. Лесное хозяйство. 2001. № 3. С. 28-30.
6. Кагало О., Чернявський М., Проценко Л., Андреева О. Удосконалення нормативної бази регулювання ведення лісового господарства на територіях природно-заповідного фонду (ПЗФ) України та відповідний міжнародний досвід. URL: http://sfmu.org.ua/files/Kagalo_2016.pdf (дата звернення: 07.06.2020).
7. Леню Р. В. Перспективні напрями впровадження зарубіжного досвіду в систему управління лісовим господарством України. Державне управління: теорія та практика. 2012. № 2. С. 21-28.
8. Бондарук Г. В., Кагало О. О., Проценко Л. Д., Артов А. М., Проць Б. Г. Нормативно-правове забезпечення збереження біорізноманіття в лісовому секторі України: аналіз та перспективи розвитку. Львів, 2013. 266 с.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Денис Олександрович КОШИКОВ,

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри поліцейської діяльності та публічного
адміністрування факультету № 3 Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Сучасний стан розвитку суспільних відносин характеризується деякою хаотичністю та нерегульованістю окремих правовідносин, зокрема у сфері економічної складової безпеки держави. Безпековий сектор сьогодні зазнає ряду змін, зокрема, що стосується захищеності життєво важливих економічних інтересів в Україні, оскільки останні й визначають рівень безпеки держави. В свою чергу від стану останнього залежить рівень добробуту громадян, сталий розвиток суспільства, формування та функціонування стратегічно важливих підприємств тощо. В даному контексті особлива увага приділяється визначенню ефективної системи економічної безпеки держави – тобто заходів державно-правового впливу на розвиток економічної складової безпеки.

В умовах сьогодення (встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19) процес розвитку ринкових відносин в Україні гальмується економічною кризою, що вже має своїм наслідком безробіття, спад виробництва, погіршення життя населення та інші негативні економічні явища. У зв'язку з цим гостро постає питання щодо визначення дієвих механізмів реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки держави, серед елементів якого чинне місце посідають форми реалізації державної політики у названій сфері.

Не вдаючись у полеміку з приводу систематизації та класифікаційного розподілу форм діяльності суб'єктів публічної адміністрації чи форм державного (публічного) управління, відзначимо, що традиційно вчені адміністративісти виділяють правові та неправові форми адміністративної діяльності.

Традиційно різновидами правових форм діяльності держави є: нормотворча форма, правореалізаційна форма, правоохоронна форма. Перша з названих форм безпосередньо пов'язана зі здійснення нормотворчої діяльності компетентних органів. Так, наприклад, відповідно до Конституції України, Верховна Рада України приймає Державний бюджет України і бюджетну систему України; систему оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; встановлює статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; врегульовує законом порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; визначає порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи (п. 1 ч. 2 ст. 92). Правореалізаційна форма діяльності держави або правозастосовна діяльність пов'язана із втіленням правових норм та винесенням індивідуально-правових рішень (наприклад, ліцензування певних видів господарської діяльності). Щодо правоохоронної форми, то слід вказати, що остання є вираженням контролю за правильністю дотримання правових норм (боротьба з економічною злочинністю, розкриття злочинів економічного спрямування).

Поряд із цим слід звернути увагу, що до правових форм реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави доцільно віднести:

1) видання нормативних актів інституційного рівня: Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»; Господарський кодекс України, який закріпив положення економічної стратегії як обраний державою курс економічної політики, розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення крупномасштабних економічних та соціальних завдань, завдань культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження і примноження її економічного потенціалу і національного багатства, підвищення народного добробуту. Економічна стратегія включає визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце в національному та світовому господарстві, та враховуючи законні інтереси

суб'єктів господарювання (ч. 2 ст. 9). У відповідності до положень економічної стратегії, Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України розроблено Економічну стратегію: зростання через інвестиції, що визначає основні напрямки інвестиції з 2020 року, ключові положення щодо видатків з Державного бюджету України на сферу економічної безпеки та стабільності, пропозиції лібералізації ринку праці для створення робочих місць тощо;

2) видання адміністративних нормативно-правових актів: Постанова Кабінету Міністрів України «Про ефективне використання державних коштів» від 11 жовтня 2016 року № 710, Постанова Кабінету Міністрів України «Питання державного оборонного замовлення» від 27 квітня 2011 року № 464, Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції» від 20 вересня 2019 року № 713/2019, Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку економічного співробітництва областей України з суміжними областями Республіки Білорусь і адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова від 3 червня 1994 року № 271/94 та інші;

3) прийняття індивідуальних адміністративних актів: рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг щодо анулювання ліцензії на право провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії, видача свідоцтва про державну реєстрацію авторського права на твір тощо;

4) здійснення інших юридично значимих дій з метою реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки держави. Так, до здійснення інших юридично значимих дій як форми реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки держави слід віднести: адміністративний арешт активів платника податків, винесення постанови про адміністративне правопорушення, серед для прикладу можуть бути проступки, передбачені ст. 159 (порушення правил торгівлі на ринках), ст. 160-2 (незаконна торговельна діяльність), ст. 164-10 (порушення законодавства, що регулює здійснення операцій із металобрухтом Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Повертаючись до розгляду неправових (організаційних) форм реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави, зазначимо, що організаційна форма не передбачає юридичних наслідків, але в той же час є підзаконною та здійснюється у відповідності з вимогами закону.

У результаті, на нашу думку, до організаційних (неправових) форм реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки слід віднести: здійснення організаційних та матеріально-технічних дій, наприклад: розробка планів діяльності уповноважених суб'єктів щодо протидії економічним правопорушенням, організація та проведення нарад, обговорення програм та рекомендацій щодо протидії загрозам економічній безпеці, інструктажі з питань охорони праці, видача довідок та звітів про наявність земель та розподіл їх за власниками земель, землекористувачами, угіддями тощо.

Підсумовуючи викладене, необхідно констатувати, що форми реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави виявляються у адміністративній діяльності держави та її органів з метою забезпечення та захисту економічно важливих інтересів держави та суспільства, а також прав і свобод громадян у відповідності із законом.

В свою чергу під формами реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави вважаємо за доцільне розуміти регламентоване нормами адміністративного права зовнішнє вираження управлінської діяльності суб'єктів публічної адміністрації (за сприяння інституцій громадянського суспільства) з приводу виконання завдань та втілення функцій щодо охорони і захисту економічних прав та свобод громадян, а також інтересів суспільства і держави від реальних та потенційних загроз національній безпеці держави.

ЩОДО РОЗУМІННЯ МЕТИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
декан факультету № 1 Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Мета є визначальною категорією під час з'ясування призначення контролю за діяльністю правоохоронних органів, оскільки саме за її допомогою визначається бажаний результат досліджуваної нами діяльності — контролю. Проте, варто зазначити, що як у чинному законодавстві, так і науковій літературі сутність цієї категорії не з'ясована, досить часто мета ототожнюється із завданнями та функціями контрольної діяльності або і зовсім не визначається. У зв'язку з цим, спочатку охарактеризуємо законодавчі положення, які визначають *мету контролю* у цілому та контролю за діяльністю правоохоронних органів зокрема, пізніше — його завдання.

Аналіз правових актів надав змогу зробити такі висновки:

1. У законодавчих актах, які визначають правовий статус правоохоронних органів, регулюють їх правоохоронну діяльність, законодавець обмежується лише переліком суб'єктів контролю за їх діяльністю, який є недосконалим, оскільки серед таких, як правило, називаються лише: Верховна Рада України та Президент України, інколи органи місцевого самоврядування та контрольно-ревізійні органи. Проте, система суб'єктів контролю за діяльністю правоохоронних органів більш розгалужена.

2. У таких законодавчих актах не визначені мета та завдання контролю за діяльністю правоохоронних органів, повноваження суб'єктів контролю, а головне — предмет їх контрольної діяльності.

3. У переважній більшості нормативно-правових актів предметом контролю називається господарська (фінансова, економічна) діяльність, яка є лише одним із багато чисельних напрямів контролю за діяльністю правоохоронних органів.

4. У деяких законодавчих актах йдеться лише про нагляд за додержанням законів, а в деяких із них окремий розділ чи стаття з питань контролю за діяльністю правоохоронних органів взагалі відсутні.

Варто відзначити, що мета та завдання контролю за діяльністю правоохоронних органів були визначені у Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», який втратив чинність 21.06.2018 року. Проте, якщо регламентації його завдань було присвячено окрему статтю, то мета такого контролю відображена у його поняття і сформульована як «забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни» (ст. 1).

Вищенаведене дає підстави для висновку про визначення у нормативно-правових актах та їх проектах різного змісту та меж мети контролю, його заходів та наслідків для підконтрольного об'єкта. Проте, у переважній більшості випадків у нормативно-правових актах та їх проектах мета визначається як забезпечення законності та дисципліни, з чим варто погодитись, оскільки контроль є одним із способів забезпечення дисципліни та законності в державному управлінні. Має місце або дуже вузьке (обмежене) розуміння мети контролю, або навпаки — широке її розуміння, ототожнення із завданнями та функціями контролю, окремими його методами. Зокрема, у переважній більшості законодавчих актів та їх проектів мета та завдання контролю ототожнюються. Більше того, сказане стосується навіть тих законодавчих актів та їх проектів, окремі статті (або стаття) яких привчені регламентації мети або завдань контролю або одночасно мети та завдань контролю. Наприклад, незважаючи на те, що ст. 2 Проекту Закону України «Про громадський контроль за використанням коштів Державного та місцевих бюджетів» називається «Основні завдання громадського контролю за використанням коштів Державного та місцевих бюджетів», у ній визначається його мета. Зокрема, у вищезазначеній статті говориться, що «громадський контроль за використанням коштів Державного та місцевих бюджетів *має на меті* (виділено мною — М.О.) забезпечення ефективності та прозорості державних фінансів, оптимізацію бюджетних витрат шляхом запобігання перевитрат державних коштів на закупівлю товарів (робіт, послуг), їх нецільового використання». Сказане стосується проекту Закону України «Про громадський контроль», в ст. 2 якого, що носить назву «Основне завдання громадського контролю», зазначається, що «громадський контроль *має на меті* (виділено мною — М.О.) забезпечити ефективність та прозорість діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, попередження та недопущення порушень конституційних прав, свобод, захист законних інтересів громадян України».

Мета контролю у цілому та контролю за діяльністю правоохоронних органів визначається у науковій літературі. На мою думку, розуміння науковцями мети контролю більш характерне для його призначення як сукупності мети та завдань, оскільки деякі із формулювань авторами мети не спрямовані на досягнення бажаного результату, а є способами реалізації контролю, що більш характерно для його завдань. Деякі автори метою контролю називають законність, правильність, ефективність і економічність, які більш характерні для розуміння вимог, які висуваються до контролю, або принципів, відповідно до яких він повинен здійснюватись. Під час формулювання мети науковці вказують на необхідність дотримання лише вимог законів, інколи — нормативно-законодавчих актів, причому останнє визначення є нелогічним, оскільки будь-який законодавчий акт одночасно є нормативним.

Науковці визначають мету та завдання окремих видів державного контролю. Деякі науковці визначають призначення контролю. Поширеним у науковій літературі є використання таких словосполучень як «значення контролю», «роль та місце контролю», «цілі контролю».

На мою думку, загальним недоліком розуміння вищенаведених термінів є ототожнення під час їх визначення та характеристики таких понять як «мета контролю» та «завдання контролю», що іще раз обґрунтовує доцільність їх окремого розгляду.

Беручи до уваги те, що метою будь-якого контролю є досягнення бажаного результату, вважаю, що *метою контролю за діяльністю правоохоронних органів* є забезпечення: реалізації в діяльності правоохоронних органів основних принципів та вимог правоохоронної політики держави; неухильного дотримання дисципліни та законності в діяльності правоохоронних органів; дотримання ними прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб та інших колективних суб'єктів правовідносин; відповідності їх діяльності встановленим вимогам; виконавської дисципліни; ефективності та прозорості в діяльності правоохоронних органів, злагодженої та скоординованої їх правоохоронної діяльності.

ПОНЯТТЯ ТА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Олександр Володимирович НЕСТЕРЕНКО,

*здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Починаючи розгляд основного питання зазначимо, що національна безпека України – це рівень захищеності населення держави, його основних інтересів, прав і свобод, а також стратегічно важливих сфер діяльності українського суспільства (системних елементів національної безпеки), який забезпечується шляхом державного управління даними елементами, здійснюваного за допомогою законодавчо визначених заходів і

засобів. Відповідно до представленого визначення національної безпеки, є структурованим явищем, яке включає в себе відповідні складові елементи. можна стверджувати, що до складових елементів національної безпеки відноситься: економіка та фінанси; правоохоронна діяльність; соціальна та політична сфера; інформаційні технології, енергетика, екологічна сфера, оборонна, а також територіальна оборона. Останній елемент є одним із найбільш важливих в контексті забезпечення національної безпеки України, адже в рамках саме цієї сфери передбачено виявлення, запобігання та протидія специфічним за своєю суттю загрозам, наприклад, розвідувально-підривній діяльності диверсійних підрозділів, порушенням правового режиму захисту державного кордону та іншим, обумовлених сучасним вектором територіальної оборони. Вказаний аспект підкреслює необхідність більш детального розгляду територіальної оборони з наукової позиції та її подальшого відмежування від інших, суміжних правових категорій та явищ.

Слід відмітити, що термін «територіальна оборона» характеризується особливим змістовним навантаженням. З метою здійснення більш ґрунтовного аналізу категорії, що ним описується, доцільно виділити складові елементи зазначеного поняття. Термін можна умовно поділити на два окремі слова, кожне з яких має власний зміст, а саме: «територіальний» і «оборона». Останнє поняття часто ототожнюють або плутають із такими словами як «захист» та «охорона», що є на наш погляд грубою помилкою, адже змістовне навантаження усіх представлених слів є досить різним.

Незважаючи на той факт, що територіальна оборона є правовою категорією, дію якої обмежено певною місцевістю, задля захисту останньої від зовнішньої військової агресії, її плануванням та організацією займаються вищі державні органи влади та військового командування. Даний факт дозволяє виділити загальнодержавний рівень територіальної оборони. Слід відмітити, що в рамках останнього, здійснюється розробка практичної конструкції територіальної оборони, окреслюється політичний вектор її розвитку, удосконалюється механізм правового регулювання. По суті, на загальнодержавному рівні вирішуються питання щодо основного кола суб'єктів досліджуваної категорії, їх повноважень, а також завдання, реалізацією яких вони повинні займатися.

Нормативною основою загальнодержавного рівня територіальної оборони є акти Президента України, зокрема Положення про територіальну оборону України. Цей документ регулює питання взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронними органами, військовими формуваннями та місцевими органами виконавчої влади з приводу організації територіальної оборони та реалізації передбачених нею заходів. Окрім цього, значну роль на загальнодержавному рівні територіальної оборони відведено Генеральному Штабу Збройних Сил України, який займається плануванням територіальної оборони, відповідає за підготовку правоохоронних органів, військових формувань у даній сфері тощо. Для виконання покладених на Генеральний штаб завдань із організації і планування територіальної оборони, останній має право:

- залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх

керівниками), вчених, представників інститутів громадянського суспільства (за їх згодою) для розгляду питань, що належать до компетенції Генерального штабу;

- одержувати в установленому законодавством порядку безоплатно від міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію, документи і матеріали, зокрема від органів статистики – статистичні дані, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

- залучати до проведення навчань за попереднім погодженням із керівниками інших військових формувань, правоохоронних органів, Державної спеціальної служби транспорту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації їх органи управління, з'єднання, військові частини і підрозділи, призначені для підпорядкування органам військового управління в особливий період та виконання завдань територіальної оборони відповідно до вимог законодавства, а також представників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування і таке інше.

Доцільно також відмітити, що Генеральний Штаб в процесі планування і організації територіальної оборони взаємодіє в установленому порядку з органами державної влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, органами військового управління Збройних Сил інших держав, а також підприємствами, установами та організаціями.

Отже, на загальнодержавному рівні територіальної оборони здійснюється формування даної категорії, а також загальне окреслення повноважень та інших аспектів взаємодії між її суб'єктами.

Аналіз системи національної безпеки України показав, що її елементами виступають стратегічно важливі сфери діяльності, в контексті яких виникнення загроз може привести до крайнє негативних наслідків, що можуть порушити: економіко-фінансове становище держави, вплинути на соціальний сектор і таке інше. Територіальна оборона, як одна із сфер національного інтересу, виступає системним елементом національної безпеки України. Необхідно також вказати, що сучасна структура нормативно-правових актів не містить документів у своєму складі які б безпосередньо регулювали територіальну оборону, а також належним чином пояснювала зміст передбачених нею заходів. Таким чином, ураховуючи виключне значення вказаної категорії для національної безпеки, ми пропонуємо створити окремий законодавчий акт, який би регулював її правовий статус, а також: розкривав у своїх положеннях поняття «територіальна оборона»; пояснював зміст заходів, які входять до складу категорії; чітко перелічував суб'єктів реалізації подібних заходів; закріплював повноваження місцевих органів влади у сфері територіальної оборони. Створення окремого законодавчого акту дозволить побудувати більш якісну і повну теоретико-правову конструкцію територіальної оборони та удосконалити механізм застосування останньої.

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ`ЄКТ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Андрій Васильович НОВІЧЕНКО,

*ад`юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Нелегальна міграція є складовою терміну «міграція», що походить від латинського «migo, migrate»: переселення, переміщення.

Міграція внутрішня – переселення, просторове пересування, переміщення мешканців країни, пов'язане зі зміною місця проживання в межах цієї країни. Найпомітнішою ознакою внутрішніх міграцій населення України після 1991 року було зменшення їх інтенсивності (наприкінці 1980-х рр. мігрували 3–3,5 млн. осіб щорічно, нині – 1,6 млн.), що викликано економічними негараздами, труднощами з працевлаштуванням, обмеженням доступу до навчання на виїзді через його високу вартість тощо. Більше половини внутрішніх переїздів здійснюється всередині регіонів і до третини – між ними. Найпотужнішими є міграційні потоки між сусідніми областями. Основним реципієнтом у міжрегіональному обміні населенням є місто Київ.

Особливого поширення в останні роки набула міграція зовнішня (міждержавна) – переміщення з однієї держави на територію іншої для постійного або тимчасового проживання. Кількість мігрантів, тобто осіб, які проживають не в тих країнах, де вони народилися, 1910 року становила 33 млн. в усьому світі. Через 55 років вона подвоїлася (65 млн. у 1965 році). Однак у 1990 році у світі було вже 120 млн., а на початку 21 ст. – 175 млн. мігрантів. Міграція поділяється на еміграцію, тобто вибуття, та імміграцію, або прибуття. Найбільше відповідає змістові поняття «міграція» незворотна, тобто остаточне переселення. Усі інші її види можна назвати тимчасовими. Одним з найбільш поширених з них є трудова міграція (міграція робочої сили) – переміщення з метою працевлаштування. У світі налічується щонайменше 70 млн. працівників-мігрантів. За різними даними з України за останні роки на заробітки виїхало майже сім млн. громадян. Широкого поширення набули вимушені міграції. Зумовлені політичними, етнічними та іншими переслідуваннями, воєнними конфліктами, потоки біженців обчислюються приблизно 20 млн. осіб. Щорічно зовнішні міграції населення в сучасній Україні зазнавали істотних змін. Їх розвиток відбувався, з одного боку, під впливом традиційних міграційних зв'язків, а з другого – у рамках цілком нових географічних, правових та економічних реалій, створених виникненням нових держав, ринковими реформами, більшою відкритістю до світу, включенням у світові міграційні процеси. [1] Значна частина місцевого населення Донецької і Луганської областей вимушено залишили свої домівки внаслідок агресії Російської Федерації.

Основним суб`єктом протидії нелегальної міграції є Державна міграційна служба України, яка діє на основі Положення про Державну

міграційну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360.

Державна міграційна служба України (ДМС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. ДМС у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Основними завданнями ДМС є:

- реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

- внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

ДМС України відповідно до покладених на неї завдань (основні функції ДМС України):

- проводить аналіз міграційної ситуації в Україні, проблем біженців та інших категорій мігрантів, розробляє поточні та довгострокові прогнози із зазначених питань;

- готує пропозиції щодо визначення квоти імміграції на календарний рік;

- приймає рішення про видачу дозволу на імміграцію, відмову в його видачі та скасування такого дозволу;

- бере участь у межах, визначених законодавством, у вирішенні питань трудової міграції та питань, пов'язаних із навчанням в Україні іноземців та осіб без громадянства;

- приймає рішення про продовження (скорочення) строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України, про добровільне повернення або примусове повернення іноземців та осіб без громадянства до країн їх громадянської належності або країн походження, звертається до судів з позовами про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства, здійснює заходи, пов'язані з примусовим видворенням іноземців та осіб без громадянства з України;

- здійснює ідентифікацію громадян України, які втратили документи, що посвідчують особу, та осіб, які звернулися із заявами про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, а також іноземців та осіб без громадянства, які втратили документи, що посвідчують особу, та підлягають видворенню або реадмісії;

- виконує функції замовника з виготовлення та постачання бланків паспортних та інших документів, що посвідчують особу;

- здійснює розроблення зразків заяв про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та довідки про звернення за захистом в Україні;

- приймає рішення про визнання іноземців та осіб без громадянства біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, про втрату, позбавлення статусу біженця або додаткового захисту і про скасування рішення про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту;

- збирає та аналізує інформацію про наявність у країнах походження біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту в Україні, умов, за яких такий захист надається;

- надсилає компетентним органам влади інших держав запити щодо наявності в таких державах членів сім'ї осіб, які подали заяви про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, чи яких було визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, і правових підстав для возз'єднання сімей;

- розглядає скарги на рішення про відмову у прийнятті заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, і скасування зазначених рішень, якщо вони були прийняті з порушенням законодавства;

- вживає у межах компетенції заходів для сприяння реалізації прав біженців та інших категорій мігрантів;

- здійснює оформлення і видачу посвідчення біженця, посвідчення особи, якій надано додатковий захист в Україні, а також інших документів, передбачених законодавством для даних категорій осіб;

- видає проїзні документи іноземцям та особам без громадянства, яких було визнано біженцями іншими країнами – учасниками Конвенції про статус біженців 1951 року та/або Протоколу щодо статусу біженців 1967 року;

- забезпечує функціонування пунктів тимчасового розміщення біженців та пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні;

- бере участь у реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності щодо надання допомоги біженцям;

- подає МВС для подальшого внесення Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо необхідності прийняття рішення про тимчасовий захист (припинення тимчасового захисту), веде реєстрацію осіб, яким надано такий захист;

- здійснює реєстрацію (зняття з реєстрації) місця проживання (перебування) фізичних осіб, веде відповідний реєстраційний облік;

- веде облік осіб, які отримали або які претендували на отримання статусу біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, осіб, які набули (припинили) громадянство України, та осіб, яким надано (скасовано) дозвіл на імміграцію в Україну, на всіх етапах проведення відповідних процедур;

- забезпечує створення, удосконалення, розвиток, супроводження та підтримку функціонування Єдиного державного демографічного реєстру,

Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, розпорядником яких є ДМС, а також здійснює заходи із захисту інформації в них;

- забезпечує підтримку функціонування Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування для створення Єдиного державного демографічного реєстру;

- забезпечує у межах повноважень, передбачених законом, формування інформаційних ресурсів (баз, банків даних) щодо персональних даних фізичних осіб (у тому числі їх біометричних даних, параметрів), інших інформаційних ресурсів, необхідних для виконання покладених на ДМС завдань;

- здійснює відповідно до закону заходи щодо запобігання та протидії нелегальній (незаконній) міграції, іншим порушенням міграційного законодавства;

- здійснює міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проектів та укладенні міжнародних договорів України з питань громадянства, міграції, біженців, осіб, які потребують інших форм захисту, реєстрації фізичних осіб та реадмісії, забезпечує в межах своїх повноважень виконання укладених міжнародних договорів України;

- здійснює відповідно до закону державний контроль за дотриманням законодавства у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів у передбачених законодавством випадках, притягає порушників до адміністративної відповідальності. [2], [3]

Якщо до 2014 року основними причинами виїзду громадян України можна було назвати три, а саме – туризм, відпочинок, бізнес та виїзд на постійне місце проживання, то зараз вектор кардинально змінюється. Люди вимушено покидають місце проживання загалом, по-перше, через нестабільність і військові дії; по-друге, в пошуках роботи; по-третє, з метою налагодження власного бізнесу або участі в бізнесових структурах. [4]

Згідно показників діяльності Державної міграційної служби України за I півріччя 2017 року:

- на порушників міграційного законодавства накладено штрафів у розмірі 1 568 413 гривень;

- виявлено нелегальних мігрантів: 3 330 осіб (з них 2 355 чоловіків, 975 жінок);

- прийнято рішень по затриманим нелегальним мігрантам: 3 929 (про добровільне повернення: 11 осіб; про примусове повернення: 3 198 осіб; про примусове видворення: 122 осіб; про заборону в'їзду в Україну: 487 осіб; поміщено до пунктів тимчасового перебування іноземців: 111 осіб; виконано рішень про примусове повернення: 1 047 осіб; видворено нелегальних мігрантів в примусовому порядку: 53 особи). [5]

Безумовно, вказані показники свідчать про дієвість роботи Державної міграційної служби та, виходячи з цього, змін в законодавстві України з оптимізації центральних органів виконавчої влади. Питання протидії нелегальній міграції стояло впродовж багатьох років української

незалежності, ця проблематика опрацьовувалася вченими та науковцями. Але подальші результати та, власне, їх практичне значення покаже час.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Ми / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.: іл. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0002222
2. Сайт Державної міграційної служби України. Історична довідка. Режим електронного доступу: <https://dmsu.gov.ua/pro-dms/zagalna-informacziya.html>
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 360. Положення про Державну міграційну службу України. Режим електронного доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF>
4. Денисова Т. А., «Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і проблеми незаконної міграції», «Держава та регіони», серія: «Право» 2016, № 2 (52), ст. 72-76. Режим електронного доступу: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2016/16.pdf
5. Показники діяльності ДМС за I півріччя 2017 року, офіційний сайт Державної міграційної служби України, режим електронного доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2017_6.pdf

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ

Оксана Володимирівна ПАНАСЮК,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного
університету внутрішніх справ,
orcid.org/0000-0003-1621-687X*

Стаття 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення хоча і називається «Види адміністративних стягнень», являє собою їх систему, сформовану в порядку зростання суворості покарання.

Для того, щоб класифікувати адміністративні стягнення необхідно сформулювати певні критерії їх розмежування на види. Аналіз представлених у науці видів адміністративних стягнень дозволив нам запропонувати власну їх класифікацію.

Відповідно до статті 24 КУпАП адміністративними стягненнями є:

- попередження;
- штраф;
- оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення або грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання);

- позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;
- громадські роботи;
- виправні роботи;
- суспільно-корисні роботи;
- адміністративний арешт;
- арешт з утриманням на гауптвахті.

Також вказана норма КУпАП передбачає адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок, не включаючи при цьому вказаний захід до переліку адміністративних стягнень [1].

По-перше, адміністративні стягнення можна класифікувати залежно від характеру позбавлень (наслідків), які вони спричиняють особі, що притягується до адміністративної відповідальності:

- адміністративні стягнення, що спричиняють наслідки морального характеру (практично всі види адміністративних стягнень);
- адміністративні стягнення, що спричиняють наслідки особистісного характеру: попередження; адміністративний арешт; арешт з утриманням на гауптвахті;
- адміністративні стягнення, що спричиняють наслідки майнового характеру: штраф, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення або грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, виправні роботи;
- адміністративні стягнення, що спричиняють наслідки організаційно-правового характеру – позбавлення спеціального права; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

По-друге, в залежності від виду суб'єкту, до якого застосовується адміністративне стягнення:

- адміністративні стягнення, які застосовуються як до юридичних так і до фізичних осіб (штраф);
- адміністративні стягнення, які застосовуються до фізичних осіб (позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину, громадські роботи, виправні роботи, суспільно-корисні роботи, адміністративний арешт, арешт з утриманням на гауптвахті);
- адміністративні стягнення, які застосовуються до фізичних осіб зі спеціальним статусом (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, арешт з утриманням на гауптвахті, адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок).

По-третє, розмежування адміністративних стягнень, за значимістю. Дану підставу законодавець передбачив та прописав у ст. 25 КУпАП.

- основні адміністративні стягнення (попередження; штраф; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення або грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину, громадські роботи; виправні роботи; суспільно-корисні роботи; адміністративний арешт; арешт з утриманням на гауптвахті);

- виключно додаткове адміністративне стягнення (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю);

- комбіновані адміністративні стягнення – це адміністративні стягнення, які застосовуються і як основні, і як додаткові (оплатне вилучення предмету, конфіскація предмету та позбавлення спеціального права).

По-четверте, за колом осіб, які уповноважені їх призначати:

- адміністративні стягнення, які призначаються лише судом (суддями): оплатне вилучення предмету, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення або грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); громадські роботи; виправні роботи; суспільно-корисні роботи; адміністративний арешт; арешт з утриманням на гауптвахті; адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок;

- адміністративні стягнення, які призначаються органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та адміністративними комісіями (попередження; штраф).

Отже, проведена класифікація адміністративних стягнень надає можливість прояснити основні риси, що властиві стягненням, детальніше розібратись з механізмом їх впливу на деліквента та зрозуміти напрямки вдосконалення їх застосування.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/>.

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Діана Андріївна СОЛОМАХА,

Університет митної справи та фінансів

З моменту проголошення Україною незалежності та переходу до ринкової системи економіки, однією із основних проблем сучасних підприємців залишається неможливість протистояти несприятливим впливам внутрішніх та зовнішніх загроз. Такими зовнішніми загрозами є, зокрема, нестабільність економічно-фінансової ситуації, динамічність нормативно-правової бази, зміна соціальної ситуації в країні тощо. Разом з тим, існують і внутрішні загрози, що можуть проявлятися у формі корупційних правопорушень, недобросовісної конкуренції, посягання на ділову репутацію підприємства тощо. Саме тому створення відповідних умов для перебування суб'єктів господарювання у стійкому стані щодо несприятливих впливів та підтримання такого становища є пріоритетним напрямом держави.

Під час дослідження було виявлено наступні проблеми правових засад забезпечення безпеки підприємницької діяльності в Україні:

По-перше, це проблема правового регулювання організаційного забезпечення безпеки підприємництва. На даний час не існує єдиного центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення безпеки підприємницької діяльності. Це призводить до ситуації, коли повноваження із контролю за даним напрямом діяльності розсіяно на десятки державних органів із дублюванням деяких повноважень.

У теорії адміністративного права усталеною є позиція щодо поділу державних органів за функціональним критерієм на органи, де досліджуваний напрям діяльності не є основним, та на органи, які безпосередньо займаються досліджуванним напрямом діяльності. У контексті забезпечення безпеки підприємств це органи загального забезпечення безпеки підприємств та органи безпосередньої безпеки підприємств.

До першої групи належать такі органи як: Президент України як гарант національної безпеки України; Верховна Рада України як єдиний суб'єкт законотворчості з питань забезпечення безпеки підприємств; Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади, що відповідає за реалізацію державної політики, у тому числі і у сфері безпеки підприємницької діяльності; Рада Національної безпеки і оборони України як спеціальний орган із забезпечення національної безпеки і оборони України; Служба безпеки України, Генеральна Прокуратура України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.

До групи безпосереднього забезпечення безпеки підприємництва віднесемо такі органи: Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державна регуляторна служба України,

Департамент державної реєстрації при Міністерстві юстиції України, Антимонопольний комітет України та Державна податкова служба України.

Першою виявленою проблемою стала відсутність безпосереднього закріплення серед завдань Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства політики із забезпечення безпеки підприємницької діяльності. Так, аналізуючи Положення міністерства [1], можна зробити висновок, що комплексно даний орган наділено значними повноваженнями у сфері забезпечення безпеки підприємств, проте не уповноважений формувати політику з даної сфери. Вважаємо, що формування політики є однією із основних складових її реалізацій, тому дане положення потребує реформування.

Другою проблемою стало нормативне закріплення повноважень Державної регуляторної служби України. Так, було виявлено, що деякі повноваження центрального органу виконавчої влади дублюються із повноваженнями інших органів. Наприклад, відповідно до Положення Державної регуляторної служби України, а саме п. 31 ч. 3, серед основних її завдань є здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за дотриманням вимог законодавства з питань видачі документів дозвільного характеру [2]. Проте, таке завдання перетинається із завданнями Департаменту державної реєстрації при Міністерстві юстиції України.

Наступною групою проблем є відсутність нормативного врегулювання так званих «адміністративних загроз». До них належать значний розмір витрат на реєстраційні процедури, довготривалість отримання дозволів та ліцензій. Також проблемним залишається існування близько чотирьох десятків контрольно-наглядових служб та проведення різних перевірок, що у переважній більшості випадках перешкоджають здійсненню підприємницької діяльності та є умовою для корупційних правопорушень. Дана ситуація є гальмівним механізмом до залучення іноземних підприємців та вкладенням інвестицій.

Залишається проблемою існування природних монополістів та недосконалість правового регулювання їх діяльності, що зумовлює їх перебування поза контролем відповідних органів.

Гальмує розвиток підприємництва в Україні також недосконалість взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Останні мають повноваження вводити різноманітні обмеження щодо руху товарів, капіталу і робочої сили територією держави, унаслідок чого відбувається звуження масштабів ринку для виробників і стримування дії конкурентного механізму.

Таким чином, підсумовуючи, можна сказати, що у період активного реформування сучасної правової системи України пріоритетним напрямом для України має стати саме реформування сфери забезпечення безпеки підприємницької діяльності. Це, з одного боку, зумовить покращення умов для розвитку національного підприємництва в Україні, а з іншого – стане платформою для залучення іноземних підприємців. Виявлені проблеми правового регулювання є основою для подальших досліджень із даної тематики.

Список використаних джерел:

1. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 2019 року №838. Офіційний вісник України. 2019 р., № 74, стор. 13, стаття 2588.
2. Положення про Державну регуляторну службу України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2014 року № 724. Офіційний вісник України. 2015 р., № 4. стор. 18, стаття 68.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Іван Іванович СОЛОНЕЦЬКИЙ,

*ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової
підготовки Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Серед усіх можливих засобів впливу на порушників у сфері безпеки дорожнього руху в Україні перевага належить саме адміністративно-правовим засобам. Про особливе місце адміністративно-правових заходів протидії проступкам у даній сфері свідчить як постійне посилення адміністративної відповідальності за проступки у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні, так і той факт, що адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху традиційно залишаються найпоширенішими серед усього масиву адміністративних правопорушень. Серед найбільш поширених видів порушень безпеки дорожнього руху вітчизняні вчені виділяють: перевищення водіями дозволеної швидкості руху, порушення правил маневрування, обгін транспортних засобів, проїзд перехресть, керування транспортним засобом у стані сп'яніння, управління транспортним засобом за наявності несправностей автомобіля, несподіваний вихід пішоходів на проїзну частину поза пішохідними переходами, інші види грубого ігнорування водіями та пішоходами правил дорожнього руху.

Загальне визначення адміністративного правопорушення закріплюється у ст.9 Кодексу України про адміністративні правопорушення: адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія або бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права й свободи громадян, на встановлений порядок управління й за яку законом передбачена адміністративна відповідальність. При цьому, слід зауважити, що вітчизняними вченими-адміністративістами було вироблено одразу декілька визначень, що підкреслюють різні аспекти адміністративного правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Зокрема, у сучасній науковій літературі досить часто зустрічаються такі поняття, які стосуються визначення правопорушень, що вчиняються у сфері безпеки дорожнього руху, як «адміністративна відповідальність на автомобільному транспорті», «адміністративна відповідальність за порушення правил

© Солонецький І. І., 2020

дорожнього руху», «адміністративна відповідальність за порушення норм, правил і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху». Так, досить вживаний у сучасній адміністративній літературі термін «автотранспортні правопорушення» розглядається як «передбачені адміністративним або кримінальним законодавством суспільно небезпечні діяння, що посягають на встановлений законом або іншим нормативно-правовим актом порядок безпечного дорожнього руху і функціонування відповідних транспортних засобів». Визначення порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами найчастіше визначається як суспільно небезпечне шкідливе діяння особи, яка керує транспортним засобом та вчиняє шляхом дії або бездіяльності правопорушення, що передбачає адміністративну відповідальність. Такі визначення зазначених понять дають можливість стверджувати про їх безумовну схожість, але не тотожність, адже ці поняття розрізняються як за об'єктами посягання, так і за суб'єктами, які «вправі реалізувати відповідальність». В. Донський підкреслює, що поняття адміністративної відповідальності на автомобільному транспорті містить в собі відповідальність за протиправні дії особи у сфері управління автомобільним транспортом (наприклад, безквитковий проїзд, пошкодження транспортного устаткування, тощо). Порушення правил дорожнього руху зводиться лише до порушення правил, встановлених Кабінетом Міністрів України, направлених на забезпечення безпеки дорожнього руху лише його учасниками, у той час як адміністративна відповідальність за порушення правил, норм і стандартів безпеки дорожнього руху настає за вельми обмежений склад провини, об'єднаної одним об'єктом посягань, — стосунками у сфері дорожнього руху, і єдиним юрисдикційним органом, що має повноваження в цій сфері, — патрульною поліцією України. Тож маємо погодитись із думкою С. Шапаренка про неможливість ототожнення понять «порушення правил дорожнього руху» і «порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху». Дійсно, до правил, норм і стандартів, що діють у сфері безпеки дорожнього руху, можна віднести не лише встановлені стандарти у сфері безпеки дорожнього руху, а й затверджені державою Правила дорожнього руху. Так, аналіз використання терміну «правила, норми і стандарти» у Законі України «Про дорожній рух» дозволяє відзначити, що до обов'язкових правил щодо організації та безпеки дорожнього руху Закон відносить в тому числі й Правила дорожнього руху. Аналіз змісту низки відомчих підзаконних актів у сфері безпеки дорожнього руху підтверджує такий підхід до використання цього поняття. Зокрема, В. Донський зауважує, що в Інструкції з організації провадження та діловодства у справах про адміністративні порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, визначається порядок застосування норм адміністративного законодавства не тільки щодо невиконання норм і стандартів у галузі машинобудування або експлуатації доріг, але й правил безпеки дорожнього руху в цілому. Це дає можливість досліднику відзначити наявність щодо визначення правопорушень у сфері дорожнього руху двох категорій — «адміністративної відповідальності на автомобільному транспорті» і

«адміністративної відповідальності за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються безпеки дорожнього руху», тоді як групу правопорушень, за які настає «адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху», вчений відносить до складу встановленого законодавством поняття «правила, норми і стандарти, що стосуються безпеки дорожнього руху». Спираючись на положення чинного законодавства, а також на наукові дослідження правовідносин у сфері дорожнього руху, низка сучасних науковців-адміністративістів пропонує сформулювати загальне поняття адміністративного правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, визначивши його як суспільно шкідливу, протиправну, винну (умисну або необережну) дію чи бездіяльність, що посягає на здоров'я та безпеку громадян, збереження транспортних засобів, шляхів і шляхових споруд, дорожній рух або встановлений порядок діяльності державних органів і установ у даній сфері, за яку на законодавчому рівні встановлена адміністративна відповідальність.

Сутність поняття адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху відбиває сукупність обов'язкових ознак цих адміністративних правопорушень. До таких ознак відносяться протиправність діяння, суспільна небезпека (шкідливість), адміністративна караність та винність діяння правопорушника. Адміністративний проступок – це, насамперед, діяння, поведінка людини, яка має форму дії чи бездіяльності. У сфері безпеки дорожнього руху діяння також може бути вчинено як шляхом дії (наприклад, перевищення швидкості водієм), так і бездіяльності (безквитковий проїзд пасажирів, тощо). Суспільна шкідливість адміністративних проступків у сфері безпеки дорожнього руху відбиває характер та ступінь загрози життя і здоров'я людей, а також форми й масштаби завдання збитків матеріальним ресурсам окремих осіб, суспільства та держави. На ступінь суспільної шкідливості проступків у даній сфері впливають їх повторюваність, форма вини правопорушника та інші чинники. Адміністративним проступком у сфері безпеки дорожнього руху може бути лише винне діяння, яке скоєне умисно або через необережність, і яке являє собою при цьому свідомий, вольовий акт протиправної поведінки. Адміністративним проступком у сфері безпеки дорожнього руху є таке протиправне, винне діяння, за яке законодавством встановлено адміністративну відповідальність та відповідні конкретний вид і міру покарання за проступок, передбачені чинним законодавством про адміністративні правопорушення.

Узагальнюючи розглянуті визначення та ознаки адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, сутність даного поняття можна охарактеризувати як суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння, що посягає на життя і здоров'я людини, майно та законні інтереси окремих осіб, суспільства і держави, а також встановлений порядок управління у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, за яке законом передбачено адміністративну відповідальність.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Олексій Сергійович ХОВПУН,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри кримінального права, процесу та
криміналістики Академії праці, соціальних
відносин і туризму*

Правовідносини у сфері фармації природно поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні правовідносини головним чином пов'язані з приватними відносинами, що виникають у структурі фармацевтичного підприємства та здійснення фармацевтичної діяльності. На відміну від внутрішніх, зовнішні правовідносини пов'язані із застосуванням імперативного методу правового регулювання, оскільки суб'єкти фармацевтичної діяльності вступають у відносини не лише зі споживачами, а і з органами державної влади, зокрема щодо контролю якості та безпеки лікарських препаратів. Внаслідок складності системи зв'язків цих правовідносин постає потреба виокремлення групи суб'єктів внутрішніх та зовнішніх правовідносин фармації.

Загальновизнаним у теорії права є положення, згідно з яким суб'єктом права може бути особа, яка: а) за своїми властивостями фактично може бути носієм юридичних прав та обов'язків; б) реально здатна брати участь у правовідносинах, маючи властивості суб'єкта права в силу юридичних норм [1, с. 139]. Визначаючи внутрішні правовідносини фармації зауважимо, що основним суб'єктом цих правовідносин є фармацевтичне підприємство. Воно наділено спеціальною правосуб'єктністю, внаслідок необхідності мати як спеціальні дозволи на здійснення фармацевтичної діяльності, так і відповідну матеріально-технічну базу, яка повинна охоплювати практично повний ланцюг цієї діяльності (інновації, виробництво, логістика, реалізація). При цьому зміст правосуб'єктності фармацевтичного підприємства складають усі положення, що стосуються й інших юридичних осіб: здатність мати і реалізовувати права й обов'язки, вступати у правовідносини під власним іменем, нести юридичну відповідальність усім своїм майном. Підприємство має право самостійно обирати напрями своєї господарської діяльності, вступати в різноманітні договірні відносини, мати на праві власності досить майно, необхідне для здійснення спеціалізованої діяльності тощо. Під час здійснення господарської діяльності виникають майнові відносини (з приводу майна), а також відносини організаційного й управлінського характеру. Відносини організаційного, управлінського характеру виникають у вертикальних внутрішніх правовідносинах. При цьому внутрішні правовідносини можуть формуватися і за горизонталлю. Основним суб'єктом внутрішніх фармацевтичних правовідносин буде виступати фармацевтичне підприємство.

Зовнішні правовідносини фармації виникають з приводу: реалізації лікарських засобів; придбання матеріально-технічного обладнання,

необхідного для виробництва лікарських засобів; інноваційних розробок лікарських засобів, що здійснюють науково-дослідні установи, які не входять до структури фармацевтичного підприємства; адміністративно-правового забезпечення відносин фармації. Зовнішні (як і внутрішні) правовідносини фармації можуть бути горизонтальними та вертикальними. При цьому зовнішні вертикальні відносини завжди виникають з приводу адміністративно-правового забезпечення фармації. Такий стан обумовлений насамперед спрямованістю держави на забезпечення системи охорони здоров'я людини, що передбачає діяльність медичних закладів та забезпечення населення якісними, доступними і безпечними ліками.

За своїм змістом ці відносини виходять за межі виробничо-господарської діяльності фармацевтичних підприємств, а тому їх природа співвідноситься з публічними відносинами, зокрема адміністративними. Зовнішні вертикальні правовідносини у сфері фармації мають особливий зміст і свою специфіку, що проявляється в системі відповідних суб'єктів. Вони виникають між формально не пов'язаними між собою суб'єктами, але тими, що знаходяться у стані підпорядкування, внаслідок існування схеми: уповноважений суб'єкт владними повноваженнями (орган державної влади, місцевого самоврядування) та суб'єкт підпорядкування (фармацевтичне підприємство, аптеки, науково-дослідні установи у сфері фармації тощо).

Обов'язковим суб'єктом адміністративно-правового забезпечення правовідносин фармації виступають органи законодавчої та виконавчої влади. Діяльність Верховної Ради України безпосередньо пов'язана із встановленням нормативного регулювання відносин, що виникають та здійснюються у сфері фармації, їх програмного забезпечення. Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади проводить в життя державну політику у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, організує розробку та здійснення відповідних загальнодержавних та інших програм у межах своїх повноважень, забезпечує контроль за виконанням законодавства про лікарські засоби (ст. 4 Закону України «Про лікарські засоби») [2]. Спеціальним органом є Державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками, яка виступає центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, у тому числі медичних імунобіологічних препаратів, медичної техніки і виробів медичного призначення, та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу [3]. Узагальнюючи наведене, підкреслимо, що у державі створено та функціонує система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення відносин фармації, які мають повноваження щодо вступу у відносини як з суб'єктами фармацевтичного ринку, так і з пацієнтами, які отримують лікування фармацевтичними препаратами.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі висновки. Суб'єктний склад фармацевтичних правовідносин залежить від їх виду – внутрішні або зовнішні, які, зі свого боку, поділяються на

вертикальні та горизонтальні. Відносини адміністративно-правового забезпечення фармації виникають у системі зовнішніх вертикальних відносин. Якщо у внутрішніх правовідносинах обов'язковим суб'єктом цих відносин є фармацевтичні підприємства (виробники лікарських засобів, аптеки, науково-дослідні установи у сфері фармації тощо), то у зовнішніх вертикальних відносинах обов'язковим суб'єктом є Державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Общая теория права: В 2-х т. Т. II. Москва: Юрид. лит., 1982. 360 с.
2. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Положення про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками: постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 № 647. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015-%D0%BF#Text>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕФЕКТА: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Діана Ярославівна ХУДОБ'ЯК,

*студентка юридичного факультету, Галицького
коледжу ім. В'ячеслава Чорновола*

Науковий керівник: *к. ю. н. Заставна О. П.*

Одним із основних чинників, що сприяють розбудові України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, є всебічне утвердження та забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. Як свідчить вітчизняна та зарубіжна практика, особливе значення для ефективної управлінської діяльності має організація роботи місцевих органів управління. Саме на них припадає основне навантаження щодо виконання головного обов'язку держави — утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Аналіз практики діяльності місцевих державних адміністрацій, існуюча в Україні модель державного управління на територіальному рівні на цей час характеризується численними внутрішніми суперечностями та неузгодженістю, організаційним та функціональним дуалізмом. Всі ці питання потребують глибокого теоретичного осмислення і відповідного вирішення.

Загальні питання функціонування виконавчої влади привертали увагу багатьох вчених-конституціоналістів, проте, більшість вітчизняних розробок у сфері територіальної організації влади концентрують основну увагу на місцевому самоврядуванні, лише побіжно окреслюючи проблематику регіонального рівня. Такий підхід, звичайно, є помилковим та таким, що не вирішує у комплексі питання формування ефективної моделі публічної влади на місцях.

Таким чином, необхідність теоретичного осмислення правового змісту діяльності місцевих органів виконавчої влади та їхнього статусу на ґрунті нової концепції взаємодії держави та особи, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також запровадження націй основі інституту префекта в Україні, обумовлюють актуальність комплексного дослідження місця префектів та префектур, як місцевих органів виконавчої влади України.

Створення інституту префектів для нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування на сьогодні передбачалося уже двома проектами законів «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» (№ 2217а від 01.07.2015 р. [1], № 2598 від 13.12.2019 р. [2]).

Конституційні новели викликали чимало критичних зауважень в експертному середовищі, у представників громадськості та багатьох народних депутатів. Тому великі очікування покладені на профільний закон про префектів, який би мав деталізувати форми та порядок реалізації префектами їхніх наглядових повноважень та тим самим розв'язати побоювання. Базовий перелік повноважень префектів у пропонуваніх змінах до законодавства України виглядає наступним чином:

- здійснення нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування;
- координація діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади та здійснення нагляду за додержанням ними Конституції і законів України;
- забезпечення виконання державних програм;
- спрямування і організація діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечення їх взаємодії з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації;
- здійснення інших повноважень, визначених Конституцією та законами України [3].

В Україні конституційні норми передбачатимуть, що префект як представник виконавчої влади на території по відношенню до територіальних органів центральних органів виконавчої влади буде здійснювати лише їх координацію та нагляд за законністю прийнятих ними актів. Тобто пряме управління такими органами не передбачено. Більш того, нагляд обмежується тільки перевіркою актів територіальних органів на відповідність законам та Конституції. Але конституційні зміни передбачають також «забезпечення виконання державних програм на території», а також «інші повноваження, передбачені законом» [2].

Крім того, моніторинг діяльності територіальних органів з боку префекта, а не пряме адміністрування, відкриває можливості для самостійного прийняття рішень під відповідальність керівника такого територіального органу. А повноваження контролю за діяльністю територіального органу, закріплене за префектом, як і у випадку з органами місцевого самоврядування, дозволяє застосовувати принцип

«м'якої сили». У цьому ракурсі префект є в системі зворотного зв'язку та збалансовує її.

У системі взаємовідносин між владними структурами префектів України представлятиме Кабінет Міністрів України, а не окремих міністрів, як у Франції. Так, необхідно дати можливість префекту впливати на рішення територіальних органів. Як і у випадку з наглядом за актами органів місцевого самоврядування, префект повинен отримувати всі акти територіальних органів для правової експертизи. Префект має отримати можливість впливу на кадрову політику. Однак нинішня система погодження кандидатур головами місцевих державних адміністрацій є неефективною – останні часто зловживають цим правом, зволікаючи з прийняттям рішення. Більш сучасним є інститут «мовчазної згоди», коли префекту надається певний час (пропонується до двох тижнів), для того щоб висловити свої претензії до кандидатури. Далі – рішення за міністром, а у випадку повторної незгоди префекта – за урядом. Якщо акт територіального органу хоч формально і відповідає закону, однак у префекта є підстави вважати, що він неефективний чи непотрібний, він зможе знову ж таки звернутись до керівника центрального органу виконавчої влади з проханням висловити позицію цього органу з приводу такого акта [4, с. 34].

Як і у Франції, в Україні планується максимально зменшити ієрархічну залежність префектів району та області шляхом чіткого розмежування їх компетенції. Однак залишатимуться деякі напрямки, де така ієрархія доцільна. Це насамперед питання, які стосуються надзвичайних ситуацій.

Також певна субординація необхідна з питань регіонального розвитку. Якщо у Франції необхідність керувати силовими структурами визначила місце «куратора» префектів у системі Міністерства внутрішніх справ, то в Україні є можливість прийняти більш логічне рішення – супровід діяльності префекта доручити міністерству, яке відповідає за територіальну організацію влади, – Мінрегіону.

Відповідно до проекту змін до Конституції префект спрямовує і організовує діяльність територіальних органів центральних органів виконавчої влади та забезпечує їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації [2]. За цією функцією префект практично підпорядковується Президенту України, який може зупиняти акти префекта. Тому конституційні приписи мають бути розкриті в нормах спеціальних законів, де повинна бути чітко відображена послідовність дій всіх органів влади та посадових осіб.

На підставі проведеного аналізу слід зробити наступні висновки. Запровадження інституту префектів як державних службовців у вертикаль виконавчої системи влади принесе позитивні зміни у сфері розвитку ефективності прийняття рішень органами місцевого самоврядування, адже головна мета нововведення – створення ефективного нагляду за конституційністю та законністю рішень органів місцевого самоврядування. Ефективність роботи префекта обумовлюватиметься підконтрольністю і підзвітністю Кабінету Міністрів України. На відміну від голів держадміністрацій, префекти повинні належати виключно до виконавчої

влади, слід назавжди усунути дуалізм у призначеннях та підпорядкуванні місцевих органів влади.

Даний владний інститут допоможе відсіювати неконституційні чи незаконні спроби прийняття рішень, що зменшить ризик створення непередбачуваних ситуацій щодо державного суверенітету, територіальної цілісності чи інших проблем, виведених на всеукраїнський рівень.

Не зважаючи на весь позитив, владі потрібно бути дуже обережною під час введення даного інституту в систему виконавчої влади, аби в найближчому майбутньому префекти не перетворилися у ті ж самі ОДА та РДА при виконанні інших обов'язків і зі здійсненням уже зовсім інших повноважень.

Для цього варто залишити префектам лише наглядову функцію, без права контролювати рішення органів місцевого самоврядування, щоб не позбавити їх самостійності у прийнятті та розгляді проектів, що стосуватимуться певних територіальних одиниць.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» №2217а від 01 липня 2015 р.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812
2. Проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» №2598 від 13 грудня 2019 р.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644
3. Проект Закону «Про префектів» URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/prefekti-16.11..pdf>.
4. Ганущак Ю. І., Чипенко І. І. Префекти: уроки Франції для України К.: ІКЦ «Легальний статус», 2015. 44 с.

**Теоретичні та практичні аспекти
функціонування системи
кримінальної юстиції в Україні**

SOME ACTUAL ISSUES OF OFFENCE PREVENTION IN UKRAINE

Valeriia MALIAROVA,

*Doctor of Law, Associate Professor, Professor,
Department of Forensic Science and Forensic
Expertuology, Kharkiv National
University of Internal Affairs*

Ukraine's intended European integration and the on-going reforms in the principal areas of public life irresistibly call for countering corruption in its various manifestations that of late have turned into an acute problem. The current realities indicate that corruption infects and affects every area of Ukrainian public concern. This situation directly threatens not only the stability, but the very existence of democratic institutions, hampers the successful development of the country, hinders reforming the economy and, unfortunately, discredits the public authorities. Despite government efforts to the contrary, notwithstanding the existence of well-developed anti-corruption legislation and newly created anti-corruption state agencies, the number of corrupt acts and abuses does not decrease. The most dangerous corruption forms and manifestations exhibit elements of criminally punishable acts and within a legal framework are defined as criminal, or termed corruption-related crimes. These latter are listed in the present Ukrainian Penal Code (see the note to Article 45), yet obviously, the list of corruption-related acts and abuses is not comprehensive. As a rule, such criminal activities are committed not by separate, independent offenders, but by large-scale, ramified networks based on well-established links of corruption and using well-developed illicit techniques. These networks become entrenched in the economy and financial system, thus influencing public policies as a whole.

Apart from the offences listed in the Ukrainian Penal Code, these networks commit a number of other crimes. Characteristically, corruption offences tend to remain latent, for their perpetrators are steadily becoming more «professional» while the legislation remains imperfect. Moreover, individuals in possession of substantial amounts of money establish close contacts with senior government officials. Given the above-mentioned factors, some of these crimes may be included under economic offences, under offences against property, against official duties or public authorizations, against local government agencies, against citizens' associations, against justice, etc. Today, prevention of corruption-related offences is a priority, an essential condition for the establishment of a state based on the rule of law and, evidently, a major concern for this country.

To prevent and control corruption, the society and the State should act in concert along three main directions, aiming the joint efforts at: bridling corruption as a social phenomenon; preventing corrupt practices; providing criminal justice response to the already committed corruption-related offences. Crime prevention is treated in academia along with the notions of «responses to crime», «addressing criminality», «crime-fighting», «forensic prophylaxis» etc.

The notion of crime prevention stands in both general and specific relation to the above-listed notions. We support the view that crime prevention is a range of activities targeting individuals or groups having criminal intent, planning to commit offences, or just admiring criminal lifestyle. The aforementioned activities should shine light on and establish the ugly truth about the criminal behaviour, thereby making such persons change their lives and not offend. In addressing criminality, forensic *prophylaxis*, prevention and suppression of crime serve as the principal building blocks.

The integrative framework of anti-crime activities comprises various measures implemented at three different levels, viz. society-wide, special (expert criminology) and individual. At the society-wide level, crime prevention must be effected by the State, local authorities and administrations, as well as by various civil society organizations, that have no direct responsibilities related to the fight against crime. Forensic *prophylaxis* includes, among other aspects, development and implementation of various social and economic projects and programmes, that indirectly contribute to the application of special measures involving expert criminological interference.

At the special (expert criminology) level, crime prevention is effected by the government agencies whose professional duty is the protection of citizens' rights and crime-fighting. In the process, these specialist actors produce a significant impact on criminogenic factors, identify the causes and circumstances conducive to acts of crime and take measures to address them.

At the individual level, crime prevention is effected as a result of ad hoc activities that target individuals or groups having criminal intent and help eliminate the causes and conditions that result in the preparation of and attempts to commit offences.

The society-wide patterns of crime prevention should be regarded as a complex of long-term economic, social, cultural and educational measures and actions intended to assist on the one hand social improvement and development, and elimination of the causes and conditions conducive to negative social phenomena in general and to criminal offences in particular on the other.

Aside from the question of political will that is essential to establish an reliable system intended to counteract and prevent corruption, Ukraine needs to provide an adequate legislative support for this system, create an effective system of governance, shape an efficient and well-coordinated anti-corruption regulatory framework. The principal anti-corruption measures permitting to implement and monitor anti-corruption strategies would be: 1) monitoring of the conduct and professional contacts of state officials or public servants; 2) periodic monitoring of their activities; 3) identification of the officials and citizens with whom a public servant has random or systematic contacts for the wrong reasons or financial gain; 4) conducting interviews with such public

servants; also with their superiors or colleagues, to discuss a broadly or tightly defined sets of issues; 5) performing planned audits or evaluations of the public servant's performance, of its legality and validity; 6) analyze available operational data, statistics, etc.; 7) perform assessments and monitoring of management procedures; also of decision-making processes that most commonly turn into elementary driving forces behind corruption offences. The everyday behaviour of decision makers should not be left unattended either.

At the regulatory level, the legal anti-corruption framework is outlined in the Decree «On the Strategy for Sustainable Development «Ukraine – 2020». A key element of the development strategy is the security vector that provides, among other issues, for an anti-corruption reform primarily aimed at reducing the corruption level in Ukraine and the national budget and business losses resulting therefrom or entailed thereby. Prevention of political corruption requires fundamental reforms of funding systems for political parties, along with the use of state-of-the-art technologies для обеспечения государством to enhance public access to information in the so-called open data of the government format.

The Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» defines basic measures and mechanisms for prevention and suppression of corruption-related offences. Listed among these measures and mechanisms are the following restrictions and prohibitions: a) public servants shall not use their official authority for the improper advancement of their personal or financial interest; b) the receipt of gifts or benefits by public servants by virtue of their function shall be restricted; c) obtaining unlawful benefits or gifts shall be precluded; d) merging of several functions shall be limited; e) after separation from performance of public or local administrative functions, certain restrictions and constraints shall be imposed on former public servants; f) the right of close relatives to work together shall be limited; g) any conflicts of interest shall be prevented and resolved; h) the public servants will have to declare their financial standing and property status; i) government and local authorities shall not be eligible for obtaining benefits, services and assets; j) legal and regulatory acts shall be subject to anti-corruption reviews and assessments; k) thorough screening of public officials aspiring for sensitive positions, jobs with elevated risks of corrupt practices, etc. shall be performed.

These measures are not directly targeting crime, yet they produce a significant impact on criminality.

ВИКОРИСТАННЯ СЛІДІВ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ ПО КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Христина Михайлівна БДАЙЦІЄВА,

*завідувач сектору дактилоскопічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Івано-Франківського Науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Глибоке теоретичне осмислення тенденцій розвитку науки і техніки, визначення співвідношення юридичних та природничих методів в процесі доказування, обґрунтування принципів можливостей використання наукових досягнень в кримінальному судочинстві неодмінно повинні знаходити себе у широкому та швидкому впровадженні в слідчу практику. Достатньо зрозуміти, що пізнання закономірностей науково-технічного прогресу, вивчення та використання його результатів дозволять значною мірою удосконалювати як наукові, так і практичні основи розслідування кримінальних проваджень.

Сучасні науково-технічні досягнення, які розширюють можливості використання їх у процесі доказування по кримінальному провадженні, на даний час не часто застосовуються. Так, сліди рук людини, які спеціалісти виявляють та вилучають в ході огляду місця події практично по всіх категоріях кримінальних проваджень в більшості випадків визнаються непридатними для проведення ідентифікації особи за морфологічними особливостями папілярних узорів. Однак, дані сліди можуть бути використані не лише при виконанні традиційних трасологічних (дактилоскопічних) експертиз, а й для проведення різнопланового криміналістичного дослідження, вирішення широкого кола ідентифікаційних та діагностичних питань, що дозволяє отримати важливу доказову та орієнтуючу інформацію.

Одним із найважливіших факторів, що визначають успіх та ефективність використання дактилоскопії, є ступінь її інформативності.

Рівень знань, умінь і навичок суб'єктів розслідування в галузі криміналістичної техніки та дактилоскопії зокрема великою мірою впливає на формування адекватного, професійного підходу до вирішення проблем розкриття, розслідування й попередження злочинів, формування доказової бази по кримінальному провадженні.

Проте, значна кількість злочинів залишається нерозкритою, тисячі злочинців не несуть відповідальності за скоєні ними діяння. Однією з істотних причин такої ситуації є невміння слідчого, спеціаліста (експерта) виявити, зафіксувати, вилучити, зберегти, здійснити попереднє дослідження слідів дактилоскопічного походження, незнання ними можливостей сучасної криміналістичної техніки, можливостей експертного дослідження слідів-предметів, слідів-речовин та слідів-відбитків.

Якщо слідчий не знає, наприклад, можливостей дослідження потожирових слідів рук медико-біологічними методами, то він не поставить

на вирішення експерту відповідних питань. Зауважимо, що досліджуючи потожирову речовину сліду, можна встановити її групові характеристики, зокрема визначити групу крові людини за системою АВО. Це дозволить отримати криміналістично значущу інформацію навіть зі змазаних, фрагментарних поверхневих відбитків пальців рук, непридатних для ідентифікації по них особи за особливостями папілярних узорів.

Перспективним методом дослідження епітеліальних клітин або їх залишків, що можуть перебувати в сукупності з потожировою речовиною сліду руки є ДНК-аналіз. Дослідження ДНК людини методом генотипоскопії дає змогу з високим ступенем ймовірності вирішувати завдання діагностичного й ідентифікаційного характеру, зокрема, встановлювати приналежність виявлених під час проведення слідчих дій слідів рук конкретній людині.

Не ставляться слідчими також питання щодо дослідження фрагментарних слідів поро- та еджеоскопічними методами, можливість використання яких для ідентифікації особи обґрунтував український вчений Г. А. Грановський ще у 1952 році.

З огляду на це втрачається потенційна можливість отримання нових доказів причетності до скоєння злочину конкретних осіб.

З іншого боку, некваліфікована, неввірна фіксація та вилучення слідів рук, неправильна упаковка об'єктів-слідоносіїв, неприйняття належних заходів щодо їх збереження призводять до втрати, знищення, а також невизнання їх судом як доказів по справі. Нерідко під сумнів ставляться висновки експертів, де предметом дослідження були вилучені з місця події сліди, належність яких до конкретного кримінального провадження викликає підозру.

Зважаючи на те, що коло джерел доказів є вичерпним і чітко визначеним в законі, то стає зрозумілим, що будь-який доказ, одержаний відповідно до вимог закону, має для слідства вагоме значення. А оскільки висновок експерта є джерелом доказів і покладається в основу доказування по кримінальному провадженні, то експертиза допомагає встановлювати фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку слідство й суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Не будь-який доказ може бути взятий до уваги судом. Допустимість доказів обумовлюється, насамперед, їхньою надійністю, що полягає у знанні джерела походження інформації, можливості її перевірки й спростування. Допустимою буде лише така слідча чи інша процесуальна дія, для проведення якої були законодавчо передбачені підстави й умови, а сама дія проведена та оформлена з дотриманням визначеної процедури.

Необхідно дотримуватися певних вимог, що забезпечують доказове значення виявлених та вилучених із застосуванням науково-технічних засобів слідів рук, зокрема:

1. У протоколі слідчої дії відобразити: факт виявлення сліду руки на конкретному предметі; характеристику даного предмету: місцезнаходження, функціональне призначення; характеристику поверхні, на якій було виявлено слід: матеріал, колір, стан; спосіб виявлення, фіксації

та вилучення сліду, детальна характеристика технічних засобів, які для цього використовувалися; локалізацію сліду на об'єкті-слідоносії з прив'язкою за розмірами відносно нерухомих орієнтирів; вид сліду: об'ємний чи поверхневий; характеристику сліду: колір до і після виявлення, розмір та особливості.

2. На плані (схемі) до протоколу слідчої дії вказати місцезнаходження предмета, на якому виявлено слід.

3. Зафіксувати даний предмет та слід на ньому за правилами судової фотографії та відеозйомки.

4. Помістити стислі пояснюючі написи на додатках до протоколу слідчої дії; засвідчити підписами понятих та інших учасників слідчої дії.

Як бачимо, в результаті діяльності суб'єктів доказування з формування доказів сліди дактилоскопічного походження «де-юре» отримують статус доказів. При цьому заздалегідь не вирішується питання щодо їх якості, придатності і можливості використання для обґрунтування процесуальних дій та рішень, що стає можливим лише після всебічного дослідження останніх спеціалістами чи експертами. Залежно від цього доказ може так і залишитись результатом пошуково-пізнавальних операцій суб'єктів доказування на певному етапі слідства або стати засобом доказування, тобто бути використаним при обґрунтуванні процесуальних дій та рішень. Тому, очевидно, не кожний «де-юре» сформований доказ обов'язково «де-факто» стає засобом доказування.

Практика розслідування злочинів у цілому світі свідчить про те, що в переважній більшості випадків на місці події залишаються сліди дактилоскопічного походження. Можливість їх використання в процесі доказування по кримінальному провадженні визначається правильними діями слідчого, пов'язаними із виявленням, фіксацією та вилученням цих слідів, а також результатами експертних досліджень.

До основних недоліків при виявленні, фіксації та вилученні слідів рук можна віднести:

1. Безсистемний, непродуманий пошук слідів дактилоскопічного характеру. Це призводить до марної трати сил, часу та технічних засобів.

2. Використання дактилопорошка без попередньої перевірки ефективності його роботи на даній поверхні. Внаслідок цього втрачається можливість виявити сліди рук за допомогою інших порошоків чи інших методів виявлення.

3. Використання дактилопорошка з простроченим терміном зберігання, або з неналежними умовами зберігання. Такий порошок втрачає необхідні адгезійні властивості.

4. Спроби виявити сліди рук за допомогою магнітних дактилопорошків на металічних поверхнях, навіть помальованих, полакованих чи хромованих, використовуючи не флейцевий пензель, а магнітну кісточку.

5. Відмова від спроб виявити сліди рук на забруднених предметах, що перебували в несприятливих умовах (при значній вологості, високій чи низькій температурі повітря, під дощем чи іншими опадами тощо).

6. Використання для виготовлення зіпків із силіконових паст при низьких температурах без попереднього підігріву компаунда.

7. Ігнорування рекомендацій щодо вилучення слідів рук разом з предметом-слідоносієм. Копіювання слідів на місці події повинно проводитися у випадках, коли неможливо вилучити сам предмет, або коли є небезпека пошкодити слід під час вилучення.

8. Порушення правил упакування предметів, на яких є сліди рук, або передбачається їх наявність.

Таким чином, грамотно отримана слідова інформація дактилоскопічного характеру може бути використана для обґрунтування рішень про відкриття кримінального провадження, затримання підозрюваного, проведення обшуку та інших слідчих дій. Дослідження слідів рук може зменшити інформаційну невизначеність, дати необхідні дані для більш цілеспрямованих дій щодо встановлення та затримання злочинців, пошуку інших матеріальних слідів на місці події; з'ясовують завдання та обсяг майбутніх досліджень, коло питань, які потрібно вирішити.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Олексій Олексійович БОНДАРЕНКО,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна*

Вивчення точок зору науковців та практиків свідчить про те, що серед них не склалося єдності стосовно питання про необхідність здійснення оцінки змісту заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення після їх надходження до внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Так, одні науковці та практики вважають, що слідчий, прокурор зобов'язані автоматично вносити відомості про вчинене кримінальне правопорушення до вказаного реєстру після надходження відповідної заяви або повідомлення без оцінки їх змісту. Інші – стверджують, що заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення мають містити відомості, що з певною вірогідністю свідчать про вчинення конкретного кримінального правопорушення, тобто обов'язково повинні підлягати оцінці.

Відповідно до частини першої та другої статті 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових

розслідувань. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до вказаного реєстру.

Згідно з пунктом 4 частини п'ятої вищевказаної статті КПК України до Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела. Вважається, що з'ясування таких відомостей неможливе без оцінки змісту відповідної заяви або повідомлення.

Оцінка змісту заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення здійснюється у тому числі під час перевірки такої заяви або повідомлення.

Проаналізувавши положення чинного КПК України, можна виокремити наступні способи перевірки вищевказаної заяви або повідомлення. Так, частина третя статті 214 КПК України регламентує можливість проведення огляду місця події у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Частина друга статті 55 КПК України передбачає, що права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Відповідно до частини першої статті 42 КПК України підозрюваним є особа, яка також затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Згідно зі статтею 209 КПК України особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Отже, особа може набути процесуального статусу потерпілого і підозрюваного ще до внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Частина восьма статті 95 КПК України регламентує, що сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів. Із даного положення можна зробити висновок про те, що слідчий, прокурор можуть отримувати пояснення заявника, потерпілого, підозрюваного до внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Вищевказані способи перевірки заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення не можуть забезпечити належну оцінку їх змісту. Одним із шляхів вирішення цього питання є внесення відповідних змін та доповнень до чинного КПК України, що регламентували б чіткий порядок та строк перевірки такої заяви або повідомлення. Вважається, що у цьому контексті позитивним є підхід законодавця, сформульований у статті 97 КПК України 1960 року: «Коли необхідно перевірити заяву або повідомлення про злочин до порушення справи, така перевірка здійснюється прокурором, слідчим або органом дізнання в строк не більше десяти днів шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб або витребування необхідних документів. Заява або

повідомлення про злочини до порушення кримінальної справи можуть бути перевірені шляхом проведення оперативно-розшукової діяльності».

На наш погляд, доречно підтримати позицію тих науковців та практиків, які вважають, що заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення повинні містити відомості, які з певною вірогідністю свідчать про вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Отже, на підставі вищевказаного доходимо висновку про те, що перед внесенням відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань уповноважений суб'єкт завжди повинен здійснювати оцінку змісту заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення після їх надходження. Автоматичне внесення таких відомостей до вказаного реєстру без зазначеної оцінки призводить до надмірної завантаженості органів досудового розслідування і прокуратури.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ярослав Анатолійович БУРЛАКА,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Удосконалення національного законодавства неможливе лише шляхом повного запозичення зарубіжного досвіду. Така діяльність має відбуватися з урахуванням власного історичного досвіду застосування того чи іншого правового інституту чи законодавчих норм, які адаптовані часом і виявилися практично дієвими. Але в умовах євроінтеграційного курсу нашої держави урахування позитивного досвіду розвинутих країн є безумовно необхідним.

Поліція ФРН у цілях розслідування злочину застосовує гласні слідчі дії та негласні оперативно-розшукові заходи, передбачені та регламентовані Кримінально-процесуальним кодексом. Так, негласне прослуховування та запис телефонних переговорів (ст. 100 а КПК) можуть бути проведені лише з письмового наказу судді у справах про тяжкі злочини. При цьому всі негласні заходи провадяться за санкцією прокурора, а деякі – виключно з письмового наказу судді. Метою і завданням прокуратури, як органу дізнання, «є з'ясування питання про наявність підозри, щоб судити про можливість публічного обвинувачення» [1, с. 419]. На відміну від українського судочинства, де в ході попереднього розслідування повинні бути повно, всесторонньо, детально дослідженні всі обставини вчиненого діяння, від німецького дізнання такої глибини дослідження не вимагається. Таким чином, у досудовому провадженні Німеччини використовуються виключно поняття «підозра», «підозрюваний». Порушення публічного

обвинувачення відбувається лише після закінчення дізнання шляхом складання і направлення до суду прокурором обвинувального акта, який свідчить про наявність достатньої підозри особи, що вказує на можливість її засудження.

У Великобританії процесуальне положення органів попереднього слідства докорінно відрізняється від західноєвропейського континентального порядку судочинства. Характерною особливістю англійського кримінального процесу в усі часи було те, що йому ніколи не був властивий поділ на попереднє (досудове) розслідування і розгляд справи у суді.

Попередньому розслідуванню не відомі такі форми як дізнання та попереднє слідство. Це пояснюється тим, що відповідно до історичного розвитку суспільства і права, Англії практично ніколи не був притаманний інквізиційний тип кримінального процесу. За англійською моделлю кримінальне судочинство є подібним до цивільного – це спір між рівноправними сторонами. «Символом англійського процесу є змагальність, яка існує і на досудових стадіях...» [2, с. 44-45]. В порівняльному аспекті у Англії досудове слідство здійснюють коронер та поліція.

Поліція Англії заснована в 1663 р. На даний час нараховується понад 40 регіональних поліцейських служб, більшість із яких очолюють старші констеблі. Найбільшою є Лондонська столична поліція, штаб-квартира якої називається Скотланд Ярдом. Ключові посадові особи в поліції – це констеблі. Вони проводять основну роботу з виявлення, попередження та розслідування злочинів. Деякі із поліцейських займаються детективною діяльністю на постійній основі у складі підрозділів. Детективи в контакті з криміналістами (працівниками науково-технічних підрозділів) займаються розслідуванням найбільш складних кримінальних проваджень.

В Англії відсутня чітко виражена в інших країнах прокурорська функція обвинувачення і нагляду. Крім того, законодавством прямо не регламентується діяльність поліції по збору матеріалів про злочин. У своїй діяльності вона керується відомчими актами міністерства внутрішніх справ, які зазнають постійних змін.

Серед пострадянських держав особливий інтерес для вивчення представляє Республіка Молдова, де, на відміну від України, сучасне кримінально-процесуальне законодавство відрізняється від того, яке було прийнято на базі Основ кримінального судочинства СРСР.

Так, у Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Молдова чітко простежується прагнення законодавця побудувати весь кримінальний процес за принципом змагальності. Зокрема, у положенні ч. 1 ст. 24 КПК Молдови закріплено, що кримінальне переслідування, захист і судовий розгляд справи відособлені і здійснюються різними органами та особами. Поділ учасників провадження на сторони обвинувачення та захисту відбувається уже на досудових стадіях. При цьому юристи Республіки Молдова, що займаються проблемами кримінального процесу, зійшлися на думці, що слідчий не може в своїй діяльності виконувати дві протилежні функції: обвинувачення і досудового розслідування. У зв'язку з цим було визначено, що слідчий повинен виконувати тільки одну функцію – функцію кримінального переслідування.

Отже, на сьогодні необхідно змінювати концепцію кримінальної процесуальної діяльності слідчого. Слідчий повинен бути центральною і головною фігурою досудового розслідування, який відповідає за всебічність, повноту та об'єктивність дослідження обставин кримінального провадження. Проте діючий КПК України не досить чітко регламентує процесуальне становище слідчого, значно звужує його повноваження і обмежує його самостійність у прийнятті процесуальних рішень, що на практиці часто призводить до затягування досудового розслідування та його неефективності.

Список використаних джерел:

1. Гуценко К. Ф., Головки А. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. С. 232-419.
2. Пешков М. Уголовный процесс Англии. *Милиция*. 2002. № 10. С. 44-45.

ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Тетяна Василівна ВАСИЛЮК,

*докторант заочної докторантури
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»*

Як показало дослідження, залежно від наявності цивільно-правового імунітету юридичну відповідальність суддів у країнах ЄС можна класифікувати як юридичну відповідальність суддів з обмеженим цивільно-правовим імунітетом та абсолютним цивільно-правовим імунітетом. Зокрема, принцип суддівського імунітету від цивільних позовів передбачений і в законодавстві Великобританії та Німеччини. Єдиним обмеженням є те, що судді не несуть фінансову відповідальність за свої діяння, якщо їхні дії не виходять за межі повноважень судді.

Як правило, судді в зарубіжних країнах звільнені від відшкодування шкоди, завданої ухваленими ними судовими рішеннями. Відшкодування такої шкоди здійснюється державою. Проте, такий суддівський імунітет не є абсолютним. Так, у п. 5.2 Європейської хартії про статус суддів прямо зазначено, що в певних випадках держава може звернутися до судді з регресною вимогою, якщо суддя припустився грубого порушення своїх обов'язків [1].

Практика деяких європейських держав, таких як Італія, Чехія показує дієвість цього принципу. Так, у цих країнах суддя може бути притягнутий державою до цивільної відповідальності, якщо він умисно чи грубо не виконує своїх обов'язків і це підтверджено рішенням суду чи іншого органу (в дисциплінарному провадженні), що набрало законної сили [2, с. 206].

Судді нижніх судів Англії згідно зі ст. 108 Акту про суди й юридичні послуги 1990 р. володіють імунітетом від цивільної відповідальності, якщо діють, не перевищуючи своїх повноважень. Проте навіть при перевищенні

повноважень цивільна відповідальність настає лише в разі доведення несумнісності в їхніх діях [3, с. 54].

У Франції відповідальність суддів за особисту професійну помилку регулюється законодавством про статус магістратури та спеціальними законами, якими визначається правовий статус суддів спеціалізованих судів. Відповідно до ст. 1 Органічного закону 79-43 від 18 січня 1979 р., суддя відповідає особисто за власні дії. Разом з тим держава гарантує відшкодування шкоди, завданої помилками суддів, залишаючи за собою право на пред'явлення регресного позову [4, с. 139].

Деякі правові системи передбачають солідарну відповідальність держави та судді. Зокрема, така система передбачена законодавством Іспанії. Якщо шкода завдана незаконним судовим актом, винесеним суддею умисно або з грубої необережності, то потерпілий має можливість або пред'явити позов до судді, або звернутися з позовом про незаконність здійснення правосуддя до держави, або одночасно звернутися з позовом і до судді, і до держави. У випадку незаконного судового рішення за відсутності вини судді позов можна пред'явити лише до держави [5, с. 2].

Італійський закон «Про відшкодування шкоди, завданої при здійсненні функцій судової влади, і про цивільну відповідальність суддів» від 13 квітня 1988 р. передбачає, що потерпілий повинен звернутися з позовом не до судді (окрім випадку, коли шкода завдана злочином), а безпосередньо до держави, яка в порядку регресу має право стягнути з судді суму, обмежену третиною його посадового окладу [6, с. 198-199].

При цьому варто зазначити, що в науковій літературі ефективним засобом для усунення проблем, пов'язаних з неможливістю отримання потерпілим реального відшкодування заподіяної шкоди, в тому числі з підстав нестачі чи відсутності бюджетних коштів, називають інститут страхування відповідальності суддів на випадок завдання шкоди при здійсненні правосуддя. У цій сфері пропонуються два основні варіанти страхування [7, с. 142].

До першого належить створення гарантійного фонду, підконтрольного державі, який діятиме як страховик та до якого суддями добровільно, на свій розсуд, можуть вноситися грошові внески. Якщо суддя здійснив внесок, то відшкодування (компенсація) потерпілій особі виплачуватиметься в першу чергу із фонду за відсутності жодних максимальних обмежень і без застосування державою права регресу до винного судді. В іншому випадку за відсутності внесків з боку судді залишається можливість використання державою права зворотної вимоги до такого судді.

До другого варіанта відносять можливість страхування відповідальності суддів у спеціалізованих страхових компаніях. У цьому контексті береться до уваги досвід Німеччини, у якій створено пул (об'єднання) страхових організацій, які страхують відповідальність органів влади та їхніх службовців. Такі організації є прибутковими і діють на основі системи солідарної відповідальності [8, с. 40].

У пункті 5.2 Європейської хартії про закон «Про статус суддів» вказано, що державою гарантується відшкодування збитків за шкоду, заподіяну в результаті протиправної поведінки або незаконних дій судді

під час виконання ним обов'язків судді. Законом може передбачатися, що держава може порушити справу з метою примусити суддю компенсувати суму, виплачену державою за шкоду, заподіяну ним у випадку грубого і невинуватеного порушення правил, що регулюють виконання обов'язків суддями. Подання позову до суду, що має відповідну юрисдикцію, повинно бути попередньо погодженим з органом суддівського співтовариства, відповідальним за добір суддів [9].

У рекомендації Комітету міністрів Ради Європи «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки» встановлюються передумови притягнення судді до цивільної відповідальності. Так, у п. 67 цього документа вказано, що лише держава може домагатися цивільної відповідальності судді, подавши скаргу до суду в разі, коли цей суддя повинен був присудити компенсацію. Водночас, згідно з п. 66 зазначеної рекомендації тлумачення закону, оцінювання фактів та доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для цивільної або дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків злочинного наміру або грубої недбалості [10].

На основі вивчення зарубіжного досвіду цивільно-правової відповідальності суддів Т. М. Нешатаєва робить висновок, що ухвалення суддею неправильних рішень або вчинення певних процесуальних порушень не дає підстав для автоматичного подання позовів про відшкодування шкоди. Загальним правилом для виправлення допущених судових помилок є використання апеляційних і касаційних процедур. Також допускається подання позовів про відшкодування цивільно-правової шкоди, завданої правосуддям (приміром порушення розумних строків судового розгляду, ухвалення незаконних забезпечувальних заходів, порушення принципів відкритості правосуддя) до держави. Таким чином, суддя захищений від відшкодування шкоди, завданої судовими помилками [2, с. 205-206].

У деяких зарубіжних країнах (зокрема Італії, Чехії) суддя може бути притягнений державою до цивільної відповідальності, якщо він навмисно або у грубій формі порушив свої обов'язки і цей факт встановлено рішенням, що набуло законної сили (в рамках кримінального або дисциплінарного провадження) [2, с. 206].

Заслуговує на увагу у цьому аспекті досвід Російської Федерації. Відповідно до Федерального закону № 68-ФЗ «Про компенсацію за порушення права на судочинство у розумний строк або права на виконання судового акту в розумний строк», що набув чинності 4 травня 2010 р., громадяни РФ отримали право на грошову компенсацію за судову тяганину. Суттєвим є те, що присудження вказаних виплат не залежить від вини судді, але за наявності вини особи, яка зверталася до суду, в порушенні строків судового розгляду відшкодування не здійснюється. Присудження відповідної компенсації позбавляє права на відшкодування моральної шкоди, спричиненої особі незаконними діями судді, але не є перешкодою для відшкодування шкоди за незаконні дії судді під час відправлення правосуддя відповідно до цивільного законодавства [11]. Тобто відповідальність суддів, передбачена вказаним законом,

розглядається як важливий превентивний механізм щодо попередження порушень розумних строків судового провадження.

Список використаних джерел:

1. Про закон про статус суддів : Європейська хартія від 10.07.1998 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_236
2. Модернизация статуса судьи : современные международные подходы ; отв. ред. Т. Н. Нешатаева. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2011. 336 с.
3. Погорецький М. А., Польовий О. Л., Яновська О. Г. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: монографія. Київ : ВД Дакор, 2014. 308 с.
4. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 187 с.
5. Хоменко М. М. Особливості відшкодування шкоди, завданої органами судової влади . *Часопис Академії адвокатури України*. № 16. 2012. С. 1-6.
6. Тактаев, И. А. Ответственность публично-правовых образований за вред, причиненный их органами и должностными лицами : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003. 248 с.
7. Куліцька С. В. Проблемні питання порядку відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної неправомірними (незаконними) рішеннями, діями чи бездіяльністю суду (судді, суддів). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія: Право. Вип. 35. Ч. І. Т. 1. С. 139-144.
8. Відшкодування в позасудовому порядку шкоди, завданої державою або органами влади ; кол. автор.: М. С. Демкова, С. С. Коба, І. О. Лавриненко, Д. Я. Український. Київ : Конус-Ю, 2007. 260 с.
9. Европейская хартия о законе «О статусе судей» от 10.07.1998 г. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_236.
10. Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки : рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 17.11.1994 р. № R (94)12. URL: http://7akon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a38.
11. О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок : Федеральный Закон РФ от 30 апреля 2010 г. № 68-ФЗ. URL: <http://www.rb.ru/inform/138997.html>.

АКТУАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ДАКТИЛОСКОПІЮВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Ганна Сергіївна ВЕРЕТУН,

*завідувач сектора дактилоскопічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського Науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

Ярослав Борисович БЕРЕГОВЕЦЬ,

*головний судовий експерт сектора
дактилоскопічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського Науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС*

В сучасних умовах погіршення криміногенної ситуації, проведення антитерористичної операції об'єднаних сил на сході країни, збільшення потоків мігрантів, а також постійної загрози скоєння терористичних актів в країнах близького зарубіжжя та загострення у зв'язку з цим питання розкриття злочинів, встановлення осіб невідомих трупів, безвісно зниклих осіб, залишається відкритою проблема загального обов'язкового дактилоскопіювання населення України.

Сучасними законодавчими актами коло осіб, які підлягають дактилоскопіюванню, обмежене чітко визначеними категоріями.

Відповідно до Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України», затвердженої наказом МВС України від 11.09.2001 це особи, які

- затримані за підозрою у вчиненні злочину;
- взяті під варту;
- звинувачуються у вчиненні злочину;
- піддані адміністративному арешту [1].

Відповідно до закону «Про національну поліцію» це особи, затримані за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт) [2].

Крім того в 2011 році з переліку осіб, що підлягають обов'язковому дактилоскопіюванню виключені особи, «затримані за бродяжництво» [3]. В наслідок цього значно впав відсоток встановлення осіб невідомих трупів, адже рівень життя в нашій країні обумовлює наявність значної кількості безхатченків, образ існування яких зазвичай призводить до того, що вони рано чи пізно стають «невпізнаними трупами» та в подальшому захоронюються як невідомі особи.

Окрім того, існує велика група осіб, які у зв'язку із виконанням професійних обов'язків щоденно ризикують своїм життям, це

військовослужбовці, журналісти, що працюють в «гарячих точках» військових конфліктів, працівники правоохоронних органів, медичні працівники, рятівники тощо. Такі особи, нажаль, надто часто гинуть або пропадають безвісти. Пошуки та встановлення місця знаходження таких осіб нерідко становлять колосальну роботу та іноді стають безнадійними [4].

Всі ці чинники підтверджують доцільність загальнообов'язкового державного дактилоскопіювання, яке дозволило б значно оперативніше та ефективніше розкривати злочини та встановлювати осіб невідомих трупів, невідомих хворих, місцезнаходження безвісти зниклих осіб тощо.

Наразі триває поступова заміна паспортів старого зразку для виїзду за кордон. Введення нових електронних внутрішніх документів, біометрична реєстрація осіб, що в'їжджають на територію країни надасть нові можливості також в ідентифікації невідомих трупів передчасно померлих, жертв злочинів, стихійних лих, техногенних катастроф, осіб, які в силу свого фізичного або психічного стану не можуть повідомити про себе.

Міжнародний досвід стану дактилоскопіювання населення [5] доказує переваги дактилоскопіювання окремих категорій осіб, необхідність, викликану подіями сьогодення та підтверджує актуальність вирішення питання дактилоскопічної реєстрації на законодавчому рівні, яке в нашій країні досі залишається не врегульованим.

Такий досвід організації і проведення дактилоскопічної реєстрації може бути використаний і в ході аналогічної діяльності по проведенню в життя нових технологій ідентифікації особи, таких як ототожнення по зовнішності, будові райдужної оболонки ока або молекулі ДНК, що є більш актуальним на сьогоднішній день.

З огляду на викладене, очевидними становляться необхідність створення єдиної багатофункціональної системи дактилоскопічних обліків в Україні, вирішення питання вдосконалення правового забезпечення дактилоскопічної реєстрації в країні.

Тому було б доцільно на законодавчому рівні розглянути питання проблеми прийняття відповідних нормативно-правових актів, які б регулювали загальне дактилоскопіювання населення України та іноземців, що перетинають державний кордон, для подальшого розкриття злочинів та встановлення невідомих трупів, підтвердження осіб невідомих хворих, для чого пропонуємо ініціювати прийняття закону про загальне обов'язкове дактилоскопіювання та відібрання зразків ДНК-профілю у населення України, тим самим поповнюючи вже існуючий дактилоскопічний масив та базу зразків ДНК-профілю.

Найпростіше організувати первинне відібрання відбитків пальців рук та зразків ДНК-профілю у населення було б під час отримання паспорту громадянина України. Відібрання зазначених зразків у громадян, що вже отримали паспорти, можливе при зверненні їх в державні органи.

На нашу думку, проведення загальної дактилоскопічної реєстрації буде відповідати цілям створення централізованої, єдиної, простої системи, спрямованої на боротьбу зі злочинністю, покликаній забезпечити адекватний існуючим загрозам рівень захисту держави і суспільства.

Список використаних джерел:

1. Наказ МВС України №785 від 11.09.2001 «Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України».
2. Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII.
3. Наказ МВС України №454 від 21.07.2011 «Про внесення змін до Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку Експертної служби МВС України».
4. Береговець Я. Б. Роль загальнообов'язкового дактилоскопіювання населення в розкритті злочинів і встановленні осіб невпізнаних трупів. *Криміналістичний вісник*. К., 2018. № 2 (30).
5. Дзядик Ю. Т. Процесуальні та практичні питання, що виникають під час дактилоскопіювання підоблікових осіб. Напрями їх вирішення / Ю. Т. Дзядик, А. С. Шевченко. *Криміналістичний вісник*. К., 2007. № 2 (8).

ЩОДО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Дар'я Ігорівна ВЕРЬОВКІНА,

*студентка Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Науковий керівник: *к. ю. н., с. н. с, доцент
кафедри права Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут» Голубов А. Є.*

Ще з моменту проголошення України суверенною, незалежною, демократичною, соціальною правовою державою, та по цей час, в нашій країні продовжують відбуватися суспільно-політичні та соціально-економічні зміни. В певній частині ці зміни пов'язані зі створенням нової моделі правоохоронної системи держави, формуванням механізму ефективного захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Особливо актуальними ці зміни стали з часу підписання у 2014 році Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС), яка передбачає необхідність адаптування українського законодавства до законодавства ЄС на основі демократичних засад, зокрема засади верховенства права. Проте, на даний час, цей процес ускладнився, а наближення законодавства України до європейських вимог так і не відбулося. Зокрема причиною цього є корумпованість органів державної влади, яка призвела до того, що існує тотальна недовіра громадян до влади. Саме тому, одним із чинників реалізації положень вказаної Угоди слід вважати реалізацію в діяльності державних органів засади верховенства права та підтримання в країні режиму законності. Як відомо, функцію забезпечення законності виконують правоохоронні органи та суди. До числа цих органів відносяться і органи прокуратури України.

Як свідчить аналіз їх діяльності, органи прокуратури відіграють дуже важливу роль у забезпеченні правопорядку і законності в країні, але ефективність їх функціонування бажає кращого. Свідченням чого є не тільки критика роботи прокуратури з боку суспільства, а й численні спроби удосконалення її діяльності з боку держави.

Так, ще з 1995 році одним із зобов'язань України перед Радою Європи було реформування прокуратури. Реформа була направлена на те, щоб змінити стандарти діяльності органів прокуратури, зробити її роботу більш ефективною та престижною, позбавити її функцій загального нагляду, змінити структуру органів та скоротити штат, створити нові органи прокуратури, включаючи антикорупційну прокуратуру. Ці зміни мали привести стан функціонування прокуратури до стандартів Ради Європи. Саме тому основною метою реформування прокуратури було визначено позбавлення її функцій з нагляду з додержанням та застосуванням законів, що мало призвести до зменшення навантаження і впливу на бізнес з боку правоохоронних органів. Таким чином, прокурори мали зосередитися на підтримці обвинувачення в кримінальних справах, нагляді за законністю в діяльності органів слідства та за дотриманням прав осіб при виконанні покарань за судовими вироками.

Суттєвим кроком у реформуванні органів прокуратури стало ухвалення 14 жовтня 2014 року Закону України «Про прокуратуру». Зокрема В.Попович зазначає такі його новели: 1) скасовано прокурорський нагляд за додержанням та застосуванням законів (у тому числі у «приватному секторі» економіки); 2) ускладнено порядок добору кандидатів на посади місцевих прокурорів та їх призначення; 3) закладено нову систему місцевих прокуратур; 4) запроваджено органи прокурорського самоврядування: Всеукраїнська конференція працівників прокуратури та Рада прокурорів України, що наділені широкими повноваженнями; 5) введено чітку процедуру притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності через створення нової інституції – Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів; 6) закріплено на законодавчому рівні припис про те, що прокурори підпорядковуються своїм керівникам виключно в частині виконання письмових наказів адміністративного характеру, пов'язаних з організаційними питаннями діяльності прокурорів та органів прокуратури [1].

Проте, незважаючи на позитивні моменти цього закону, фахівці помітили, що відсутні норми про граничну чисельність особового складу прокуратур, положення про безстрокове призначення місцевих та регіональних прокурорів, досить широкі повноваження прокурорів тощо [1; 2]. Варто також зазначити, що наявність недоліків у новому Законі України «Про прокуратуру» зумовило активну подальшу законотворчу діяльність держави у сфері реформування органів прокуратури. Так, протягом 2014–2020 рр. вказаний нормативно-правовий акт мав 20 редакцій, хоча сам закон юридичної сили набрав фактично лише із середини 2015 р. [3; 4].

Необхідність удосконалення питань організації діяльності прокуратури знайшла своє відображення і в Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та

суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.», яким було визначено, що основним завданням реформування органів прокуратури є подальша оптимізація повноважень прокуратури та обмеження сфери їх застосування відповідно до рекомендацій Ради Європи. Наприклад, Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи про роль прокуратури у системі кримінального правосуддя.

Нарешті, у 2016 році Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» було повністю виключено із Конституції України розділ VII «Прокуратура», а норми, які визначають статус органів прокуратури, включили до розділу VIII «Правосуддя». Зокрема, з переліку функцій прокуратури вилучено низку невластивих (за європейськими стандартами) їй функцій, таких як: нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина; нагляд за додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [5].

Останнім кроком реформування органів прокуратури стали зміни до Закону України «Про прокуратуру», у зв'язку з ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року. Зокрема це було пов'язано із зміною структури прокуратури (створення Офісу Генерального прокурора, створення обласних та окружних прокуратур тощо), скороченням штату (не більше 10000 осіб) та переатестацією прокурорів. І, як наслідок, ці заходи істотно вплинули на організаційну та штатну структуру цього правоохоронного органу. Але, як свідчить історія функціонування органів прокуратури незалежної України це ще, мабуть, не остання реформа цього правоохоронного органу. Хоча, як ми бачимо, статус та роль органів прокуратури істотно змінилися.

Таким чином, враховуючи внесення змін у Конституцію України щодо правосуддя, зміни, внесені до Закону України «Про прокуратуру» 19 вересня 2019 року, є підстави говорити про те, що органи прокуратури дедалі більше стають органами, які своїм основним завданням мають забезпечення інтересів особи та держави у сфері кримінального судочинства. В такому сенсі діяльність прокуратури у більшому ступені співвідноситься зі змістом положень Рекомендації Rec (2000) 19 Комітету міністрів Ради Європи про роль прокуратури у системі кримінального правосуддя. Однак, говорити, що цей правоохоронний орган вже відповідає всім вимогам та стандартам Ради Європи та Європейського Союзу, ще зарано. Насамперед це має бути підтверджено щоденним втіленням у його діяльність засади верховенства права та забезпечення завдяки цьому в країні режиму законності.

Список використаних джерел:

1. Попович В. Плюси і мінуси нового закону про прокуратуру
URL: <https://racurs.ua/658-kasatelno-novogo-zakona-ukrainy-o-prokurature-ot-14-oktyabrya-2014-goda.html>

2. Малишев Б. Реформа прокуратури: останній крок
URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/10/13/7040568/>.

3. Чаплинська Ю. А. Переваги та недоліки Закону України «Про прокуратуру» в контексті реформування органів прокуратури в Україні Порівняльно-аналітичне право. – 2018. – № 1. – С. 355–357.

4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII :
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1697-18>.

5. Баганець О. Правові засади здійснення реформи прокуратури в Україні. 2019
URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/34135/1/%D0%91%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C.pdf>

ВЗАЄМОДІЯ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ ІЗ СЛІДЧИМИ ОРГАНАМИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Наталя Вікторівна ВОРОБІЙОВА,

*завідувач сектору почеркознавчих досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру*

Кристина Олексіївна ГАПЧЕНКО,

*старший судовий експерт сектору технічного
дослідження документів та обліку
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру*

Ефективність розкриття злочинів залежить від спільної роботи всіх ланок правоохоронних органів, в тому числі – від якості взаємодії експертних установ та слідчих органів. Особливої уваги заслуговує така взаємодія при проведенні судово-почеркознавчої експертизи.

Висновок судово-почеркознавчої експертизи, як показує слідча практика, містить важливі фактичні дані, необхідні для об'єктивного розслідування злочинів різних категорій. Слідчі мають знати можливості почеркознавчої експертизи, чітко та ясно формулювати питання експертові, вміти правильно та в повному обсязі відбирати зразки для порівняльних почеркознавчих досліджень, а у разі виникнення певних труднощів – звертатися за консультацією до спеціаліста-почеркознавця з питань, що стосується призначення та проведення судової почеркознавчої експертизи.

Варто наголосити на тому, що співпраця між експертними установами (судовими експертами) та слідчими органами є корисною через низку причин.

По-перше, слідчий повинен самостійно оглянути документ та вирішити питання щодо доцільності призначення почеркознавчої експертизи чи інших видів експертиз, а також про необхідність призначення комплексної експертизи. Якщо слідчий не може самостійно вирішити вищезазначені питання, йому необхідно звернутись за

консультацією до експертної установи, в яку він планує звертатися щодо призначення експертизи, для роз'яснень щодо можливостей даного виду експертизи, порядку отримання зразків почерку та визначення механізму подальшої взаємодії.

По-друге, в постанові про призначення судово-почеркознавчої експертизи необхідно зазначати:

- короткий зміст обставин справи, місце і час виявлення і вилучення документу;
- назву, номер, дату видачі, на чие ім'я виданий документ;
- відомості про передбачуваного виконавця: його вік, освіту, професію або професії, які можуть вплинути на зміну почерку виконавця;
- можливі незвичайні умови виконання тексту (підпису), стан виконавця (психічні захворювання, хвороби, алкогольне сп'яніння та ін.).

Такі відомості можуть бути вкрай важливими для експерта-почеркознавця при вирішенні певних експертних завдань, тому під час підготовки матеріалів для призначення судової почеркознавчої експертизи слідчий має фіксувати та надавати експертові необхідну інформацію.

По-третє, необхідно звернути увагу на запитання, які слідчий планує поставити на вирішення експертові. Він має дотримуватись вимог щодо чіткості та ясності запитань, дотримання меж компетенції експерта. Слідчий зазвичай систематизує запитання експертові з метою запобігання їх дублювання, уточнює в експертній установі, чи вирішуються такі питання та чи правильно вони сформульовані, перевіряє правильність вказаних ознак документів та даних про осіб, що перевіряються.

По-четверте, в більшості випадків, коли експерт ознайомлюється з матеріалами експертизи, він встановлює недостатність зразків для порівняльного дослідження та складає клопотанням про надання додаткових зразків. Однак, нерідко через неухважність або нерозуміння (або інші причини) слідчий виконує клопотання не у повному обсязі, або не виконує його взагалі (не надає вільні зразки почерку (підпису) за певний період часу; в експериментальних зразках почерку (підпису) не виконується елементарна вимога до розленованості паперу, не надаються зразки, які б містили певні букви або їх комбінації). При відібранні експериментальних зразків почерку (підпису) часто ігнорується те, що умови повинні бути максимально наближені до тих, у яких виконаний документ.

Невиконання клопотань експерта часто унеможливає проведення подальших досліджень.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що слідчим важливо організувати плідну взаємодію з експертними установами, в тому числі і для отримання консультацій з питань, що виникають під час призначення або проведення судово-почеркознавчої експертизи. Тому, спільна налагоджена робота слідчих та експертних установ впливає на якісне, повне, об'єктивне розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Меленевська З. С., Собода Є. Ю., Шаботенко А. І. Судово-почеркознавча експертиза : Навч.-метод. посіб. За заг. ред. І. П. Красюка. Укр. Центр духовн. культури. Київ, 2007. 280 с.

© Воробйова Н. В., Гапченко К. О., 2020

2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : затверджено Наказом МВС України від 17.07.2017 № 591 / Верховна Рада України.
URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17>.

ЩОДО СТАТУСУ ТА ФУНКЦІЙ ОФІСУ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник, заступник директора НДІ публічної
політики і соціальних наук,
доцент кафедри права Національного
аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Удосконалення діяльності органів прокуратури відповідно до європейських стандартів, підвищення ефективності виконання покладених на цей правоохоронний орган функцій є чи не одним із найактуальніших питань правової реформи в Україні. І ці питання, починаючи від часу здобуття нашою країною незалежності, на жаль, стоять і досі. Остання за часом реформа прокуратури пов'язана із ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року. Одним із центральних моментів цього акта стала зміна структури органів прокуратури, зокрема створення замість Генеральної прокуратури України Офісу Генерального прокурора. В тезах доповіді спробуємо надати оцінку цій новації.

Так, за своїм статусом Офіс Генерального прокурора залишився тим самим вищим органом управління прокуратурою, якою була Генеральна прокуратура України. Це підтверджується аналізом ч. 4 ст. 7, ч. 1 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру». Тому фактично мова йде про те, що вказаний вище Закон України від 19 вересня 2019 року не скільки став втіленням змісту нової реформи прокуратури, скільки створив передумови для проведення чергового перенавантаження кадрового складу прокурорів.

Однак, певною новелою ч. 1 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру» в редакції Закону України від 19 вересня 2019 року стало те, що на Офіс Генерального прокурора, окрім власне завдання з організації та координації діяльності усіх органів прокуратури були покладені завдання, які стосуються забезпечення функціонування ЄРДР, формування звітності про стан кримінальної протиправності та управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління. Їх аналіз свідчить, що Офіс Генерального прокурора в більшому ступені став виконувати не тільки власне функцію управління реалізацією підпорядкованим прокуратурами функцій прокуратури України. На нього також фактично

© Голубов А. Є., 2020

покладено функції, які за своїм змістом стосуються організаційного забезпечення діяльності органів прокуратури.

Констатація того факту, що Офіс Генерального прокурора виконує також завдання із організаційного забезпечення діяльності органів прокуратури, дає підстави для відкриття дискусії щодо дійсної його ролі та статусу. І це питання стосується взагалі проблеми організації діяльності прокуратури. З урахуванням наближення статусу органів прокуратури до статусу органів та установ системи правосуддя внаслідок внесення у 2016 році змін до Конституції України (щодо правосуддя), організація функціонування прокуратури має ураховувати особливості забезпечення діяльності судової гілки влади.

Ці особливості насамперед пов'язані із розмежуванням у структурі судової влади власне органів, які виконують основну її функцію – функцію правосуддя (судді, суди), а також системи органів та установ, які здійснюють організаційне, матеріально-технічне та інше забезпечення діяльності суддів та судів. Ці суб'єкти і становлять систему органів та установ системи правосуддя (ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Найбільший обсяг дій щодо забезпечення діяльності суддів та судів здійснює Державна судова адміністрація України (п. 2 Положення про Державну судову адміністрацію України). Виходячи із змісту ч. 1 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру», на Офіс Генерального прокурора зараз покладаються схожі функції.

Іншим прикладом такого функціонального розмежування є інститут Президента України та діючий при ньому допоміжний орган – Офіс Президента України (п. 3 Положення про Офіс Президента України). І цілком виправдано, враховуючи зміст окремих напрямків діяльності Офісу Президента України, здійснювані Офісом Генерального прокурора вказані вище завдання, відповідають саме такій забезпечувальній та допоміжній ролі.

Тому, констатуємо той факт, що Офіс Генерального прокурора отримав статус вищого органу управління прокуратурою, є всі підстави для висловлення припущення, що він повинен мати статус органу, який би здійснював організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів прокуратури. Це призвело б до більш чіткого розмежування в діяльності прокуратури України власне дій з виконання функцій органів прокуратури та дій по організаційному забезпеченню її діяльності. Також це сприяло б спрямуванню зусиль прокурорів, особливо керівників обласних прокуратур, саме на виконання основних функцій прокуратури.

Саме тому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року у структурі органів прокуратури України створено на теоретичному рівні передумови щодо можливості розмежування власне прокуратур відповідного рівня та прокурорів, які виконують основні функції цього органу, та структурної його складової – Офісу Генерального прокурора, який би забезпечував функціонування прокуратури України. Таким чином, Офіс Генерального прокурора має отримати статус органу, основними завданнями якого було б кадрове, організаційне, правове, консультативне, інформаційно-

статистичне, експертно-аналітичне, матеріально-технічне, та інше забезпечення здійснення діяльності органів прокуратури України.

Однак це питання потребує свого більш змістовного обґрунтування. Тому перспективним напрямом щодо його розкриття є проведення узагальнення підходів до організації діяльності органів публічного обвинувачення в інших країнах. Як вважається, отримані результати цілком можуть бути покладені в основу подальшого удосконалення діяльності органів прокуратури України відповідно до європейських стандартів та підвищення ефективності реалізації покладених на цей правоохоронний орган завдань та функцій.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

Людмила Сергіївна ЗУБЦОВА,

*старший судовий експерт сектору
почеркознавчих досліджень Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру*

Останнім часом експертна практика показує, що знижується кількість призначень судами або слідчими органів внутрішніх справ України судово-технічних експертиз документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з підrobкою грошових знаків України. Це пов'язано з декількома проблемами, одна з яких, це те, що слідчі органи були під час реформування діяльності МВС України в більшості укомплектовані молодими співробітниками поліції, які в своїй практичній роботі можуть стикнутися з деякими проблемними питаннями під час розслідування злочинів, пов'язаних з підrobкою грошових знаків України та інших держав. Як показало опитування молодих співробітників слідчих підрозділів Національної поліції, труднощі виникають під час огляду місць подій при розслідуванні злочинів, пов'язаних з підrobкою грошових знаків. Виникає необхідність для більш кваліфікованого та професійного огляду, виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження предметів та слідів, які мають доказове значення, запрошувати фахівця – спеціаліста криміналіста, який володіє знанням у способах підrobки грошових знаків та цінних паперів та для безпосереднього виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження об'єктів, які вилучаються.

Під час проведення окремих слідчих дій при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з підrobкою грошових знаків України, слідчому важливо організувати взаємодію з експертно-криміналістичними підрозділами для отримання консультації з кваліфікованого та професійного огляду, виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження предметів та слідів, які мають доказове значення.

Фальшивомонетництво у теперішній час залишається однією з серйозних проблем та відноситься до пріоритетних напрямків діяльності правоохоронних органів.

Слово «фальшивомонетництво» має походження від латинського «falsus», що означає «помилковий, хибний, підроблений» і «moneta» – «критерій, стандарт». Суспільна небезпека даного виду злочинів, очевидна і полягає в тому, що дане діяння посягає на основи фінансової стійкості та економічної безпеки України, встановлений порядок обігу грошових коштів, повноцінне функціонування різних ринкових інститутів держави.

Також, цей вид злочину відноситься до злочинів міжнародного характеру, бо він підриває кредитно-грошову систему та фінансову політику, спричиняє збитки інтересів інших держав світу. Зростаючі труднощі в економіці та розбалансованість споживчого ринку приводять до значного росту злочинності.

Певне занепокоєння викликають статистичні дані, що свідчать про постійне зростання в Україні кількості злочинів, пов'язаних з виготовленням та збутом підроблених грошових знаків, але відбувається значне зниження зареєстрованих кримінальних проваджень. Із зареєстрованих кримінальних проваджень до суду направляється все менша кількість проваджень. В Україні, у 2019 році з обігу вилучено на 40% менш фальшивих грошей, ніж у 2017-2018 роках.

Спостерігається безперервне удосконалення способів учинення фальшивомонетництва та зростання професійного рівня і кваліфікації злочинців, що вимагає належного науково-обґрунтованого інформаційного забезпечення слідчих і оперативних підрозділів, широкого використання спеціальних знань для виявлення та розслідування цієї категорії злочинів.

У ході вирішення питання про порушення кримінальних проваджень за фактом виявлення злочинної діяльності фальшивомонетників з початку розслідування і в процесі слідства виникають різноманітні і специфічні криміналістичні ситуації. Вдала оцінка цих ситуацій має важливе значення для орієнтації слідства на прийняття оптимальних процесуальних і криміналістичних рішень і вибір шляхів та засобів подальшого розслідування.

При розслідуванні вказаного состава злочину підлягають доведенню такі обставини:

- Чи був сам факт виготовлення підроблених грошей, цінних паперів з метою збуту, якщо так, то в якому розмірі і ким;
- Хто конкретно, в якій кількості, де і які грошові знаки або цінні папери підробляли;
- Можливі способи виготовлення;
- Які інструменти, сировину і матеріали використовувалися при підробці, хто був джерелом їх отримання;
- Місце зберігання підроблених грошей;
- Хто і яким чином здійснював збут підроблених грошей;
- Чи була обізнана особа, яка здійснювала збут, що дані грошові знаки (цінні папери) фальшиві;
- Загальних розмір збутих підроблених грошових знаків;

- Чи є особи, яким було достовірно відомо про скоєння або приготування до скоєння злочину, фактах підробки і збуту фальшивок, але вони не повідомили про це в правоохоронні органи;

- Можливі причини і умови, які сприяли вчиненню злочину.

Зрозуміло, що наведений перелік обставин підлягають доведенню, і він є приблизним. Будь-яке з обставин може бути більш детально вивчено, а перелік запитань доповнений в залежності від специфіки конкретного кримінального провадження. Перелічені обставини можуть бути встановлені за допомогою виконання наступних окремих слідчих дій.

Однією з важливих слідчих дій при розкритті та розслідуванні цього виду злочину є огляд підроблених грошових знаків (цінних паперів), оскільки самі підробки є речовими доказами по кримінальному провадженню. Огляд доцільно проводити із залученням фахівця, так як при описі самих грошових знаків (або цінних паперів) необхідне знання специфічних термінів і різних ознак. Сам грошовий знак повинен бути сфотографований і долучений до кримінального провадження. Огляд підроблених грошових знаків повинен включати до себе аналіз усіх елементів захисту грошових знаків, які вивчаються, колір, розмір та ін., зіставлення фальшивих зі справжніми банкнотами і з довідковими даними; необхідне застосування засобів криміналістичної техніки. При огляді грошових знаків, які викликали сумніви у своїй справжності, необхідно встановити ознаки, які вказують підробку, звернути увагу на матеріали з яких виготовлена банкнота, а також по можливості встановити пристосування, пристрої, технічні засоби, які могли при цьому використовуватися. Ця вся інформація потрібна слідчому, для встановлення джерела походження підроблених грошових знаків, а також при проведенні оглядів та обшуків.

Не виключена можливість виявлення на поверхні грошових знаків чи цінних паперів потожирових (невидимих) відбитків пальців. Такі сліди виявляються рідко, оскільки гроші проходять через багато рук. Крім того, досвідчені злочинці вживають заходи для того, щоб на виготовлених ними підроблених грошових знаках не залишалося відбитків пальців. Тому, грошові знаки чи цінні папери, які викликали сумніви у справжності, слід оглядати з дотриманням необхідних заходів безпеки, щоб не пошкодити наявні на них сліди рук і не залишити своїх відбитків пальців.

Сам огляд не може замінити проведення експертизи, відповідно, при складанні протоколу не можуть робитися висновки про походження підробленого грошового знаку.

Під час огляду паперових грошових знаків у протоколі повинні бути зазначені такі особливості як: номінал грошового знаку; номер, серія та рік випуску грошового знаку; властивості паперу – його щільність та колір; наявність водяних знаків, їх особливості та локалізація (або їх відсутність); особливості зображень на лицьовому та зворотному боці; наявність захисної сітки (або її відсутність), металізованої стрічки (або її відсутності) та інших можливих захисних ознак, їх особливості; наявність сторонніх (які не відносяться до зображення грошового знаку) поміток, слідів папілярних узорів, пошкоджень паперу та іншого, із зазначенням відповідно їх локалізації.

Найчастіше, підробку не відразу вдається розпізнати, внаслідок чого підроблені грошові знаки потрапляють в обіг на території України. У зв'язку з цим, особа, яка надає до сплати фальшивих грошовий знак, може і не бути злочинцем. Відповідно до ст.199 КПК, якщо все-таки існують підстави підозрювати затриманого в умисному збуті підроблених грошових знаків або ж їх виготовленні, то повинен бути проведений особистий обшук підозрюваного.

При проведенні обшуку, необхідно звернути увагу на зберігання підроблених грошових знаків та справжніх – зберігалися чи ті й з іншими разом або окремо. Окреме зберігання ставить під сумнів пояснення підозрюваного про те, що він міг отримати фальшиві гроші від третьої особи у вигляді решти при купівлі будь чого та він не розпізнав підробку. Результати особистого обшуку, а саме, кількість як справжніх так і підроблених грошових знаків вносяться до протоколу обшуку із зазначенням різноманітних індивідуальних ознак.

Під час розслідування цього виду злочину, частіше за все, можуть з'явитися підстави проведення обшуку, як за місцем проживання, так і за місцем роботи підозрюваного, а так само інших місць (об'єктів), що належать йому або його родичам. При проведенні обшуку, проводиться пошук наступних речових доказів:

- підроблені грошові знаки, а також справжні грошові знаки, які використовувалися для виготовлення фальшивих;
- різноманітні пластини, кліше, нумератори, літографські камені, валики для прокатування, типографські літери та набори, принтери, сканери, персональні комп'ютери, різноманітне поліграфічне обладнання, гравіювальні інструменти та копіювальна-розмножувальна техніка;
- нарізаний по формату грошових знаків папір;
- хімічні реактиви, розчинники, туш, лак, фарби, клей, кислоти;
- інформація, яка підтверджує злочинну діяльність, що знаходиться, як на паперових, так і на електронних носіях.

У силу специфіки злочинів, пов'язаних з підробленими грошовими знаками, обшук найчастіше здійснюється в якості невідкладної початкової слідчої дії, а вже після нього проводиться безпосередньо огляд місця події.

Під час огляду місця події виявляються сліди злочинної діяльності підозрюваного. Метою огляду місця події є не тільки виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину, але й зробити, на підставі огляду місця злочину, достовірні висновки про злочинця та використання результатів огляду місця події у розкритті та розслідуванні всіх епізодів злочинної діяльності особи.

Особливі зусилля слідчих у процесі огляду місця події в справах про фальшивомонетництво повинні бути спрямовані на пошук комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки. Такий вид огляду проводиться за участі спеціаліста у галузі інформатики та обчислювальної техніки.

Для більш кваліфікованого та професійного огляду, виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження предметів та слідів, які мають доказове значення, є потреба та необхідність на місці злочину запрошувати фахівця – спеціаліста криміналіста, який володіє знанням у

способах підробки грошових знаків і цінних паперів та для безпосереднього виявлення, фіксації, вилучення, упакування та збереження цих об'єктів.

Всі дії фахівця при огляді місця скоєння злочину освітлюються слідчим у протоколі. Коли фахівець доклав зусилля, необхідне для збереження об'єктів, треба зафіксувати їх загальний вигляд, описати у протоколі огляду місця події, сфотографувати та упакувати.

З метою виявлення у особи навичок до виготовлення фальшивих грошових знаків може бути проведено слідчий експеримент.

Судово-технічні експертизи по справам даної категорії проводяться судовими експертами науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України. Це обумовлено тим, що дослідження підроблених грошових знаків носить, як правило, комплексний характер, тобто, необхідне використання спеціальних знань не тільки експертів-криміналістів з технічної експертизи документів, але і експертів-криміналістів з експертизи матеріалів, речовин та виробів, та й фахівців інших галузей знань. Судова технічна експертиза документів до волі часто виступає в якості ефективного засобу встановлення обставин справи. Вона дозволяє використовувати у процесі розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень весь арсенал сучасних науково-технічних засобів і є основним каналом впровадження в судово-слідчу практику останніх досягнень науково-технічного прогресу.

Об'єкти, які надаються на експертне дослідження, повинні надаватися у тому вигляді, в якому вони були вилучені. Як показує практика, в першу чергу, необхідно встановити, чи не надходили раніше аналогічні грошові знаки. Також, має сенс призначення дактилоскопічних та трасологічних судових експертиз. Під час призначення судово-технічних експертиз документів у рамках кримінальних проваджень, пов'язаних з підробкою грошових знаків, слідчому важливо організувати взаємодію з експертно-криміналістичними підрозділами, спеціаліст-криміналіст допомагає слідчому не тільки виявити й професійно грамотно зафіксувати сліди злочину, але й встановити по цим слідам індивідуальні, неповторні, стійкі ознаки і властивості людини, що їх залишила, також наряддя злочину.

У процесі розслідування можуть виникнути питання, пов'язані не тільки з дослідженням різноманітних матеріалів (фарб, клею, тонерів, паперу та ін.), а також пристосувань та технічних засобів. У цьому разі, долучають не тільки судового експерта-хіміка, а також спеціаліста у сфері поліграфії. В залежності від обставин по конкретному кримінальному провадженню може бути призначені судові експертизи по іншим видам досліджень, наприклад, призначення судової біологічної експертизи (по виявленню ДНД-профілю, особи (або осіб), які були причетні до скоєнню злочину). З огляду на багатoproфільність і особливу специфіку досліджень, які проводяться при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних з фальшивомонетництвом, доцільний комплексний підхід до їх проведення. Відповідно, комплексне дослідження може проводитися фахівцями різного профілю, одночасно або послідовного у вигляді ряду експертиз.

Тільки комплексний підхід до рішення зазначених питань може сприяти найбільш повному експертному дослідженню грошових знаків, які викликали сумніви у своїй справжності. Експертизою матеріалів

документів установаються рід та вид (інша класифікаційна категорія) матеріалів, на яких і за допомогою яких виготовлявся грошовий знак та цінні папери (папір, барвники, клейкі речовини та інше), а також їх спільна (різна) родова (групова) належність.

Під час розслідування злочинів цієї категорії також можуть призначатися й такі судові експертизи: трасологічна (у разі виявлення та за необхідністю дослідження слідів людини, транспортних засобів, рельєфних зображень на різних виробках, частин предмета тощо), комп'ютерно-технічна (у разі виявлення комп'ютерно-технічних засобів, за допомогою яких, імовірно, виготовлялися фальшивки), почеркознавча (у разі виявлення рукописних чорнових записів).

Після виконання експертного дослідження судовим експертом виставляється картка з інформацією про підроблений грошовий (-і) знак (-и) до обласної картотеки, яка є частиною центральної картотеки підроблених грошових знаків та цінних паперів Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України під назвою «АРМ «ТДОД»». До 5-го числа кожного наступного місяця ця інформація (про підроблений грошовий (-і) знак (-и)) надається до центральної картотеки підроблених грошових знаків та цінних паперів ДНДЕКЦ МВС. Вказаний криміналістичний облік (його діяльність відповідає нормативним актам МВС України) має на меті об'єднати в собі інформацію про підроблені грошові знаки, які вилучалися з обігу зі всієї території України співробітниками різних правоохоронних органів. Слідчому судді або слідчому органів внутрішніх справ з метою отримання відповіді на питання: «Чи надходили раніше на дослідження грошові знаки, що мають з наданими на дослідження грошовими знаками загальне походження?» необхідно організувати перевірку грошового знаку за обліками підроблених грошових знаків.

У разі позитивного результату, слідчим, якій розслідує кримінальне провадження, необхідно надати в розпорядження судового експерта грошові знаки (по іншим кримінальним провадженням), які мають ймовірне спільне походження з наданим на дослідження грошовим знаком. Також, при зверненні до інформаційної картотеки, можна з'ясувати:

- чи досліджувалися раніше аналогічні грошові знаки;
- встановлена чи ні особа по справі з фальшивомонетництва;
- чи є в зареєстрованому переліку аналогічні за сукупністю певних ознак підроблені грошові знаки.

**АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ:
ДІЄВІ РЕФОРМИ ЧИ ЗНИЩЕННЯ ДВС**

Сергій Васильович КАРПЮК,

*начальник Корольовського відділу державної
виконавчої служби у м. Житомирі ЦЗМУМЮ,
професор Житомирського інституту
МАУП та МКА*

З самого початку проголошення незалежності України в державі тривають реформи судових, правоохоронних та правозахисних органів. Змінювалися Президенти, змінювалися Уряди, приймалися та мінялися закони, змінювалися і реформатори від американців до грузинів та навпаки, однак реформи тривають і нарешті доторкнулися вони до системи органів примусового виконання рішень судів та рішень інших органів (посадових осіб).

Конституцією України (ст. 55) наголошується, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом.

Крім того, основним законом держави (п. 9 ст. 129) передбачено, що основними засадами судочинства є обов'язковість судового рішення. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд (ст. 129-1).

2 червня 2016 року були прийняті Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» (далі – Закон № 1403-VIII) та в новій редакції Закон України «Про виконавче провадження» (далі – Закон № 1404-VIII).

Так, Закон № 1403-VIII визначає основи організації та діяльності з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, їхні завдання та правовий статус. Статтею 1 Закону № 1403-VIII передбачено, що примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) (далі – рішення) покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках – на приватних виконавців. Тобто, вперше в Україні з'явився термін «приватний виконавець».

В свою чергу, приватному виконавцю присвячений цілий великий розділ (III) Закону № 1403-VIII. Зокрема вказаним законом передбачено, що приватним виконавцем може бути громадянин України, уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом. Приватний виконавець є суб'єктом

© Карпюк С. В., 2020

незалежної професійної діяльності (ст. 16). Приватним виконавцем може бути громадянин України, який досяг 25 років, має вищу юридичну освіту не нижче другого рівня, володіє державною мовою, має стаж роботи у галузі права після отримання відповідного диплома не менше двох років та склав кваліфікаційний іспит.

Приватним виконавцем не може бути особа:

- яка не відповідає вимогам, встановленим частиною першою статті 18 Закону № 1403-VIII;
- визнана судом обмеженою у цивільній дієздатності або недієздатною;
- яка має не зняту або не погашену в установленому законом порядку судимість;
- яка вчинила корупційне правопорушення або порушення, пов'язане з корупцією, – протягом трьох років з дня вчинення;
- якій за порушення вимог законодавства анульовано свідоцтво про право на зайняття нотаріальною чи адвокатською діяльністю або діяльністю арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), яку позбавлено права на здійснення діяльності приватного виконавця, – протягом трьох років з дня прийняття відповідного рішення;
- звільнена з посади судді, прокурора, працівника правоохоронного органу, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування у зв'язку з притягненням до дисциплінарної відповідальності, – протягом трьох років з дня звільнення.

Приватний виконавець під час здійснення своєї діяльності не може займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), інструкторської та суддівської практики із спорту та роботи в органах Асоціації приватних виконавців України) або підприємницькою діяльністю (ст. 67).

Крім того, законодавець Законом № 1403-VIII передбачив умови та порядок для здійснення діяльності приватного виконавця, зокрема: державне регулювання діяльності приватного виконавця, Кваліфікаційну комісію приватних виконавців та порядок затвердження положення про неї, допуск до складення кваліфікаційного іспиту та порядок його проведення, початок здійснення діяльності приватного виконавця, Єдиний реєстр приватних виконавців України, страхування цивільно-правової відповідальності приватного виконавця, виконавчі округи і територіальні межі діяльності приватного виконавця, вимоги до офісу приватного виконавця, особливості здійснення діяльності приватного виконавця, помічників приватного виконавця, винагороду приватного виконавця, підвищення кваліфікації та інше. Тобто, вказаним законом в більшій мірі підготовлено «почву» для здійснення в Україні діяльності приватних виконавців.

А що ж з Державною виконавчою службою?

Так, ось: в Законі № 1403-VIII (розділ II «Державна виконавча служба») законодавець та реформатори виділили аж десять статей для державних виконавців, зокрема: система органів примусового виконання рішень,

правовий статус працівників органів державної виконавчої служби, вимоги до державних виконавців, порядок призначення на посади та звільнення з посад працівників органів державної виконавчої служби, контроль за діяльністю працівників органів державної виконавчої служби, фінансове та матеріальне забезпечення діяльності працівників органів державної виконавчої служби, майно органів державної виконавчої служби і все.

Щодо самого примусового виконання рішень то слід зазначити, що Законом № 1404-VIII визначено, що виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій визначених у цьому Законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню.

Статтею 5 Закону № 1404-VIII передбачено, що примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених цим Законом випадках на приватних виконавців, правовий статус та організація діяльності яких встановлюються Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Приватний виконавець здійснює примусове виконання рішень, передбачених статтею 3 цього Закону, крім:

1) рішень про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною;

2) рішень, за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету;

3) рішень, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону;

4) рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи;

5) рішень адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини;

6) рішень, які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності;

7) рішень про виселення та вселення фізичних осіб;

8) рішень, за якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена;

9) рішень про конфіскацію майна;

10) рішень, виконання яких віднесено цим Законом безпосередньо до повноважень інших органів, які не є органами примусового виконання;

11) інших випадків, передбачених цим Законом та Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Протягом першого року зайняття діяльністю приватного виконавця, приватний виконавець не може здійснювати примусове виконання рішень за якими сума стягнення становить двадцять та більше мільйонів гривень або еквівалентну суму в іноземній валюті. Строк зайняття діяльністю приватного виконавця обчислюється з дня внесення інформації про приватного виконавця до Єдиного реєстру приватних виконавців України. До строку зайняття діяльністю приватного виконавця не зараховується строк зупинення діяльності приватного виконавця.

Приватний виконавець має право повернути виконавчий документ стягувачу без прийняття до виконання:

1) якщо на момент подачі стягувачем заяви про примусове виконання рішення кількість виконавчих документів за рішеннями про стягнення періодичних платежів, заробітної плати, заборгованості фізичних осіб з оплати житлово-комунальних послуг, поновлення на роботі перевищує 20 відсотків загальної кількості виконавчих документів, що перебувають на виконанні у приватного виконавця;

2) в інших випадках, передбачених законом.

При поверненні виконавчого документа стягувачу з підстав, передбачених цією частиною, приватний виконавець зобов'язаний письмово зазначити підстави повернення, право стягувача оскаржити рішення про повернення виконавчого документа без прийняття до виконання, а також право стягувача подати виконавчий документ на виконання іншого приватного виконавця або до органу державної виконавчої служби.

Державний виконавець, приватний виконавець (далі – виконавець) не може виконувати рішення, якщо:

1) боржником або стягувачем є сам виконавець, близькі йому особи (особи, які разом проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки з виконавцем (у тому числі особи, які разом проживають, але не перебувають у шлюбі), а також незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням виконавця), пов'язані з ним особи.

Пов'язаними особами у розумінні цього Закону є юридичні та/або фізичні особи, відносини між якими можуть впливати на умови або результати їхньої діяльності чи діяльності осіб, яких вони представляють, з урахуванням таких критеріїв:

- виконавець безпосередньо та/або опосередковано (через пов'язаних осіб) володіє корпоративними правами юридичної особи, яка є стороною виконавчого провадження, чи спільно з юридичною та/або фізичною особою, яка є стороною виконавчого провадження, володіє корпоративними правами будь-якої юридичної особи;

- виконавець має право та/або повноваження призначати (обирати) одноособовий виконавчий орган або колегіальний склад виконавчого органу/склад наглядової ради зазначених юридичних осіб. Пряма або опосередкована участь держави в юридичних особах не є підставою для визнання таких юридичних осіб пов'язаними;

2) боржником або стягувачем є особа, яка перебуває у трудових відносинах з таким виконавцем;

3) виконавець, близька йому особа або особа, яка перебуває з виконавцем у трудових відносинах, має реальний або потенційний конфлікт інтересів;

4) сума стягнення за виконавчим документом з урахуванням сум за виконавчими документами, що вже перебувають на виконанні у приватного виконавця, перевищує мінімальний розмір страхової суми за договором страхування цивільно-правової відповідальності такого приватного виконавця.

За заявою стягувача виконавчий документ може бути передано від одного приватного виконавця іншому або відповідному органу державної виконавчої служби, або від органу державної виконавчої служби – приватному виконавцю. Про передачу (прийняття до виконання) виконавчого документа виконавець виносить постанову.

Передача виконавчих документів здійснюється в порядку, визначеному Міністерством юстиції України.

Виходячи з вищевикладеного ми бачимо, що в Україні почала діяти змішана система виконання рішень. Водночас чи є досягнення проведеної реформи виконання рішень спробуємо розібратися.

Відповідно до Закону № 1404-VIII приватний виконавець здійснює примусове виконання рішень, крім рішень про: відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною; за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету; за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону; рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи; адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини; які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності; виселення та вселення фізичних осіб; за якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена; конфіскацію майна; виконання яких віднесено цим Законом безпосередньо до повноважень інших органів, які не є органами примусового виконання та інших випадків, передбачених цим Законом та Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Тобто у приватного виконавці є вибір у прийнятті до виконання того чи іншого рішення, адже лівова частка рішень, які перебувають на виконанні в органах державної виконавчої служби України складають саме

рішення, які приватний виконавець не може прийняти до виконання – це рішення, за якими стягувачами є держава та державні органи. Як правило це виконавчі документи, боржниками по яких є громадяни з низьким соціальним статусом і такі рішення перебувають на виконанні тривалий час.

Крім того, приватний виконавець неохоче приймає до виконання виконавчі документи про стягнення аліментів, адже це періодичні платежі і виконуються як правило такі рішення досить тривало, аж до досягнення дитиною на користь якої ухвалено рішення 18 річного віку. Також приватні виконавці не завжди приймають рішення, які є «безперспективними», тобто перед тим як прийняти до виконання рішення, виконавець перевіряє майновий стан боржника та з'ясовує чи є за боржником майно, на яке можливо звернути стягнення та в разі відсутності майна чи коштів на рахунках в банківських чи фінансових установах, повертає стягувачу виконавчий документ та пояснює, що йому не цікаво виконувати таке рішення, після чого стягувач все ж таки пред'являє рішення до відповідного відділу державної виконавчої служби. За рахунок всіх цих дій і відсоток фактичного виконання рішень у приватних виконавців більший ніж у державних, не кажучи ще про сотні інформацій, які подаються державними виконавцями до обласних управлінь та Мін'юсту на які йде більшість робочого часу.

Щоб зробити конкурентними державних з приватними виконавцями потрібно не лише створити рівні умови щодо примусового виконання рішень та їх прийняття до виконання, а й матеріально та технічного забезпечити державних виконавців, адже ми всі знаємо про проблеми, які існують в органах державної виконавчої служби, це насамперед: низька заробітна плата (4000-6000 тис. грн.), застарілі техніка, меблі, приміщення, недостатнє кадрове забезпечення, бюрократизм та недолуга система управління і мабуть головне це незахищеність. Вивчивши та дослідивши Закон № 1403-VIII я не знайшов жодних норм права, які спрямовані на правовий і соціальний захист державних виконавців, на відміну від приватних в яких є Ради та Асоціації.

Незахищеність полягає і в тому, що держава не продумала та не прописала в нормативно – правових актах жодного механізму, який гарантує захист здоров'я, честі, гідності, житла, майна державних виконавців та членів їхніх сімей від злочинних посягань та інших протиправних дій.

Наприкінці додам, що велике навантаження на державних виконавців та ті проблеми, які вище перелічені не дають змоги державному виконавцю конкурувати з приватними, але й керівництву держави в особі Міністерства юстиції України не слід так негативно критикувати роботу органів державної виконавчої служби, а можливо приділити більшу увагу та провести ті реформи в системі виконання рішень, якіб могли усунути ті недоліки, які вже виявленні та існують тривалий час і не знищити державну виконавчу службу як орган в цілому, адже в мене як в практика та працівника органів ДВС складається враження що саме на це направлена реформа, яка проводиться на даний час.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. с. 141.
URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19>.
3. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

**КК РЕСПУБЛІКИ ЛИТВИ 2000 Р., КК УКРАЇНИ 2001 Р.:
АНАЛІЗ НОРМ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ В СФЕРІ
НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН**

Борис Володимирович КІНДЮК,

*доктор юридичних наук, професор, завідувач
лабораторією боротьби з наркозлочинністю
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Актуальність теми дослідження пов'язана з тією небезпекою для суспільства, яку представляє незаконний обіг наркотичних речовин. Згідно даних статистичних звітів, кількість наркозалежних осіб за останні 10 років збільшувалася за геометричною прогресією, що ставить під загрозу національну безпеку, правопорядок та здоров'я громадян. Одночасно з цим, зростання наркоманії практично завжди супроводжує ріст загальної злочинності, кількість злочинів скоєних наркоманами, число заражених ВІА та випадків суїциду. Ці обставини спонукають науковців та представників державних органів розробляти шляхи боротьби з цим небезпечним явищем, за допомогою встановлення ефективної системи покарань та програм соціальної адаптації наркозалежних осіб. З цієї точки зору, проведення компаративного аналізу кримінального законодавства Республіки Литви (РЛ) та України є не випадковим, з причини необхідності вивчення позитивного досвіду боротьби з цим небезпечним явищем. Викладення матеріалу дослідження необхідно розпочати з розгляду причин, які вплинули на підготовку КК Республіки Литви 2000 р. та КК України 2001р. До числа загальних причин прийняття даних кодифікованих актів необхідно віднести наступні положення. По-перше, у Литві в 1992 р. була прийнята Конституція, а в Україні аналогічний процес відбувся у 1996 р. і положення цих основних законів потребували свого закріплення у кримінальному законодавстві. По-друге, виникла необхідність перегляду кримінального законодавства, яке базувалося на нормах КК Української РСР 1960 р. та КК Литовської РСР 1958 р. Це було пов'язано з необхідністю відмови від ідей соціалізму, врахування нових суспільно-політичних умов, пов'язаних з переходом до ринкових відносин, а також зміни підходів до кримінальної відповідальності. Новацією даної роботи є та обставина, що на сьогодні основна частина наукових праць, присвячених дослідженню

© Кіндюк Б. В., 2020

положень кримінального законодавства базується на описовому характері. У 2016 р. О. А. Копиленком та Б. В. Кіндюком була запропонована методика, яка передбачає розрахунки кількості знаків в статтях, розділах, частинах нормативно-правового акту, а також оцінку нерівномірності коливань розподілення текстового матеріалу [1, с. 6]. Виходячи з цього, використання кількісних показників дає змогу на підставі цифрових значень оцінити структуру, пріоритетні напрямки правового регулювання, тобто такі, на які приходить найбільша кількість знаків. У КК України злочинам, пов'язаним з незаконним обігом наркотичних засобів присвячений розділ XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення», який складається з 19682 зн. та двадцяти трьох статей (ст.ст. 305-327). Згідно проведених розрахунків найбільша кількість знаків в ньому – 1659 зн. чи 8,4% від загальної кількості тексту розділу, припадає на ст. 307 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів». У КК РЛ питанням кримінальної відповідальності за злочини у цій сфері присвячена глава XXXVII «Злочини та кримінальні проступки, пов'язані з поведженням з наркотичними або психотропними, отруйними або сильнодіючими речовинами», яка складається з одинадцяти статей (ст.ст. 259-269), загальною кількістю матеріалу 6733 зн. Найбільша кількість знаків – 1189 зн. чи 17,7% приходить на ст. 259 «Незаконне поведження з наркотичними або психотропними речовинами без мети збуту». На другому місці в українському законодавстві знаходиться ст. 305, яка присвячена питанням контрабанди наркотичних засобів, до змісту якої входить 1442 зн. чи 7,5% від загального обсягу розділу. На відміну від цього, у литовському кодексі на другому місці знаходиться ст. 260, яка посвячена незаконному поведженню з такими речовинами в особо великому розмірі, яка складається з 1094 зн. чи 16,3%. На третьому місці у КК України знаходиться ст. 313, яка присвячена питанням викрадення, привласнення, вимагання, обладнання, призначеного для виготовлення таких засобів, яка складається з 1409 зн. чи 7,0%. У литовському кодексі на третьому місці знаходиться ст. 268, яка має 752 зн. чи 10,8% від загальної кількості матеріалу у даному розділі, присвячена порушенню правил законного обігу з наркотичними речовинами (табл. 1).

Назва розділу	Загальна кіл-ть зн.	Кіл-ть статей	Загальна кіл-ть частин у статтях розділу	Термін покарання, кіл-ть статей		
				15 років	12 років	10 років
КК України						
Розділ XIII	19682	23	60	1	7	1
КК Республіки Литва						
Глава XXXVII	6733	11	22	1	1	2

Таблиця 1. Кількісні показники КК України та КК республіки Литви

Отримані результати розрахунків дають змогу зробити висновок, що обсяг розділу XIII українського кодифікованого акту перевищує кількість матеріалу у главі XXXVII литовського кодексу майже в 3 рази, а кількість

статей – більше ніж у 2 рази. Українські законодавці найбільшу увагу приділили проблемі незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, збуту цих небезпечних засобів, а литовські – питанням незаконного обігу з наркотичними речовинами. При розгляді положень кримінальних кодексів доцільно розглянути класифікацію діянь, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. Так І. О. Никифорчином, було запропоновано предметно-функціональний критерій для диференціації сукупності злочинних діянь [2, с. 12]. З урахуванням послідовності їхнього виконання, генетичного зв'язку між створенням наркотичного засобу і наступними діями з ним, діяння поділяються на такі групи. Перша – діяння, які пов'язані зі створенням, виготовленням наркотичних засобів. Друга – діяння, пов'язані із придбанням наркотичних засобів, у тому числі їх розкрадення. Третя – діяння, які являють собою ту чи іншу форму володіння наркотичними засобами – зберігання, перевозка, пересилка. Четверта – діяння, по розпорядженню наркотичними засобами – збут, продаж, передача. П'ята – діяння, які являють собою створення умов для розповсюдження наркотичних засобів – схилення до вживання, організація або держання домів для їх вживання, порушення правил поведінки. З урахуванням даної класифікації, можна провести диференціацію статей двох кодифікованих актів, на прикладі першої з цих груп. Так, у КК України до неї відносяться ст. ст. 307, 309, 310, 311, 318. У КК РЛ – ст. ст. 262, 265. З точки зору С. В. Бакаєва, такий підхід литовських законодавців є значно диференційованим та нечітко визначеним, т. я. до змісту ст.ст. 259, 260, які присвячені відповідальності за незаконним обіг таких речовин, також входить склад злочину з виготовлення та переробки таких речовин [3, с. 124]. Іншим напрямком дослідження став розгляд максимальних покарань, які передбачені нормами КК РЛ та КК України за злочин у цій сфері. У КК України максимальний термін покарання – 15 років передбачено в одній статті, термін 12 років встановлюється у сьомі статтях, термін 10 років – у одній статті, термін 8 років – у п'яти статтях, термін 7 років – у одній статті, термін 5 років – п'яти статтях та 3 роки – у трьох статтях. На відміну від цього у КК РЛ максимальний термін покарання 15 років передбачено однією статтею, термін 12 років – одна стаття, термін 10 років – дві статті, термін 4 роки – одна стаття, термін 3 роки – одна стаття, термін 2 роки – три статті. В цілому в КК України максимальний термін покарання від 10 до 15 років передбачено у дев'яти статтях з 23 даного розділу, тобто у 40% від їх загальної кількості (табл. 1). У КК РЛ такий термін покарання регламентується у чотирьох статтях з їх загальної кількості – 11, тобто у 36% випадків, що дає змогу зробити висновок про менш суворий характер литовського законодавства. Характерною рисою обох кодексів є використання штрафних санкцій як міри відповідальності за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів. Так, використання такої міри покарання у розділі XIII КК України регламентується у чотирнадцяти статтях з 23 чи 60% випадків, а у КК РЛ, передбачена у п'яти з 11 статей, тобто у 45% випадків. Інтерес викликає та обставина, що у КК України застосовуються такі міри, як конфіскація майна, яка передбачена у семи статтях та заборона займати

певні посади – у шести статтях, при цьому у КК Литви такі міри додаткового покарання відсутні. Характерною рисою обох кримінальних кодексів є наявність статей, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності у разі того, коли особа добровільно здала наркотичні засоби, чи сильнодіючі речовини. Різниця в підходах полягає в тому, що в українському кодексі така особа повинна вказати джерело їх придбання, або сприяти розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, але такі умови відсутні у литовському кодексі. З точки зору юридичної техніки, викликає інтерес схема побудови двох кодифікованих актів. В якості критерію їх оцінки, було використано поділ статей на частини та підрахунки їх загальної кількості у розділі, що свідчить про ступінь складності викладення матеріалу. Так, у КК України, лише одна стаття має п'ять частин, чотири статті складаються з чотирьох частин, п'ять статей складаються з трьох частин, дві статі з однієї частини та одинадцять статей мають дві частини. Побудова КК РЛ суттєво відрізняється від КК України, з причини того, що в ньому чотири статті мають три частини, три статті – дві частини та чотири статті – одну частину. З метою порівняння вкажемо, що у розділі XIII українського кодексу на двадцять три статті приходить 60 частин, а у литовському на одинадцять статей – 22 частини (табл. 1). Тобто, КК України відрізняється більш високим рівнем складності побудови матеріалу у порівнянні з КК РЛ. Особливістю КК РЛ є та обставина, що положення стосовно відповідальності за контрабанду наркотичних та психотропних речовин не увійшли до глави XXXVII, а були зафіксовані у ст. 199 глави XXXI, в якій за такі дії передбачено відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до 8 років. На відміну від цього відповідальність за даний злочин у КК України передбачено ст. 305, яка входить до розділу XIII, в якому встановлюється відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та встановлюється санкція за такі дії. Так, контрабанда наркотичних засобів карається позбавленням волі на строк до 8 років, а у випадку таких дій, коли предметом контрабанди були такі речовини в особі великих розмірах санкція передбачає позбавлення волі на строк від 8 до 12 років, з їх конфіскацією та з конфіскацією майна. З авторської точки зору, такий підхід литовських законодавців, пов'язаний з тією обставиною, що у КК Литовської РСР 1958 р. відповідальність за злочини, пов'язані з контрабандою, увійшли до ст. 73, а відповідальність за злочини, з незаконного виготовлення або збуту наркотичних засобів до ст. 209, які знаходилися у різних розділах кодифікованого акту.

Список використаних джерел:

1. Копиленко О. А., Кіндюк Б. В. Теоретичні засади використання кількісних показників у дослідженнях пам'яток права. *Юридична Україна*. 2016. – № 7–8. – С. 4–12.
2. Никифорчин І. О. Кримінальна відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів : автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків. 1994. 20 с.
3. Бакаев С. В. Дифференциация уголовной ответственности за незаконный оборот прекурсоров наркотических средств или психотропных веществ в зарубежном законодательстве. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2017. № 3. С. 122-125.

ПОТЕНЦІАЛ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АНАТОМІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ БУДОВИ ЗОВНІШНЬОГО ВУХА ЛЮДИНИ З МЕТОЮ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ

Олена Станіславівна КОНОВАЛЬЦЕВА,

*судовий експерт сектору дактилоскопічного
обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Донецького науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Про можливість використовувати анатомічні особливості вуха для встановлення особи людини ще в 80-х роках XIX століття говорив Альфонс Бертільон, французький поліцейський офіцер, який одним з перших почав користуватися фізичними вимірами для ідентифікації злочинців. Бертільон застосовував якісний та кількісний опис різних частин тіла, включаючи вуха, називаючи цю методику антропометрією. У 1906 році празький отоларинголог Р. Імхофер після обстеження 500 пар вух прийшов до висновку, що їх можна чітко розрізняти всього за чотирма особливостями. Більш ніж 50 років потому команда дослідників вивчила фотографії 200 пар вух новонароджених і прийшла до висновку, що завдяки анатомічній сталості вуха по ньому можна встановлювати особу немовлят. У період з 1948-го по 1962 рік Альфред Янареллі зібрав фотографії вух декількох тисяч чоловік і запропонував набір з 12 геометричних вимірів вуха на основі ніжки завитка. Він стверджував, що цей набір вимірювань унікальний у кожної людини. Для ідентифікації людини поряд з плоскими або тривимірними зображеннями вух служать також і відбитки вух – позначки секреції зовнішнього вуха, що залишаються, коли їм притискаються до стіни, двері, вікна. Відбитки вух застосовувалися як доказ в ряді кримінальних справ у США та інших країнах.

Сліди вушних раковин, зовнішнього вуха людини, відносно рідко можна зустріти в слідчій та судовій практиках, тим не менш криміналістичне значення їх являє собою суттєвий інтерес для практики. Комплекс відносно стійких ознак, може дозволити в деяких випадках вирішити важливі ідентифікаційні задачі.

Вивчення слідів вушних раковин виявлених на місці події дає можливість судити про:

- особу людини, яка залишила цей слід (зріст, вік);
- стан фізичного здоров'я (хвороби шкіри, пірсинг, пошкодження шкіри, нервові хвилювання);
- належність його до певної національності;
- кількість осіб причетних до скоєння злочину.

Оскільки основу зовнішнього вуха складають еластичні хрящі, вушна раковина, незважаючи на рухливість (еластичність), стійко зберігає свою форму на протязі всього життя та відрізняється яскравою індивідуальністю. Враховуючи це, поєднання макрос знак з точки зору трасології набуває неповторну сукупність, що дозволяє ідентифікувати особу. Зміни виразу обличчя і вік істотно не впливають на зовнішній

© Коновальцева О. С., 2020

вигляд вуха, однак вушні аксесуари під впливом гравітації можуть змінити довжину та форму мочки.

Сліди вушної раковини можуть бути мало видимими та невидимими, в таких випадках шукати їх потрібно застосовуючи ті ж самі прийоми, що й для виявлення слідів рук. Також, ці сліди можуть бути об'ємними чи поверхневими, а поверхневі в свою чергу слідами нашарування або відшарування. В залежності від механізму слідоутворення можуть бути статичними чи динамічними.

Пошук слідів вушної раковини повинен виконуватись з дотриманням певних правил. Сліди потрібно шукати в місцях можливого контакту вушної раковини людини з поверхнею (в залежності від характеру злочину). Це можуть бути місця можливого проникнення в приміщення (зовнішня та внутрішня поверхні входних дверей ближче або безпосередньо біля її лівого або правого боку та на висоті приблизного зросту людини від нижнього краю дверей, частини вікна (з власного досвіду) та інш.), різноманітні горизонтальні поверхні (кришка стола), поверхні сейфів з кодовими замками, поверхні автомобіля, телефонні апарати, стінки сейфів, навушники та інше. Важливо, у пошуку слідів вушної раковини мати чітке уявлення як має виглядати слід. Потрібно пам'ятати, що біля сліду вушної раковини найчастіше відображується слід ділянки шкіри голови особи, який також має цінність для подальшого дослідження з метою розкриття злочинів.

Транспортабельні об'єкти, що мають видимі сліди, а також об'єкти які ймовірно є носіями слідів шкіри, повинні бути вилучені і відправлені для виявлення і фіксації слідів в лабораторних умовах. Такі зразки дають можливість проведення трасологічної експертизи.

Так, у 1995 році, в Чернівецькій області, завдяки сліду вушної раковини, залишеному на склі вікна було ідентифіковано злочинця, який скоїв вбивство жінки. На даний час, у цій області існує слідотека слідів вушних раковин.

При дослідженні слідів вушної раковини ідентифікаційне значення мають форма, розміри, взаємне розташування елементів. Окрім того, в залежності від форми будови хряща, форму будови зовнішнього вуха можна поділити на п'ять типів будовирельєфу. Інколи у слідах відображається рельєф поверхні шкіри (складки шкіри, пошкодження та інш.), що являє собою додаткову ідентифікаційну вагу.

Анатомія будови зовнішнього вуха складається з таких елементів як: обід завитка, мочка, протівозавиток, раковина, козелок, протівкозелок, ніжка завитка, трикутна ямка, міжкозелкова вирізка.

Загальними ознаками слідів вушних раковин є їх висота та ширина, а також розміри елементів. Окремими ознаками є характеристики вказаних елементів (наприклад, різкий вигин завитка, його конфігурація). Однак ці ознаки є макроскопічними по відношенню до деталей будови мікрорельєфу, хоч і можуть бути застосовані для ідентифікації.

Сьогодні поки не існує комерційно доступних систем розпізнавання вух, однак методика спільного використання зображення вух і особи в мультібіометричних системах має великий потенціал, і розробки в цій області продовжуються. Наприклад, якщо розділити типи вух на кілька

категорій, то по категорії на вхідному знімку можна буде швидше знаходити кандидатів на збіги по великій базі пар зображень обличчя-вухо. А застосування термограм вух допоможе полегшити проблему приховування вух волоссям і аксесуарами. У час, коли технології розпізнавання вух досягнуть достатнього рівня розвитку, вони зможуть приносити значну користь криміналістиці і іншим системам ідентифікації.

Незважаючи на значний прогрес в області біометрії, ідентифікація людей все ще залишається складним завданням. Для підвищення точності розпізнавання людей поряд з біометрією основних рис, вухо – одна з перспективних «м'яких» біометричних характеристик.

Список використаних джерел:

1. Трасология и трасологическая экспертиза :учеб. / И. В. Кантор (отв. ред.), В. А. Ярмач, Н. Ю. Жигалов, П. П. Смольяков (отв. секретарь). М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2002.
2. Сухарев А. Г., Колякин А. В., Егоров А. Г., Головченко А. И. Трасология и трасологическая экспертиза: учеб. Саратов: Саратов. юрид. ин-т МВД России, 2010.
3. Железняк А. С. Основы криминалистической техники. Учебное пособие. Москва 2007.
4. Айман Абаза, Арун Росс. Системы распознавания, построенные на анализе характерных черт уха, – потенциально ценный инструмент в арсенале биометрических технологий. URL: <https://www.osp.ru/os/2011/10/13012222/>
5. Фролов Ю. П., Степанов Г. Н.. Справочник криминалиста – трасолога. Волгоград: ВА МВД России, 2007. 71 с.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ 3D-МОДЕЛЮВАННЯ МІСЦЯ ПОДІЇ

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

*кандидат юридичних наук, інспектор
тренінгового центру Головного управління
національної поліції в Луганській області
orcid.org/0000-0002-7682-1281*

Першочерговим кроком при розслідуванні переважної більшості злочинів є огляд місця події, у ході якого з'ясовуються обставини вчиненого діяння, проводиться фотографування, складання планів та схем. Світовий досвід слідчої та експертної практики свідчить про велику користь застосування цифрового 3D-моделювання місця вчинення злочину. Використання пристроїв тримірної сканування місця події також починає використовуватися і в Україні. 3D-сканування – це інноваційний процес, котрий дозволяє моделювати реальну картину обстановки події з високим ступенем деталізації, отримувати інформацію про поверхні, форми, кольори об'єкта в комп'ютерному, математичному, а також цифровому вигляді.

Застосування технології лазерного сканування було вперше запроваджено в США для розслідування обставин дорожньо-транспортних подій. 3D-моделювання при цьому дозволяло максимально точно відтворювати подію, що трапилась на дорозі, а також значно економити

© Корнієнко В. В., 2020

час на оформлення матеріалів. Спеціальні дослідження довели точність та практичність застосування цього методу фіксації місця події. Відповідне лазерне обладнання пройшло сертифікацію, і згодом цей метод було запроваджено в інших країнах для розслідування різного виду злочинів.

Вважається, що система лазерного сканування при застосуванні в слідчо-криміналістичній діяльності повинна задовольняти наступним вимогам:

- 1) здатність щодо високої продуктивності і точності вимірів;
- 2) можливість оперативного розгортання та установки;
- 3) виконання вимірів при недостатньому освітленні;
- 4) моделювання польоту кулі і сканування в салоні автомобіля;
- 5) сканування в приміщеннях, а також сканування різних слідів злочинів (доказів);
- 6) програмно-технічний захист від редагування і внесення змін [1, с. 137].

Наше дослідження показало, що сканер німецького виробництва Z+F IMAGER 5006 повністю відповідає цим вимогам. На сьогоднішній день в Харківському експертно-криміналістичному центрі є сканер Faro Focus 3D, але в порівнянні зі сканером Z+F IMAGER 5006, він дещо поступається технічним характеристикам та є не таким зручним в застосуванні.

Розглянемо технічні характеристики пристрою Z+F IMAGER 5006 [2]:

Клас лазера	3R
Максимальна дальність вимірювання	79м
Розмір лазерної плями	1,016 млн. точок в секунду
Розмір	286 x 190 x 412 мм
Вага	14,0 кг
Час роботи без підзарядки	> 2.5 ч (внутрішня батарея) 4 ч (зовнішня)
Зберігання даних	Внутрішній жорсткий диск 60 Гб
Умови освітлення	Працює в будь-яких умовах від яскравого світла до суцільної темряви

Як бачимо з наведених характеристик сканер Z+F IMAGER 5006 є досить потужним і в той же час компактним, здатний тривалий час працювати автономно, без додаткового живлення, що є дуже важливим при довготривалому застосуванні за умов відсутності доступу до мереж електроживлення.

Під час огляду для створення тривимірної картини місця події необхідно обрати так звані сканпозиції на яких буде розташований сканер для фіксації об'єктів. Розташування кожної сканпозиції залежить від вимог щодо відображення сцени. Навіть комплексні сцени, такі як місця здійснення злочинів у середині будинку із декількома кімнатами, можуть бути з'єднані в єдину тривимірну модель. Ця модель може бути розглянута як віртуальний світ, у якому можна робити переміщення, виконувати виміри тощо [3, с. 138].

Криміналістичне цифрове 3D-моделювання місця події надає можливість експерту або слідчому переглянути картину злочину (у первинному вигляді) необмежену кількість разів. Наприклад, при розслідуванні злочинів з використанням вогнепальної зброї дає змогу

побачити всі деталі які могли бути непомічені при первинному огляді місця події. Також не менш важливим є те, що програмне забезпечення яке використовується для роботи з зображенням дозволяє робити точні вимірювання і підрахунки, моделювати ситуацію з різних боків (розмір отвору від пострілу, вирахувати з якого саме місця було вчинено постріл, тощо).

Таким чином використання сучасних 3D сканерів криміналістичними підрозділами це великий крок у майбутнє, який дає змогу зафіксувати всі обставини реальної дійсності на місці вчинення злочину не втративши окремих деталей. Метод 3D-сканування значно скорочує час, який витрачається на фіксацію даних у протоколі, проведення вимірювань, складання схем та фотографування. Фактично всі ці дії можна зробити одним пристроєм, отримавши криміналістичну 3D-модель з можливістю проведення в ній подальших вимірів по кожній з осей координат (X;Y;Z).

Список використаних джерел:

1. Данець С. В. Застосування новітніх технологій лазерного сканування під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. *Криміналістичний вісник*, № 2 (22). 2014. с. 166-171.
2. Офіційний сайт компанії-виробника сканеру Z+F IMAGER 5006 // www.zf-laser.com; www.zofre.de
3. Науково-технічні засоби в експертній практиці: концептуальні заходи : метод. посіб. / [авт.-упоряд. : С. І. Перлін, С. О. Шевцов]; МВС України, Держ наук.-дослід. експерт.-криміналіст. Центр. Х.: ФОП Чальцев О. В., 2009. 152 с.

ІНСТИТУТ ВІДСТОРОНЕННЯ СУДДІВ ВІД ПОСАДИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Віталій Романович КОРЧИНСЬКИЙ,

докторант заочної докторантури
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»

Інститут відсторонення суддів у зарубіжних країнах пов'язаний із дисциплінарною відповідальністю і використовується як санкція за певні дисциплінарні проступки або захід забезпечення провадження на час розгляду дисциплінарної справи.

Так, в Ісландії тимчасове відсторонення, як і звільнення, застосовується у випадку серйозного обвинувачення або серйозного аморального вчинку суддів. Питання вирішується судом за цивільним позовом, з яким звертається Міністр юстиції. За менш тяжкі проступки Комітетом суддівських функцій може бути винесене попередження [1]. Тобто передбачено диференційований підхід до застосування санкцій до судді як щодо змісту проступку, так і щодо органів, які можуть накладати такі санкції.

До видів дисциплінарних стягнень в Іспанії належать такі: догана, тимчасове відсторонення судді від посади, примусове переведення на

© Корчинський В. Р., 2020

роботу в інший суд, місцезнаходження якого не ближче 100 км від суду, де працював суддя, штрафи, звільнення з посади. Остаточне рішення про накладення таких дисциплінарних стягнень приймається Генеральною Радою Юстиції, яка є органом суддівського самоврядування [2]. Тобто відсторонення судді є санкцією за дисциплінарний проступок, яка є більш суворою за догану та менш суворою за примусове переведення, штраф, звільнення.

У Польщі до судді можуть бути застосовані такі санкції: догана, усунення від виконання певних функцій, переведення на іншу посаду, звільнення з посади судді. Вони застосовуються за такі проступки: порушення гідності посади; грубе порушення юридичних норм [1]. При цьому існує досить складна процедура розгляду дисциплінарних проваджень, в тому числі й щодо застосування такої санкції, як тимчасове усунення судді. У розгляді дисциплінарної справи бере участь дисциплінарний адвокат, який призначається Національною радою судівництва строком на чотири роки з числа кандидатів, які пропонуються загальними зборами суддів апеляційних судів. Дисциплінарні адвокати виступають у ролі обвинувачів у дисциплінарних справах проти суддів. Справа порушується дисциплінарним адвокатом за зверненням Міністра юстиції, Першого Голови Верховного Суду, голів апеляційних та окружних судів, керівних органів апеляційних та окружних судів, Національної ради судівництва та за власною ініціативою після отримання пояснення від відповідного судді. Кожен тип судів (загальні суди, адміністративні суди, військові суди, Верховний Суд) має окрему систему дисциплінарних судів, які розглядають справи в складі трьох суддів, та обираються шляхом жеребкування з числа усіх суддів відповідного дисциплінарного суду [1].

У Бельгії систему дисциплінарних проступків складають попередження, простий осуд, осуд з доганою, відсторонення від виконання обов'язків, звільнення. Справа судді розглядається головою суду, Першим головою Апеляційного суду або Загальними дисциплінарними зборами Апеляційного чи Касаційного суду залежно від його рангу та тяжкості порушення або санкції, що застосовується [1]. Тобто відсторонення судді розглядається як санкція, що застосовується за серйозні проступки.

Відповідно до статті 97 Конституції Німеччини судді можуть бути всупереч їх бажання достроково звільнені з посади, тимчасово або постійно відсторонені від посади або переведені в інше місце, або відправлені у відставку тільки на основі рішення суду і на підставах та у формах, передбачених у законі [3, с. 163]. При цьому законодавство ФРН розрізняє постійне та тимчасове відсторонення від посади. Прийняття рішення щодо відсторонення судді віднесено до повноважень судового органу.

Стаття 98 Конституції ФРН передбачає можливість відсторонення федеральних суддів від посади у разі порушення ними принципів положень Конституції або основ конституційного ладу [4, с. 35]. Закон допускає відсторонення судді від посади або переведення його на іншу посаду у разі організаційних змін, порушення інтересів, нездатності судді до виконання службових обов'язків, а також за рішенням кримінального, дисциплінарного або Конституційного Суду, який визнає неможливість перебування судді на посаді [4, с. 34]. Тобто підставою для відсторонення

судді є істотний проступок, який складає серйозну загрозу для авторитету суду. Таке відсторонення носить постійний, а не тимчасовий характер.

Тимчасове ж відсторонення пов'язується із неможливістю переведення судді в новий суд на конкретну дату. Тобто тимчасове відсторонення можливе у разі, коли відсутні судові посади в інших судах для судді, який переводиться із суду у зв'язку із зміною системи судових органів. Юрисдикційним органом, який вирішує питання відсторонення судді в Німеччині, є Службовий суд, до компетенції якого належать такі питання: про відкриття або закриття формального дисциплінарного провадження; про тимчасове відсторонення від виконання обов'язків; про невиконання заробітної плати; про скасування будь-яких з цих заходів [1]. Тобто відсторонення віднесено до повноважень спеціалізованих судів, відмінних від загальних, які розглядають лише окрему категорію справ.

У Франції судовою посадою є магістрати. Відповідно до статті 45 Органічного закону стосовно статусу магістратури до дисциплінарних санкцій, які можуть бути застосованими до магістратів, належать наступні: догана із занесенням в особову справу; переведення на іншу посаду; відсторонення від виконання деяких функцій; заборона бути призначеним для виконання функцій судді одноосібно на період не більше 5 років; пониження рангу; тимчасове відсторонення від виконання обов'язків судді на строк не більше 1 року з повним або частковим позбавленням заробітної плати; пониження в посаді; відправлення в обов'язковому порядку на пенсію за віком (відставка) або пропозиція достроково припинити повноваження, якщо магістрат не має права на отримання пенсії за віком; звільнення [5; 6, с. 39]. Отже, у Франції існують два типи відсторонення судді: відсторонення від виконання окремих функцій; відсторонення від виконання обов'язків на певний строк.

У Чеській Республіці систему дисциплінарних санкцій складають: догана, тимчасове зниження розміру оплати праці, тимчасове відсторонення від обов'язків голови суду, тимчасове відсторонення від обов'язків судді [1]. Разом з тим, у даному випадку передбачено можливість відсторонення як звичайного судді, так і голови суду, тобто проведено їх розмежування. Вважаємо, що такий досвід заслуговує на увагу і може бути імплементований в національне законодавство. Тобто доцільно регламентувати в законі два окремих заходи юридичного впливу: відсторонення від правосуддя та відсторонення від виконання адміністративних обов'язків голови суду, його заступника.

У Португалії відсторонення судді є однією з альтернативних санкцій за дисциплінарний проступок, що накладається несудовим органом, рішення якого можуть бути оскарженими до суду. При цьому розрізняються відсторонення від виконання обов'язків та усунення від роботи. Відсторонення судді від виконання обов'язків здійснюється на строк від 20 до 240 днів та можливе за серйозні випадки нехтування чи невиконання службових обов'язків [7, с. 173].

Окремо варто розглянути питання стосовно тривалості відсторонення судді в порядку дисциплінарного провадження. Як показав аналіз зарубіжного законодавства, в одних країнах у назві дисциплінарного стягнення не визначається термін відсторонення, а досвід інших країн

вказує на те, що в самій назві санкції цей строк встановлюється, проте він неоднаковий. У Бельгії відсторонення від виконання обов'язків здійснюється на строк від 15 днів до 1 року, у Румунії відсторонення від обов'язків встановлюється строком до шести місяців [8], у Франції тимчасове відсторонення від виконання обов'язків судді встановлюється на строк не більше 1 року [5]. В деяких країнах не встановлено нижню межу строку відсторонення.

Ще однією підставою відсторонення судді від виконання посадових обов'язків є відсторонення в межах кримінального провадження. Така можливість існує в ряді країн. Так, в Італії суддю обов'язково відстороняють у випадку арешту в межах кримінальної справи [8]. Такий досвід також може бути використаний в Україні шляхом запровадження в законодавстві автоматичного відсторонення судді у разі його арешту чи взяття під варту.

Разом з тим у законодавстві України не передбачена можливість відсторонення суддів у зв'язку із початком дисциплінарного розслідування.

Список використаних джерел:

1. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки безсторонності. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/Висновок%20N^%-203.pdf>
2. Враження представників Вищої ради юстиції від візиту до Іспанії. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik06_17.pdf
3. Єгорова В. С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 . Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2008. 222 с.
4. Система державного управління Федеративної Республіки Німеччина : досвід для України ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2010. 76 с.
5. Про органічний закон стосовно статусу магістратури : Ордонанс Французької Республіки № 58-1270 від 22 грудня 1958 року (зміст і витяги) (у редакції 2012 року). URL: http://pravo.org.ua/files/zarub_zakon/FR_1958.pdf
6. Паришкура В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу : порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 259 с.
7. Хосе Мануель Дуро Матіес Кардосо. Процедура притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Португалії. Деякі аспекти дисциплінарної відповідальності суддів в Україні. Київ, 2011. С. 165-182. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/serrej/Materialy.pdf>
8. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия. Москва : Триада, ЛТД, 1996. 157 с.

**ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УНІФІКОВАНОГО ПІДХОДУ З ВИЗНАЧЕННЯ
ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА СПРАВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ ЗАМКІВ ТА
ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИРІШЕННЯ ЗАЗНАЧЕНИХ ПИТАНЬ ЗА УМОВИ
НАДАННЯ НА ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАМКА АБО ЛИШЕ ЙОГО МЕХАНІЗМУ**

Роман Володимирович КУЗНЕЦОВ,

*головний судовий експерт сектору трасологічних
досліджень відділу криміналістичних видів
досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Сергій Олександрович СТІЛЕЦЬ,

*старший судовий експерт сектору трасологічних
досліджень відділу криміналістичних видів
досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Ефективність розкриття та розслідування злочинів слідчими органами великою мірою залежить від проведення на високому професійному рівні судових експертиз, зокрема, судово-трасологічних. В результаті кризи у всіх сферах суспільного життя нашої країни значно збільшилась кількість скоєних майнових злочинів, лідером серед яких є крадіжки. В ході огляду місць подій цієї категорії злочинів дуже часто вилучаються замки, відносно яких у подальшому виникає необхідність криміналістичних досліджень. З часом, в ході експертної практики накопичилось певна кількість проблемних питань, що виникають в ході цих досліджень, які потребують вирішення. Одне з них, це різний погляд експертів на деякі аспекти дослідження замків. Зокрема, потребує уніфікації підхід з визначення працездатності та справності механізмів замків відносно різних об'єктів, що надходять на дослідження.

Від так, справним вважається замок, відмикання і замикання якого забезпечується ключем-оригіналом в повній відповідності з його конструкцією [2, с. 149].

Певну проблематику може мати співвідношення понять «несправність», «працездатність» та «дефект» замка.

Несправність замка завжди передбачає наявність будь-якого дефекту. Будь-яка несправність може розглядатися як дефект, але не будь-який дефект може розглядатися як несправність. Якщо дефекти не впливають на роботу механізму, його замикання і відмикання, замок вважається справним. Дефекти, наявність яких негативно впливає на надійність роботи механізму і полегшує відмикання його стороннім ключем або предметом, є підставою для віднесення замка до несправних. Проте остання обставина не означає, що замок непридатний для відмикання чи

замикання. Він цілком може експлуатуватися за призначенням, тобто бути працездатним [4, с. 28].

Причинами несправності можуть бути: кримінальне відмикання або злам замка; порушення технологічного процесу його виготовлення; тривала експлуатація замка [4, с. 28]. Особливе місце в цьому переліку займає саме кримінальне відмикання або злам замка.

Ряд несправностей може виникнути при зламі або відмиканні замків стороннім предметом. Завдання експерта полягає в тому, щоб встановити не тільки факт несправності, але й її причину. Необхідно зазначити, що поняття несправності замка і неможливість використання замка для замикання не завжди збігаються. Так, несправні замки, як вказувалось вище, можуть використовуватись для замикання. У той же час ряд несправностей виключає можливість використання замка для замикання. З наведених причин, якщо в процесі дослідження буде встановлено факт несправності, експерт повинен визначити, чи можливо використовувати цей замок для замикання. І якщо так, то на нашу думку, формулюючи висновок про несправність замка, водночас вказувати про можливість його використання для замикання і відмикання.

Важливе значення в процесі дослідження має експертний експеримент, метою якого є оцінка придатності замка для замикання і відмикання – встановлення його працездатності.

Дана операція може проводитись, як до розбирання корпусу з метою огляду та оцінки стану механізму, так і в процесі дослідження механізму. У ряді джерел вказується, що випробування проводиться тільки після розбирання корпусу і дослідження механізму, передчасне випробування може привести до знищення слідів, що свідчать про кримінальне відмикання. Однак, багаторічна практика досліджень, в тому числі у нашому експертному підрозділі, в першу чергу замків з циліндровими механізмами, свідчить про те, що випробування ключем-оригіналом не призводить до знищення слідів, що залишаються сторонніми предметами і відмичками. Ми цілком згодні з цим положенням і воно повинно знайти своє місце в Методиці трасологічного дослідження замків за спеціальністю 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами».

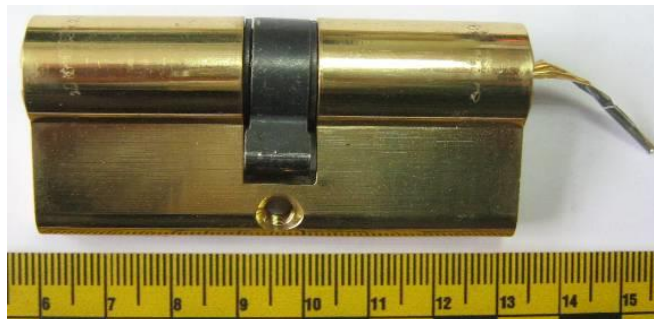
Розбирання корпусів замків і подальші дослідження механізму можуть істотно порушити взаємодію як його деталей, так і взаємодію ключа з механізмом. У той же час, в окремих випадках випробування замка (що має незначні порушення взаємодії деталей) ключем-оригіналом може привести до відновлення штатної роботи механізму.

З наведених причин рішення про проведення випробування (до або після дослідження механізму) повинно прийматися експертом самостійно виходячи з конструкції, стану досліджуваного замка і відомих обставин розслідуваної події.

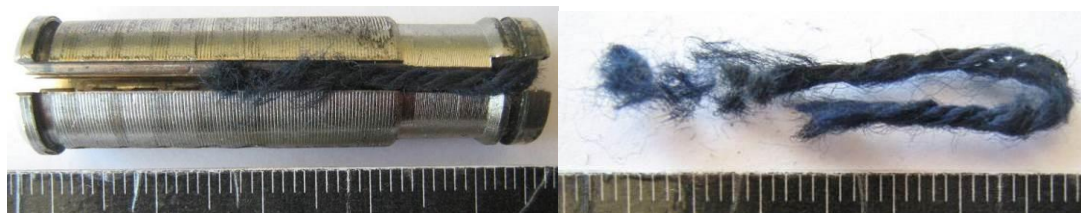
У ряді випадків, в ході проведення експертиз, у внутрішніх порожнинах замків експерти знаходять різноманітні сторонні предмети або їх частини, за допомогою яких, вірогідно, здійснювався вплив на замки. Це можуть бути відмички чи їх частини, фрагменти фольги, фрагменти нитки,

стороння речовина, тощо. Наразі, найчастіше подібні предмети вилучаються при дослідженні циліндрових механізмів замків.

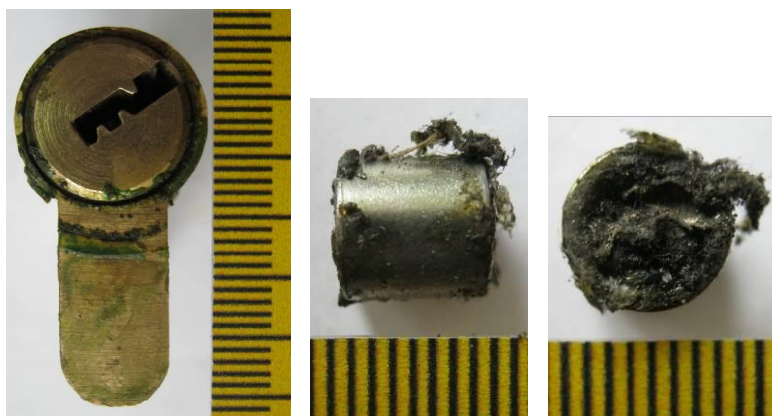
Нижче, надані фотознімки з експертної практики сектору трасологічних досліджень Харківського НДЕКЦ:

Циліндровий механізм, в ключовій шпарині одного з циліндрів якого знаходиться фрагмент фольги

Циліндр, в ключовій шпарині якого знаходиться фрагмент нитки.

Торець циліндрового механізму та куплунг з нашаруваннями

Якщо у внутрішній порожнині замка знайдено сторонній предмет, то питання його справності чи несправності повинно вирішуватись в кожному конкретному випадку в ході проведення експертного експерименту.

Якщо в ході експерименту встановлено, що охоронні властивості замка не знижені, деталі механізму взаємодіють штатно і т. д. – замок справний.

Якщо стан замка не відповідає вказаним умовам – відповідно, замок несправний.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, для однакового, уніфікованого підходу усіма судовими експертами-трасологами з визначення працездатності та справності механізмів замків необхідно враховувати наступне:

1) ненадання на дослідження ключа-оригіналу повинно бути підставою для однозначного висновку про неможливість вирішити питання про справність механізму замка;

2) можливість проведення експерименту до розбирання корпусу замка, за допомогою ключа-оригіналу на предмет встановлення придатності його механізму для замикання і відмикання, – повинна бути прямо прописана в Методиці трасологічного дослідження замків;

3) випробування до розбирання корпусу повинно проводитись без додаткових, надлишкових зусиль;

4) при виникненні в процесі експерименту заїдання механізму, випробування необхідно негайно припинити і відновити його після розбирання корпусу в ході дослідження механізму замка та встановлення причин заїдань;

5) при виявленні в замку дефектів, що знижують рівень охоронних властивостей, але все ж забезпечують його замикання/відмикання, необхідно формулювати висновок про несправність замка, обов'язково вказуючи можливість його використання для замикання/відмикання;

6) у разі надання на дослідження лише механізму замка (наприклад, циліндрового) питання про встановлення справності (працездатності) замка в цілому, вирішити неможливо. В цьому випадку немає можливості дослідити весь механізм замка, його комплектність, стан деталей, а також експериментально перевірити взаємодію всіх його частин.

Список використаних джерел:

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі). К. : Кондор, 2005. 588 с.: 32 іл.
2. Кофанов А. В. Трасологічні дослідження: Курс лекцій / А. В. Кофанов, О. Г. Волошин, О. В. Літвінова. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 304 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2310/1/Курс%20лекцій%20Трасологічні%20дослідження.pdf>
3. Майлис Н. П. Руководство по трасологической экспертизе. М.: Щит-М, 2007. 344 с.
4. Павличенко Г. В., Захаров Р. И., Севастьянова Е. А. Судебнотрасологическая экспертиза замков и запирающих механизмов: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Судебная экспертиза» (40.05.03). Нижегородский государственный университет, 2019. – 151 с. URL: http://www.lib.unn.ru/students/src/ZAMKI_R-2.pdf

ОНТОЛОГІЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ: НА ШЛЯХУ ДО НОВОГО УСВІДОМЛЕННЯ

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений
працівник освіти України, завідувач кафедри
кримінального права і кримінології Харківського
національного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-2952-8258*

Євгенія Олексіївна ГЛАДКОВА,

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету
внутрішніх справ
orcid.org/0000-0003-4621-1738*

Сьогодні активно йде становлення адекватної новому часу науки, як теоретичного знання, так і соціальної практики. Новизна пояснюється загальною деконструкцією метафізики, що дозволила лібералізувати онтологію соціальності, надати їй комунікативний характер. Комунікативні соціальні онтології зумовлюють і адекватну комунікативну кримінологічну онтологію.

Необхідність нового за формою і змістом кримінологічного аналізу соціальних процесів (у широкому їх трактуванні) постає сьогодні у зв'язку з теми трансформаціями, які останнім часом відбулися в соціальній реальності. Вплинувши на характер свого наукового осмислення, вони поставили питання про адекватність змін у кримінологічних теоріях і концептах, розширення відповідних дослідницьких об'єктів. Ці зміни дозволяють фіксувати стан соціальності, що змінився, і створити відповідну цьому моменту «нову» кримінологію.

Ми глибоко переконані, що розробка нової архітектури цієї галузі знань є пріоритетною. І не тільки тому, що це затребувано практично, а й тому, що вона стала можливою, як тільки нові методології стали можливими для аналізу політики, економіки, культури і соціальної практики. Сучасна методологія, на відміну від класичної, не розглядає себе як «вища судова інстанція» по відношенні до інших сфер. Навпаки, вона безпосередньо входить в них, передає їм свої способи роботи, насичує їх. Так і виникають нові можливості для проведення кримінологічних розвідок; в її аналітичне коло потрапляють такі феномени як фізичні закони і принципи, мистецтво, політика, економіка, кіно, мода і т. д. У цьому позначається як новий стан кримінології, так і новий стан різних, які вважалися раніше «периферійними» по відношенні до кримінології, сфер соціальності.

Трансформації всередині кримінології пов'язані з процесами деконструкції реальності і звільненням знання про неї від влади метафізичної субстанції – діалектики. Зміни, звичайно, вплинули і на характер наукового осмислення соціальності, викликали її нову концептуалізацію. Концептуалізована по-новому соціальна реальність, в свою чергу, потребувала і нового погляду на характер кримінологічного її аналізу.

Що ж змінилося в «новому» кримінологічному баченні соціальності? Відповідь на це запитання є важливою в плані пошуку адекватних засобів для подальшої трансформації кримінологічного знання, що відповідатимуть контурам і трендам соціальних процесів сьогодення. Ризикнемо поставити питання більш конкретно – як сучасна кримінологія збирається реагувати на перепрофілювання об'єктів своїх наукових інтересів, виходячи з яких підстав бачить їх специфіку в змінній соціальній ситуації? Від самого початку варто обґрунтувати доцільність тих інструментів, від яких залежать всі інші принципові зміни кримінологічного знання.

Специфіка кримінології нового часу полягає в тому, що характер її власного знання включає способи його побудови, своєрідні лінзи її погляду на світ. Конструюючи власний стиль мислення і спосіб його побудови, кримінологія перетворює оточуючий світ у кримінологічну реальність, бо пропускає його через фільтр колективної свідомості своєї пастви. Те, що не потрапляє в коло її свідомості – залишається «річчю у собі», непізнаним рядом подій із сумнівною відповідністю. Бо людина нового часу – це Великий Конструктор усього того, що її оточує. Конструктор і управлінець.

Яким ми бачимо кримінологію в нову, тобто сучасну епоху?

Яким світ, зокрема світ соціальності, постає перед кримінологічним поглядом?

Які зміни відбулися в кримінологічній концептуалізації соціальної реальності і як вони вплинули на наукове бачення кримінологічних об'єктів?

Загальна відповідь полягає в тому, що постмодерновий погляд сконструював нову онтологію соціальної реальності. Наслідком деконструкції діалектики – системоутворюючого начала, навколо якого створювалася соціальна система, стало порушення стійкості, міцності і абсолютної логічної вивіреності соціальних онтологій. Будучи винесеним за межі структури, цей архетип більше не тримає соціальну реальність у стабільному стані, є в ній лише одним з центрально орієнтованих однолінійних зв'язків. Натомість соціальність тепер проявляється в динаміці безладних і самоорганізованих комунікацій, постійній мінливості і калейдоскопічній непередбачуваності конфігурацій тих малюнків, які вона набуває в результаті допущеної самоорганізації.

Конструюючи власний стиль осмислення і побудови світу соціального, сучасна кримінологія замість способу його збирання під центральну ідею запропонувала принцип рівності усіх можливих підходів. Ставши рівнозначними, елементи соціальної реальності більше не збираються в єдине ціле, певну базову структуру (панівну теорію). У розкутому кримінологічному мисленні єдиний правильний підхід сьогодні втратив силу. В результаті система розпалася на «тексти» і «шматки» (Р Рорті),

виявилася в стані «рознесення» і «диференціації реальності», коли «життя злилося з самим рухом» (Ж. Дельоз) і постала «як різне» (Ж. Дерріда). Новий стиль мислення, таким чином, справив на кримінологічне розуміння соціальної реальності позитивний вплив, перетворив її конструкцію з владно, тоталітарно і стабільно організованої в динамічну, нестійку комунікацію лібералізованих, різнорідних, але рівноцінних структур. Відтепер наука репрезентується хаосом постійних переходів, які нікуди не ведуть, це – онтологія криз, які набувають онтологічний статус. Позбавлена єдиного центру, соціальність стала легітимною для такого «хаосу», де реалізує себе свобода самоорганізації, що має лише намір встановити «порядок», але під дією нових механізмів соціального розвитку, завжди переконувала, що сучасний «порядок» – це і є хаос. Порядок сьогодні є багаторазовим себеповторенням в якості «хаосу». «Криза», «перехід», «хаос» тепер не є якась тимчасовість, період, який можна перечекаати, щоб знову увійти в спокійне життя. Навпаки, вони ніколи не закінчуються. Вони є в наявності в соціальному бутті як його суще.

Динаміка, нестійкість і комунікативна самоорганізація рельєфно проявилися через те, що новий спосіб (стиль) конструювання реальності змінив механізм соціокультурного розвитку. Якщо в цій царині історії суспільства завжди була традиція, завдяки якій здійснювалось перенесення трендів соціокультурного стану з минулого у сьогодення і майбутнє, то зараз на місце традиції прийшли інновації. І якщо традиція забезпечувала єдність і стійкість розвитку, оскільки завжди зберігалася культурна домінанта, навколо якої формувалася вся соціальна цілісність, то інновації принципово змінили характер розвитку, бо полювали на стійкість, і замість стабільності, впорядкованості, логічної прозорості всіх майбутніх станів суспільства запропонували щось нове і невідоме, а від цього і більш бажане. Така ж «сучасна» кримінологія.

Інновація як механізм розвитку привнесла у кримінологію динаміку, рух, свіжий подих. Парадокс соціальної реальності однак полягає в тому, що вона є багаторазовою реплікою самої себе, що проявляється вже «після себе»: вона, випереджаючи саму себе, «біжить» у новий стан. Відсутність домінанти проявляється у відібранні у «нових» кримінологій можливості бути санкціонованими в їх лінійній очікуваності. Вони непередбачувані і непрогнозовані у векторах розвитку. Спрямованість шляху, його логічна вивіреність, продиктована владою єдиної методології, поступилися місцем безладній різноспрямованості («ризомності»), методологічному плюралізму, какофонії різноголосих інструментів, партії яких пересікаються, накладаються одна на одну, дисонують (як макарони в каструльці або як кубло з кошенятами). Основна робота інновації – прибрати будь-яку парадигмальну домінанту, бо вона стримує рух до нових станів науки. Позбавлення статусу єдиної «правильної» методології і як наслідок – парадигмальна бездомінантність стимулюють різновекторність досліджень, хаотичне зчеплення одержаних результатів, взаємну дифузю різногалузевих висновків, калейдоскопічність міждисциплінарних зв'язків, що виникають при цьому.

Чи виграє від цього кримінологія?

Як це позначиться на якості її знання?

Чи не втратять кримінологи «землю під ногами»?

Виграє. Позитивно. Не втратять.

Перехід, рух, нестійкість і нескінченна перебудова набули сьогодні онтологічного статусу. І він є самодостатнім. Деконструкція, як стиль, є критикою і санкцією за відсутність новизни. У цьому статусі вона вводить кримінологію у стан термінальної незавершеності, безперервності «переходів», зневіри у стійкість. В цих умовах деконструкція протистоїть діалектиці як вірі у завершене знання. Відтак «нова» кримінологія постає у швах, нестиковках, лакунах, як спотикання, надлом, зрив, що не дозволяють створити цілісну онтологічну систему.

Це – вже не класична кримінологія, що має справу з предметним світом, впорядковує і вибудовує його за законами чистої логіки, прозора в своїх змінах, прогнозована в кожному наступному кроці, що піддається розумному конструюванню. У сучасній кримінології розчинилась предметність, а деконструктивістський стиль мислення спровокував її віртуальність і медійний стан, де є лише поза похідних галопуючих мелькань комунікацій, які змінюють одна одну. Вони і постають в якості соціальної основи, яка фіксує тепер не предметність, де здійснюються комунікації, але сам факт їх наявності як зв'язку і взаємодії. Соціальність визволила продуктивну силу комунікацій, які, постійно змінюючи свої конфігурації, створюють мерехтіння уявних образів. Базуючись на комунікації і відкинувши єдність методологічної основи, кримінологія набуває характеру 3D світлина як безперервної зміни різних онтологій.

Увага до факторів різної природи, відносин, руху і організації кримінологічних процесів без відповідної і базової субстанції-центру актуалізувало калейдоскопічну зміну реальності, занурює кримінологічний аналіз у маргінальний, мерехтливий і пульсуючий стан. Він живе лише комунікаціями між поліонтологічними структурами. Чим активніше і інтенсивніше вони здійснюються, тим більше стійким виявляється кримінологічне знання. Парадоксальність нової кримінології в тому, що вона може бути стійкою лише в разі безперервного руху емпіричної її частини.

Отже, «база», що створювала єдність і стабільність кримінології, поступилася місцем свободі творчого пошуку, постійній зміні комунікацій, що перетворює онтологічну єдність в анахронізм. Поліонтологічність сучасної кримінології і мережевий її стан є підсумком і результатом нової концептуалізації соціальної реальності. Втрачаючи базовість субстанціональної підстави, кримінологія більше не підпорядковується суворій логічній вивіреності і вимагає нової форми організації і здійснення.

Комунікативні зміни, що відбулися в сучасній соціальній реальності, викликали аналогічний крен у бік комунікацій і дискурсів нової кримінології. Що це означає, і який її специфічний зміст? На ці питання ми вже намагались дати відповіді у попередніх публікаціях задуманої трилогії.

Але яка вона – «кримінологія «свого» часу»?

Процесуальна?

Нестійка?

З постійними переходами в інші, нові, онтологічні стани?

Ці та подібні питання актуалізують сьогодні розробку нової кримінології. Її предметом і стають соціокультурні комунікації. Необхідність цієї розробки зумовлюється поміченими в існуючих кримінологічних теоріях протиріччями. У ситуації, коли вже заявили про себе нові методологічні підходи до кримінологічного аналізу, все ще продовжують використовуватися способи і методи, засновані на застарілих, таких, що себе вичерпали, довели власну неспроможність концепти і парадигмальні засновки. Розв'язання цієї суперечності полягає в тому, щоб відійти від класичної концептуалізації кримінологічної реальності, побудованої на принципі її центрації навколо єдиного, штучно звеличеного факту, і створити нове кримінологічне бачення соціальності в ракурсі неklasичної, комунікативної онтології. Така процедура необхідна для того, щоб соціокультурні комунікації – комунікації як рух – побачити в якості предмета кримінологічного аналізу. Проблема, таким чином, зводиться до того, щоб, дослідивши соціокультурні комунікації і запропонувавши їх в якості предмета кримінологічного аналізу, закласти основи для розробки нового дослідницького інструментарію науки кримінології. Адже «старі» інструменти також не можуть бути комунікативними.

Проблематика наукової методології нового часу через її складність, специфіку і несприйняття з боку ретроградів не користується особливою актуальністю сьогодні. Хоча в певних колах вона є найбільш гострою і популярною для наукових досліджень. На жаль, в наших широтах до цього часу залишаються не розкритими (або недостатньо розробленими) питання як загальнотеоретичного, так і прикладного характеру. Немає головного – визнання того факту, що світу, яким ми його знали десять років тому, вже не існує. В його основі тепер лежать не території, дивізії, виробництво або фінанси, а комунікації, соціальні процеси. Комунікації, що репрезентують сучасну онтологію соціальних процесів, переплітають і зчіплюють різні соціальні кордони, увергають суспільство в маргінальний стан, у «воронки» переходів. Лібералізуючи і демократизуючи соціальність, онтологічна комунікативність сприяє персоніфікації людини, розкріпачує особистісні, антропологічні, соціогуманітарні і культурні фактори. Однак ці ж явища зумовлюють і таке явище як криміналізм. Стає очевидним, що без сучасної кримінології і осмислення широкого спектру її теоретичних проблем з точки зору пояснення новітніх феноменів і парадоксів протидії злочинності не може бути і серйозного прориву в стратегії, тактиці впливу на злочинність, кримінологічній практиці загалом.

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ПРИ ОТРИМАННІ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Людмила Василівна МАКСИМІВ,

*кандидат юридичних наук, судовий експерт
сектору балістичного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень Івано-
Франківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Участь спеціаліста у кримінальному провадженні регламентується нормами Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), зокрема статтею 71 КПК визначено, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1]. У практичній діяльності на підтвердження своїх спеціальних знань та навичок особа зобов'язана надати документ, який свідчить про здобуття певної освіти та кваліфікації (диплом про здобуття освіти), або документ з місця роботи, який підтверджує, що особа працює за фахом і відповідно може бути спеціалістом у кримінальному провадженні.

У кримінальному провадженні спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Досить часто для проведення експертизи у кримінальному провадженні виникає необхідність у проведенні порівняльного дослідження, що своєю чергою є підставою для відібрання зразків для експертизи.

Першочергово варто з'ясувати, що слід розуміти під поняттям «отримання зразків для експертизи». На сьогодні отримання зразків для експертизи більшість провідних українських науковців слушно розглядає в структурі такої слідчої (розшукової) дії як проведення експертизи [2, с. 224; 3, с. 365]. У той же час окрема регламентація їх отримання у статті 245 КПК, вказує на певну відокремленість від експертизи і самостійність як окремої кримінально-процесуальної дії, на думку Бауліна О. В. У спеціальній літературі йдеться про проблеми у нормативно-правовому забезпеченні отримання зразків для експертизи та застосуванні цієї дії в слідчій практиці [4].

Вважаємо, що отримання зразків для експертизи – це самостійна процесуальна дія, що проводиться стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи, слідчим суддею у випадках, якщо експертиза призначена за клопотанням сторони провадження або судом з метою забезпечення проведення експертизи та встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Самостійність вказаної процесуальної дії підтверджується такими

фактами: для отримання зразків для експертизи передбачено складання окремих процесуальних документів; отримання зразків для експертизи у деяких випадках потребує залучення спеціаліста; за результатами відібрання зразків для експертизи складаються відповідні процесуальні документи. Зразки для експертного дослідження відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Тобто, відібрання зразків для експертизи проводиться слідчим, прокурором із залученням спеціаліста у випадках передбачених законом або у разі необхідності. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1]. Зразки, отримані для експертизи, не є доказами у кримінальному провадженні, проте несуть в собі інформацію, що має доказове значення. Така інформація стає доступною і може бути використана в доказуванні у кримінальному провадженні лише в результаті проведення експертизи. Саме тому зразки для порівняльного дослідження мають особливий процесуальний статус, являють собою матеріал для отримання нового або перевірки вже наявного доказу. Оскільки джерелом доказів є висновок експерта, то ті дані, які будуть отримані внаслідок проведеної експертизи виступатимуть доказами у кримінальному провадженні.

Як свідчить практика, досить часто з метою правильного відібрання та вилучення зразків для експертного дослідження залучається спеціаліст, який є компетентним у певній сфері діяльності. В подальшому, вказана особа, яка залучалась як спеціаліст для отримання зразків, може виступати експертом для проведення експертизи у тому ж кримінальному провадженні. Тому, виникає запитання: «Чи може одна і та ж сама особа виступати спеціалістом при отриманні зразків для експертизи і експертом при проведенні цієї експертизи?». Залучений спеціаліст, відбираючи зразки для експертизи з участю слідчого або за дорученням суду, витратив свій час, щоб ознайомитись з матеріалами кримінального провадження, розібратися з об'єктами дослідження та відібраними зразками, тому він зможе швидше й ефективніше проводити експертне дослідження і сформулювати висновок. А з іншої сторони, чи не буде він зацікавленим у результатах проведення експертизи, якщо був залучений як спеціаліст. Однозначної відповіді на вказане питання немає, оскільки в КПК про це чітко не вказано. Підтримуємо позицію щодо можливості залучення особи як спеціаліста для відібрання зразків і в подальшому як експерта для проведення експертизи, оскільки перед тим, як залучити спеціаліста слідчий повинен переконатися у його незацікавленості у вказаному кримінальному провадженні. Однак, вказана проблема ще потребує обґрунтованого наукового дослідження та опрацювання з метою подальшого її вирішення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, А. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К.: Центр учб. літ., 2013. 544 с.
3. Кримінальний процес: / за заг. ред. Ю. М. Грошевого, В. Я. Тація, А. Р. Туманянц та ін. Х.: Право, 2013. 824 с.
4. Баулін О. В. Особливості отримання біологічних зразків особи для проведення експертизи у досудовому розслідуванні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_27

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ СЛОВА ТА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Віталій Іванович ПАВЛИКІВСЬКИЙ,

*доктор юридичних наук, доцент, проректор з
навчальної роботи Харківського університету*

З прийняттям кримінального кодексу незалежної України у 2001 році суттєво змінилася система кримінально-правового впливу держави на суспільні відносини, частина суспільно небезпечних діянь була декриміналізована, частина навпаки, була переведена в розряд злочинних. Так, в кримінальному кодексі з'явилася стаття 359 КК України, яка передбачала кримінальну відповідальність за незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Однак уже у 2010 році, на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації» від 2010 року [4], зазначена стаття зазнала суттєвих змін і поряд з використанням, злочинними стали визнаватися придбання та збут зазначених предметів, і крім того, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації були віднесені до предмету контрабанди (ст. 201 КК). Як зазначалося у доповідній записці до законопроекту, вказані зміни спрямовувалися на запобігання поширенню зазначених засобів серед населення та їх подальшого незаконного використання. Розробка, лобіювання та просування зазначеного проекту відбувалося за рахунок підтримки представників правоохоронних органів, зокрема СБУ [5; 6].

Закон, за твердженням Служби Безпеки України, був розроблений у зв'язку із «незадовільним станом забезпечення в Україні прав людини на недоторканість приватного життя, зокрема, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції» [7]. Хоча, слід відзначити, що посягання на недоторканість приватного життя вже охороняється статтями Кримінального кодексу України, зокрема статтею 163 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через

комп'ютер) та статтею 182 (порушення недоторканності приватного життя – незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації).

Як показує практика, криміналізація таких діянь як придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також їх контрабанда стали використовуватися Службою Безпеки для переслідування журналістів та інших осіб, що застосовували приховані записуючі пристрої (камери, мікрофони тощо). До того ж, саме на структури СБУ (Український НДІ спеціальної техніки та судових експертиз СБУ) покладене право визначати які з технічних засобів слід відносити до негласних [8].

Не вдаючись до проблем визначеності правомірності поведінки з зазначеними предметами на підставі підзаконних актів, а не законів [6], слід зазначити, що більшість прихованих камер та аудіозаписуючих пристроїв потенційно можуть бути визнані спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації. А в такому випадку постає закономірне питання наскільки законним може бути розповсюдження інформації здобутої за допомогою таких засобів.

В контексті Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» щодо права журналістів на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації, останні не несуть відповідальності за публікацію відомостей у випадку якщо:

- 1) у них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом;
- 2) якщо розголошена інформація з обмеженим доступом є суспільно необхідною та інтерес суспільства переважає інтереси окремих громадян;
- 3) законом передбачено звільнення або непрятегнення до відповідальності за такі дії.

Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [9].

Таким чином, журналіст за публікацію, що порушує право на недоторканість приватного життя або розголошує державну або іншу таємницю не підлягає кримінальній відповідальності у випадку, коли вказана інформація є суспільно значущою (необхідною), стосується важливих для суспільства питань або ж отримана журналістом без порушень закону.

При наявності зазначених обставин журналіст звільняється від кримінальної відповідальності, зокрема за ст. ст. 163, 182, 328 КК України на підставі вимог Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та Закону України «Про інформацію».

На підставі цього ж Закону України «Про інформацію» за поширення інформації з обмеженим доступом, що представляє значний суспільний

інтерес звільняється від відповідальності не тільки журналіст, але й будь-яка інша особа.

Однак, незважаючи на те, що закон звільняє, при наявності вищевказаних умов, від відповідальності за поширення інформації з обмеженим доступом, ст. 201 КК та 359 КК не виключає кримінального переслідування за придбання, збут та використання спеціальних технічних засобів для негласного отримання інформації. І навіть у тих випадках коли, сам журналіст або інша особа безпосередньо не здійснювали збір інформації за допомогою таких засобів, її розповсюдження (інформації) дає підстави правоохоронним органам порушувати кримінальне провадження та вимагати розкриття авторства та джерел інформації журналіста. Така надмірна криміналізація відносин у сфері діяльності ЗМІ, на нашу думку, здійснює «охолюючий» ефект у ставленні журналістів до виконання своїх обов'язків і суттєво обмежує можливості та бажання журналістів у розголошенні суспільно значущої (необхідної) інформації.

Аналіз чинного законодавства у сфері захисту свободи слова та журналістської діяльності дає підстави стверджувати про певну надмірність криміналізації діянь у сфері поширення суспільно значимої інформації та невідповідність окремих положень кримінального законодавства вимогам регулятивних норм. З метою усунення зазначених недоліків пропонується:

- доповнити ст. 182 КК положенням про звільнення від кримінальної відповідальності за цією статтею за поширення суспільно необхідної інформації, тобто такої, що є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення;

- відмовитися від криміналізації дій із засобами негласного отримання інформації (201, 359), які дублюють існуючі кримінально-правові заборони за поширення інформації з обмеженим доступом, передбачені ст. ст. 163, 182, 328 КК.

Список використаних джерел:

1. Бойчук І. В. Форми, методи та способи впливу засобів масової інформації на політичну свідомість громадян України / І. В. Бойчук // Держава і право. – 2011. – № 4 (54). – С. 664-670.
2. Голова офісу президента України Єрмак відреагував на звинувачення у корупції URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-jermak-koruptsiya-leros/30515887.html>.
3. Лерос відмовився особисто отримати повістку – СБУ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2909964-leros-vidmovivsa-osobisto-otrimati-povistku-sbu.html>.
4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації» від 15.06.2010 р. № 2338-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2338-17>.
5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33655.
6. СБУ незаконно переслідує за спецзасоби негласного отримання інформації URL: https://zbroya.info/uk/partner/law-ok/blog/14546_sbu-nezakonno-pereslidiue-zaspetszasobi-neglasnogo-otrimannia-informatsiyi/.

7. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне поводження із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33655.

8. Критерії належності спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації Постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 669
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2016-п#n178>.

9. Закону України «Про інформацію» від 2.10.1992 р. № 2657-XII
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО НДЕКЦ МВС УКРАЇНИ

Станіслав Ігорович ПЕРЛІН,

*кандидат юридичних наук, директор Харківського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

20 червня 2020 року виповнюється 20 років з дня створення Харківського НДЕКЦ МВС України. У цей день Постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 № 988 «Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ» [1] було засновано експертну службу, як систему експертних підрозділів, до складу якої увійшли: Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС (як головний підрозділ Експертної служби МВС України), науково-дослідні експертно-криміналістичні центри при головних управліннях МВС в АР Крим, м. Києві та Київській області, управліннях МВС в областях, м. Севастополі і на транспорті.

В системі Експертної служби МВС України Харківський НДЕКЦ займає особливе місце. Саме в Харкові, в червні 1921 року відділ техніки карного розшуку при Головному управлінні міліції УСРР очолив професор О. Д. Кісільов, який свого часу був першим у Російській імперії викладачем криміналістики (Харківський імператорський університет, 1910 р.). Олександр Дмитрович Кісільов вжив дієвих заходів щодо технічного оснащення підрозділів кримінального розшуку, організації навчання працівників та методичного забезпечення їхньої діяльності [2, с. 197-200]. Він ініціював відкриття в м. Харкові курсів з підготовки працівників карного розшуку, склав програми їх навчання та штат викладачів. На курсах серед інших дисциплін вивчали антропометрію, словесний портрет, дактилоскопію, судову фотографію тобто основні на той час розділи криміналістичної техніки.

У 1923 році у Головному управлінні робітничо-селянської міліції і карного розшуку було створено науково-технічний відділ. Його очолював відомий криміналіст О. Я. Єлісєєв (1887-1968), котрий займався розробкою питань застосування наукових прийомів і методів під час розслідування злочинів. Діяльність науково-технічного відділу карного розшуку в Харкові

© Перлін С. І., 2020

упродовж 1920–30-х рр. зводилася до реєстрації злочинців, видання відомчих документів щодо службової діяльності, розвитку службового собаківництва, підготовки кадрів для виконання завдань з протидії злочинності. Проведення експертних досліджень працівниками відділу було не передбачено посадовими інструкціями. Згодом до їхніх функцій додали фотографування та зйомку слідів на місці події, трупів на місці злочину і в моргах. У 1932 р. на законодавчому рівні науково-технічним кабінетам було надано право проведення експертиз [3, с. 240].

З того часу і дотепер Харківський НДЕКЦ змінював свої назви: від науково-технічного кабінету Укрцентррозшуку до науково-технічного відділу УВС, від відділу криміналістичних досліджень Управління охорони громадського порядку Харківського облвиконкому до оперативно-технічного відділу УВС Харківського облвиконкому, від експертно-криміналістичного відділу у Харківській області до Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичний центру.

Протягом всієї історії існування Харківського НДЕКЦ змінювалися і його завдання: від реєстрації злочинців та видання відомчих документів щодо службової діяльності (20-30 рр. минулого століття) до проведення великої кількості різноманітних експертиз, створення нових лабораторій, використання автоматизованих пошукових систем.

Слід відмітити, що за останні 20 років, тобто з моменту утворення Експертної служби МВС України Харківський НДЕКЦ динамічно розвивається. Основні етапи цього шляху:

2000 рік – заснування Харківського НДЕКЦ МВС України.

2002 рік – на базі Харківського НДЕКЦ введено в дію АДІС «Дакто – 2000» (регіональна дактилокартотека).

2003 рік – започатковано проведення судової імунологічної експертизи.

2007 рік – розпочато проведення комп'ютерно-технічних досліджень.

2009 рік – введено в дію автоматичну балістичну ідентифікаційну систему (регіональна кулегільзотека).

2012 рік – розпочато використання в повсякденній роботі лазерного сканеру «Фаро» і газового хроматографу з мас-селективним детектором.

2014 рік – введено в дію новий адміністративно – лабораторний комплекс і перша в Харківській області лабораторія молекулярно-генетичних досліджень.

2015 рік – в рамках реформування системи МВС, Харківський НДЕКЦ був переформатований і повністю зорієнтований на судово-експертне забезпечення роботи правоохоронних органів.

2018 рік – Харківський НДЕКЦ пройшов акредитацію Національним агентством з акредитації України на відповідність міжнародному стандарту ISO / IEC 17025 за напрямками «Дослідження наркотичних засобів» і «Дослідження технічного стану транспортних засобів» та успішно інтегрується в Європейську мережу криміналістичних наукових установ.

2019 рік – започатковано проведення судової будівельно-технічної експертизи.

2020 рік – впроваджено використання інноваційних науково-технічних засобів, таких як Action-камери Інста 360 ONE X, квадрокоптера

DJI Mavic 2 Pro та багатьох інших для проведення фото-, відеофіксації під час проведення експертних досліджень і технічного забезпечення слідчих (розшукових) дій.

На теперішній час Харківський НДЕКЦ МВС є найбільшим на Східній Україні Експертним центром системи МВС України, до складу якого входять 10 різнопрофільних відділів (у тому числі єдина у Харківській області лабораторія ДНК-аналізу), колектив яких щорічно виконує більше 15 тисяч експертних досліджень з понад 50-ти видів експертних спеціальностей: від «класичних» криміналістичних до молекулярно-генетичних, економічних, електротехнічних. Судових експертів Харківського НДЕКЦ МВС залучають працівники різних правоохоронних органів: Генеральної прокуратури України, військової прокуратури сил АТО, НАБУ, прокуратури Харківської області, Управління СБУ в Харківській області, Апеляційного суду Харківської області, ГУДФС областей, ГУНП в Харківській області, прокуратур, судів та ГУНП інших областей України (Полтавської, Луганської, Донецької, Запорізької, Дніпропетровської, Сумської тощо).

Напрями діяльності та експертні можливості Харківського НДЕКЦ МВС постійно вдосконалюються, зокрема, у сфері впровадження новітніх технічних засобів і експертних методик відповідно до сучасних світових тенденцій розвитку судової експертизи та криміналістики.

Список використаних джерел:

1. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 року № 988. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/988-2000-%D0%BF>.
2. Чисніков В. М. Вчений-криміналіст професор О. Д. Кісільов: невідомі сторінки біографії. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 1 (15). С. 195–207.
3. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження): дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Київ: НАВСУ, 2019. 564 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/11385>

СУДОВО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПІДРОБКОЮ ГРОШОВИХ ЗНАКІВ УКРАЇНИ

Ірина Олександрівна ПЕЧЕРСЬКА,

*судовий експерт сектору технічного дослідження
документів та обліку Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру*

Аналіз експертної практики свідчить, що судова експертиза, яка частіше призначається – є судово-технічна експертиза документів.

Під час призначення судово-технічних експертиз документів у рамках кримінальних проваджень пов'язаних з підробкою грошових знаків важливо слідчому організувати взаємодію з експертно-криміналістичними підрозділами, у тому числі і для отримання консультації з формулювання питань в постановках про призначення судово-технічної експертизи

© Печерська І. О., 2020

документів. Ігнорування слідчими допомоги судових експертів ще на стадії призначення судово-технічної експертизи призводить до відсутності чіткого уявлення про межі та можливості експертизи документів, особливо, якщо це стосується питань підроблених грошових знаків. У результаті чого з'являються питання, які некоректно сформульовані, або, які виходять за межі компетенції судових експертів. Під час дослідження грошових знаків з ознаками підробки, або, які викликали сумніви у своїй справжності, судові експерти рекомендують слідчим суддям та слідчим, ставити такі питання:

- Чи відповідають грошові знаки України, які надані на дослідження, аналогічним грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України?

- Якщо грошові знаки України, які надані на дослідження, не відповідають грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України, то яким способом вони виготовлені?

Під час вирішення цих питань судові експерти всебічно та повно досліджують об'єкти та відповідають на питання, які були поставлені слідчими суддями та слідчими. Питання, які були поставлені судовому експерту в наступній редакції: «Чи виготовлені грошові знаки України, які надані на дослідження, з дотриманням вимог Національного банку України?», «Банкотно-монетним двором Національного банку України або іншим способом виготовлений документ?» – виходять за межі компетенції судового експерта, так як фахівці експертно-криміналістичного підрозділу Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України не володіють відповідними спеціальними знаннями про вимоги і технології Банкотно-монетного двора Національного банку України.

Не заперечуючи, щодо неприпустимості постановки питання в такій редакції: «Чи виготовлені грошові знаки України, які надані на дослідження, з дотриманням вимог Національного банку України?», однак дозволимо не погодитися з неправомірністю постановки питання в такій редакції: «Підприємством – Банкотно-монетним двором Національного банку України або іншим способом виготовлений документ». Судовий експерт не може знати всі вимоги та технології, які затверджені Банкотно-монетним двором Національного банку України до продукції, яку він випускає, але зі спеціальної літератури йому відомі способи нанесення зображення легітимної продукції, наявність та опис захисних елементів і т. д. Відповідно, якщо встановити, що зображення на грошовому знаку, який досліджується, нанесене не способами, які використовує Банкотно-монетний двір Національного банку України для того ж номіналу та зразка грошового знаку (відсутні захисні елементи або ж наявна їх імітація), судовим експертом правомірно зробити категоричний негативний висновок про те, що надані на дослідження грошові знаки України, виготовлені не Банкотно-монетним двором Національного банку України.

На практиці іноді зустрічаються постанови та ухвали судів, в яких слідчі судді та слідчі органів внутрішніх справ задають судовому експерту таке питання: «Чи є наданий на дослідження грошовий знак підробленим?».

Це питання, пов'язано з оцінкою діяння, вирішення яких відноситься до виключно компетенції органу, який здійснює розслідування злочинів, пов'язаних з дослідженням грошових знаків з ознаками підробки або які викликали сумніви у своїй справжності.

Іноді слідчі при призначенні судово-технічної експертизи у межах розслідування злочинів даної категорії ставлять таке питання: «Чи надходили раніше на дослідження грошові знаки, що мають з наданими на дослідження грошовими знаками загальне походження?». Вважаємо, що таке питання не є коректним, так як слідчому судді або слідчому органів внутрішніх справ з метою отримання відповіді на це питання необхідно організувати перевірку грошового знака за обліками підроблених грошових знаків. І в разі позитивного результату надати в розпорядження судового експерта додаткові грошові знаки, які мають ймовірне спільне походження з наданим на дослідження грошовим знаком.

Під виготовленням підробленого грошового знаку необхідно розуміти комплекс дій, який складається з обраного способу нанесення зображення грошового знаку України на папір та способів імітації захисних елементів. Вимоги вказувати на спосіб, який використовувався для друку зображення на досліджуваній підроблений грошовий знак, а не спосіб його виготовлення. Отже, у висновках судових техніко-криміналістичних експертиз документів по грошовим знакам з ознаками підробки треба використовувати такий висновок (приклад): «Грошові (-ий) знаки (-к) України, які (-ий) надані (-ий) на дослідження не відповідають (-є), грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України. Основні зображення грошового знака нанесені за допомогою кольорового знакодуючого пристрою зі струменевим способом друку, зображення серії та номера банкноти за допомогою кольорового знакодуючого пристрою з електрофотографічним способом друку.»

Іноді слідчі при призначенні судової техніко-криміналістичної експертизи грошового знака України з ознаками підробки або які викликали сумніви у своїй справжності ставлять лише одне питання: « Чи відповідають грошові знаки України, які надані на дослідження, аналогічним грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України?», а друге, традиційне для цього виду дослідження питання « Якщо грошові знаки України, які надані на дослідження не відповідають, грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України, то яким способом вони виготовлені?» – відсутнє. Друге питання необхідне для повноти дослідження об'єктів даної категорії.

Труднощі при розслідуванні злочинів даної категорії у слідчих та судових експертів викликають ідентифікаційні дослідження засобів оргтехніки, які використовували при виготовленні фальсифікатів – грошових знаків. Головною складністю при проведенні ідентифікаційних техніко-криміналістичних досліджень документів є відсутність надійних методик встановлення тотожності цифрового друкувального і копіювально-розмножувального пристрою по зображеннях на підроблених грошових знаках.

Зображення на більшості підроблених грошових знаків України виконано репрографічними способами друку: основне зображення банкнот

– способом струменевого друку, окремі реквізити – способом електрофотографічного друку.

При отриманні зображення на документі способом струменевого друку не відбувається безпосередньої контактної взаємодії між друкуючими вузлами принтера і матеріалом документа (папером). У результаті на поверхні паперу не утворюються сліди-відображення робочої поверхні друкуючого вузла, тому ідентифікувати струменевий принтер не є можливим. Складність виникає не тільки з проведенням ідентифікаційних досліджень пристроїв, які використовують струменевий друк. Експертні підрозділи не володіють у достатньому обсязі довідковою інформацією об ознаках, які дозволяють визначити групову належність або індивідуалізувати друкуючий пристрій. Це обумовлено великим розмаїттям пристроїв, які використовують струменевий друк (принтери, багатофункціональні пристрої, копіювально-розмножувальні пристрої), швидка зміна моделей, які випускають виробники.

Методика проведення ідентифікаційних техніко-криміналістичних експертиз електрофотографічних пристроїв розвивається в двох напрямках. Перший напрямок обумовлений можливістю ідентифікації модулів і вузлів електрофотографічних пристроїв. Однак на практиці застосування даної методики ідентифікації ускладнюється рядом факторів, це: мала площа одиничного грошового знака (значно менша площі аркуша паперу А4) не дозволяє вмістити більшу частину ознак модулів і вузлів електрофотографічних пристроїв; можливості ідентифікації електрофотографічного пристрою обмежені часом з моменту появи експлуатаційних ознак до ремонту або заміни картриджа (барабана); іноді обмежене застосування електрофотографічних пристроїв при виготовленні підроблених грошових знаків України (в основному, для нанесення зображень серії і номера).

Другий напрямок ідентифікаційних досліджень електрофотографічних пристроїв заснована на можливості використання так званих «прихованих міток», якими ряд виробників оснащують свою продукцію. Застосування даного методу сильно обмежується відсутністю надійних програмних засобів декодування «прихованих міток». Існуючі офіційні програми, призначені для декодування «прихованих міток», недоступні для експертно-криміналістичних підрозділів – виробники електрофотографічних пристроїв (нажаль, всі зарубіжні) не прагнуть відкривати доступ до інформації про характер «прихованих міток», якими обладнані принтери, які вони виготовляють. У спеціальній літературі можна зустріти описи методик ідентифікаційних досліджень знакодрукуючих засобів оргтехніки, які засновані на випадкових факторах, наприклад забруднення окремих елементів пристроїв для сканування і їх прояви на віддрукованих підроблених грошових знаках.

Деякі фахівці при дослідженні підроблених грошових знаків України звернули увагу на розташування зображень мікрОВОЛОКОН, для встановлення єдиного джерела походження підроблених грошових знаків України по зображеннях мікрОВОЛОКОН. Однак факт збігу місць розташування, форми, величини зображень мікрОВОЛОКОН недостатній для виведення про єдине джерело походження грошових знаків, так як для їх

виготовлення міг користуватися один електронний образ, але відмінності друкуючих устроїв і, відповідно, їх могли виготовляти різні особи.

Отже, важливим методичним правилом експертного дослідження грошових знаків України, виготовлених за допомогою сучасних засобів оргтехніки, повинен стати комплексний підхід до вирішення ідентифікаційного питання, яке виноситься щодо них.

Практика показує, що співпраця експертів-криміналістів з експертами-хіміками при вирішенні ідентифікаційних питань дає гарні результати, особливо при використанні фізико-хімічних методів дослідження матеріалів та речовин, які були використані при виготовленні підробних грошових знаків України. Для цього треба орієнтувати слідчих та оперативних працівників при огляді місця події при розслідуванні злочинів пов'язаних з підробленими грошовими знаками України вилучати не тільки підроблені грошові знаки, а шукати оргтехніку, це і багатофункціональні пристрої, тонера, різних кольорів, папір, які могли бути використані для виготовлення підробних грошових знаків. Після чого на дослідження надати як підроблені грошові знаки так і оргтехніку, тонера, папір, для встановлення однорідності барвників. Але треба зазначити, як що барвники у своєму складі мають нерозчинні пігменти, то встановити однорідність складу буде не можливо.

Важливе значення при розслідуванні злочинів даної категорії має і судова комп'ютерно-технічна експертиза. Як відомо, при виготовленні підробних грошових знаків України використовується різноманітна комп'ютерна техніка, внаслідок чого перед слідчим виникає завдання пошуку на різних носіях файлів, які мають зображення грошових знаків України або окремі реквізити, програмного забезпечення, за допомогою якого можна обробляти зображення, інформації о підключенні принтерів та іншого. Так, при проведенні судової комп'ютерно-технічної експертизи може бути встановлено, що на накопичувачі на жорсткому магнітному диску системного блоку персонального комп'ютера (або ноутбуку) в наявності файли, які містять зображення грошових знаків України, а також зображення елементів захисту грошових знаків.

Ми розглянули найбільш значимі та найчастіше призначувані види судових експертиз при розслідуванні злочинів, пов'язаних з підробкою грошових знаків України. Цей перелік судових експертиз, які проводяться з метою отримання даних, які мають важливе доказове значення, не є вичерпним. Слідчі можуть призначати інші види судових експертиз, такі як дактилоскопічні або біологічні експертизи, обумовлені можливою наявністю залишених потожирових слідів рук на підроблених грошових знаках України. Методика проведення таких експертиз широко вивчена у спеціальній літературі та не потребує окремого розгляду.

Призначення судової біологічної експертизи може бути в окремих випадках, коли був виявлений безпосередній виробник підробних грошових знаків та у нього було вилучено обладнання та зразки роздрукованих підробних грошових знаків, на яких можуть знаходитися залишки біологічного ДНК-матеріалу, як на поверхні банкнот, так і всередині склеєного паперу, який використовувався при виготовленні цих банкнот.

У межах розслідування злочинів даної категорії можливе використання судової фототехнічної, портретної експертизи. Пов'язане це з тим, що найбільш типові місця збуту підроблених грошових знаків України (торгові підприємства, банкомати, платіжні термінали) все частіше оснащуються камерами відео спостереження. Відповідно, на руках правоохоронців з'являються відеозаписи, на яких відображений зовнішній вигляд осіб, які збувають підроблені грошові знаки України. Методики проведення ідентифікаційних судових фототехнічних, портретних досліджень по відеозаписам детально описані у спеціальній літературі і ефективно застосовуються у практиці розслідування злочинів, пов'язаних з підробкою грошових знаків України.

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ: ВИЯВЛЕННЯ ФАКТОРІВ, ЯКІ ОБУМОВЛЯЮТЬ СТАН ТА ДИНАМІКУ ЗЛОЧИННОСТІ

Вікторія Євгенівна РОГ,

*старший викладач кафедри інформаційних
технологій та кібербезпеки факультету №4
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Оксана Петрівна МЕЛАЩЕНКО,

*старший викладач кафедри інформаційних
технологій та кібербезпеки факультету №4
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Вивчаючи певне соціальне явище, ми сприймаємо його як щось ціле, єдине, одержуючи насамперед відомості про обсяг цього явища. Однак цілісна характеристика не дозволяє зрозуміти сутності досліджуваного явища, виявити закономірності, механізм його зміни в просторі і часі.

Так, знання розміру кримінальних правопорушень у цілому дозволяє судити лише про їх обсяг, не маючи інформації про склад, структуру, динаміку правопорушень, причини та умови, що обумовлюють їх.

Щоб вивчити, пізнати явище, його необхідно розподілити на складові частини, виділити його окремі ознаки. Такби мовити зробити аналіз.

Статистичний аналіз це один з етапів статистичного дослідження, на якому здійснюється вивчення, порівняння, співставлення статистичних показників, які характеризують досліджуване явище, як між собою, так і з показниками інших галузей статистики, з метою виявлення статистичних зв'язків та закономірностей.

На відміну від загальноприйнятого аналізу статистичний аналіз містить у собі синтез. Завданням синтезу є встановлення взаємозв'язків між окремими частинами сукупності, а також виявлення загальних закономірностей розвитку всього явища в цілому. Синтез має дуже велике

© Рог В. Є., Мелашченко О. П., 2020

практичне значення, тому що мета статистичного дослідження полягає не тільки в тому, щоб вивчити складові частини явища, а ще і в тому, щоб, виходячи з результатів аналізу, зрозуміти його сутність.

Таким чином вивчення показників, які характеризують складові частини кримінальних правопорушень, виділені в результаті групування правопорушень і осіб, які їх вчинили, за окремими ознаками (родовим об'єктом злочинного посягання, ступенем тяжкості злочинів, статтю, віком, родом занять), є не чим іншим, як аналізом. Вивчення ж взаємозв'язків окремих груп, видів правопорушень, осіб, які їх вчинили, як між собою, так і з усіма кримінальними правопорушеннями в цілому, виявлення закономірностей їхньої зміни в просторі і часі – є синтезом.

В кримінально-правовій статистиці завдання статистичного аналізу, виходячи з двох об'єктів її дослідження – злочинність і діяльність правоохоронних органів, – можна сформулювати таким чином:

- 1) характеристика стану і динаміки злочинності, прогнозування її на майбутнє;
- 2) виявлення факторів, які обумовлюють стан та динаміку злочинності;
- 3) вивчення осіб, які вчинили злочини;
- 4) вивчення діяльності правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю.

В процесі аналізу даних кримінально-правової статистики використовуються такі види джерел інформації: документи первинного обліку і статистичні звіти правоохоронних органів; матеріали заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; матеріали кримінальних проваджень; дані комплексних і цільових перевірок оперативно-службової діяльності; дані прокурорських перевірок стану законності; дані економічної, демографічної, соціальної та інших статистик; результати вивчення громадської думки про злочинність і роботу правоохоронних органів; результати кримінологічних досліджень, що проводяться на обстежуваній території; дані про такі соціальні явища, як пияцтво, алкоголізм, наркоманія та ін.

Достовірний і всебічний аналіз можливий лише на базі повних і об'єктивних статистичних даних. Неякісно зібрана та оброблена статистична інформація може привести до перекручування результатів аналізу, а іноді – і до зовсім помилкових висновків.

Крім вивчення стану злочинності в ході статистичного аналізу велика увага приділяється дослідженню її динаміки, тобто зміни в часі показників, які характеризують стан злочинності.

Аналіз показників динаміки злочинів за ряд попередніх років дозволяє виявити тенденцію зміни цих показників. На підставі цього за допомогою спеціальних математичних розрахунків можна визначити, як будуть змінюватися показники злочинності в майбутньому. Знання негативної тенденції дозволяє забезпечити прийняття необхідних заходів щодо її зміни в кращу сторону, а позитивної – для розповсюдження передового досвіду на інших територіях.

Прогнозування злочинності тісно пов'язане з плануванням боротьби зі злочинністю. Прогнозування має на меті виявити можливі варіанти зміни злочинності в майбутньому, обставини, які можуть цьому сприяти, план

встановлює, що в зв'язку з цим треба зробити, в який термін, які потрібні ресурси, кошти і т. д.

Прогноз злочинності по суті є основою всієї організації боротьби з нею, що здійснюється не тільки державними органами, а і громадськими організаціями. Це важливий етап планомірної боротьби зі злочинністю, бо тільки на основі прогноза можна вирішувати питання прийняття завчасних рішень щодо попередження кримінальних правопорушень, визначення причин, які їх породжують.

Список використаних джерел:

1. Кубрак В. П. Правова статистика: навчальний посібник, 2017 р.
2. Яковлев С. В., Кубрак В. П. Правова статистика: підручник, 2004 р.
3. Кальман О. Г., Христич І. О. Правова статистика: підручник, 2004 р.

ЧИ ЗАМІНИТЬ СЛІДЧИЙ ДІЗНАВАЧА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ?

Віталій Володимирович РОМАНЮК,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального процесу та організації досудового
слідства факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ*

Після прийняття 22.11.2018 р. Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» Україна зробила ще один крок на шляху до розбудови правової держави Україна [2]. Сенс запровадження такої особливої форми досудового провадження як дізнання – розвантажити слідчі підрозділи та спростити процедуру розслідування кримінальних проступків, які не несуть значної суспільної небезпеки, а також досягти процесуальної економії, зосередивши зусилля слідчих та детективів на протидії кваліфікованим злочинам, забезпечивши ефективне досудове розслідування.

Не дивлячись на те, що на даний момент відсутня практика застосування вказаної форми досудового розслідування, вже зараз як серед науковців, так і серед кандидатів на посади новостворених підрозділів дізнання, виникають питання пов'язані не тільки із кримінальною процесуальною компетенцією дізнавача, але й питання організаційного характеру, пов'язані із співвідношенням повноважень дізнавача та слідчого.

Положенням ст. 40-1 КПК України передбачено, що «дізнавач під час здійснення дізнання наділяється повноваженнями слідчого». Вказана норма сприймається однозначно і не викликає непорозуміння через те, що КПК України у редакції, що набере чинності з 01.07.2020 року, наділяє дізнавача повноваженнями подібними, на перший погляд, з повноваженнями слідчого, але з деякими «відмінностями». Так, п. 2 ч. 2 ст.

40 КПК України уповноважує слідчого у встановлених КПК випадках, на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій [1]. В той же час, положення п. 2 ч. 2 ст. 40-1 КПК України уповноважує дізнавача у встановлених КПК випадках, проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Фактично законодавець, у не властивій для нього формі, деталізував коло процесуальних заходів, які в подальшому можуть мати силу доказів, чим прирівняв їх за значенням до слідчих (розшукових) дій. Така деталізація повноважень дізнавача «штучно» обмежує слідчого вилучати знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку. Поясненням цьому є відсутність положення у КПК України посилання про наділення слідчого за певних обставин повноваженнями дізнавача.

Крім того, відповідно до вимог ч. 3 ст. 214 КПК України в редакції з 01.07.2020 р. для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: відібрано пояснення; проведено медичне освідчування; отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. І знову ж таки, результати таких процесуальних дій на виконання вимог ч. 1 ст. 298-1 КПК України можуть виступати як докази у кримінальному провадженні. І навпаки, такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

Звідси постає питання, чи є слідчий суб'єктом формування такої неузгодженої із загальним поняттям доказів спеціальної системи джерел доказів, адже, як нами вже було вказано, на відміну від дізнавача, законодавець не «прирівняв» слідчого під час здійснення досудового розслідування із останнім? В подальшому щодо таких доказів можуть з'явитись сумніви у їх допустимості. Так, у правозастосовній діяльності непоодинокими є випадки вчинення кримінальних правопорушень, які складно кваліфікувати на початковому етапі розслідування. Відповідно, якщо так станеться, що кримінальне правопорушення виявиться злочином, а суб'єктом, який здійснюватиме його перевірку буде дізнавач, то жодних проблем не виникає через те, що дізнавач під час здійснення дізнання наділяється повноваженнями слідчого. По іншому виглядає ситуація, коли слідчий реагує на кримінальне правопорушення, яке по факту є кримінальним проступком. Виникає питання, чи зможе він задіяти весь арсенал перевірочних заходів, передбачених для дізнавача? Якщо так, то чи будуть результати їх застосування доказами у кримінальному провадженні.

Крім процесуальної неузгодженості залишаються не вирішеними й організаційні питання, одним з яких є формування складу чергових слідчо-оперативних груп. Так, відповідно до Наказу МВС № 357 від 27.04.2020 р. «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», який набуває чинності 01.07.2020 р., очолювати СОГ будуть як слідчі так і дізнавачі [3]. Тобто цим підзаконним актом кримінальні правопорушення не розмежовуються на злочини та кримінальні проступки, тим самим повноваження слідчого та дізнавача з вимогами КПК України не узгоджуються.

Застосування аналогії, яка передбачала б наділення слідчого повноваженнями дізнавача, на нашу думку, не застосовується через непропорційність повноважень вказаних представників сторони обвинувачення. Подібні законодавчі прогалини не повинні залишатися поза увагою законодавця, тому окреслена неузгодженість має бути вирішена шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#top>
3. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: наказ МВС України від 27.04.2020 р. № 357 // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#top>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ РУКОПИСНИХ ЗАПИСІВ, В ОСНОВІ ЯКИХ ЛЕЖИТЬ ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Оксана Леонідівна РУСОВА,

*судовий експерт криміналістичного відділу
досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру*

На сьогодні слідчі та судді все частіше стикаються з такою проблемою, що в досліджуваних документах, які мають доказове значення по кримінальному провадженню, є не тільки рукописні записи, виконані українською, російською мовами, а й рукописні записи, писемність яких заснована на латинській графіці, тому доцільно було б розглянути

особливості відібрання зразків рукописних записів для судово-почеркознавчого дослідження, в основі яких лежить латинський алфавіт.

У різний час проблемами дослідження рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт, приділялась увага у роботах таких вчених як Г. Г. Деннемарк, Е. Гечел, Ж. Мат'є, А. Нефтелі, Д. К. С. Пурі, М. Лотар, та інших.

Латинський алфавіт (латинське лист або латиниця) є основою писемності у багатьох мовах світу, зокрема романської і германської групи. Включає в себе 26 букв, які в різних частинах планети можуть називатися зовсім по-різному.

**Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv
Ww Xx Yy Zz.**

Писемність, за основу якої було взято латинський алфавіт, використовується у всіх мовах балтійської, кельтської, германської та романської груп, а також у деяких з іранської, семітської, тюркської, фіно-угорської та слов'янської груп, у баскській та албанській мові. Також цю манеру написання можна зустріти в говірках Індокитаю, зокрема у В'єтнамі, на Філіппінах, в Африці, Океанії, Австралії та Північній і Південній Америці.

На сьогоднішній день з упевненістю можна сказати, що на землі практично не існує жодної дорослої людини, яка б не була з ним знайома.

Найкраще, звичайно ж, латинська абетка відома школярам і студентам, так як вони широко використовують її, вивчаючи, наприклад фізику, алгебру, геометрію, хімію або іноземні мови.

Латинський алфавіт можна по праву назвати джерелом міжнародного спілкування тому, що без нього ніяк не можна обійтися. Основних причин, можна назвати дві:

- по-перше, як вже згадувалось раніше, на основі латинської абетки засновано більшість мов світу, причому, як реально існуючих, так і створених штучно (наприклад, ідо, інтерлінгва, есперанто);

- по-друге, існує цілий ряд мов, манера написання яких настільки складна, що її доводиться спрощувати за допомогою так званого допоміжного письма. До речі, у Китаї і Японії латиниця вивчається як допоміжне письмо і є обов'язковим предметом для вивчення, як у школі, так і ВНЗ.

На сьогоднішній день слідчі та судді частіше всього стикаються з такими рукописними записами, писемність яких заснована на латинській графіці, які мають доказове значення в кримінальному провадженні, а саме в банківських документах для відкриття платіжної картки де мається відповідна графа «Ім'я та прізвище латинськими літерами», назва діагнозу і рецепти виписані лікарем, електронні поштові адреси та ін.

В зв'язку з вище викладеним, виникають питання з направленням таких рукописних записів на почеркознавче дослідження а саме:

- що додатково потрібно вказувати в постанові про призначення судово-почеркознавчої експертизи?

- що робити, якщо слідчий не володіє відповідною мовою?

- що робити, якщо підозрюваний заявляє що він не володіє відповідною мовою?

- який текст диктувати особі при відібранні експериментальних зразків?

Щодо першого питання то в постанові потрібно вказати в якій мірі особа володіє латинською мовою, якщо вона нею не володіє то потрібно також вказати. Якщо особа володіє іншою мовою писемність якої заснована на латинській графіці потрібно вказати, і в якій мірі. А також потрібно вказати де особа працює, тому що люди вузької спеціалізації, лікарі, вчені, моряки дальнього плавання, працівники митної служби, IT-спеціалісти та ін. вивчають або в тій чи іншій мірі стикаються з написанням рукописних записів які засновані на латинській графіці.

Слідчим чи особою, яка відбирає зразки почерку, повинно бути встановлено вік особи, що перевіряється, її національність, рідна мова, та якими мовами вона ще володіє, освіта (де вчилася, скільки років, який навчальний заклад закінчила, де навчається тощо), професію, звичну для написання руку, стан здоров'я (чи не страждає нервовими чи психічними хворобами), стан зору (чи носить окуляри, чи користується окулярами при листуванні), чи має спеціальні навички щодо малювання, креслення і т.д., та обов'язково проінформувати про це експерта.

Експертна практика, в незалежності від об'єктів дослідження, рекомендує, щоб об'єм зразків почерку складав не менш п'яти аркушів паперу формату А4.

Зразки почерку бувають трьох видів: вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вільні зразки почерку є найбільш цінним порівняльним матеріалом, так як у них зазвичай немає навмисного змінення ознак почерку.

При наявності почеркознавчих об'єктів різними мовами, представлений на експертизу порівняльний матеріал однією мовою повинен бути дуже великим.

Вільні зразки, які засновані на латинській графіці необхідно підбирати в документах різного цільового призначення, щоб до них включалися, за можливістю, всі наявні у особи варіанти почерку. До них належать: особисті листи, банківські документи, щоденники, службові записи, записні книжки, тощо. При виконанні цих документів особа не тільки не знала, але і не передбачала того, що ці рукописи можуть у подальшому використовуватись в якості зразків. Подібні зразки, як правило, виконуються звичайним почерком, без навмисної зміни.

Безсумнівність походження – це основна вимога, яка пред'являється до вільних зразків почерку, отже, необхідно встановити, що вони дійсно виконані ймовірним виконавцем. Якщо зразки викликають сумнів у достовірності, їх слід пред'явити передбачуваному виконавцеві, свідкам, оформивши ці дії протоколом допиту.

При підготовці порівняльних матеріалів, а саме, рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт, для проведення почеркознавчої експертизи дуже важливо підібрати зразки почерку таким чином, щоб у них були з достатньою повнотою відображені ознаки, властиві почерку особи, що виконувала ці зразки. Тільки при наявності таких зразків може бути зроблений достовірний висновок про виконання порівнюваних текстів однією і тією ж особою чи різними особами. Звідси випливає

необхідність представляти зразки почерку, порівнянні з досліджуваним документом. Тому вільні зразки, що направляються на експертизу, повинні відповідати досліджуваним документам за низкою своїх характеристик. Так, зразки повинні бути написані тією ж мовою, що й досліджуваний текст, так як інша мова передбачає іншу писемність із своєрідною будовою літер.

Важливо, щоб розрив у часі виконання зразків і досліджуваного документа був мінімальним.

У сформованому почерку зміни зустрічаються рідше і тривалий час у того, хто пише, стійко зберігається певна індивідуальна сукупність ознак почерку.

При дослідженні рукописних записів, в основі яких лежать літери латинського алфавіту, виконаних сформованим стійким почерком, розрив у часі виконання досліджуваного документа і рукописних записів, поданих в якості вільних зразків почерку, іноді може бути 8-10 і більше років. Однак це порівняльне дослідження можливо зробити за умови, що за значений період дана особа не перенесла хвороб, які значно впливають на почерк (хвороби очей, нервові і психічні захворювання). У старості нерідко навички письма частково руйнуються, що спричиняє зміну почерку. Тому при дослідженні таких рукописних записів, так само як і рукописних записів, виконаних шкільним почерком, необхідні зразки, що відносяться до того ж періоду часу, що й досліджуваний текст.

У всіх випадках, коли на експертизу не можуть бути представлені зразки почерку, що відносяться до того ж періоду часу, що й досліджуваний документ, а розрив у часі значний, експерту обов'язково потрібно повідомляти відомості про вік, освіту, спеціальності, письмову практику, знання іноземних мов, захворювання, що впливають на почерк осіб, чий зразки почерку надаються на дослідження, та інші відомості, що мають значення для всебічного й глибокого вивчення ознак почерку. Наявність великого порівняльного матеріалу та додаткових відомостей про ймовірного виконавця полегшує дослідження і оцінку ознак і підвищує обґрунтованість експертного висновку.

Бажано, щоб зразки були виконані таким же пишучим приладом і, за можливістю, на такому матеріалі, що досліджувані рукописні записи, оскільки у багатьох випадках відмінності в почерку однієї і тієї ж особи залежно від матеріалів письма, що застосовуються, можуть бути значними.

Експериментальні зразки почерку, повинні бути порівняні з досліджуваним документом за мовою, матеріалом письма, способом виконання і, якщо можливо, за змістом. В окремих випадках можливо надати експериментальні зразки іншою мовою, писемність якої заснована на латинській графіці

Слідчому, судді перед одержанням експериментальних зразків необхідно скласти текст для диктування, що містить слова, сполучення букв (цифр) і т.д., що є в документі, який підлягає дослідженню (коли в інтересах кримінального провадження особа, що перевіряється, не повинна знати про те, який саме документ знаходиться в розпорядженні слідчого, судді). А якщо слідчий чи суддя не володіє відповідною мовою, має право залучати відповідного спеціаліста для відібрання таких зразків.

Експериментальні зразки у вигляді рукописних записів, в основі яких лежать літери латинського алфавіту, слід отримувати як в звичних, так і не в звичних (незвичним пишучим приладом, в незвичній позі і т. п.) для виконавця умовах. Як відомо, можливість зміни ознак почерку для кожної особи обмежена деякими межами. Навіть приблизне знання їх представляє інтерес при проведенні дослідження. Одержання експериментальних зразків, у вигляді рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт, в умовах збиваючих факторів дозволяє судити про їх вплив на стійкість і зміну ознак і дає деяке, правда дуже наближене уявлення про можливості перебудови навички письма.

Особи, рукописні записи якої підлягають дослідженню, інколи не відмовляються від виконання зразків необхідною мовою, а у осіб, підозрюваних у підробці, отримати зразки почерку необхідною мовою значно складніше і, як правило, не вдається. Якщо підозрюваний заявляє що він не володіє відповідною мовою то в таких випадках теоретично можливо спробувати отримати зразки почерку будь-якою іншою мовою, писемність якої заснована на латинській графіці. Можна запропонувати особі, підозрюваній у виконанні досліджуваних рукописних записів переписати якийсь текст, де б були слова, сполучення букв (цифр) і т.д., іншою мовою, писемність якої заснована на латинській графіці, однак практично це пов'язане з великими труднощами. Взагалі, якщо особа висловлює небажання брати участі у даній слідчій дії, її слід припинити.

Слід зазначити, що умовно-вільні зразки можуть з'явитися у матеріалах провадження лише у тому випадку, коли особа-іноземець, яка не володіє мовою судочинства, надає письмові пояснення на одній із мов, яка використовує латинський алфавіт, які потім перекладаються перекладачем.

Таким чином, виходячи з вище викладеного можна зробити висновок, що особливостями для підготовки порівняльного матеріалу при призначенні судово-почеркознавчих експертиз рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт, є наступні:

- вільні зразки які засновані на латинській графіці необхідно підбирати в документах різного цільового призначення, а саме: особисті листи, банківські документи, щоденники, службові записи, записні книжки, тощо. Знайти та вилучити вільні зразки почерку певної особи можливо за місцем її проживання, роботи, навчання, у родичів, знайомих, банківських установах тощо.

- в результаті огляду досліджуваного документа слідчим (суддею) самостійно чи за участю спеціаліста (якщо слідчий (суддя) не володіє латинською мовою), складається текст для диктування, що містить слова, сполучення букв (цифр) і т.д., що є в документі, який підлягає дослідженню (в інтересах кримінального провадження особа, що перевіряється, не повинна знати про те, який саме документ знаходиться в розпорядженні слідчого, судді);

- при призначенні експертизи такого роду рукописних записів на дослідження направляються зразки, виконані в швидкому, уповільненому та в звичному темпі на тій мові на якій виконаний досліджуваний документ. У випадку, якщо особа заявляє, що вона не володіє відповідною

мовою потрібно відбирати зразки на мові писемність якої заснована на латинській графіці, також можливо запропонувати особі підозрюваній у виконанні досліджуваних рукописних записів переписати якийсь текст, де б малися слова, сполучення букв (цифр) і т.д., будь-якою іншою мовою, писемність якої заснована на латинській графіці;

- якщо в слідчого (судді) є в розпорядженні умовно-вільні зразки, які виконані мовою, писемність якої заснована на латинській графіці, що виконувала особа-іноземець то їх за вимогою експерта потрібно надати для дослідження;

- в постанові потрібно вказати в якій мірі особа володіє латинською мовою, якщо вона нею не володіє то потрібно також вказати. А також вказати її національність, рідну мову, та якими мовами вона ще володіє, і в якій мірі, освіта (де вчилася, скільки років, який навчальний заклад закінчила, де навчається тощо), професію, звичну для написання руку, стан здоров'я, стан зору та ін.

Підготування порівняльного матеріалу для почеркознавчого дослідження залишається важливою й досить актуальною проблемою.

ВІДНОВЛЕННЯ ВЕТХИХ ДОКУМЕНТІВ

Ольга Федорівна САМОЙЛОВА,

*судовий експерт сектору технічного дослідження
документів та обліку Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру*

Кристина Геннадіївна ДІКЕВИЧ,

*судовий експерт сектору почеркознавчих
досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру*

В експертній практиці нерідко виникає необхідність встановлення первісного змісту реквізитів згаслих документів, в тому числі втрачених при несприятливих умовах зберігання: світла, вологи, температури і т. п. Під дією даних факторів відбувається згасання реквізитів документів. Найбільш часто об'єктами судово-технічної експертизи документів при встановленні слабо видимих реквізитів є: рукописні записи, підписи, відбитки печаток і штампів. У криміналістиці під слабо видимими розуміються записи, які з часом або в результаті неналежних умов зберігання стали мало видимими або невидимими.

У кримінальному і цивільному процесах документи є як речовими, так і письмовими доказами. Своєрідну групу складають ті з них, які іноді поєднують в собі ознаки речового та письмового доказу – так звані ветхі документи, тобто документи, в яких відбулися фізико-хімічні зміни матеріалів письма та паперу. При цьому швидкість згасання (знебарвлення) записів залежить від багатьох факторів, а саме: від температури, складу та

© Самойлова О. Ф., Дікевич К. Г., 2020

вологості повітря, композиції паперу та його кислотної середовища (pH), стабільності барвника в складі матеріалів штрихів, характеру його молекулярних зв'язків з волокном паперу. Всі ці фактори визначають у своїй сукупності середовище, в якій протікає процес вицвітання барвника, та в цілому старіння документа. Під дією часу всі документи старіють – це природний процес, але цей процес може бути прискорений і штучно.

Особливості об'єктів дослідження полягають в тому, що зміст в них не змінився, а записи знебарвилися (стали слабо видимі або невидимі зовсім), під дією часу та умов зберігання (тепла, світла, кисню, повітря та інших чинників). Такі ветхі документи надаються на експертизу для відновлення змісту згаслих текстів.

Різноманіття причин, які вплинули на знебарвлення барвників штрихів, різна природа барвників та інших компонентів у складі матеріалів письма, якими виконано текст, обумовлює застосування для виявлення згаслих текстів записів різних методів дослідження. Виходячи з цього, при роботі з ветхими документами треба планувати використання всього комплексу фотографічних, фізичних, фізико-хімічних та хімічних методів посилення контрасту.

Відновлюючи записи в ветхих документах, намагаються посилити корисні контрасти і послабити заважаючі контрасти. Для цього застосовують інфрачервоні і ультрафіолетові промені, фотографічне посилення методом кольороподілу, дифузно-копіювальний метод і хімічну обробку документа.

Фізичні методи засновані на використанні здатності матеріалів документа в різній ступені відбивати світло. Досліджуваний знебарвлений текст стає видимим внаслідок посилення початкового контрасту, який визначається відношенням коефіцієнтів відбиття – максимального (папір) до мінімального (текст). Білий папір відбиває більшість падаючих на нього променів, а речовина штрихів, навпаки, поглинає їх. У результаті на світлому тлі знаки тексту виглядають темними. Якщо ж контраст слабкий, його можна підсилити за допомогою названих вище методів.

Інші методи рекомендовані для виявлення згаслих записів, засновані на виявленні яких залишків органічних барвників (дифузно-копіювальний метод обробка штрихів деякими розчинниками, радіоактивними ізотопами), або тільки мінеральних речовин (зйомка в червоній і ІЧ-області спектру, рентгенівських променях, обробка штрихів розчинами 8-оксіхіноліна, таніну).

Якщо на поверхні ветхих документів записи знебарвилися не повністю, на поверхні паперу залишилися слабо видимі штрихи записів, по яким можна встановити колір барвника, використовується кольоророзподільна зйомка. Для посилення контрасту при використанні кольоророзподільної зйомки, працюємо з світлофільтрами колір яких є посилює колір фону паперу або колір барвника штрихів записів. Світлофільтри доцільно підбирати за допомогою фотометрії фону та кольору штрихів.

Для відновлення змісту документа особливо у випадках, коли знебарвлені штрихи записів візуально не помітні, необхідна зйомка видимої люмінесценції. Ветхий документ при цьому висвітлюють УФ-

променями (довжина променів 313 і 365 нм). Позитивні результати отримують, якщо люмінесціюють знебарвлені штрихи, а фон не має люмінесценції, або коли люмінесціює тільки фон.

У випадках, коли відмінності люмінесцентного світіння штрихів і фону незначні, рекомендується обробляти поверхню ветхого документа розчинами люмінофорів, які забезпечують виборче вплив або на підкладку ветхого документа, або на знебарвлені штрихи, але обов'язково, що б не викликати розпливи залишків барвника в штрихах.

Досить ефективним розчином, що значно підвищує люмінесцентне світіння фону документа в інфрачервоній зоні спектра, є, наприклад, розчин хлорофілів в хлороформі або ефірі. Енергетичний вихід люмінесцентного світіння в штрихах може бути підвищений обробкою документа парами води.

Всі названі вище методи застосовуються для виявлення згаслих записів незалежно від природи речовини штрихів. Існують методи, використання яких доцільно лише після встановлення природи барвника в штрихах.

Виявлення записів по втиснутих штрихах. Якщо штрихи повністю знебарвилися, то слід спробувати відновити зміст по втиснутих слідах. Тексти, утворені рельєфними слідами, можуть бути виявлені вже в процесі огляду документу. Змінюючи точки зору і освітлення, можна добитися найбільш сприятливих умов, які дозволять вже на цій стадії виявити увесь текст або його частину. Необхідно оглядати в затемненому приміщенні, із застосуванням джерел світла спрямованої дії.

При методі запилення документа сухим графітним порошком більша кількість графіту відкладається в слідах тиску, і текст стає видимим. Порошок можна наносити кистю. Різновидом цього методу є обробка втиснутого тексту магнітним пензликом. Заздалегідь на документ наносять порошок заліза, відновленого воднем. Після видалення надлишку заліза текст стає видимим.

Останні роки в судовій експертизі при відновленні слабо видимих штрихів записів зарекомендував себе дифузно-копіювальний метод. Він полягає в тому, що при вологому копіюванні частки барвника штрихів переносяться на світлочутливий фотографічний шар. В результаті адсорбції барвника відбувається сенсibilізація або десенсibilізація емульсії, при прояві якої виникають зображення штрихів, що виявляються при оранжево-червоному світлі. Аналогічний ефект виходить при контакті зволоженого документа з сухим (що не піддавався розмочуванню) фотопапером. Це обумовлено властивістю емульсійного шару фотоматеріалів добре вбирати вологу. Перед відділенням від емульсійного шару старі документи необхідно злегка зволожити, щоб уникнути деформації, відділяти їх слід обережно.

Коли встановлено, що знебарвлені штрихи, виконані графітно-копіювальним олівцем або копіювальними олівцями, тоді дифузно-копіювальний метод доцільно застосовувати в комплексі з попередньою обробкою штрихів парами соляної кислоти.

Якщо знебарвлені записи виконані матеріалами письма на основі мінеральних пігментів, які, наприклад, містять окиси заліза, то їх

відновлення здійснюється за допомогою 2% або 10% оцето-кислого або 10% спиртового розчину 8-оксіхіноліна з наступним тепловим впливом на ветхий документ. На ділянку документа зі знебарвленими штрихами за допомогою пензлика або розпилювача через зволожений фільтрувальний папір наноситься готовий розчин. Через 3-5 хвилин оброблена ділянка пропрасовується нагрітою праскою. Знебарвлені записи відновлюються.

Аналогічні результати виходять при обробці ділянки документу зі знебарвленими штрихами записів 10% водним або водно-спиртовим розчином таніну.

Якщо встановлено, що знебарвлені штрихи записів були раніше виконані залізоголовою фарбувальною речовиною червоного кольору, то їх можна відновити обробкою роданистим амонієм, калієм або натрієм, парами сірчастого амонія (фарбувальна речовина темно-сірого кольору) і парами соляної кислоти або аміаку.

Проте застосування цих методів ефективно лише при відновленні записів, виконаних металовмісним чорнилом. Використання їх для виявлення тексту, написаного аніліновим чорнилом, не завжди дасть позитивний результат.

Окрім реактивів, які вступають в хімічні реакції з речовинами невидимих штрихів, можна використати деякі забарвлені хімічні сполуки. В цьому випадку документ занурюють у чорнило, потім обполіскують у воді. Різна адсорбція барвника невидимими штрихами і папером створює контраст між ними, що дозволяє встановити знебарвлений текст.

Таким чином, можливість встановлення знебарвлених штрихів тексту ветхих документів традиційними методами техніко-криміналістичного дослідження потребує знання матеріалів паперу та письма, існує гостра потреба в наявності в експертних установах лабораторних приміщень, потреба в навчанні судових експертів як працювати з цією категорією документів.

Існує необхідність розробити методику дослідження ветхих документів у комплексі з судовими експертами двох категорій, а саме експертами з експертизи матеріалів, речовин та виробів за експертною спеціальністю 8.14 «Дослідження спеціальних хімічних речовин» та з технічної експертизи документів за спеціальностями 2.1 «Дослідження реквізитів документів» і 2.3 «Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів».

Отже, робота з ветхими документами є складним процесом та потребує знань матеріалів паперу та письма, дотримання рекомендованих правил і певних навичок при їх дослідженні.

ПРАВА УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Дмитро Вадимович СИДОРЕНКО,

*аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна*

Однією з найбільш поширених процесуальних форм використання спеціальних знань під час кримінального судочинства є проведення судової експертизи. Її застосування дозволяє встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження. У цьому контексті окремої уваги заслуговує питання щодо прав учасників кримінального провадження, пов'язаних з проведенням судової експертизи.

Проаналізувавши положення чинного КПК України (ст. 221, 290, 317), можна виокремити наступні випадки ознайомлення учасників кримінального провадження з його матеріалами: ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування під час відкриття матеріалів іншої сторони, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження після призначення справи до судового розгляду.

Слід констатувати, що чинний КПК України не регламентує можливості ознайомлення учасників кримінального провадження з його матеріалами під час проведення судової експертизи. Вважається, що вказана ситуація свідчить про наявність прогалини у процесуальному механізмі забезпечення прав вищевказаних учасників. Проведення судової експертизи пов'язане із законними інтересами суб'єктів кримінального провадження.

Доречно зазначити, що ст. 197 КПК України 1960 року передбачала низку процесуальних прав обвинуваченого, що були пов'язані з призначенням й проведенням судової експертизи:

- 1) заявити відвід експерту;
- 2) просити про призначення експерта з числа вказаних ним осіб;
- 3) просити про поставлення перед експертизою додаткових питань;
- 4) давати пояснення експертові;
- 5) пред'являти додаткові документи;
- 6) ознайомлюватися з матеріалами експертизи і висновком експерта після закінчення її проведення;
- 7) заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи.

Обвинуваченому за його клопотанням слідчий міг дозволити бути присутнім при проведенні експертом окремих досліджень і давати пояснення. Слідчий повинен був ознайомити обвинуваченого із постановою про призначення експертизи і роз'яснити йому його вищевказані права, про що складався відповідний протокол.

Думається, що вищевказана позиція законодавця, сформульована у КПК України 1960 року, заслуговує на увагу та відповідні положення мають міститися також у чинному КПК України.

Крім цього, слід зазначити, що процес призначення й проведення судової експертизи може стосуватися законних інтересів не лише підозрюваного й обвинуваченого. Певний комплекс прав, пов'язаних із призначенням та проведенням судової експертизи, повинні мати й інші учасники кримінального провадження: захисник підозрюваного й обвинуваченого, законний представник підозрюваного та обвинуваченого, потерпілий, представник потерпілого, законний представник потерпілого, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник цивільного позивача та цивільного відповідача, законний представник цивільного позивача.

Таким чином, на підставі вищевказаного слід констатувати необхідність удосконалення процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в контексті регламентації відповідного комплексу прав учасників кримінального провадження. Їх реалізація сприятиме забезпеченню законних інтересів таких учасників.

СУДОВА ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА НА ЗАХИСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Олександр Олександрович СИРОТА,

*завідувач відділу товарознавчих та
гемологічних досліджень Миколаївського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Об'єктами злочину у сучасному житті найчастіше стає комп'ютерна техніка, особливо ноутбуки. Комп'ютерна техніка приваблює злодіїв своєю компактністю та відносно великою вартістю. У більшості своєму комп'ютерна техніка не має ліцензійних програм, але у тих випадках коли на комп'ютері встановлені, наприклад, ліцензійна оперативна системи Windows, антивірусна програма, або інші програми, слідчими не береться вказане до уваги та призначається судова товарознавча експертиза лише щодо вартості комп'ютеру. Таким чином, поза увагою залишається викрадена інтелектуальна власність, яка є нематеріальним активом власника. Іноді навіть розмір матеріальної шкоди від нематеріальних втрат перевищує матеріальні. Так, наприклад, був викрадений бюджетний ноутбук на якому встановлені ліцензійні програми Windows+Office та антивірусна програма AVAST. Вартість вказаних програм складає приблизно 3-4 тис. грн., ноутбуку від 2,5 тис. грн. Як бачимо, вплив інтелектуальної власності на загальну вартість комп'ютерної техніки суттєвий. Вказане можливо застосувати лише для тих ліцензійних програм,

які встановлені на даний комп'ютер, мають відповідну підтверджуючу документацію, та при умові, що дані програмні продукти не можливо застосувати на інших комп'ютерах.

Розглянемо, які ліцензії використовуються на програмних продуктах.

У роздрібних магазинах можливо побачити такі три варіанти поставки Windows:

1. OEM – Original Equipment Manufacturer, дослівно «оригінальний виробник обладнання». Ця ліцензія призначена для збирачів машин.

2. FPP – Full Packaged Product. Дослівний переклад «повністю упакований продукт», або в просторіччі – коробка.

3. ESD – Electronic Software Distribution, ліцензії, які постачають за допомогою електронних каналів зв'язку.

OEM – це найдешевша ліцензія. Зазвичай ви навіть не знаєте, що придбали цю ліцензію, тому що вона йде в складі вже зібраного ПК, в передбаченому вигляді. При цьому, та організація, яка збирала машину, зобов'язана приклеїти сертифікат справжності на корпусі комп'ютера. Користувач не має права встановлювати цей вид ліцензії, оскільки це порушення угоди Microsoft.

Ще один нюанс, який потрібно пам'ятати, так це те, що копію операційної системи з OEM ліцензією не можна переносити на інший комп'ютер. Тобто якщо ви вирішили викинути що прийшла в непридатність машину, доведеться разом з нею викидати і OEM ліцензію Microsoft Windows.

Щоб підтвердити, що ліцензія була встановлена законно, потрібно мати сертифікат справжності на системному блоці, активацію за допомогою коду і, в разі юридичних осіб, бухгалтерські документи.

FPP ліцензія Microsoft Windows. Тут все простіше. FPP ліцензія, вона ж коробка, не має таких обмежень як OEM, але, відповідно, і коштує дорожче.

Купуючи коробку Microsoft Windows, ви отримуєте в комплекті:

- красиву упаковку;
- інструкцію;
- диск / флешку;
- код активації.

FPP не прив'язана до комп'ютера, тому ви вільні розпоряджатися їй як хочете – подарувати, продати або перевстановити на нову машину. Але, як ви розумієте, десь є підступ – це ціна. Цей вид ліцензії коштує порядком більше і OEM і ESD. Ще один нюанс: для підтвердження ліцензійної чистоти, вам доведеться зберігати цю коробку.

Електронна ESD ліцензія Microsoft Windows по функціоналу і можливостям нічим не поступається FPP, але варто відчутно нижче. В цілому, причини прості і прозаїчні: немає витрат на упаковки, диски та інше, на транспортні, логістичні витрати і таке інше.

Оскільки транспортом для ESD служить електронна пошта – немає необхідності чекати доставку. Після оплати, ви моментально отримуєте код активації. В цьому випадку ліцензійна чистота підтверджується листом з ключем, тим, що ви успішно активували Windows, і, в разі підприємств, бухгалтерськими документами (як і в першому випадку).

Підводячи підсумки, встановлювати вартість операційної системи необхідно лише у випадку ліцензії OEM. Всі інші ліцензії можливо використати на інших комп'ютерах.

Нематеріальний актив визнається активом, якщо його можна ідентифікувати (може бути виділений чи відокремлений від інших активів) та існує ймовірність отримання власником майбутніх економічних вигід, пов'язаних з його використанням, та/або якщо він має потенціал корисності і його вартість може бути достовірна визначена.

Бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта за такими групами:

- авторські та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо);
- права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);
- право на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торгові марки, фірмові найменування тощо);
- право користування майном (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);
- право на об'єкти промислової власності (право на винаходи, розробки, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, захист від недобросовісної конкуренції тощо);
- інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, право на використання економічних та інших привілеїв тощо).

Нас буде цікавити саме 1 група, так як саме ця група нематеріальних активів може бути викрадена разом з комп'ютерною технікою.

Вимогами наказу Міністерства фінансів України від 23 січня 2015 року № 11 «Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору» встановлено строк корисного використання відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 2 роки. Слід звернути увагу, що ліцензії на програми можуть бути і на 1 рік, і на 20 місяців, але законодавець все одне встановив строк корисного використання не менше 2 років.

Ліквідаційна вартість об'єкта нематеріальних активів прирівнюється до нуля. Об'єкти нематеріальних активів з невизначеним строком корисного використання (експлуатації) не амортизуються, а і відповідно не мають зносу, крім морального, визначити який для програмного забезпечення важко.

Таким чином, визначити вартість нематеріальних активів для комп'ютерної техніки можливо із застосуванням вимог наказу Міністерства фінансів України від 23 січня 2015 року № 11 «Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору».

ЩОДО ЗАГАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Сергій Петрович СОКАЛЬСЬКИЙ,

*старший судовий експерт Донецького науково-
дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України*

Державна дактилоскопічна реєстрація – це діяльність, яка здійснюється органами виконавчої влади та державними інститутами по отриманню, обліку, зберіганню, класифікації та видачі інформації, встановлення або підтвердження особи людини. Система дактилоскопічної реєстрації, що існувала в Україні (УРСР) з перших десятиліть XX століття вирішувала, в основному, завдання встановлення осіб, що підлягають кримінальній дактилоскопічній реєстрації, тобто засуджених, які підлягають кримінальній відповідальності. Вони обов'язковим чином дактилоскопіювались, їх дактилокарти вливались у картотеки інформаційних центрів регіональних управлінь МВС. Питання про використання дактилоскопічної реєстрації в ширшому плані стояло з тих пір, як були створені перші картотечні системи дактилоскопічного обліку. Згодом це питання ставало дедалі гострішим. Це обумовлювалося, наприклад, наявними в ряді випадків складнощами щодо встановлення особи невідомих трупів, жертв нещасних випадків, техногенних і природних катастроф, авіакатастроф, жертв локальних військових конфліктів і т.п.

Стримувало широке застосування дактилоскопічної реєстрації наступне:

- десятипальцевий принцип організації карткової системи – при відсутності якоїсь кількості відбитків пальців на «запросній» дактилокарті, складність і час пошуку по картотеці зростали в десятки або навіть сотні разів;

- вона не могла бути оперативною, швидкодіючою в зв'язку з високою працевісткістю роботи з картотечними обліками.

Створення автоматизованих дактилоскопічних систем вирішувало ці проблеми:

- пошук ведеться не за десятипальцевим принципом, як в картотечних обліках, АДІС (автоматизована дактилоскопічна інформаційна система) є системою монодактилоскопічною, тобто для пошуку достатньо одного відбитка пальця руки або навіть його фрагмента, це забезпечує можливість встановлення особи, наприклад невідомих трупів, коли обсяг дактилоскопічного матеріалу може бути досить малим;

- швидкість пошуку визначалася рівнем і якістю програмного забезпечення та алгоритмів пошуку і кодування папілярних візерунків, а також об'ємом і швидкодією всього програмно-технічного комплексу АДІС.

Дактилоскопічний метод дослідження за понад сто років свого існування довів свої переваги. Окремі аспекти щодо суті та особливостей використання дактилоскопічних обліків у діяльності правоохоронної системи досліджували багато відомих вчених-юристів, зокрема

В. К. Лисиченко, В. О. Коновалова, Н. І. Клименко, В. Г. Гончаренко, Р. С. Белкін, А. Ю. Ароцкер та інші.

Головна мета статті – обґрунтування створення єдиної багатофункціональної системи дактилоскопічних обліків в Україні як елементу реалізації криміналістичного попередження злочинів.

Криміналістична реєстрація – це основана на застосуванні закономірностей існування, функціонування і практичного використання криміналістично-значимої інформації щодо механізму злочину і його складових елементів система наукових положень і висновків, а також відповідних їм технічних засобів, методів і практичної діяльності, застосовуваних з метою розкриття, розслідування і попередження злочинів. Загальновідомо, що в системі криміналістичної реєстрації ведеться облік трьох груп об'єктів: особи, предметів і злочину. Найпоширенішою реєстраційною ознакою людини є відбитки пальців рук, які формують дактилоскопічний облік. В даний час, з огляду на рівень суспільних відносин, науково-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів і органів державної влади та рівень злочинності, питання вдосконалення дактилоскопічної реєстрації є більш ніж актуальними. Всі криміналістичні обліки, в тому числі дактилоскопічні, як засіб боротьби із злочинністю є особливою інформаційною системою всіх правоохоронних органів, що складається з реєстрації, зосередження і систематизації відомостей, які мають кримінально-правове та розшукове значення для розкриття, розслідування та попередження злочинів. Методи дактилоскопії, залишаючись одними з найбільш ефективних методів встановлення особи людини, вимагають свого подальшого розвитку і вдосконалення. Крім того, щорічно, на найвищому рівні піднімається питання про вдосконалення роботи з розкриття та розслідування злочинів як одного з пріоритетних напрямків реформування правоохоронної системи. Питання вдосконалення та практика застосування дактилоскопічної реєстрації активно обговорюються як серед правоохоронців, так і в науковому колі. Останнім часом в Україні висловлювалися пропозиції науковцями, зокрема В. П. Бахіним, В. І. Бояровим, В. І. Галаганом, В. К. Лисиченком, А. В. Іщенком, М. Я. Сегаєм, А. В. Старушкевичем, щодо необхідності введення системи загального дактилоскопіювання та створення відповідного банку даних [1, с. 150]. Їх аргументи цілком життєві та практичні.

Повністю підтримую цю точку зору, адже саме в побуті ми відчуємо плюси такої реєстрації, так як в життєвих ситуаціях швидко і надійно можна буде засвідчити особу громадянина, в тому числі і в умовах надзвичайних подій, ну і звичайно ж, це в повній мірі сприятиме зниженню кількості нерозкритих злочинів у випадках, коли з місця події вилучено сліди рук, як, втім, і в цілому позначиться на розкритті. Тільки за 2019 рік і тільки в Донецькій області в зв'язку з невстановленням особи, що скоїла правопорушення, залишились нерозкритими більш ніж 11 000 кримінальних злочинів і в 2020 році тенденція продовжує бути негативною: за січень – лютий 2020 року залишились нерозкритими більш ніж 3200 злочинів (+ більш ніж 4 відсотка щодо показників 2019 року за аналогічний період).

В сучасних умовах необхідна точна, єдина і ефективна система реєстрації, така система, яка б могла вирішити проблему встановлення особи та забезпечити належну боротьбу зі злочинністю. Перш за все, мова йде про загальну обов'язкову дактилоскопічну реєстрацію, яка, цілком очевидно, матиме як розшукове, так і превентивне значення. До певної міри слід стверджувати, що криміналістичний облік в даний час виходить за традиційне і застаріле розуміння кримінальної реєстрації і тому ні в жодному разі не веде до тотального контролю з боку держави. Саме останнє і впливає на думку всього суспільства, яке недооцінює значення дактилоскопічної реєстрації і ставиться до її використання не просто скептично, а саме негативно. Крім того, слід вирішити низку завдань організаційного, фінансового, інформаційного, технічного, кадрового та іншого забезпечення створення і функціонування такої системи [2, с. 74].

Однак, всі відомі аргументи противників загальної дактилоскопічної реєстрації в більшості випадків неспроможні. По перше, в даний час людина як фізична особа піддається реєстрації при отриманні паспорта, водійського посвідчення, медичного полісу, при реєстрації об'єктів нерухомості, автотранспорту, водних чи повітряних суден. Більш того, примітивно, але має місце реєстрація в мережі інтернет. По друге, криміналістичні обліки призначені для діагностичних і ідентифікаційних цілей за індивідуальними прикметами та іншими ознаками, коли установчі дані невідомі.

Головною метою криміналістичної реєстрації є використання облікових відомостей в правоохоронній діяльності, перш за все в діяльності щодо забезпечення охорони і захисту законних прав та інтересів людини і громадянина. Якщо вести мову про обмеження прав і свобод, то саме дактилоскопічна реєстрація абсолютно не впливає на це, на відміну від інших перерахованих вище фактів реєстрації. Інформація про дактилоскопічну реєстрацію не використовується до тих пір, поки сама людина не ініціює це фактом скоєння правопорушення. Дані, які містяться в реєстраційних масивах, залишаються, образно кажучи, мертвим скарбом, якщо співробітники оперативних служб, слідчі та експерти не будуть їх використовувати в своїй професійній діяльності. Будь-яка інформація, що міститься в криміналістичних обліках, значно збільшує обсяг відомостей, якими можна оперувати для розкриття злочинів і їх повного і всебічного розслідування.

Слід пам'ятати, що всі види обліків об'єднує те, що інформація, яка в них міститься, використовується з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів, розшуку злочинців, встановлення осіб невідомих громадян [3, с. 56]. Адже інформаційно-довідкове забезпечення криміналістичної діяльності є основною галуззю криміналістичної техніки.

Найефективнішим способом дактилоскопічної реєстрації могло б стати дактилоскопіювання при отриманні паспорта громадянина України в 14 років. Відповідно, дактилоскопічний облік буде забезпечений ще й фотографією особи, при цьому, враховуючи технічне оснащення правоохоронних органів, дана процедура не створить якихось проблем. З огляду на те, що законотворчий процес досить тривала процедура, створення цього закону необхідно починати вже зараз. В подальшому

даний облік можна і потрібно буде доповнити базою даних ДНК, яку вже сьогодні слід формувати, поєднуючи, наприклад, реєстрацію зброї усіх видів.

Наприкінці, слід зауважити, що всі питання, пов'язані з загальною дактилоскопічною реєстрацією, не призведуть до серйозних фінансових витрат, так як система, вибудована в ОВС, здатна і сьогодні забезпечити повсюдне дактилоскопіювання. І найважливішим, на мій погляд, є те, що загальну дактилоскопічну реєстрацію громадян можна визнати елементом реалізації криміналістичного попередження злочинів, що певною мірою сприятиме більш оперативному розкриттю злочинів. Тим самим, буде здійснюватися профілактика, адже загальновідомо, що найкраща профілактика – це розкриття злочинів.

Криміналістична реєстрація є забезпечуючою по відношенню до всієї діяльності по розкриттю та розслідуванню злочинів, а також комплексною, інтегративною по відношенню до інших розділів криміналістики, і повинна прийняти на себе додаткову функцію – функцію криміналістичного інформаційного супроводу і підтримки прийняття обґрунтованих криміналістичних рішень в процесі розкриття і розслідування злочинів.

Підводячи певні підсумки, слід зазначити, що загальна дактилоскопічна реєстрація буде сприяти ефективному отриманню доказової бази щодо по розслідуваним кримінальним справам лише в тому випадку, якщо повсюдно будуть впроваджені сучасна електронна техніка і технології обробки інформації, що позначиться на оперативності і доступності. У цій частині вже протягом останніх десятиліть ведеться не тільки обговорення, а й виробляються конкретні пропозиції, в тому числі на дисертаційному рівні. Так, в даний час, дактилоскопічні інформаційні системи впроваджені в єдину інформаційно-телекомунікаційну систему для нагромадження і інтегрованого обміну інформацією між правоохоронними органами.

Список використаних джерел:

1. Свобода Є. Й. Деякі аспекти правового регулювання дактилоскопічної реєстрації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3. С. 148-153.
2. Полонська Ю. В. Теоретико-правові аспекти вдосконалення дактилоскопічної реєстрації. *Кримінальний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 70-74.
3. Глібо В. М., Дудніков А. А., Журавель В. А. та ін. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «ІнЮре», 2001. 684 с.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДНК В УКРАЇНІ

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*доктор юридичних наук, професор, провідний
фахівець з організації наукової роботи
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Василь Васильович КІКІНЧУК,

*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
криміналістики, судової експертології та
домедичної підготовки Харківського національного
університету внутрішніх справ*

Технології криміналістичного дослідження ДНК в сучасному світі заслужено визнаються найбільш ефективними засобами вирішення ідентифікаційних і діагностичних завдань під час розслідування таких тяжких злочинів, як вбивства, зґвалтування, терористичні акти та ін.

В Україні зазначений напрям у судовій експертизі розвивається з початку 1990-х років. З кожним роком його значення у протидії злочинності зростає. Тому актуальним є постійне розширення можливостей застосування досягнень судової генетики у вітчизняній правозастосовній практиці з огляду на передовий досвід найбільш розвинених країн світу. Впровадження такого досвіду вимагає вжиття заходів правотворчого й організаційного характеру, вдосконалення стану технічного оснащення лабораторій ДНК-аналізу, значного покращення стану навчання працівників правоохоронних органів методам виявлення, вилучення та зберігання слідів біологічного походження, правилам і особливостям оцінки та використання в доказування висновків молекулярно-генетичного дослідження. У зв'язку з цим виокремимо кілька проблемних питань, які потребують вирішення для активізації наукових пошуків і заходів практичного характеру в напрямі подальшого розвитку криміналістичного дослідження ДНК в Україні.

Так, потребує вирішення важлива наукова проблема щодо місця проблематики судового дослідження ДНК у вітчизняній системі наук. На цей час ця проблема на теоретичному рівні не розглядалась. Паралельно розвивається криміналістичний та судово-медичний напрями використання ДНК-аналізу в судовій експертизі. На наш погляд, є потреба у формуванні дослідження ДНК окремого розділу криміналістичної техніки. Це дозволить сформувати цілісне уявлення про зазначену наукову галузь і розвивати її на належному рівні з урахуванням сучасних світових досягнень.

Також існує гостра необхідність у запровадженні профільного законодавства України щодо ведення та використання криміналістичних обліків генетичних ознак людини. Його відсутність негативно позначається

на практиці, призводить до значних проблем у наповненні існуючих баз даних, не дозволяє повною мірою використовувати можливості відповідного обліку з дотриманням міжнародних стандартів забезпечення прав людини.

Доцільно вдосконалити норми КПК України та відомчі нормативно-правові акти з питань проведення слідчих (розшукових) дій, залучення експертів і спеціалістів, врахувавши сучасні потреби та можливості криміналістичного ДНК-аналізу. Зокрема, потрібно встановити окрему норму, яка стосується процесуального порядку відібрання біологічних зразків у особи. Крім того, у сучасний період можливості використання результатів криміналістичного дослідження ДНК у розслідуванні є досить широкими, що потребує регламентації цього напрямку не тільки у формі залучення експерта, а і через використання допомоги та консультацій спеціаліста. Наприклад, у вітчизняній та світовій поліцейській практиці нерідко виникає потреба у проведенні перевірочних досліджень з метою співставлення ДНК-профілю сліду, вилученого на місці злочину, та профілів значної кількості осіб для виключення їх з числа можливих підозрюваних. Видається, що для проведення таких ДНК-скринінгів не потрібно щодо зразку кожної особи проводити судову експертизу, як це відбувається зараз у правозастосовній практиці, але слід чітко регламентувати можливості добровільного проходження особою відповідної перевірки та організаційні питання проведення перевірочних досліджень спеціалістами.

Відзначимо, що судова молекулярно-генетична експертиза до сьогодні в Україні не визначена як окремий клас експертних досліджень. Тому дискусійними залишаються питання щодо її місця в системі судових експертиз. Цю прогалину слід усунути. Також необхідно дослідити правові, організаційні та методичні засади цієї експертизи, постійно удосконалювати методики її проведення.

У сучасній світовій науці, присвяченій ДНК-профілюванню, активно розвиваються існуючі та розробляються нові технології криміналістичного дослідження ДНК. Крім того, у зв'язку з підвищенням чутливості методів виявлення ДНК на різних об'єктах виникли нові проблемні питання у визначенні доказового значення отриманих результатів. Вони потребують досліджень і в Україні. Наприклад, відчутні результати у встановленні особи злочинців за нерозкритими кримінальними правопорушеннями, у тому числі серійними, були досягнуті за допомогою новітніх методик пошуку кровних родинних зв'язків за відкритими даними в мережі Інтернет, біогеографічного тестування, секвенування нового покоління тощо. Ці новітні технології мають запроваджуватись і в Україні, безумовно, з урахуванням передового досвіду інших країн. Загалом вирішення пошукових завдань за допомогою методів криміналістичного ДНК-аналізу видається перспективним напрямом подальшого розвитку даної сфери.

Безпосередньо у галузі методичного забезпечення судової молекулярно-генетичної експертизи досить гостро ставиться питання щодо формулювання експертами категоричних висновків щодо збігу генетичних ознак. Це не завжди застосовується у вітчизняній експертній практиці.

Крім того, останнім часом все частіше лунають критичні зауваження щодо перебільшення значення результатів ДНК-профілювання у вирішенні

завдань правосуддя. Це пов'язано із окремими помилками, які були допущені експертами, слідчими і прокурорами як у ході проведення самих досліджень, так і під час інтерпретації отриманих результатів у доказуванні. Типовими причинами цих помилок є контамінація (випадкове забруднення) біологічних слідів і зразків під час слідчих дій та експертних досліджень, виявлення на місці злочину не пов'язаної з ним ДНК від певних осіб (фонові ДНК або ДНК, яка була випадково або навмисно опосередковано занесена на об'єкт через інших осіб або предмети), помилками при дослідженні змішаних біологічних слідів від кількох осіб. Подібні помилки, на наш погляд, не применшують значення криміналістичного ДНК-аналізу в розкритті та розслідуванні злочинів, а вимагають більш чіткого розуміння його можливостей судом, сторонами і учасниками кримінального провадження. Тобто потрібно у кожному кримінальному провадженні ретельно ставитись до перевірки та оцінки доказів, отриманих шляхом дослідження ДНК.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що в Україні існує потреба у формуванні та розвитку теоретичних і практичних засад криміналістичного дослідження ДНК як окремого розділу криміналістичної техніки. Це надасть можливість вивести на новий якісний рівень стан наукового дослідження відповідних проблем, а також значно покращити стан практики використання досягнень судової генетики у вирішенні завдань кримінального судочинства.

ВЗАЄМОДІЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ З ПРАВООХОРОННОЮ СИСТЕМОЮ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Іннесса Миколаївна ТЕМНИК,

*старший судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Надія Іванівна КОЛІСНИК,

*судовий експерт сектору дактилоскопічного
обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Реформування вітчизняної правоохоронної системи, поглиблення міжнародної співпраці в області правоохоронної діяльності, детермінують необхідність оптимізації вітчизняної правоохоронної системи. Критерієм ефективності діяльності правоохоронців виступає оперативне, об'єктивне та якісне вирішення завдань. На перший план виходить європейська інтеграція правоохоронних органів. Функціонування криміналістичного

© Темник І. М., Колісник Н. І., 2020

обліку, зокрема і дактилоскопічного, довело свою спроможність у вирішенні оперативних завдань.

Практично у всьому світі відповідно до вимог Міжнародної організації цивільної авіації ICAO (International Civil Aviation Organisation) запроваджуються біометричні паспорти. Зазначений дактилоскопічний облік, в подальшому дозволяє вирішувати важливі завдання, а саме:

- оперативно та ефективно встановлювати злочинців, безвісно зниклих та невідомих трупів, використовуючи іноземні пошукові системи;
- міжнародна співпраця в галузі розслідування злочинів;
- здійснювати обмін інформацією з іноземними партнерами.

Сучасний стан злочинності, підвищення рівнів міжнародного співробітництва, детермінує необхідність суттєвого вдосконалення дактилоскопічного обліку. Доцільним вважається створення державної багатофункціональної системи дактилоскопічної реєстрації в Україні.

Сьогодні найбільш інформативним та результативним із криміналістичних обліків є дактилоскопічний, а зараз незалежних структурних підрозділах системи МВС та Національної поліції України – Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС та у Департаменті інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України.

Дактилоскопічний облік ведеться за допомогою ідентифікаційної системи, яка включає установчі дані та дактилоскопічну інформацію про криміногенних осіб, за допомогою такої системи:

- забезпечується зберігання та облік, видача оперативно-довідкової інформації на певну категорію осіб (наприклад, що вчинили кримінальний злочин у межах території України тощо);
- здійснюється ідентифікація осіб, що приховують від правоохоронних структур свої біографічно-установчі дані;
- здійснюється пошуковий процес злочинців за слідами, які були виявлені на місці події [4].

Беручи до уваги закордонний досвід, наприклад, у США Федеральна дактилотека нараховує більш ніж 243 млн. дактилокарт. У Німеччині кількість дактилокарт на злочинців, окрім контингентів, які офіційно знаходяться на поліцейському обліку, становить приблизно 26 мільйонів [3, с. 100].

Уперше автоматизовані дактилоскопічні інформаційні системи («LX-39» та «CIFS», з 1979 року – «Mafin») у ФБР були встановлені у 1972 році, а з наступного року ця система була впроваджена у Канадську Королівську кінну поліцію [3, с. 102].

Наступний напрямок розвитку АДІС був пов'язаний із використанням автоматичного сканувального пристрою, яка мала назву «Finder». За її допомогою можливо було оптично розпізнати відбитки пальців.

Існували ще й голографічні методи розпізнавання та звірення відбитків пальців, які застосовувалися у пропускних системах (у штаті Флоріда ця система працює з 1980 року) [5, с. 88]. Слід зазначити, що на сьогоднішній день найбільш сучасним та ефективним програмно-технічним комплексом для дактилоскопії, яку розробила фірма «Siemens», є

система «Sherlock» [5, с. 89]. До речі, цей перелік автоматизованих систем в іноземних країнах далеко не вичерпний. Але він вказує на те, що правоохоронні структури зацікавлені у створенні та функціонуванні більш сучасних автоматизованих систем пошуку дактилоскопічної інформації з метою якісної боротьби зі злочинністю.

Щодо розвитку АДІС на теренах СРСР у 80-ті роки була заснована радянсько-індійська компанія «Совіндейта», яка починає свою діяльність зі зборки комп'ютерних систем. Компанія має значний науковий потенціал. Наприкінці 80-х років спеціалісти компанії беруться за розробку системи автоматизації ідентифікації осіб за відбитками пальців. Цей напрямок стає основним для компанії. «Совіндейта» перетворюється у ЗАО «Сонда Технолоджи».

У країнах колишнього СНД та країнах далекого зарубіжжя існують відмінності у способах фіксації і отримання слідів пальців рук, інтеграція цих систем між собою не знайшла свого практичного використання. Це було ще й пов'язано із тим, що закордонні АДІС функціонують лише при наявності чіткої та високої якості слідів відбитків пальців рук. Враховуючи ситуацію, яка склалася в Білорусії, Україні, Росії та інших країнах колишнього СНД, вони почали розробляти та впроваджувати свої власні автоматизовані дактилоскопічні системи пошуку кримінально значущої інформації. Міністерства внутрішніх справ вищевказаних країн розробили та впровадили типові вимоги, які ставляться до АДІС. Цікаво, що успіхів у цій сфері досягли Білорусія (АДІС «Дакто-2000») та Росія («Папілон», «Сонда», «DEX» та інші).

В експертно-криміналістичних підрозділах органів внутрішніх справ в Україні до останнього часу функціонувало близько десяти різних версій і видів автоматизованих дактилоскопічних інформаційних систем (наприклад, «DEX», «Папілон», «Сонда», «УкрDEX», «Монна Ліза», «Сонда+» та інші) [6, с. 101]. Усі вони здійснювали покладені на них завдання, але враховуючи різноманіття технологій, які використовуються у сучасній дактилоскопії, вони не були здатні ефективно здійснювати обмін дактилоскопічною інформацією.

Останнім часом ведуться розробки у сфері автоматизованого розпізнавання і впізнання відбитків пальців рук людини. Використовуються різноманітні комп'ютерні системи пошуку за наявною інформацією по відбиткам пальців рук. Ці системи, безсумнівно, значно сприяють підвищенню ефективності роботи експертів-криміналістів. Для прикладу, однією із таких систем, є система Automated Fingerprint Identification Systems (AFIS), яка з 1980 року діє як загальнонаціональна база даних у США та з 1999 року повністю комп'ютеризована. На підставі інформації Служби кримінального правосуддя ФБР, в кінці січня 2018 року база даних містить відбитки пальців більш 135 мільйонів злочинців і цивільних осіб (згідно щомісячного бюлетеню ФБР). Система «AFIS» дозволяє підвищувати рівень розкриття кримінальних правопорушень на 26 %. Вона містить високоякісні пристрої для введення відбитків пальців рук, фотографічних матеріалів, а також безпосередньо з пальців, так званий, «живий сканер» [1, с. 303].

Подібні системи існують і в інших країнах. Так, система «Пошук» (середній час пошуку (10 000 порівнянь) – 1 хвилина), яка розроблена в Російській Федерації, використовує алгоритм кодування малюнку папілярних ліній за його окремими та інтегральними ознаками.

Міністерство внутрішніх справ Республіки Білорусь використовує аналогічну систему «Дактомат», який є електронним варіантом радянського архіву відбитків слідів пальців рук із місць огляду події.

Іншою можна вважати систему «Sonda Light», яка використовується з метою проведення ідентифікацій слідів пальців рук (долонь) та їх відбитків, які містяться у дактилокартах. У даному випадку введення інформації з дактилокарт здійснюється за допомогою:

- текстових даних особи, яка обліковується, та її фотографій;
- зображень відбитків пальців рук із дактилокарти шляхом застосування планшетного сканера, або за допомогою сканера пальцевої прокатки з «живого» пальця (фірма «Sonda»);
- перевірки наявності введеної інформації до дактилокарти у базі даних за допомогою текстових параметрів;
- автоматичної первинної обробки зображень, контролю і корекції розстановок інтегральних ознак за типом узору, дельти);
- автоматичного занесення машинного образу дактилокарти у базу даних (також при цьому формується архівна дактилокарта) [2, с. 203].

Узагальнення досвіду правоохоронних структур, до системи, яка може бути покладена в підґрунтя для створення національної автоматизованої дактилоскопічної ідентифікаційної системи, мають бути наступні вимоги:

1. Підтверджена випробуванням та досвідом використання здатність дактилоскопічної системи працювати з надвеликими обсягами інформації.

2. Висока швидкість та вибірковість пошуку інформації в режимах «карта-карта», «слід-слід», «карта-слід», «слід-карта» та з урахуванням можливого геометричного викривлення загальних та окремих ознак.

3. Можливість роботи із дактилокартами та слідами середньої/низької якості.

4. Можливість вільного обміну дактилоскопічною інформацією.

5. Апаратна конфігурація системи має складатися з найбільш ефективних пристроїв та програмних пакетів.

6. Націленість фірми-розробника на вдосконалення програмного продукту, а також розробки нових версій дактилоскопічної системи.

7. Простота процесу обробки та введення дактилоскопічної значущої інформації, швидкість навчання в режимі користувача.

8. Можливість отримання статистичних відомостей, як за установчими даними осіб і слідів, так і за кількістю і якістю введеної дактилоскопічної інформації.

9. Оптимальна вартість програмного продукту та обладнання.

Удосконалюються та розробляються нові апаратно-програмні засоби автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем. Зокрема, пристроїв введення відбитків пальців (створено прилад, який зчитує зразок папілярних ліній із зворотної сторони пальця) [3, с. 104].

Підсумовуючи вищенаведене, кримінальна реєстрація розглядається як система обліків. Як система вона характеризується єдністю

функціонування, певною організацією і наявністю зв'язків між елементами.

На сьогодні в Україні виникла необхідність створення Концепції дактилоскопічної реєстрації з такими основними розділами:

1. Розробка нормативно-правової бази, загальних положень, принципів і вимог до організації системи дактилоскопічної реєстрації в Україні.

2. Наукове обґрунтування і розробка проекту Закону України «Про дактилоскопічну реєстрацію».

3. Розробка основних організаційно-правових і технічних вимог до створення централізованої дактилоскопічної ідентифікаційної системи України.

4. Створення на державному і міжвідомчому рівні комісії фахівців для ретельного вивчення технічних характеристик і досвіду практичного використання АДІС в нашій країні і за кордоном.

5. Удосконалення методів дактилоскопіювання без застосування фарби.

6. Розрахунок фінансових витрат, розробка єдиної політики по придбанню, інтеграції, кадровому і матеріально-технічному забезпеченню національної АДІС.

Державна важливість цієї проблеми, розробка і практична реалізація такої Концепції має здійснюватися на урядовому рівні.

Система дактилообліку, якою користуються Експертна служба, морально застаріла – це АДІС «Дакто 2000». Слід замислитись над тим, аби використати наявний у нашій державі людський та інтелектуальний потенціал і створити українську систему дактилообліку, яка б комплексно вирішувала питання систематизації інформації необхідної для найбільш швидкого розкриття і розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Аверьянова Т. В., Корухов Ю. Г. Криміналістика: Учебн. / Под ред. Ю. Г. Корухова. М.: «ПРАВО», 2015. 890 с.
2. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. Луганськ: 2016. 334 с.
3. Дабіжа Д. В. Використання обліків та інформаційних систем при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Держава і право*. К., 2017. № 3. С. 99-105
4. Кажанов С. П. Використання автоматизованої інформаційної системи ідентифікації пальцевих відбитків в організації розкриття та розслідування злочинів. К., 2016. 104 с.
5. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів. Київ, 2015. 289с.

ІННОВАЦІЙНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ДІАГНОСТИЧНИХ ЗАВДАНЬ В КОМПЛЕКСНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ В ДАКТИЛОСКОПІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ СФАЛЬСИФІКОВАНИХ ВІДБИТКІВ ПАЛЬЦІВ РУК

Аліна Сергіївна ХИЖНЯК,

*судовий експерт сектору дактилоскопічного
обліку відділу криміналістичних видів досліджень,
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

В сучасному світі дуже ефективно використовується в експертній практиці дактилоскопічне дослідження. Яке є одним з найсучасніших та найефективніших криміналістичних досліджень, що дозволяє ідентифікувати особу. Категорії правоохоронної діяльності особливо цінують дактилоскопічну експертизу за її високу якість та точність. Наприкінці XIX століття науковцям вдалось довести той факт, що папілярний узор на фалангах пальців рук особи є суто індивідуальною ознакою, стійкою та незмінною впродовж всього життя людини. [4, с. 148]. Помилки у висновках дактилоскопічного дослідження фактично зводиться до нуля. Це допомагає експертам-дактилоскопістам оперативно ідентифікувати особу, яка залишила свої сліди папілярних ліній на місці події та установлювати осіб невпізнаних трупів. Все це обумовлює інтерес категорії осіб, які займаються незаконною діяльністю, до способів зміни, підміни та фальсифікації відбитків папілярних узорів людини.

Тому існує потреба в дактилоскопічному дослідженні розглядати і саму потожирову речовину в слідах папілярних узорів людини. Потожирова речовина людини є одним із найпоширеніших об'єктів криміналістичних досліджень.

Фальсифікація відбитків пальців рук людини досліджували у своїх працях А. С. Башилова, Н. В. Єфременко, О. Г. Гайдук, Д. Я. Бачара, О. В. Волошенко, В. С. Віщук, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчук, М. С. Бокаріус, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. А. Колесник, В. К. Лисиченко, М. М. Лисова, С. С. Саміщенко, О. В. Одерія, В. К. Кірвель, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, Т. А. Седова, В. С. Кузьмічов, М. Я. Сегай, А. В. Стальмахов, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, О. А. Соколова, А. Г. Сухарев та інші вчені-криміналісти.

Багатогранність та різноманіття предметів, які виявлені на місці події, несуть потожирові сліди осіб, що підозрюються в причетності до події, дозволяє використовувати їх для багатопланового криміналістичного дослідження. Висновок про те, що сліди на тому або іншому предметі залишені певною особою має важливе, а частіше вирішальне значення для викривання злочинця, оскільки встановлюється факт перебування конкретної особи на місці злочину, його безпосередній контакт з конкретним предметом.

Тому в даній ситуації виникла необхідність розробки сучасної методології дослідження слідів пальців рук та їх потожирової речовини

людини, що викликана потребами розшукової, слідчої та експертної практики, а також запитам судів про підвищення якості розслідування, ширшого використання науково-технічних засобів у викриванні злочинців. Останніми роками зростає кількість кримінальних правопорушень і, в той же час, знижується кількість розкритих злочинів. З метою зміни даної ситуації, необхідно вживати заходи для вдосконалення технічної бази і розвитку нових методик, дозволяють ефективніше використовувати різноманітні сліди, що залишаються на місці після скоєння злочину. Використання в експертній практиці новітніх досягнень науки і техніки дозволяє отримувати відповіді на не вирішувані раніше питання, а також проводити традиційні експертні дактилоскопічні дослідження на новому більш інформаційному рівні.

Зокрема, до розглядання даної проблеми можна виділити два аспекти, пов'язані з установленням видової приналежності представленого на дослідження сліду людини та його біологічного походження – чи не є наданий на дослідження об'єкт аналогом папіярного узору із неживої природи.

В першу чергу одна із задач пов'язана з установленням приналежності наданого на дослідження сліду людині та його видової приналежності. Щодо вирішення даного питання, то, як правило, при виявленні слідів папіярних ліній на місці події встановлюється, що вони належать людині. Однак у ряді випадків папіярний узор людини може визивати ускладнення при його диференціації.

Аналізуючи практичну сторону криміналістичного дослідження, важливо сказати, що лише за умови наявності інформації про усі можливі способи та методи фальсифікації слідів пальців рук, речовини та інструменти, які для цього використовуються, їхній хімічний склад та особливості слідоутворення формується достатня інформаційна база для проведення повноцінного дослідження. Якщо судовий експерт знає можливі шляхи підробки, йому буде легше їх виявити.

Одним із перших способи фальсифікації слідів пальців рук визначив С. С. Саміщенко, який до їх числа відносить: 1) підробку слідів пальців рук з використанням кліше тобто штучно створеного слідоутворюючого об'єкта; 2) виготовлення порошкових та фотокопій слідів і відбитків та їх приєднання до кримінальної справи в якості слідів пальців рук, виявлених на місці події; 3) підкидання реальних предметів зі слідами пальців рук, залишеними людиною у ході реального слідового контакту, в якості доказів на місце події або безпосереднє приєднання такого предмета до матеріалів кримінальної справи; 4) перенесення слідів пальців рук з одного предмета на інший, що має відношення до події злочину, шляхом прямого або опосередкованого контакту [3, с. 226].

Здійснюючи класифікацію способів фальсифікації папіярних узорів, О. А. Соколова виділяє дві їх групи: 1) умисну зміну малюнка папіярного візерунка безпосередньо на шкірі людини і його видалення; 2) маскуванню папіярного візерунка (його заміна) [2, с. 67]. Схожим чином до класифікації способів фальсифікації папіярних візерунків підходять А. С. Башилова та Н. В. Єфременко, які умовно поділяють їх на дві групи: 1) зміну малюнка папіярного візерунка безпосередньо на шкірі людини;

2) виготовлення штучних папілярних візерунків у вигляді об'ємних муляжів або площинних копій [1, с. 177].

Фальсифіковані відбитки рук можна визначити як сліди рук, повністю змінені внаслідок умисного видалення папілярного узору, його маскування або створення штучного папілярного узору та частково змінені внаслідок умисної зміни папілярного узору. Класифікація фальсифікованих відбитків рук здійснюється за різними класифікаційними критеріями, основним з яких виступає спосіб фальсифікації відбитків рук. При проведенні дактилоскопічного дослідження на факт підробки відбитків пальців рук людини можуть вказувати такі ознаки: 1) нерівномірне збільшення ширини папілярних ліній за рахунок утворення здуття і згустків; 2) викривлення відображення окремих елементів будови папілярного узору; 3) нехарактерні для відбитка мікроознаки папілярних ліній; 4) наявність або відсутність з'єднувальних вусиків між папілярними лініями; 5) необґрунтовані розриви в місцях потоншення папілярних ліній; 6) відсутність відбитків пор в папілярних лініях.

У разі фальсифікації слідів рук встановлення місця його здійснення відіграє вагомe значення, оскільки саме на цьому місці може бути отримано значний обсяг інформації щодо способів фальсифікації та осіб, які її вчинили.

Насамперед недосконалість нормативної бази зумовлює ситуацію, що ризик фальсифікації відбитків не враховується під час дактилоскопічного дослідження, не розвивається та не удосконалюється у тій мірі, як цього потребує сучасна криміналістика.

Важливо проаналізувати зміст дактилоскопічного дослідження та його окремі проблемні питання, необхідно сказати, що подолання певних труднощів є можливим за умови нормативного та практичного вдосконалення методики дактилоскопічного дослідження. У першу чергу необхідно включити до переліку питань дактилоскопічної експертизи питання про можливу фальсифікацію відбитків. Друга черга питань пов'язана з встановленням біологічного походження об'єкту чи являється він аналогом папілярного узору із неживої природи, тобто фальсифіцираним об'єктом.

Сліди природного біологічного походження (справжні) сліди рук зазвичай є результатом життєдіяльності якоїсь людини та їх походження не викликає сумнівів, у тому числі і при їх виявленні на місці події. Друга група слідів – сліди штучного походження або підроблені – фальсифіковані сліди. Тому зупинимось на питаннях, які мають відношення безпосередньо до удосконалення методики провадження дактилоскопічних експертиз у зв'язку з можливою фальсифікацією папілярних узорів.

При встановленні наявності потожирової речовини в досліджуваному сліді, важливе значення має матеріал слідокопіюючої поверхні, на який відкопійовані папілярні узорі; дактилоскопічна плівка або слідокопіююча плівка типу «Скотч». В останньому випадку потожирова речовина сліду дослідженню не підлягає.

Перевірка проби потожирової речовини на горіння може бути проведена Експрес-аналізом, яка супроводжується характерним специфічним запахом органічної речовини. А у разі виявлення копії

папіярного узору із синтетичної речовини аналогічний запах відсутній, також запах відсутній, а процес горіння змінюється на його плавлення. Про біологічне походження сліду може також засвідчувати виявлення в ньому різноманітних груп бактерій.

При штучному отриманні копії природного папіярного узору можуть виникнути труднощі діагностики. Тому в даній ситуації рішення даного питання повинно проводитись в рамках провадження комплексної експертизи. В цій експертизі повинні брати участь спеціалісти двох категорій, а саме дактилоскопісти та біологи. В наш час даного виду експертизи фактично не проводяться.

Про встановлення наявності потожирової речовини в сліді папіярних ліній або його відсутність, питання про встановлення біологічної природи сліду повинне в першу чергу вирішуватись при провадженні судово-біологічної експертизи. Даний напрямок комплексної експертизи, а саме в дактилоскопічному дослідженні сфальсифікованих відбитків пальців рук, на теперішній час, треба розвивати, впроваджувати, розробляти методику, методи та інтегрувати його в дію.

Можливо зробити висновок про те, що відсутність потожирової речовини в досліджуваному сліді папіярних ліній може бути одним із діагностичних ознак їх можливої фальсифікації. При дослідженні слідів рук в діагностичних питаннях, а саме – наявності фальсифікації, потрібно розробити методи та методику дослідження слідів рук в комплексі спеціалістів двох категорій, а саме дактилоскопістів та біологів. У комплексному пізнанні закономірностей, покладених в основу діагностичних досліджень, спрямованих на встановлення факту фальсифікації відбитків пальців рук, а також формуванні на його основі комплексу знань, що відповідає сучасному розвитку діагностичної дактилоскопії.

Список використаних джерел:

1. Ефременко Н. В. Установление факта фальсификации следов пальцев рук / Н. В. Ефременко, А. С. Башилова. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D, Экономические и юридические науки: научно-теоретический журнал*. 2014. № 13. С. 175-182.
2. Соколова О. А. Фальсификация следов и отпечатков рук человека. *Судебная экспертиза*. – 2012. – № 4 (32). – С. 57-72.
3. Самищенко С. С. Современная дактилоскопия: теория, практика и тенденции развития: Дисс. д-ра юрид. наук. М., 2003. 369 с.
4. Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, П. Ю. Тимошенко, М. В. Салтевський. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1997. 232 с.

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА

Олег Миколайович ХЛІВНЯК,

*старший експерт сектору почеркознавчих
досліджень відділу криміналістичних видів
експертиз Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України,*

Природно, що не можна вести мову про судово-почеркознавчу експертизу як спеціальну галузь знань до того часу, як з'явилась криміналістика як наука. Це був час, коли експертизу почерку проводили некомпетентні, нерідко випадкові люди. Базуючись на досвіді та спостереженнях задачу встановлення виконавця за почерком намагалися вирішувати вчителі чистопису, художники, а іноді і просто грамотні люди.

Формування судового почеркознавства за кордоном пов'язане з іменами і працями таких криміналістів, як Альфонс Бертільйон (засновник прикмето- описового напрямку в графологічній експертизі «Дело Дрейфуса (1894) «Диплом рогоносця»» и дуэль Пушкина (1837) Томский странник Федор Кузьмич – это не Александр I (1864)».

Едмон Локар – французький судовий медик, криміналіст. Один з впроваджувачів техніко-криміналістичних (техніко-поліцейських) методів у практику розслідування злочинів. Засновник першої криміналістичної лабораторії, засновник графометрії.

Відомо, що у Російській імперії перші відомості про проведення експертизи письма відносять до початку XVII ст. Із уведенням Російського Зводу законів започаткувалася вимога: звіряти почерк документів, що викликають сумніви щодо справжності.

В якості експертів при виробництві каліграфічних експертиз в давнину виступали д'яки і підд'ячі, діти боярські і т. д., пізніше – вчителі чистописання, секретарі та письмоводителі людних місць, гравери, літографи та ін. Основною вимогою до тодішнього експерта письма було вміння читати та гарно писати.

Історичні документи зберегли відомості про одну з перших таких експертиз, проведеної в Росії на початку XVI ст. князі Данило і Давид Кемського купили у князя Федора Кемського «вотчину Кодобое и сельцо Гридинское с деревнями». Експертиза проводилася в 1508 році, але вже в той далекий час в основу дослідження покладено був порівняльний метод, вивчення зазнали не тільки оспорювана купча грамота, а й документи, які в наші дні ми назвали б вільними зразками почерку Федора Кемського.

Так закладалися основи методики експертного дослідження почерків, починалось формування каліграфічної експертизи.

Поступово почеркознавча експертиза розвивалась, вдосконалювалася та впроваджувалася в сфери людської діяльності. Пройшла чотири стадії свого розвитку, а саме: каліграфічна експертиза, прикметно-описова експертиза (сигналітичний метод), графометрія, графологія.

Каліграфічна експертиза – виявлення подібності чи розбіжностей зовнішнього виконання окремих літер у рукописах, що порівнювалися. Таке механічне зіставлення будови письмових знаків без зважання на обставини, що впливають на формування письмово-рухомого навику, призводило до грубих помилок. Через це такі псевдонаукові дослідження викликали різку критику з боку провідних вчених низки країн, особливо Рейсса (Швейцарія) і Є. Ф. Буринського (Росія). Так, Є. Ф. Буринський відзначав, що правосуддю доводилося боротися як зі справжніми підробниками, так і з фантазією експертів-каліграфістів.

Прикметно-описову експертизу розробив видатний французький криміналіст Альфонс Бертільйон у 1897 р. В основу цього методу було покладено використання опису зовнішніх ознак людини за методом «словесного портрета». Суть у тім, що у письмі виявлялися найбільш відкриті, помітні, тобто ті, що впадають в очі ознаки-прикмети почерку, які й були тим критерієм, за яким встановлювалася тотожність або розбіжність у почерку. Однак і цей метод виявився непридатним для адекватної експертизи письма, отож, незабаром від нього відмовилися, оскільки його автори також перенесли методiku «словесного портрета» на почерк.

Графометрія (від грец. γράφω — «пишу» і грец. μέτρο — «мера») – вимірювання почерку.

Цей метод запропонував французький криміналіст Едмон Локар. Графометричне дослідження зводилося до вимірювання та порівняння низки величин у порівнюваних почерках. Тобто експерт визначав відносні величини малих букв, напрямків рухів, абзаци, інтервали між літерами й словами та ін. Потім ці заміри величин почерку, що досліджувався, і поданих для порівняння зразків відкладав на графіку (у вигляді кривої) та порівнював між собою. Збіг кривих свідчив про те, що порівнювані рукописи виконані однією особою, а їх розбіжність — про виконання різними особами.

Однак цей метод мав багато суттєвих недоліків: він був трудомістким, враховував тільки кількісні характеристики, а недооцінка якісних властивостей призводила до експертних помилок.

Позитивним же набуток цього методу стала розробка деяких особливостей почерку, зокрема розміру, розгону, розмаху, зв'язності, нахилу та ін., що набули розвитку в сучасній класифікації ознак письма та почерку.

Графологія (від грец. γράφω — «пишу» і грец. λόγος — «учення») — вчення, що стверджує про чіткий зв'язок між почерком та характером людини. Перша робота з графології була написана італійським лікарем Каміло Бальді у 1622 р. і називалася «Про способи пізнання життя, характеру та особистих рис людини за письмом». Пізніше професор А. Рошталль та інші вчені стверджували, що за почерком можна визначити характер, схильності, позитивні та негативні риси людини. Ця ідея щодо дослідження почерку вважалася закономірною і набула широкого практичного застосування у країнах Європи та Америки.

У 1894 році Ахшарумов Н. Д., Тишков Ф. Ф. написали книжку «Графология или учение об индивидуальности письма» в якому більш

детально на той час висвітляли та дослідили графологію та довели, що «графологические знаки проходят через весь почерк».

В Росії одним із вчених, який серйозно займався проблемою почерку і створив вчення про почерк був видатний криміналіст Євген Федорович Бурінський (6 (18) лютого 1849, Рязань — 18 березня 1912, Санкт-Петербург) – російський вчений-криміналіст, один з основоположників криміналістики, засновник судової фотографії, технічного дослідження документів і судового почеркознання в Росії.

Виділяються три основні етапи розвитку почеркознавства у післяреволюційний період:

1. Накопичення знань і досвіду.
2. Становлення теоретичних засад.
3. Розгортання теоретичних і експериментальних досліджень, математизація знань, формування теорії судово-почеркознавчої ідентифікації.

Етап I (початок 20 – середина 30 років) Накопичення знань починається, коли з'явилися перші роботи з криміналістики і закінчується з виходом в світ самостійних досліджень з судового почеркознавства. З'явилось перше визначення почерку (С. М. Потапову), як системи рухів, яка виражена у письмових знаках. Але рівень теоретичних розробок низький.

Етап II. (сер. 30-х років – 50-х років) Сформовані основні теоретичні положення наукової теорії судового почеркознавства та методики судово-почеркознавчої експертизи. Це були принципово нові знання та відображали високий рівень розвитку цієї галузі. Етап пов'язаний з іменами С. М. Потапова, А. І. Вінберга, Н. В. Терзієва, С. І. Тіхенко.

Етап III. (серед. 50 – поч. 70 років) Подальший розвиток теоретичних та експериментальних розробок і теоретичних узагальнень. Експеримент стає основним методом наукового дослідження. Сформульовано природно – наукові засади судового почеркознавства (механізм письма – рухова анатомія та біомеханіка).

Отже, аналізуючи вище викладене, можна зробити висновок, що дослідження історії розвитку почеркознавчої експертизи має перспективу у подальших наукових дослідженнях у сфері криміналістики, адже це допомагає у повній мірі розуміти важливість судово-почеркознавчих експертиз та їх роль у розслідуваннях та розкриттях злочинів.

ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ УКРАЇНОЮ ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Оксана Вікторівна ЧЕРВЯКОВА,

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри військового права Військово-юридичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Починаючи з листопада 2013 року ситуація в Україні в аспекті дотримання та забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права з питання суто теоретичного перейшла в площину практики. І такий перехід відкрив для України ряд проблемних питань, серед яких питання наявності в Україні міжнародного збройного конфлікту; статусу осіб, які безпосередньо приймають участь у воєнних діях, але при цьому не входять до складу збройних сил, не є службовцями правоохоронних органів; імплементації норм міжнародного гуманітарного права; правового регулювання кримінальної відповідальності, кваліфікації певних дій чи бездіяльності як воєнних злочинів та притягнення за їх вчинення до кримінальної відповідальності.

Відповіді на всі ці питання є необхідними для надання можливого на основі гуманітарних принципів та норм міжнародного гуманітарного права захисту особам, які постраждали від збройного конфлікту, приймають у ньому участь, рівно як і для притягнення винних у вчиненні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права до відповідальності.

Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 [1] (далі – Римський статут), в якому проведене узагальнення щодо складів воєнних злочинів як охоплених компетенцією суду (ст. 5, 8), наразі Україною підписаний (в числі 155 держав), але не ратифікований (хоча Статут ратифікували 122 держави [2]).

І відповідна проблема стосується не тільки визначення переліку та складів воєнних злочинів, але і виконання Україною взятих зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014, де ратифікацію та імплементацію Римського статуту визначено частиною політичного діалогу (ч. 1 ст. 8), правового співробітництва (ч. 3 ст. 24) [3]. На сьогодні Україна ще не виконала даного зобов'язання. Хоча здійснено внесення необхідних змін до Конституції України щодо правосуддя [4] та розтлумачено принцип компліментарності («complementarity») роботи Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) стосовно національної системи правосуддя.

Зокрема, його змістом не охоплено доповнення системи органів кримінальної юстиції України вказаною міжнародною інституцією, що було визначено перепоною для ратифікації Римського статуту у висновку Конституційного суду України від 11.07.2001 р. №3-в/2001 [5]. Даний висновок було винесено ще до початку роботи МКС.

© Червякова О. В., 2020

На сьогодні аналіз практики його функціонування дозволяє зробити висновок, що відповідно до принципу «компліментарності» МКС діє в поєднанні, разом, паралельно з судовими органами країн-учасниць ЄС. Латинське походження англійського терміну «complementary» та французького «complementaire» вказує на можливість трактування відповідного принципу не в якості основного перекладу «додатковий», а і як узгоджувати разом, допомагати зробити один одного краще, разом доповнювати [6, с. 4]. Таким чином, юрисдикція МКС лише доповнює юрисдикції держав, віддаючи їм перевагу при здійсненні кримінального переслідування; це проявляється насамперед у тому, що Суд має право прийняти справу до провадження тільки після встановлення небажання чи нездатності відповідної держави належним чином розпочати чи завершити кримінальне переслідування [7, с. 6, 12, 15]. Це означає, що доповнення системи кримінальної юстиції України за рахунок МКС у разі ратифікації Римського статуту не відбудеться.

Однак, вказане розуміння принципу компліментарності, як і внесення змін до Конституції України, взяття зобов'язань в рамках поглиблення європейської інтеграції з метою набуття Україною членства в ЄС, не сприяли ратифікації та імплементації Римського статуту Україною. Хоча така необхідність підтверджується окрім зазначеного і практичними кроками.

Зокрема, Україна визнала юрисдикцію МКС, скориставшись механізмом подання декларації (п. 3 ст. 12 Римського статуту), чим взяла на себе всі передбачені зобов'язання по співпраці з МКС та щодо виконання його рішень, які є підстави сподіватися будуть винесені стосовно ймовірних порушень міжнародного гуманітарного права, вже визначених у звітах Прокурора за 2016, 2017, 2018 роки (примусовий призов на службу, віроломство, використання «живих щитів», вбивства цивільного населення, катування тощо).

Однак, при набутті вказаних обов'язків з визнанням юрисдикції МКС, Україна не набула прав, передбачених в Римському статуті для держав-учасниць. Це означає неможливість для України визначати елементи злочинів, які допомагають МКС в тлумаченні і застосуванні статей 6, 7 і 8 Римського статуту, неможливість встановлення правил та процедур доказування, вирішення інших питань організації та діяльності МКС через неможливість набуття членства в Асамблеї держав-учасниць МКС (згідно ст. 112 Римського статуту кожна держава-учасниця має в Асамблеї одного представника, якого можуть супроводжувати заступники та радники; держави, які підписали Статут можуть бути лише спостерігачами в Асамблеї). Україна не має змоги приймати участь у виборах Прокурора МКС. Через зволікання з ратифікацією та імплементацією Римського статуту для України відсутня можливість внесення кандидатур на посади суддів МКС. До наслідків зволікання з ратифікацією Римського статуту доцільно віднести і відсутність для України виконання ст. 115, 116, якими передбачено фінансування діяльності МКС через внески держав-учасниць.

Враховуючи викладене, про необхідність невідкладної ратифікації Римського статуту та імплементації його норм задля досягнення цілей міжнародного гуманітарного та кримінального галузей права: дотримання

звичаїв та законів війни, захист жертв збройних конфліктів, притягнення винних у вчиненні воєнних злочинів до відповідальності свідчать наступні аргументи: 1) визнання Україною юрисдикції МКС в контексті набуття завдяки цьому ряду зобов'язань при відсутності прав; 2) недосконалість правового регулювання кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів у Кримінальному кодексі України; 3) проблеми кваліфікації відповідних діянь/бездіяльності як злочинних, екстрадиції, покарання винних осіб; 4) виконання Україною євроінтеграційних зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 27.02.2020)
2. Rome Statute of the International Criminal Court (Rome, 17 July 1998): Signature, Approval(AA), Acceptance(A), Accession(a), Succession(d), Ratification. UNTC Rome Statute of the International Criminal Court.
URL: https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280025774&clang=_en (дата звернення: 27.02.2020)
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014 р. № 75. Том 1. Стор. 83. Стаття 2125.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 51. С. 8.
5. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 р. №3-в/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 28. С. 104.
6. Пилипенко П. Д. Проблеми ратифікації Римського статуту: реальні й надумані. *Актуальні проблеми соціального права: матеріали всеукр. «круглого столу», присвяч. 40-річчю каф. соц. права, 1 квіт. 2016 р.* / Каф. соц. права Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, Укр. центр соц.- прав. дослідж.; [редкол.: П. Д. Пилипенко та ін.]. Львів : Кафедра соціального права Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. С. 3-7.
7. Касинюк О. В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Х., 2005. 20 с.

**КВАЛІФІКАЦІЯ ДІЯНЬ ОСІБ, ЩО БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ЗЛОЧИНАХ,
ВЧИНЮВАНИХ ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, В КОНТЕКСТІ ЗМІН ДО
ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ЗЛОЧИННИ, ВЧИНЕНІ ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ**

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і
кримінології факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ*

В останні десятиріччя в Україні організована злочинність досягла рівня інституціоналізації кримінальних практик: злочинні угруповання мають чітку структуру, спеціалізацію, власну субкультуру, зв'язки зі злочинними угрупованнями інших країн, налагоджені засоби прикриття та забезпечення злочинної діяльності. Проте найнебезпечнішою тенденцією останніх років стало зростання владних структур з організованою злочинністю. Так, на сьогодні представники організованих злочинних угруповань здійснюють суттєвий вплив на політичні та соціальні процеси і явища в державі [1]. Це засвідчує тісний взаємозв'язок організованої злочинності й корупції та ставить під загрозу національну безпеку країни. Відповідно протидія організований злочинності вимагає системного обміркованого проактивного підходу, метою якого має стати позбавлення організованої злочинності фундаменту її існування.

Таке амбіційне завдання поставили перед собою автори Проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК України) щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» № 2513 від 02.12.2019 р. [2] Згідно пояснювальної записки метою цього законопроекту є припинення діяльності злочинних спільнот, учасників таких спільнот, притягнення до кримінальної відповідальності «злодіїв у законі», а також інших учасників злочинних спільнот та осіб, причетних до створення та функціонування злочинних спільнот [2]. Ще на етапі розгляду цього законопроекту в Комітеті з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України були висловлені обґрунтовані зауваження щодо тексту та формулювань, що в ньому використовуються [див., наприклад, 3; 4], які стосувалися суперечливості положень Проекту закону Конституції України й фундаментальним положенням КК України, застосування жаргону, що використовується злочинним світом, відсутності юридичної визначеності використаних у законопроекті понять, зокрема, поняття злочинного впливу тощо. Проте більшість із вказаних зауважень так і не були сприйняті парламентарями, і 4 червня 2020 р. законопроект було прийнято у другому читанні 236 голосами народних депутатів.

У цілому слід погодитися з конструктивною критикою прийнятого Закону у вже зазначених аспектах. Разом з тим хотілося б зазначити і власні міркування з приводу порушення цим законодавчим актом системності побудови КК України в частині кваліфікації участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією. Аналіз нової редакції ст. 255 КК

України відповідно до змін, внесених законом «Про внесення змін до КК України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» [2], виявляє, що об'єктивна сторона закріплених в ній складів може виражатися у наступних діяннях: створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами (ч. 1); участь у злочинній організації (ч. 2); створення злочинної спільноти (ч. 4). Порівнюючи диспозицію нової редакції ст. 255 КК України з її чинною редакцією (на момент написання тез доповіді вищевказаний закон ще не підписаний Президентом України і в силу не вступив), очевидним стає, що законодавець декриміналізує таку форму його вчинення як участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією. Дослідження стенограми правок, які були внесені на засіданні Комітету з питань правоохоронної діяльності під час розгляду цього законопроекту 04.03.2020 р., засвідчує, що вищевказана форма вчинення цього злочину була наявна у аналізованому законопроекті, поки її не було виключено пропозицією до законопроекту № 80 (реєстр. картка н.д. №438), яка була прийнята Комітетом [5]. Проаналізуємо правові наслідки виключення цього положення з тексту ст. 255 КК України.

Виключення положення щодо участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, з тексту ст. 255 КК України ставить питання про кваліфікацію діянь осіб, які не є членами злочинної організації (не перебувають в її складі), але беруть участь у злочині, вчинюваному такою організацією. Як зазначає В. П. Ковальчук, дії таких осіб можуть бути кваліфіковані наступним чином: як участь у злочині, вчиненому злочинною організацією, як пособництво у вчиненні злочинною організацією злочину, як співучасть у злочині, що охоплювався її умислом [6, с. 114-115]. При цьому особа має усвідомлювати факт існування злочинної організації і те, що вона бере участь у злочині, що нею вчиняється. Виключення такої форми вчинення злочину як участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, з тексту ст. 255 КК України виключає можливість двох перших форм кваліфікації і залишає лише можливість кваліфікувати діяння такої особи як співучасть у конкретному злочині, що охоплювався умислом особи. Слід також зауважити, що при такій кваліфікації не можливо врахувати зв'язок особи з діяльністю злочинної організації, оскільки така кваліфікуюча ознака відсутня в чинному КК України. Не можна поставити особі в вину й кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину організованою групою»: набуття статусу члена такої групи має засвідчуватися стійкістю та тривалістю злочинних зв'язків (вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи). При одноразовій участі у злочині, вчинюваному організованою групою (злочинною організацією), за відсутності ознак планування продовжити сумісну злочинну діяльність ставлення у вину такої кваліфікуючої ознаки є неможливим. Звичайно, відсутні підстави кваліфікувати діяльність таких осіб і за ст. 256 КК України, оскільки діяння, передбачені цією статтею, не відповідають участі в злочині, вчиненому злочинною організацією, і є заздалегідь необіцяними. Таким чином єдиним можливим варіантом кваліфікації діянь особи, яка

бере участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, є притягнення її до відповідальності за фактично вчинений злочин за попередньою змовою групою осіб. Вбачається, що така кваліфікація діянь осіб, що свідомо беруть участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, не відповідає рівню їх суспільної небезпечності та цілям вищевказаного Закону. Єдиним виключенням з аналізованою ситуації є участь особи у нападі озброєної банди на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб: по-перше, в диспозиції ст. 257 КК України «Бандитизм» передбачена така форма вчинення злочину як участь у вчинюваному бандою нападі, по-друге, відповідно до п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України банда може існувати як у формі організованої групи, так і злочинної організації [7]. У всіх інших випадках врахувати під час кримінально-правової кваліфікації зв'язок особи, що бере участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, з такою організацією стає фактично неможливим. Вбачається, що прийняття аналізованого Закону порушує принципи справедливості й системності побудови норм КК України, що поряд з іншими не менш вагомими його недоліками має стати підставою для його перегляду.

Список використаних джерел:

1. Кулаковський Р. В. Сучасні проблеми боротьби з організованою злочинністю та корупцією. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_5179 (дата звернення: 15.06.2020).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою: проект Закону № 2513 від 02.12.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506 (дата звернення: 15.06.2020).
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506 (дата звернення: 15.06.2020).
3. Мамченко Н. Закон про злодіїв в законі: адвокатура підготувала свої зауваження. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/159001-zakon-pro-zlodiyiv-v-zakoni-advokatura-pidgotuvala-svoyi-zauvazhennya> (дата звернення: 15.06.2020).
4. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» (реєстраційний № 2513) Головного юридичного управління Верховної Ради України (повторне друге читання). URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/159001-zakon-pro-zlodiyiv-v-zakoni-advokatura-pidgotuvala-svoyi-zauvazhennya> (дата звернення: 15.06.2020).
5. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» до повного читання. Дата розгляду в комітеті: 04.03.2020 р. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67506 (дата звернення: 15.06.2020).
6. Ковальчук В. П. Кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації: монографія. Львів, 2013. 224 с.
7. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text> (дата звернення: 15.06.2020).

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ВЧИНЕННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З ВПРОВАДЖЕННЯМ ДО КК УКРАЇНИ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Андрій Миколайович ЯЩЕНКО,

*доктор юридичних наук, професор, професор
кафедри кримінального права і кримінології
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ*

22.11.2018 Верховною Радою України прийнято закон України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII). Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Розділу II «Перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII» (щодо відтермінування часу вступу в дію)» до пункту 1 Розділу II «Перехідні положення» Закону України від 22.11.2018 № 2617-VIII внесені зміни, згідно з якими цей закон набирає чинності з 01.07.2020. Це означає, що незабаром до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) мають бути впроваджені зміни та доповнення щодо включення до системи національного кримінального законодавства інституту кримінальних проступків, хоча проти цього і заперечують окремі вітчизняні науковці. Останні, будучи супротивниками загалом визначеної у законі концепції введення цього інституту у вітчизняне кримінальне законодавство, нещадно критикують його основні положення, але доволі часто аргументи, що покладаються у таку критику, не є достатньо переконливими. Отже потенційна можливість впровадження у кримінальне законодавство України кримінальних проступків, як окремих категорій кримінальних правопорушень, потребує теоретичного осмислення. Це зумовлює необхідність проведення низки наукових розвідок у різних напрямках, одним з яких є розуміння тих юридичних наслідків, що можуть настати в результаті їх вчинення. У зв'язку з цим хотілося б зазначити таке.

Згідно з положеннями закону України від 22.11.2018 № 2617-VIII кримінальний проступок становитиме передбачене КК діяння (дію чи бездіяльність) за вчинення якого встановлено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі (ч. 1 і 2 ст. 12 КК України). З огляду на це можна виокремити наступні ознаки кримінального проступку: а) кримінальним проступком є діяння (дія або бездіяльність); б) це діяння є суспільно небезпечним і винним; в) вказане діяння є кримінально-протиправним, але караним лише основним покаранням у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або іншим покаранням, не

© Ященко А. М., 2020

пов'язаним з позбавленням волі; г) воно може бути вчинено лише суб'єктом кримінального проступку; д) кримінальні проступки, на відміну від злочинів, не підлягатимуть класифікації за ступенем суспільної небезпечності; є) кримінальні проступки, на відміну від злочинів, не тягтимуть судимості.

Порушення кримінально-правових заборон, що належатимуть до кримінальних проступків, зумовить реалізацію низки різних за ступенем своєї суворості покарань, зокрема у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських або виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, конфіскації майна, арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців тощо.

Опрацювання положень закону України від 22.11.2018 № 2617-VIII дозволяє стверджувати, що водночас із покаранням негативний наслідком вчинення кримінальних проступків становитиме застосування до винних осіб альтернативних вказаним видам покарань інших заходів кримінально-правового характеру, зокрема у вигляді примусових заходів виховного характеру, обмежувальних заходів, заходів звільнення від покарання та його відбування. Крім того, вчинення окремих кримінальних проступків, а саме передбачених ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 210, ч. 1 і 2 ст. 212-1, ч. 1 ст. 229 КК, становитиме також застосування до винних осіб такого іншого заходу кримінально-правового характеру як спеціальна конфіскація.

Варто також зазначити, що ефективна протидія кримінальним проступкам зможе бути здійснена і завдяки застосуванню державою альтернативних покаранню інших заходів кримінально-правового характеру, що ґрунтуються не на примусі чи заохоченні позитивної посткримінальної поведінки особи, а виключно на заохоченні позитивної посткримінальної поведінки особи, що знаходить свою реалізацію виключно поза межами кримінальної відповідальності. Зокрема саме такі інші заохочувальні заходи кримінально-правового характеру відображено у статтях 45–49 Загальної частини КК, а також окремих статтях його Особливої частини. Наприклад, згідно з ч. 4 ст. 212-1 КК, юридичним наслідком реалізації цієї кримінально-правової норми, стане не покарання особи та застосування поряд з ним інших примусових заходів кримінально-правового характеру, а, навпаки, звільнення її від кримінальної відповідальності.

Нарешті, хотілося б зазначити, що наслідком вчинення окремих кримінальних проступків стане застосування не лише каральних або некаральних примусових чи заохочувальних заходів кримінально-правового характеру щодо фізичних осіб, що зможуть бути реалізовані в межах кримінальної відповідальності або поза її межами, але і реалізація некаральних інших заходів кримінально-правового характеру, що можуть бути застосовані виключно щодо юридичної особи. Так, результатом вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних проступків, передбачених ч. 1–3 ст. 159-1 і ч. 1 ст. 160 КК, може стати застосування щодо юридичної особи окремих примусових

заходів кримінально-правового характеру, що відображені у розділі XIV-I Загальної частини КК. Крім того, вчинення кримінальних проступків, передбачених ч. 1–3 ст. 159-1, ч. 1 ст. 160 КК, стане передумовою для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру на підставі ст. 96-5 КК у разі закінчення встановлених законом строків давності здійснення кримінального провадження щодо юридичної особи, а саме – трьох років. Безумовно, що практика реалізації примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, а тим більше заходів, що ґрунтуються на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи (ст. 96-5 КК), ще не набула свого достатнього поширення навіть щодо вчинених злочинів як також окремої категорії кримінальних правопорушень. Але є всі підстави сподіватися, що така практика знайде своє «оформлення» і щодо кримінальних проступків.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що система заходів кримінально-правового реагування на випадки вчинення кримінальних проступків у законі України від 22.11.2018 № 2617-VIII репрезентована достатньою кількістю каральних і некаральних, але примусових чи заохочувальних заходів кримінально-правового реагування. Практична реалізація таких заходів очевидно, що лише сприятиме досягненню тих завдань, що стоять перед КК. Безспірно пріоритетна роль у такому реагуванні належатиме покаранню, але не менш важливими будуть й інші альтернативні покаранню заходи кримінально-правового характеру, що ґрунтуються на примусі (обмежувальні заходи, спеціальна конфіскація та ін.) або заохоченні (звільнення від кримінальної відповідальності чи звільнення від покарання та його відбування). Причому окремі альтернативні покаранню інші заходи кримінально-правового реагування знаходитимуть реалізацію як стосовно фізичної, так і щодо юридичної особи.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-viii> (дата звернення: 04.06.2020).

Наукове видання
ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
І ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ:
ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Тези доповідей учасників
III Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Харків, 19 червня 2020 року)

Відповідальні за випуск: А. Є. Голубов, М. В. Завальний

Комп'ютерне верстання: М. В. Завальний

Підписано до друку: 23.06.2020 р.

*Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 13,6. Обл.-вид. арк. 14,62.
Тираж 50 прим.*

*т. (068) 489-07-66
м. Харків, пл. Конституції, 2/2
www.cory-cory.com.ua*